

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydsk Hjemstavn

Udgivet af
ØSTJYDSK HJEMSTAVNSFORENING

1936 — SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI - HOLGER C. BRIX — 1936

*Det siger Beda, den hæderlige Mand,
Det er velgjort, ehvo som kan,
Forfædres Gerning at skrive,
Ere de onde, man maa dennem fly,
Ere de gode, man maa dem ty *)
Og fæsteligen ved dennem blive.*

Den danske Rim-Krønike.

*) slægte paa.

Forord.

Kort efter at Østjydske Hjemstavnforening den 24. September d. A. var bleven stiftet, besluttede Bestyrelsen at forsøge udgivet et Aarsskrift, der saa vidt muligt skulde foreligge i Begyndelsen af December. Redaktionen paatog sig ikke uden Betænkelighed at tilrettelægge Aarsskriftet med saa kort Varsel. Den meget ringe Frist tillod ikke den omhyggelige Planlægning, som ellers maatte udkræves, og Arbejdet maatte i det hele blive yderst forceret. Naar det alligevel er lykkedes at faa Bogen udsendt til den fastsatte Tid, skyldes det ikke mindst den store Interesse og Velvilje, hvormed Sagen er bleven mødt fra vore Medarbejderes Side.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

	Side
Hjemstavnsrøgt. Af <i>Olaf Andersen</i>	5
Vor Hjemstavns Tilblivelse. Af Lektor <i>Mathias Møller</i> , Aarhus	13
Skanderborg Amts 2. Valgkreds. I. Kredsens Historie 1848—1890.	
Ved pens. Lærer <i>Kjeld Jensen</i> , Skanderborg.	25
Niels Blicher og Bondestanden. Af Skolebest. <i>Thv. Madsen</i> , Odder.	51
Hedeopdyrkning paa Frijsenborgegnen. Gdr. <i>Povl R. Povlsen</i> ,	
Tinning Vesterholm.	64
Fra Halvfjerdserne og Firserne. Efterladte Erindringer af Gdr.	
<i>Anton Jørgensen</i> , Yderup.	67
Præsten Niels Bak. En jydsk Præstehistorie. Af Højskoleforst.	
<i>Rasmus Bording</i> , Voldby.	94
Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole. Af Redaktør <i>N. P.</i>	
<i>Østergaard</i> , Brabrand.	108
Gamle Stednavne og gamle Beboere i en gammel Landsby.	
Af fhv. Gdr. <i>R. P. Randsløv</i>	123
Aarhus Aa. Af Viceskoleinspektør <i>J. Kr. Findal</i> , Aarhus.	133
Folkemængden i østjydske Købstæder og Landkommuner	
1769—1930.	144
Amtsgrænser, Trevangsbrug og Udskiftning især vedrørende	
Skanderborg Amt. Ved <i>Aug. F. Schmidt</i>	152
Folkeminder fra Østjylland: Brudeløb. Af <i>R. P. Randsløv</i>	156
Bredefeldts Medicin. Af <i>Povl R.</i>	
<i>Povlsen</i>	157
Nogle Fyndsprog om Frierfærd	
og Giftermaal. Af <i>R. P. Randsløv</i>	157
Den stærke Kusk. Af <i>Ø</i>	158
Stednavne i Øster Lisbjerg Herred. Af mag. art. <i>Kristian Hald</i>	159
»Gamle Weiersøe«. Af <i>Knud Skytte</i>	165
Kvinden, der udøvede »mystiske Kunster«. Ved <i>G</i>	178
I Købstad og Landsby for 100 Aar siden.	181
Østjydsk Folkemaal: Fra min Barndomstid. Af <i>R. P. Randsløv</i>	191
Østjydske Ordsprog	192

Østjydsk Landskab. Fra Aarhus-Skanderborgegnen.
Tegning af C. V. Stubbe Teglbjærg.

Hjemstavnsrøgt.

Af Olaf Andersen.

I det skønne Digt „Træslottet“ skildrer Erik Axel Karlfeldt en Valfart til Slægtens gamle Hjem, en Bjærgmandsgaard oppe i Dalerne. Paa Vejen derhen synger det i hans Sind af Spørgsmaal: Hvordan mon det hele ser ud? Er det nu ogsaa til at kende igen? Brænder Flammerne endnu i de sodsorte Smedjer? Danser de stejle Bølger omkring de prustende Vandhjul? Kurrer de blaa Duer og kukker den graa Gøg? Dirrer endnu den rosenfarvede Røg over Gruberne? Og han samler Længslen og Spændingen i det stærke, umiddelbare Udbrud:

Allt vill jag se, som jag sett det förr,
och intet får vara förbytt.

Skønnere og sandere, mere almengyldigt er der næppe givet Udtryk for den Stemning, der griber os, naar vi efter Aars Fravær genser vor Barndoms Egne. Vi higer efter at opleve det Spejlbillede af Hjemstavnen, der har nedfældet sig i Sindet, overgydt af Mindernes Sølvlys. Det er Egnens Sjæl vi søger, dens særegne Tone, dens Aasyn med de kendte og kære Træk.

Og saa hænder det maaske, at vi finder, ikke et Aasyn, men „en tom og fremmed Maske.“

Udtrykket er hentet fra Jeppe Aakjærs pragtfulde Digt „Paa Hedens Høje“. Vi forstaar Karlfeldt, naar det brister ud af ham, at intet maa være forandret. Og vi rives med af Aakjær, naar han i snart flammende, snart vemodsskælvende Ord vender sig mod dem, der vil udslette Storheden i hans Barndomsland:

Far varsomt I, som skalter med en Jord,
I ej har traadt med Barnets myge Fødder!
Den ved kun slet, hvor Lyngens Lykke bor,
som ej har leget ved dens brune Rødder.

Det er Hedebarndet, der taler. Men i en anden af sine ømt bevægede Hjemstavnsange priser Aakjær et Barndomsminde, der har Sidestykke over hele Landet. Det er Sangen om Bækken:

Du lille muntre danske Bæk
bag Hyld og Hegn og Hybenhæk
og midt i lave Enge,
du gav mit Sprog dets Sølvklang,
det bløde Nyn ved Vuggens Gang
og Rytmen i vor Folkesang
er Laan fra dine Strænge.

Ordene er lige saa skønne, som de er jævne og sande. Men er det muligt at synge dem, uden at det gør ondt inden i En? Den der nu opsøger sin Barndoms Bæk, vil i de fleste Tilfælde have svært ved at kende den igen. Dens muntre Bugtninger er rettet ud i en kold og streng Linie, skaaret efter Lineal. Dens Blomsterverden er plyndret eller forringet, forgæves vil man søge den stolte Sværdlilje og det ranke Brudelys. Og værst af alt: dens blide Nyn er forstummet eller forvandlet til en halvkvalt Hulken. Stingende Vemod og brændende Harme er de Følelser, der vælder frem i den hjemvendendes Sind. Thi i Stedet for Barndommens Bæk møder han en stinkende Rende, en Muddergrøft, et Afløb for Spildevand og Uhumskhed.

Civilisation er en forunderlig Ting. Allerede Schandorph kunde digte: „Vi har sprængt Sankt Gotthard, sprængt Mont Cenis, vi Mennesker er saa mægtige, vi!“ — Og siden —! Vore hjemlige Veje bliver faste som Gulve, Robaad og Trækfærge afløses af Motor- eller Dampfærge, Dampfærge af Bro. Sindbilledet paa alle disse Fremskridt er Lillebæltsbroens skønne Buer og dristige Spænd, som har fuldbrydet Aartiers straalende Drømme.

Storartet, beundringsværdigt altsammen. Men Fremskridtets Kværn maler ikke bare Korn; den maler ogsaa Avner og Støv. Den samme Civilisation, som vi priser saa højt, og som ingen af os vil undvære, har under sin hidsige Fremstormen skabt en Mængde nye og indviklede Spørgsmaal. Ja, det tekniske Fremskridt synes i sig selv at indeholde Kimen til noget farligt; og dette farlige faar vi mange Gange ikke Øje for, eller vinder Klarhed over, før i den ellefte Time.

De stinkende Vandløb er en Trusel mod Folkets Sundhed, en Forringelse af Landets Skønhed. Og den voksende Forurening fører til en tiltagende Ødelæggelse af Dyre- og Plantelivet i vore ferske Vande. Det drejer sig om et Tab af Naturrigdomme, af dyrebare Hjemstavnsværdier.

Hvad vilde være mere naturligt, end at vi uopholdelig skred til at virkeliggøre Jeppe Aakjærs skønne Ord og give dem en endnu større Spændvidde, end han vistnok drømte om:

Saa værn da ømt om Danmarks Land,
dets blide Kyst, dets bløde Strand
og Mejsens Bo i Hækken,
lys over Haren Markens Fred,
giv Ly og Læ og Rugested
for alt hvad Hjærtet hænger ved;
men værn dog mest om Bækken!

Her har vi i poetisk Form et helt Program for, hvad vi i vore Dage kalder Hjemstavnsrøgt. Et nyt Ord, det har kun været i Brug i de sidste femten Aar, men under Hjemstavnsbevægelsens stærke Udvikling har det vundet Borgerret i vort Sprog. I det følgende skal jeg nævne en Række Opgaver, der hører ind under denne Fællesnævner. Og det falder mig da naturligt at begynde med et Eksempel fra Østjydske Hjemstavnsforenings Arbejdsomraade.

Naar man fra Horsens By gaar ud ad Skanderborg Landevej, har man til venstre, nedenfor Stejlbanken, et af Jyllands skønnest svungne Aaløb. Fra Broen over Hansted Aa tager det sig især dejligt ud, som det taber sig langt ind i den gamle Istidsdal. Det skønne, bugtede Aaløb med sin prægtige Forgrund af blæstmærkede Elletræer burde fredlyses og skærmes mod ethvert skæmmende Indgreb.

For nogle Dage siden kom jeg kørende i Rutebil over Hansted Bro. Jeg glædede mig, som saa mange Gange før, til at gense det herlige Aalandskab, da det næsten gav et Ryk i mig: ud mod Landevejen, ved Horsenssiden af Broen stod som Forgrund i Billedet en nyopført Salgsbod — Isbod eller jeg ved ikke hvad — som dannede

en skærende Modsætning til Landskabet i Baggrunden, Jeg spurgte mig selv, og jeg lader Spørgsmaalet gaa videre: Mon ikke de gæve Horsensfolk kunde sætte sig i Bevægelse for at faa Boden flyttet?

Her drejer det sig om et Naturmindesmærke. Men Hjemstavnsrøgt omfatter baade Naturminder og Kulturminder. Og naturligvis er Grænsen imellem disse to Omraader temmelig flydende. En Runesten fortæller paa en Gang om sin urgamle Oprindelse fra Fjældene i Højnorden og om Livet i henfarne Tider. Noget lignende gælder

Hansted Aa.

Foto O. A.

alle Stenmindesmærker fra Oldtiden, lige fra Dysens Kantsten og Gravkamrets Overligger til Flintøksen paa den pløjede Mark. Natur- og Oldgranskning rækker hinanden Haanden over disse Stene.

Jordfaste Oldtidsminder har en forunderlig Evne til at gøre et Egns-

billede stemningsfuldt og tiltrækkende. Og det fremhæves ofte som noget stort og rosværdigt, at der ad Frivillighedens Vej er fredlyst en stor Mængde Oldtidsgrave. I Aarene 1891—1900 fredlystes 2437 Mindesmærker under Medvirkning af Nationalmusæet. Sikkert nok er hele denne frivillige Bevægelse et af de smukkeste Vidnesbyrd vi ejer om en udbredt Ærbødighed overfor de synlige Minder, Fædrene har efterladt os. Alligevel — er det der er opnaaet egentlig saa overvældende?

I Snese af Aar er der talt og skrevet og sunget om vore Oldtidsgrave, deres Skønhed og Stemning, deres Værd og Betydning. Ikke desto mindre er det en sørgelig Kendsgerning, at der fremdeles, Aar efter Aar, sløjfes en hel Del Mindesmærker, medens andre skamskændes paa det føleligste. Mere og mere har derfor Stemningen samlet sig om det Krav, som er rejst af Danmarks Naturfredningsforening: Fredlysning ved Lov af alle genstaaende Oldtidsminder.

Naturligvis kan en Høj eller en Stengrav være saa ødelagt, at enhver Tale om Fredlysning falder bort af sig selv. Men hvad skulde der være i Vejen for at frede et Dyssekammer, selv om Overliggeren

er væltet? En saadan Dysse taler maaske endnu stærkere til Sindet end den, der er hel og holden. Set fra et rent videnskabeligt Synspunkt er den maaske ikke saa meget værd. Men her vil det ikke være tilstrækkeligt at maale med Videnskabens Alen. Et Oldtidsminde kan være mindre værdifuldt for Videnskaben og dog hævde sig smukt som et stemningsvækkende Indslag i Landskabet — og som folkeopdragende Mindesmærke. Desuden, hvis man skal indskrænke sig til Fredning af nogenlunde urørte Oldtidsminder, bliver der mange Egne, som næsten ingen faar tilbage. Det gælder endogsaa Strøg, som har været rige paa Mindesmærker. I Værker om Oldtiden hedder det, at Bjerre Herred er forholdsvis rigt paa Stengrave. Der opgives et Tal paa 79. Men i Virkeligheden staar der næppe en halv Snes tilbage i hele Herredet, og kun et Par Stykker er fredet. Skulde der ikke være gyldig Grund til at fredlyse dem alle?

Men indtil dette er naaet, vil det være en af Hjemstavnsrøgtens fornemste Opgaver at virke for Fredlysning af Egnens Oldtidsminder. Og den mest farbare Vej er at henvende sig til Naturfredningsnævnet i vedkommende Amtsradsreds.

Hist og her kan der blive Tale om Frilægning af Mindesmærker. Jælling er det store Eksempel paa, hvor vanskelig, delvis uløselig og umaadelig kostbar en saadan Frilægning kan blive, naar planløst og tankeløst Nybygge, fortsat gennem en lang Aarrække, har faaet Lov til at indkredse og skjule et ærværdigt Kulturminde. De første Skridt til en virkelig Frilægning er nu gjort, og det har kostet i dyre Domme; men endnu er der langt til Maalet, som maa være, at Gorms og Tyres Høje, vort Lands mægtigste, igen kommer til at løfte sig som frie og vældige Vartegn, i Overensstemmelse med Højbyggernes Tanke.

Jellingehøjenes Skæbne viser, at der i mange Tilfælde skal mere til, end en Fredning af selve Mindesmærket. Vil man være sikker paa, at det ikke forstyrres, maa der lægges et Værnebælte udenom det fredlyste Kulturminde. Ellers er der Fare for, at det vil gaa som med den stolte Højgruppe ved Rimmerslund Sydvest for Horsens, der nu staar i yderste Fare for at styrte sammen som Følge af hensynsløs Gravning i Jordsmonnet ved Højenes Fod.

Hvor en Gravhøjs fine Runding skjules af en strittende Naaletræsplantning, vil det være god Hjemstavnsrøgt at fjerne disse Skyklapper. Derimod kan et selvgroet Egekrat virke som en vilter Haarvækst, der bølgende om Højens mørke Isse giver den et ejendommeligt kraftfuldt Præg.

Der er Træer og Trægrupper, som bør fredes alene paa Grund af deres Størrelse og Skønhed, som Enkeltvæsner eller som Indslag

i Landskabet, medens andre bør holdes i Hævd, fordi de er omspundet af Minder og Sagn. Ved Østjydske Hjemstavnsforenings Møde i Skanderborg den 30. September fortalte fhv. Folketingsmand R. P. Randløv om en stor Bøg i Egnen Syd for Taaning. Naar de Taaning Bønder i ældre Tid kørte med Korn til Horsens, plejede de at holde Maaltid under Træet, som af den Grund blev kaldt „Melmadsbøgen“. Jeg fik Lyst til at se dette Træ, og jeg synes, det burde fredlyses, fordi det i Folkets Minde har faaet sin egen morsomme Røst.

Højgruppe ved Rimmerslund. Foto O. A.

Et af de skønneste synlige Udslag af ældre Tidens Hjemstavnskultur er de gamle Stengærder, der f. Eks. i Vestfyn og Sydfyn hører til Landskabets ædleste Smykker. De bør holdes i Hævd allevegne, hvor det er muligt. Den der vælter Stendiget om sine

Marker, indvinder en Strimmel Jord af nogle Alens Bredde. Hvad om han i Stedet viste sin Dygtighed og Driftighed ved at faa Marken indenfor Diget til at bære nogle flere Fold — eller ved at kvæle Brændenælderne og andet Ukrudt, der breder sig langs. Grøfter og Pigtraadshegn, Nutidens uhyggelige Afløser for Fortidens Jord- og Stendiger.

En gammel, minderig Bygning, der er med til at give Egnen Særpræg, bør altid bevares paa Stedet, hvis det paa nogen Maade er muligt. Det allernyeste Eksempel har vi i Bindestuen fra Lysgaard. For en halv Snes Aar siden valfartede jeg til den gamle Blicher-By for at se dette Hus, der ganske vist har oplevet een Flytning — fra den ene Side af Vejen til den anden — og jeg blev ikke skuffet. I de lave, lysfattige Stuer under det sværtede Bjælkeloft var der virkelig en Duft af svundne Dages muntre Gammen og stilladne Alvorssnak. Hvor tomt, hvor fattigt vilde det fornemmes, hvis Planen om at flytte „E Bindstouw“ til Viborg skulde blive virkeliggjort! Lysgaard vilde ikke længere være Lysgaard, om man her forgæves skulde lede efter det genstaaende Blicher-Minde.

Jeg har ventet paa, at Egnens Folk skulde rejse sig mod dette tankeløse Forsøg paa at udslette Egnens Mindeværdier. Nu synes det endelig at være sket. Der burde rundt omkring i Sognene sidde et Hjemstavnsudvalg, som holdt Øje med slige Paahit og straks satte sig i Bevægelse, saa snart der i Synsranden viste sig Tegn til Overgreb af denne Art.

Hvor en smuk og særpræget gammel Bygning — en Gaard, et Hus, en Smedje, en Mølle — trues af Nedbrydning, bør det i Tide overvejes, om den ikke kan reddes, ved at indrettes som Hjemstavns-musæum. Opgaven kan løses under ganske jævne Former, og man maa ikke tage Musæumsnavnet altfor højtideligt. Noget større er den Opgave, vi har taget op her i Vestfyn ved at indrette en prægtig, firlænget Bindingsværksgaard med to sulebyggede Udhuse som „Hjemstavnsgaard“. Gaarden ejes og drives af Vestfyns Hjemstavnsforening og er fredlyst under Nationalmusæet. Den har sin Duft og sin særlige Stemning deraf, at den ligger rodfast paa den Plet, hvor den har haft sin Historie gennem Tiderne.

Hjemstavnsmusæer og Hjemstavnsgaarde er naturlige Brændpunkter for Røgt af Natur- og Kulturværdier. Men der er ikke det mindste i Vejen for, at ogsaa en Bygning som Forsamlingshuset kan tages i Hjemstavnsrøgtens Tjeneste. Det vil være en naturlig Ting, om der i Samlingshuset ophænges et Kort over den nærmeste Omegn, saa Husets Gæster han studere, hvad der ligger udenfor deres egen Dør. Desuden et Kort over Landsbyen fra Tiden før og Tiden efter Udskiftningen; der er ingen Tvivl om, at disse Kort vii samle ivrige Tilskuere og vise sig som gode Hjælpemidler til at fremelske og underbygge Sansen for Egnens Historie. Det samme vil være Tilfældet med Billeder af Landsbyen, dens Naturomgivelser og dens Arbejdsliv i Fortid og Nutid.

Naturligvis, Livet kræver sin Ret. Vi kan ikke forlange, at alting skal blive ved at se ud som i vor Barndom. Det varme, uniddelebare Ønske: allt vill jag se, som jag sett det förr, kan ikke heltud opfyldes. Men til Livets Ret hører ogsaa Mindernes Ret. Det er ikke Mening at holde Haanden over enhver faldevorn Rønne, blot fordi den er gammel, eller at skrue Viserne paa Tidens Ur tilbage. Vi er Tidens Børn, og vi vil leve Tidens Liv, er det end aldrig saa barskt og brydsomt. Men til Tidens Gerning hører det at værne Mindet. Vi vil ikke leve et Skyggeliv i Drømmen om det gamle. Vi vil ikke bære Fortiden med os som en knugende Dødvægt, men som et levende Opvæld, der binder os fastere til vor egen og Ættens Grund. Et Væld af Kraft og Munterhed, af Sundhed og Livsglæde, en Følelse af Sammenhæng og Enhed, af Rigdom og Lykke.

I den skønne og storladne Egn omkring Rønde ved Kaløvig afholdtes i 1923 det første danske Hjemstavnstævne. For alle os, der var med i de ti herlige Dage, staar det i Vaarbruddets og Nyskabelsens Tegn. Det blev en Udløsning af bundne Kræfter, en Samling af spredte Strømme, det følte som et Gennembrud for Hjemstavnsbevægelsen i Danmark. Og naar nu Østjydske Hjemstavnsforening har paa sit Program at værne om Egnens Hjemstavnsverdier, er det en Videreførelse af de Tanker, der gærede og groede i Rønde i 1923. Jeg ønsker Befolkningen mellem Kaløvig og Horsens Fjord Lykke til at udrette noget værdifuldt paa dette Omraade. For til syvende og sidst er det Folket selv, der er det eneste sikre og varige Værn om Hjemstavnsens Natur- og Kulturminde.

Gravhøj ved Nørre Snede.

Foto O. A.

Vor Hjemstavn's Tilblivelse.

Af Lektor Mathias Møller, Aarhus.

Der er over hele Landskabet fra Kalø Vig til Horsens Fjord, fra Kattegat til Heden en egen Stemning, et fælles Præg, der mest ligger i Landskabets store Linier; snart danner de en nogenlunde retliniet Horisont, snart, hyppigst en stærkt bølgende. Oftest glædes vi over det rige Land med de velholdte røde Gaarde, men saa pludselig stikker runde lynglædte Kuller frem langs Dalsiderne, eller vi opdager, at Markerne langs de grønne Enge slet ikke er frugtbare mere, men er afløst af lange sandede Sletter. Eller bedst som vi færdes over det frugtbare, bølgende Land, bliver Jordbølgerne højere, Skrænterne stejlere, Jorden magrere, mange Huse og Gaarde faar et mere dystert Præg, de røde Mursten er afløst af den haarde kløvede Kamp. Rug har afløst Hvede, Græsmarken bliver tynd.

Hvorfor veksler det stadig saadan; er det da ikke de samme Kræfter, der har opbygget Landet. Ja her maa vi gaa til Geologerne og spørge dem, hvilke Resultater de er kommen til angaaende den Udvikling, vort Land har gennemgaaet, før det formede sig saaledes som vi nu ser det.

Dybt under Landet findes overalt, hvor man er kommet tilstrækkelig langt ned, forskellige Kalkstene, nederst Skrivekridtet, afsat paa Bunden af et dybt Hav og over det „det nyere Kridt“, „Danskekalken“, her i Jylland repræsenteret af Blegekridtet, som vi navnlig kender fra Daugbjerg og Mønsted, Limstenen fra Bulbjerg og Løgstør og Saltholmskalken, der kommer frem adskillige Steder i Egnen fra Randers til Grenaa. Mærkelig nok kommer ingen Kridttidsdannelser frem noget Sted i det Omraade, vi her beskæftiger os med. De omtalte Kalkstene bestaar saa godt som udelukkende af Skaller af Dyr og Kalkalger, der levede i det Hav, der i Kridtformationens Tid dækkede Europa fra Skandinaviens Fjælde til Bjergene i Bøhmen.

I Modsætning hertil bestaar de Lag, der i den følgende Periode, Tertiærtiden blev afsat i Havet, der stadig dækkede Danmark, af

Ler og Sand. Dette skylledes i store Masser ud i Havet af store Floder, der kom fra Landstrækninger i Mellemeuropa, der i Løbet af denne Periode hævedes over Havet. — De ældste danske Lag fra denne Tid er endnu meget kalkholdige. Vi har saadanne i den store Mergelgrav ved Rodstenseje, hvorfra Landet helt over til Skanderborg er blevet forsynet med Mergel, hvis Kalkindhold er over 60 %. Andre Mergellag fra samme Tid træffes i Djursland flere Steder. Lidt yngre Lag er det saakaldte plastiske Ler eller Lillebæltsleret, som man mange Steder i vort Omraade er naaet ned til. I Overfladen findes der ved Aarhus-Randers Landevej tæt syd Ølst, hvor det har voldet Vejvæsenet mange Kvaler, fordi det i opblødt Tilstand giver efter og flyder ud som en sejg, fedtet Masse. Forhen var Vejen i et skarpt Sving ført uden om det paagældende Sted, men nu, da Automobiltrafikken krævede Vejen rettet ud, fordrede det et langvarigt og kostbart Arbejde, før man fik en Vejbane af Jernbeton til at ligge fast hen over Stedet.

Endnu yngre Lerlag, Septarialeret, der ogsaa bliver blødt og fedtet, naar det gennemtrænges af Vand, træffes i Egnen ved Aarhus. Baade i Skovene nord og syd for Byen findes Partier, der er gledet bort fra deres oprindelig Plads ud mod Stranden, fordi de staar paa Lag af dette Ler. Bedst kendt er et større Omraade paa flere Tønder Land nordligst i Skaade Skov, lige ved Sommerlejren.

Fra samme Periode som det sidst nævnte Ler, og paa sine Steder hvilende paa dette findes adskillige Steder lerede og sandede Lag, hvori der findes smaa glitrende Glimmerkorn. Saadant Glimmerler og Glimmersand træffes over hele Omraadet hist og her, men overalt skjult under eller rodet op i de senere Lag fra Istiden. Bedst undersøgt og videnskabeligt beskrevet er de fra Jernbaneanemskæringen ved Aarhus Banegaard. I Bakkerne nordøst for Brabrand og flere andre Steder, findes meget fint Glimmersand med tynde Lerlag imellem. I Teglværkerne ved Odder og Horsens, hvor Oddervejen gaar over Indløbet til Nørrestrand, og flere andre Steder træffer man et meget mørkt Glimmerler. Karakteristisk er det, at man længere vest paa i Omraadet hyppigt atter træffer Glimmerler og Glimmersand, hvori der er Aftryk af Planter. Saaledes lige hvor Landevejen endnu i Silkeborg By deler sig to, en til Viborg og en over Ans til Randers. Tit har Plantevæksten været saa rigeligt, at der er dannet Brunkulslag, saaledes sydvest for Salten og endnu længere vest paa ved Vored nær ved Vrads. Disse Lag findes mange Steder i hele Vestjylland og har deres store Interesse herved, at de fortæller os, at Danmark den Gang første Gang dukkede op af Havet og bar et Plantedække.

Et mærkeligt Forhold maa anføres om Tertiærtiden, nemlig at det var en meget urolig Periode, hvor de vulkanske Udbrud og Forskydninger endogsaa satte deres Spor her i Landet. I det plastiske Ler ved Ølst træffer man saaledes Lag af vulkansk Aske, uden at man dog ved, hvor Vulkanen laa. Endvidere tyder meget paa, at adskillige af Østjyllands Dale, f. Eks. Aarhusdalen, er opstaaet ved, at der allerede i Tertiærtiden har fundet Sænknings Sted i Undergrunden. Her søgte i næste Periode Vandet hen og udformede yderligere Terrænet.

Mens Tertiærtiden var en Periode med mildt Klima, hvilket de, særlig i Brunkullene efterladte Planterester viser, er det karakteristiske for den følgende Periode dens kolde, fugtige Klima, der bevirkede, at der paa den skandinaviske Halvøs Højfjelde samlede sig stadig større Masser af Is og Sne. Tilsidst kunde de ikke blive liggende, og for ca. 1 Million Aar siden skød de sig som en sammenhængende Indlandsis

Naturlig Profil ved Salten-Aadalen, ca. 2 km Syd for Salten By. De øverste hvide Sandlag afsat af Smeltevand og let gennemtrængelige for Vand. Dette standes af mørkt Glimmerler med Brunkullag. Det stadig fremrislende Vand furer Leret og forhindrer Bevoksning.

udover Landene rundt om, saa at Isen en Tid laa over det meste af England, langt ned i Mellemeuropa, omtrent til Harzen og ud over store Dele af Rusland. Denne Periode er

Istiden.

Det er i Istiden, alle de Lag er aflejrede, der danner Danmarks Jord. Tidligere Perioder har dannet Grundlaget, men Istiden har sendt sine Gletschere hen over de tidligere afsatte Lag, skrabet de øverste Partier af Ler og Sand, af Kridt, Kalk og Flint bort og rodet det sammen med knuste Klipper fra Skandinavien, i den Grad taget bort her og aflejret der, at hele Landskabet er omformet, og hele Jordbunden er bestemt af de Kræfter, der da tumlede med Jordmasserne. Kun lidt er omformet af senere Tidens Vind og Vand, Plante- og Dyreliv tilsidst af Menneskets Indgriben; hvis vi derfor

vil forstaa Landskabsformene, Fordelingen af Ler og Sand og Jordens forskellige Beskaffenhed, maa vi først skildre Landskabstyperne og følge den Forklaring, Geologerne har givet paa deres Opstaaen under Istiden.

Den Hovedtype, der danner Grundlaget for det meste af Østjylland er Morænefladelandet. Det er det bølgende Sletteland med lave afrundede Bakker. Det er opstaaet, hvor Isen roligt har gledet hen over Landet i lang Tid og derpaa ret hurtigt er smeltet bort, efterladende sig et forholdsvis tyndt og jævnt fordelt Lag af

Foto D. G. U.

Randmorænen ved Hvirring Kirke set fra Indersiden.

Moræneler er en sammenæltet Masse af Ler, Sand og større og mindre Sten af forskellig Slags, Prøver paa den Undergrund, Isen paa sin Vej fra Skandinavien og her ned er gledet hen over og har ført videre med sig. Stenene er snart store, snart smaa, men ingen af dem er skarptkantede; alle bære de Spor af at være malede rundt mellem hinanden og mod hinanden under Isens vældige Vægt. Hovedmassen er Ler, et udmærket Grundlag for Agerbrug, men til Teglværksbrug egner det sig først, naar Stenene ved Slemning er skilt bort fra det øvrige.

Over hele Østjylland er det som nævnt Moræneflader, der danner Grundlaget. Som Regel former det sig som en Højslette, men hen over denne og ud mod dens vestlige Begrænsning af Hedefladerne træffer vi Afvekslingen: Morænebakkelandet.

Dette bestaar af tætliggende Bakker i alle Størrelser; ofte findes sammenhængende Bakkerygge og mellem Højderne afløbsløse Lavninger med Søer eller Moser. Dette urolige, tit stærkt kuperede

Terræn er opstaaet paa Steder, hvor Isens Rand har staaet i en længere Aarrække. Hver Gang Randen smeltede, efterlod den paa Stedet sit Morænemateriale, en ny Ismasse rykkede frem paa den gamles Plads, skubbede det afsatte Materiale op i Rygge. Ned over disse skyllede Smeltevand, sorterede noget af Materialet. Ler skylledes hen, hvor Vandet kom til at staa stille, dannede her lagdelt Ler. Hvor Strømmen gik stærkt og strid, blev det groveste Grus med de store Sten liggende, længere fremme afsatte den svagere Strøm det lagdelte Sand. Intet Sted finder vi derfor saa uregelmæssigt skiftende en Jordbund som i Morænebakkelandet. Det giver ikke frugtbart Agerland, kun gode Pletter hist og her, men tit gode Grusgrave, og mange Huse af huggede Kampesten rundt om i Gaardene vidner om den Rigdom paa Sten, der oprindeligt har været i Morænebakkerne.

For Geologen frembyder saadanne Egne den største Interesse; thi ved at faa dem indtegnet paa Kortet faar man et Billede af, hvorledes Isen efterhaanden trak sig tilbage, og Landet efterhaanden kom til at ligge blottet, saa at Solen kunde komme til at skinne paa det og gøre det muligt for Planter og Dyr at trænge ind og tage Landet i Besiddelse.

For Fuldstændighedens Skyld skal her lige anføres, at Istiden ikke er en lang uafbrudt kold Periode, men at der inden for de ca. 900,000 Aar, den varede, mindst to Gange har været saa mildt Klima, at Isen var helt borte, og Landet havde en Bevoksning omtrent som den, vi nu har. Baade i Teglværksgravene vest for Herning og i Moleret ved Hollerup, vest for Langaa er der saaledes i Lag, der ligger paa Istidslag, altsaa er yngre end Dele af Istiden, fundet Levninger af Planter og Dyr, der ikke findes i Nutidens Danmark, og som atter er dækkede af Lag fra en senere kold Tid, der dræbte alt Liv.

For Østjyllands Vedkommende er der kun Lejlighed til at beskæftige sig med den sidste Del af Istiden, da vi her kun finder Aflejringer fra denne i Overfladen.

Alt det Terræn, vi har i det Omraade, vi her beskæftiger os med, er dannet i den sidste Istid ogsaa tit kaldet den baltiske Istid, fordi den Is, der da dækkede vort Land, kom her til som en mægtig Isstrøm, der skred fra Skandinaviens Fjelde mod Øst ned i Østersøens Dalfure og fulgte denne. Tilsidst spredte den sig mod Nord og Vest op over de danske Øer, indtil den naaede til en Linie fra Hald Sø mod Syd vest om Funder og videre ned gennem Jylland. Her ligger et typisk Morænebakkeland, der angiver Israndens omtrentlige Beliggenhed, og de fleste Steder tegner sig ret skarpt

Isohyetlinier m. m.

mod Hedefladerne længere mod Vest, hvilket gav Anledning til, at man i ældre Tid talte om den jydske Højderyg. En saadan findes ikke; det er kun Vestranden af det Moræneland, denne sidste

Periode lagde op over det ældre Terræn fra tidligere Perioder af Istiden, der vestfra tager sig ud som en saadan.

I denne Periode skabtes i alt væsentligt Østjyllands Terræn, de ret højt liggende Moræneflader med de store Øst-Vest gaaende Dale. De vigtigste af disse er Egaa-Lyngbygaardsaens Dal og Aarhus Dalen, der begge fortsættes af Funderdalen vest for Silkeborg, Stilling-Mesingdalen og Skanderborgsødalen, der samles i Mossø-Saltenaadalen, og sydligst i vort Terræn Lavningen med Horsens Fjord, der fortsættes af Dalen med Bygholms Aa og videre mod Vest af Dalen med Gudenaas og Skjernaas Kilder og Rørbæk Sø. Selv om det første Anlæg til disse Dale har været Sænkninger i det tertiære Terræn, er de dog i det væsentlige udformet af de store Smeltevandsfloder, der dannede sig under Isen og førte Smeltetvandet ud vest paa. Naar de her naede Isens Rand, bredte de sig først ud over Terrænet. Saalænge de flød frem under Isen, havde de stærk Fart paa under Trykket af alt det Vand, der fyldte alle Sprækker og Revner i Isen; de blev tvunget frem og gravede sig paa sine Steder, hvor nu Søerne er, dybt ned, mens de paa andre Steder pressedes til at gaa opad; men ved Isens Rand var Trykket ophørt, Farten aftog, og de aflejrede da alt det Materiale, de førte med sig. Dette dannede Hedefladerne, der netop er højest og har grovest Materiale, hvor Dalen munder ud, lavere og med finere Sand vest paa. Lerpartiklerne skylledes for det meste ud i Havet. Derfor er deres Jord saa mager.

Naar alle de nævnte Dale nu har det fælles, at de ikke afvandes af et og samme Vandløb, skyldes det, at der tværs over dem alle gaar et Morænebakkeland, en Isrand, der fortæller, at der under Afsmeltningen af Isen skete en Klimaforandring. Isen, der allerede var borte fra Jylland, gjorde et nyt Fremstød, det østjydske Fremstød, hvis Isrand har kunnet følges fra Sønderjylland og ud i Mols, hvor den danner Buer uden om Kalø og Ebeltoft Vig. Vest for Horsens danner den Vandskel mellem Bygholm Aa og Gudenaas. Paa medfølgende Kort er den betegnet som Linie I, og man ser, hvorledes Randmorænenes Jordmasser spærrer mellem Stilling Sø og Mesingdalen, og mere mod Nord ligger tværs over Aarhusdalen mellem Stjær og Storering og, dog uden at fylde Dalen, her afbryder Dalens jævne Bund med en Mængde smaa sandede og stenede Bakker, der danner Vandskel mellem Aarhus Aa og Knudaa, der gennem Ravnsø, Knudsø fører til Gudenaas. Det er i det hele denne store østjydske Israndslinie, der betinger Gudenaas lange Løb fra Syd til Nord, idet den afspærrer Gudenaas Omraade fra at skaffe sig Udløb til Kattegat, hvad der vilde være det nærmeste

og naturligste. Aller mærkeligst stiller Forholdet sig, hvor den ved Vestbirk ligger tværs over Hanstedaa Lavningen og afspærrer denne fra dens naturlige Fortsættelse mod Nord: Gudenaadalen fra Vestbirk mod Nord til Saltenaadalen.

Ogsaa hen over de høje Partier finder man let Israndslinien. Her lægger den sine Morænebakker oven paa de oprindelige Flader og frembringer en Del af Østjyllands største Højder, saaledes Partiet med Ejer Bavnehøj, Fruering Højderne, Bjørnebjerge ved Stjær. Ved Mundelstrup har den frembragt det høje Parti med Statsbanernes Grusgrave, der spærrer Egaadalen fra dens oprindelige Fortsættelse Lyngbygaardsaens Dal, og atter ved Søften spærrer den mellem Lilleaa og Egaa, fortsætter over Thrige Kirke til de høje Bakker ved Vorre, Trehøje ved Balle og Kalø Bavnehøj, hele den smukke Indramning om det inderste af Kalø Vig. Denne smukke Egns geologiske Forhold er saa særprægede, at de fortjener en egen Artikel ad Aare.

Fra den østjydske Israndslinie smeltede Isen herpaa i en Periode rask tilbage og dannede herunder Morænefladerne omkring Lisbjerg-Løgten og det frugtbare Land nord for Aarhus fra Vejlbymod Vest. Det næste Ophold gør Isen paa Sydsiden af Aarhusdalen, hvis kuperede Bakkeland staar i skarp Modsætning til Morænefladerne mod Nord. Først dannede den stillestaaende Is, Kortets Linie II, en Mængde grusede, runde Bakker, der dog næsten nu alle er gravet bort for at benyttes til Veje og Bygninger; her tænkes paa Skansebakken helt inde i den nuværende By, Teghøj vest for Observatoriet, Ravnsbjerg sydvest for Viby og flere andre. Til dette Parti slutter sig længere mod Vest Bakkerne omkring Kolt, der tildels dannes af sammenhængende Volde, hvortil slutter sig mange afrundede for en stor Del grusede Bakker med mange Sten ned mod Konstantinsborg og Ormslev Station. Mod Sydvest hører „Heden“ syd for Adslev ogsaa her hen.

Atter trak Isen sig lidt tilbage efterladende et Stykke frugtbart Moræneflade fra Holme vestpaa hen imod Valgmenighedskirken i Bering og sydpaa over Hørning. Men Isen gjorde nu et nyt Fremstød, idet den skubbede store Jordmasser frem med sig. Herved dannes en Række buede Volde; højest og kraftigst har vi det i Jels-højbuén, der begynder ved Skaade og først taber sig lidt nord for Maarslet. Den krones af forskellige Oldtidshøje og ses viden om. — Til dette Bakkeland, Kortets Linie III, slutter sig mod Vest et meget uroligt bakket Parti ved Ingerslev og Bering Bjerge, kronet af flere smukke Oldtidshøje, lidt øst for Aarhus-Skanderborgvejen, hvor denne passerer Aarhus-Aaens Dal lidt nord for Hørning.

Syd for Jelshøjbuken følger et stort Dalparti, hvori bl. a. Høret Skov ligger. Efter alt at dømme maa denne Lavning hovedsagelig skyldes, at Isen under det Fremstød, hvorved Bakkekammen dannedes, har hentet Materialet til denne her. Andre stærke Kræfter har ogsaa været paa Spil her; stejle Skrænter ned mod Giber-aaens Dal viser, at stærke Vandstrømme her i en senere Periode har fundet Vej ud til Havet. — Imidlertid smeltede Isen sig stadig længere mod Syd, hvorunder den frugtbare Moræneflade ned om Beder og Malling opstod.

En Smeltevandsdal, der fører ned mod den brede aabne Funder Dal tæt nord for Hørbylunde.

Et nyt Ophold under Afsmeltingen frembragte Kortets Linie IV. — Mens Isen inde over Land svandt bort, havde den stadig uhindret kunnet skyde sig frem over det lave Terræn, hvor nu Aarhus Bugten ligger. Som en Vold lukkede den for Aarhusdalen, dannede tværs over dens Munding en Jordvold, hvorpaa Byens sydlige Del fra Aaen til Lavningen omkring Marselisborg-Gaarden ligger. Aarhusdalen fyldtes af en isdæmmed Sø. Ned syd paa skød Isens Rand sig op paa den nuværende Kyst, frembragte de grusede Bakker, der bærer Skaade- og Moesgaard Skov. Syd for Fløjstrup Skov frembragte den sammenhængende Vold øst for Vejen Fløjstrup-Ajstrup. Omtrent her bøjer Bakkelandet mod Vest og danner Malling Bjerge, og vest for Malling kan det tydeligt følges syd paa, hvor man f. Eks. ved Krækjær træffer sandede langstrakte Volde, der ligger hen over frugtbart Moræneler. Lignende Volde træffes endnu længere mod Vest langs Vejen fra Pederstrup mod Syd. — Hele det høje Bakkeland nordvest for Odder hører med til denne

Isrand, men følger vi Vejen fra Rathlousdal mod Sydvest møder vi, hvor denne drejer mod Vest lidt Syd for Ulv Kirkeruin, en fremtrædende sandet Vold, karakteristisk nok beplantet med Naaletræer. Dette fortæller os, at Isranden har skiftet Retning mod Vest. Omtrent 2 km hen mod Lindbjerg følges Grænsen mellem den frugtbare Moræneflade og det sandede Bakkeland tydeligt. Derefter er Grænsen paa et Par km udvisket, men findes atter længere vestpaa fra Sydranden af Tornbjerg Skov til Grumstrup. At Randen har staaet her bekræftes yderligere herved, at der fra den udgaar ikke mindre end 5 af stærkt rindende Vand, Smeltevand fra Isen, udskaarne Rende, der ned efter mod Skanderborg Sø forener sig til 2. To af disse Kløfter ses hver paa sin Side af Vedslet Kirke, mens en følger gl. Horsens Landevej, indtil omtrent 1 km øst for Hovedgaard.

Omtrent paa dette Tidspunkt maa det være sket, at Isen i Aarhusbugten, der længe havde ligget som en stor Tunge, hvis Nordrand markeres af en Bue fra Aakrog nord for Vejlbj Fed til Skødshoved og videre af Tved-Halvøens Sydkyst, begyndte at smelte bort. Herved aabnedes for den isdæmmede Sø i Aarhusbugten og den smalle Rende, hvori Aaen gennemstrømmer Byen dannedes. Først nede ved Thunø blev der en ny Standsning. Gletschertungens Østrand dannede det vestlige Samsø; dens Nordrand markeres af Thunø og den store Grund, der peger ind mod Saxild, og ind over Boulstrup, Ørting mener Geologerne nu, at den staaer i Forbindelse med Kortets Linie V. Mens Forholdene ude over Hads Herred er ret utydelige, er der ingen Tvivl, naar vi kommer et Par km vest for Ørting. Mølhøj tæt syd for Vejen hører saa tydelig med til det Morænebakkeland, vi træffer længere mod Vest og Aakjær-Odderdalen skifter saa tydelig Karakter, at Bakkelandets Nordgrænse c: Israndens Beliggenhed her er givet. Mens Dalen nord paa, hvor Rævsaa løber, har skarpt nedskaarne Kanter, hvad der tyder paa, at den er dannet af Smeltevandet udenfor Isranden, er Dalen sydpaa, hvor Vandet gennem Aakjær Aa løber til Horsens Fjord, udstyret med meget jævnt skraanende Sider, hvilket tyder paa, at den er dannet af Smeltevandet inde under Isen. Til denne Isrands Bakkeland hører endvidere Uldrup Bakker og Sondrup Bavnehøj, nogle af Østjyllands skønneste Bakkepartier, kun er Udsigterne nu desværre for en stor Del ødelagt ved en alt for kraftig Naaletræsbeplantning. Længere mod Vest findes atter lige syd for Byen med det karakteristiske Navn Aas et mægtigt sammenhængende Bakkeparti, der naar hen til Tvingstrup. Isranden har dog sikkert ligget noget nordligere, nord om Møgelhøj og derefter

op ad Ørskov til, men derefter er den efter alt at dømme bøjet mod Syd uden om Partiet ved Egebjerg og staar herefter i Forbindelse med et lille karakteristisk Bakkeparti ved Nørhuse lige uden for Horsens ved Silkeborgvejen.

Mens det østligste af vort Terræn, som vi nu har set, er præget af Isens forskellige Opholdslinier og de temmelig smaa Smeltevandsdale, der gennem korte Perioder førte Vandet bort fra Isranden — lige fra de Render, der ses overalt føre fra Højsletterne ned mod

Foto D. G. U.

Terrasseflade. Lilleaa Dalen imellem Hinnerup og Hadsten.

Dalene f. Eks. nord fra ned gennem „Bakkerne“ bag Brabrand til større, skarpt nedskaarne Dale som Pindsmølle dalen og Jexendalen — er Forholdene i Omraadets vestlige Del langt mere storslaede. — I de Aartusinder, mens Isen i det østlige Omraade snart gik frem, snart tilbage, laa Landet her ude mod Vest nøgent og bart. Isens Nærhed forhindrede en rigtig Bevoksning af Landet med større Planter; Nedbøren kunde rigtig fure Landet, gøre det langt mere kuperet end det før var. Sammen med Smeltevandet østfra dannede den vældige Floder, i hvis Dalbund Aær endnu løber, men alt for smaa til, at de kan have dannet de Dale, de løber i. Alle Dimensionerne er andre her. Øst paa er Pindsmølle dalen en Seværdighed, men 10 km vestligere, uden for den østjydske Isrand, har vi det lignende, men langt mere storskaarne Parti omkring Jaungyde. — Lavede Bækkene ned gennem Brabrand smaa afrundede

Bastioner, hvor Vandet udvaskede Leret og Jorden derfor lige til vor Tid bar Lyng, gentog det samme sig i langt større Maalestok mod Vest. Der formedes Landskabet omkring Himmelbjerget; dette selv er jo nemlig ingen Bakke kun en næsten frit udskaaret Del af Højsletten bagved. Gjærn Bakker nord for Silkeborg er atter af samme Støbning, Rester af et, af mægtige Vandstrømme ituskaaret Land. Leret er skyllet bort her ude, for en stor Del mens Isranden stod her, men ogsaa for en væsentlig Del senere, mens selve Afsmeltningszonen var rykket øst paa.

Som en mægtig Flod skyllede Smeltevand helt nede fra Vejle- og Horsenseggen op gennem den nuværende Gudenaadal. Prøv at staa ved Højkøl nord for Salten Langsø og se ned mod Syd og se saa den kilometerbrede Dal mellem Sukkertoppen og Bakkerne ved Sønder Vissing, hvor nu Gudenaen kommer sydfra. Selv om Floden nu ikke paa en Gang har fyldt hele Dalen, maa det dog have været en vældig Strøm, der formede det Landskab. Sandede Terrasser, Rester af tidligere Floddales Bund langs Gudena og dens Bidaer taler om de Forandringer, Flodens Løb gennem de lange Tider har undergaaet ved at først at føre sit Vand til Venø Bugt, senere til Hjarbæk Vig og tilsidst ud til Randers Fjord.

Ja, mangt og meget kunde endnu meddeles om, hvad vi ved om vor Hjemstavns Tilblivelse, og endnu langt mere og korrektere vil det blive, naar Danmarks geologiske Undersøgelse naar til disse Egne med sine Arbejder; men paa den Plads, der er tilstaaet til denne Artikel har der ikke kunnet naaes mere. Og saa er der endda ikke medtaget noget om den halve Snes Tusind Aar, der er gaet, siden Istiden hørte op. Skovene bredte sig over Landet, og Mennesket indfandt sig, alt dette hvorom Moserne, der forøvrigt ikke er synderligt rigt repræsenteret inden for Egnen, kan fortælle, naar de bliver omhyggeligt undersøgt. At Landets Kystlinie ogsaa forandrede sig, at Landet i Fyrreskovenes Tid naaede et Stykke ud i Kattegat, mens det i en senere Periode under Egeskovstiden sænkede sig, saa at der dannedes en 5 km lang Bugt ind ved Egaa, en over 10 km lang Fjord ind ved Aarhus, og en lignende lidt kortere gennem Kysing Noer skal endelig kun for en Fuldstændigheds Skyld nævnes.

Skanderborg Amts 2. Valgkreds.

I. Kredsens Historie 1848—1890.

Ved Kjeld Jensen.

I Skanderborgkredsen har Valgkampene ofte været haarde og spændende, og mange, som har bejlet til Vælgernes Gunst, har hentet sig et Nederlag. Rækken af Repræsentanter er i Skanderborgkredsen længere end i de fleste andre Kredse af Landet.

Mange af vore Folketingskredse har bestaaet uforandret eller med smaa Ændringer helt siden Grundloven, men i Skanderborg Amt er der flere Gange foretaget betydelige Omlægninger af Kredsene. Ved Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling 1848 bestod Amtet af 4 Distrikter: Horsens, Skanderborg, Brædstrup og Linaa. Skanderborgkredsen, der stadig har heddet 2. Kreds, omfattede Skanderborg Købstad og Hjlemslev Herred samt Sognene Ousted, Taaning, Hylke, Katrup, Ørritslev og Tolstrup. Til Linaa-Distriktet hørte Gjern Herred og Sognene Tem, Gl. Ry, Vinding, Bryrup og Vrads. — Silkeborg var da kun en meget beskednen Del af Linaa Sogn og blev først i 1855 en selvstændig Kommune.

Efter Grundlovens Vedtagelse fik Amtet kun 3 Folketingskredse (ved Valgloven af 16. Juni 1849), idet Linaa ophørte at være Valgsted. I Hovedtrækkene blev Distriktet slaaget sammen med Skanderborgkredsen, som kom til at bestaa af Skanderborg og hele Hjlemslev og Gjern Herreder (Silkeborg indbefattet) De til Linaa hørende Sogne Tem, Ry, Vinding, Bryrup og Vrads henlagdes til Brædstrup. Ousted, Taaning og Hylke skiltes fra Skanderborg og maatte begive sig til Brædstrup, og Katrup, Ørritslev og Tolstrup lagdes ind under Horsens.

Denne Kredsinddeling bestod uforandret indtil Valget 1895. Ved Lov af 24. Decbr. 1894 forøgedes Folketingets Medlemstal fra 102 til 114, og af de 12 nye Kredse fik Skanderborg Amt hele 2. De 5 Kredse var: Horsens, Skanderborg, Brædstrup, Horsens Landkreds og Silkeborg. Skanderborgkredsen kom til at bestaa af Skanderborg By, Hjlemslev Herred, Laasby, Alling og Tulstrup Sogne af Gjern Herred samt Ousted, Taaning og Hylke Sogne. — Silkeborgkredsen omfattede Silkeborg By, Resten af Gjern Herred og Tem Sogn.

Endelig kom den nugældende Kredsinddeling ved Lov af 10. Maj 1915, der anvendtes ved Valget 1918. Amtet deltes da i 4 Kredse ligesom i 1848, nemlig Horsens, Skanderborg, Østbirk og Silkeborg. Skanderborgkredsen bestaar herefter af de samme Kommuner som fra 1894 og desuden 8 Sogne af den nedlagte Brædstrupkreds, nemlig Gl. Ry, Sdr. Vissing, Voerladegaard, Ring, Føvling, Tønning, Træden og Grædstrup. — Silkeborgkredsen bibeholdt sit hidtidige Omraade med Tillæg af Sognene Vinding, Bryrup og Vrads.

Ved Valgloven af 11. April 1920 forandredes Valgkredsene til Opstillingskredse.

De to første Rigsdagsmænd.

Til de første Rigsdagsvalg i Skanderborg knytter der sig ikke større Interesse. I Modsætning til senere Tiders heftige Kampe gik de meget stille af. Ved Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling 5. Oktober 1848 var Oliemøller Schytte fra Horsens eneste Kandidat og kaaredes.

Frederik Vilh. Schytte var født i Odense 26. Juni 1800. Forældrene døde tidligt, og han voksede op i stor Fattigdom. Han naaede dog at blive dansk Jurist og var i et Par Aar Byfogedfuldmægtig i Horsens. 1829 købte han en Oliemølle i Horsens, som han ejede og drev til 1857. Senere ejede han forskellige Herregaarde, f. Eks. Matrup; men han solgte den igen efter kort Tids Forløb. Sidst ejede han Fabrikken Rabeshave i København.

Schytte var særlig kendt som Medlem af Viborg Stænderforsamling, hvor han hørte til de mest frisindede Medlemmer og var Sjælen i de Deputeredes festlige Lag. Det hedder om ham: »Naar det gjaldt om at sige et rigtig varmt Ord, at løfte Frihedens og Danskhedens Banner uden nogen Frygt for Kongemishag eller Ministerugunst, da var Oliemølleren den rette Mand paa Skansen.«

I den grundlovgivende Rigsforsamling sluttede han sig til det nationalliberale Partis højre Fløj og var imod den almindelige Valgret. I en Tale sagde han, at der er Forskel paa den fremadstræbende, arbejdsomme og driftige Mand, og paa den, der tilbringer sin Tid i Lediggang og Ørkesløshed, og at Valgretten burde gøres afhængig af en lav Valgretscensus, der var bygget paa Arbejdsomhed og Stræbsomhed. Alligevel stemte han med Glæde for Grundloven.

Fr. Vilh. Schytte.

Skanderbgrk. Rigsdgsmd. 1848-49.

I 1849, da Fjenden stod højt oppe i Jylland, var Schytte Formand for Forplejningskomiteen og skilte sig ypperligt fra dette Hverv. Tyskerne havde Respekt for ham, Danskerne var ham taknemlige. Det Ridderkors, som han fik efter Besættelsens Ophør, kunde han bære med Hæder.

Efter denne Tid er hans politiske Rolle aftagende, skønt han var Landstingsmand 1849—53 og Folketingsmand for Kerteminde 1858—64. Ved hans Død 30. Juni 1873 blev der skrevet om ham: »Gid Jorden hvile let over den Mand! Han var en brav Karl, et trofast Hjerte, en glødende Fædrelandsven, en Danmarks Søn!«

Efter Grundlovens Indførelse afholdtes de første Valg til Folketinget den 4. December 1849. I Skanderborg bestod Valgbestyrelsen af 13 Medlemmer med Byfoged Blichfeldt som Formand. De fleste var Bønder.

Valget holdtes i Købm. Bangs Toft (bag ved Hotel »Jylland«) og forløb meget let, da der kun var een Kandidat, Fabrikejer M. Drewsen af Silkeborg. Blandt hans 7 Stillere var Bogbinder Hansen, Skanderborg, Gaardmand Rasmus Christiansen, Mjesing, Sognefoged Niels Peter, Skjellerup, (Efternavnet mangler i Valgbogen) og Skolelærer Riisberg af Laasby. Hvem de andre var, kan ikke saa let afgøres, da der i Valgbogen ikke staar, hvor de hører hjemme. — Drewsen valgtes ved Kaaring som Kredens første Folketingsmand.

Michael Drewsen, Silkeborgs Grundlægger, ligner ved sin varmhjertede Natur og sin ukuelige Energi som Industridrivende ikke saa lidt

Schytte. Han var Søn af den bekendte Papirfabrikant, Kammerraad J. C. Drewsen og født paa Strandmøllen ved København 15. Oktbr. 1804. Tidlig blev han sin Faders Medhjælper paa Fabrikken, som han i Forening med en Broder senere overtog. Mest kendt er han dog som Anlægger af Silkeborg Papirfabrik 1844. I Silkeborg havde han stadig sin Bopæl, ogsaa efter at han i 1869 havde solgt Fabrikken. Han døde i København 26. Febr. 1874.

I det politiske Liv deltog han kun et Par korte, men til Gengæld meget vigtige Perioder, nemlig omkring Grundlovens Vedtagelse og under Kampen mod Ministeriet Ørsted. I Linæa valgtes han til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling med 279 St. mod 196, som faldt paa Birkedommer (senere Folketingsmand) Hack Kampmann i Hammel. Da Schytte ikke stillede sig, var det ret naturligt, at Drewsen blev Folketingsmand i Skanderborg; thi Størstedelen af Linæa-Distriktet var jo lagt ind under Kredsen. Paa den Tid hørte Drewsen til det daværende Venstre og stemte næsten altid sammen med dette Parti. Baade i Rigsforsamlingen og i Folketinget sad han sammen med sin Fader, der havde været Medlem af Bondevenneselskabets Bestyrelse, men havde udmeldt sig af Selskabet. Ved mange vigtige Lejligheder stemte Fader og Søn modsat hinanden. I Juli 1850 udtraadte den gamle, svage Fader af Tinget, og en Maaned senere nedlagde ogsaa Michael sit Mandat. I September 1854 lod han sig ved et Suppleringsvalg vælge i Grenaa og arbejdede ivrigt paa at fælde Ministeriet Ørsted. Saaledes samlede han i Jylland mange Tusinde Underskrifter paa en Adresse til Kongen om at skifte Raadgivere. Da Kongen ikke maatte modtage Adressen, blev den af 4 Rigsdagsmænd baaret ind i Folketinget som i Procession. Det var en vældig Rulle af sværeste Silkeborgpapir.

Michael Drewsen.
Skanderbgkr. Folketsmd. 1849-50.

Iøvrigt var Drewsen en god Ven af Kong Frederik den Syvende. Naar han kom til København, besøgte han altid Kongen, og Kongen aflagde flere Gange Besøg hos ham i Silkeborg.

Drewsen trak sig ud af Folketinget 1855, og da man samme Aar valgte ham til Landstingsmand, tog han ikke imod Valget.

Laurits Schøler og hans Tid.

Det Suppleringsvalg, der afholdtes den 21. September 1850 i Anledning af Drewsens Fratræden, hører til de mere interessante i Kredsens Historie. Der var 3 Kandidater. De Nationalliberale opstillede Professor Ludvig August Rothe (1795—1879), der havde været Lektor i Fransk ved Sorø Akademi, og desuden stillede sig to Gaardmænd fra Kredsen: Morten Jensen af Dallerup og Laurits Schøler af Hammel. Stillerne er meget ufuldstændigt betegnede. Saa vidt det kan tydes, har Rothe haft følgende 7: Farver Ove Blom og Skolebestyrer Wesenberg af Skanderborg, Provst Schinnerup i Ble-

gind, Lærer Thøgersen i Fruering, Proprietær Herschend, Herschendsgave, Anders Nielsen, Stilling, og Jens Mikkelsen, Gjesing. Morten Jensen havde kun 1 Stiller, Gaardmand S. Vestergaard, og Schøler havde tre, hvis Navne er Rasmus Pedersen, Jens Pedersen og Rasmus Larsen. Dette er jo ikke meget oplysende; men Jens Pedersen, der ogsaa findes i Drewsens Stillerliste 1849, er sikkert Gaardejer Jens Pedersen i Røgen (født i Møgelby 1806, død 1861), der var Folketingsmand i Skjoldlev 1852—61 og Medlem af Rigsraadet.

Schøler og Rothe fik ved Kaaringen de fleste Stemmer, og da Schøler af Valgbestyrelsen antoges at have flest, blev han udraabt som kaaret. Alle 3 Kandidater forlangte skriftlig Afstemning, der gav det Resultat, at Schøler blev valgt med 420 St., Rothe fik 233 og Morten Jensen kun 3. Saaledes blev Laurits Schøler Rigsrådsmand, og han holdt uden synderlig Besvær Kredsen i næsten 16 Aar. Det var det sidste Valg i Bangs Toft, siden foregik Valg-handlingen paa Torvet.

Vi skal nu høre om Valgene i Schølers Folketingsperiode og derefter om Manden selv.

Den 4. August 1852 holdtes det første Valg paa Torvet. Valgbestyrelsen valgte Pastor Peter Jessen af Røgen som Formand. Schøler er eneste Kandidat, og blandt hans Stillere er den senere Landstingsmand, Gaardmand Niels Poulsen af Røgen og Jens Erentsen af Venge, Chr. Pedersen, Bjertrup, og desuden 4 andre. Da Schøler og to af hans Stillere havde udtalt sig, indtraf en ejendommelig Episode. Købmand v. Essen af Skanderborg fremstod og nedlagde Protest mod Schølers Valgbarhed paa Grund af en ham nylig overgaaet og i »Aarhus Stiftstidende« indrykket Dom, hvorved der ikke er meddelt ham Mortifikation paa en ham formentlig ærerørig Sigelse. Schøler svarede, at Dommen vilde blive indanket for højere Ret, hvis den ikke allerede var det. von Essen bemærkede, at hans Protest fremkom paa flere Vælgeres Vegne. Valgbestyrelsen mente, at det var udenfor dens Kompetence at dømme om Kandidatens Valgbarhed. — Hvad Sagen drejede sig om, og hvorledes den endte, vides ikke; men den er sikkert ikke blevet Schøler til Skade, eftersom han genvælges Gang paa Gang. Ved Kaaringen fik Schøler et stort Flertal af af Stemmerne og erklæredes valgt. Maaske paa Grund af Angrebet paa ham forlangte han selv skriftlig Afstemning og fik ved denne 440 Stemmer mod 103 Nej. Af de sidste var 86 fra Skanderborg. Hedt maa det have gaaet til, thi Provst Schjørring fortæller, at ved Valget sloges Parterne saa det var en Gru. *)

Nu følger der 4 Valg, hvor Schøler hver Gang valgtes ved Kaaring uden skriftlig Afstemning. 1853 er der Opløsningsvalg baade 26. Februar og 27. Maj,

*) Overensstemmende med Provst Schjørrings Bemærkning, skriver en Indsender i »Aarhus Stiftstid.« 6. Aug. 1852, at man i Skanderborg har oplevet en Valghandling, hvorved »der vankede blodige Pander«. Efter Kaaringen forlangte de protesterende Vælgere Afstemning til Protokollen. Det melder Valgbogen dog ikke noget om. Kandidaten og Valgbestyrelsen gav deres Minde dertil. »Et ligesaa beklageligt som uforudseeligt Mellemspil blev nu opført; det gik over til Haandgribeligheder og der vankede som sagt blodige Pander. Dette varede vel omtrent en Timestid. Da Gemytterne var kommen lidt til Rolighed, foregik Afstemningen, og det forud ventede Resultat viste sig: Hr. Schøler var valgt. Saa vidt vi ved, har ikke een Vælger uden for Bondestanden stemt paa den valgte. Et Finale blev givet uden for Byen ved Bøndernes Hjemfart.«

først i Anledning af Toldlovens Forkastelse og dernæst, da Arvefølgeoven forkastedes i den forenede Rigsdag. Begge Gange er Prokurator C. J. Jensen Formand for Valgbestyrelsen; han var konstitueret i det ledige Byfogedembede. Blandt Schølers Stillere i Februar er atter Niels Poulsen og desuden Gaardmændene J. C. Dam af Bjertrup, Peder Sørensen af Skanderborg Lade-gaarde og Laurs Christensen, Rampes Mølle. I Maj har han 9 Stillere; af dem nævnes kun Amsraadsmedlem Rasmus Christiansen og Gaardmand Jens Jørgensen af Mjesing.

1. December 1854 var der paany Valg, da Ministeriet Ørsted opløste Tinget. Ved dette Valg var National-liberale og Bondevenner enige om fælles Optræden mod Ministeriet, og i Skanderborg var Apoteker Koefoed anbefalende Stiller for Schøler. De andre Stillere var Thomas Møller, Peder Leth Nissen og Chr. Pedersen, alle af Hørning Sogn, P. Sørensen af Ladegaarde, Skolelærer Mortensen og 2 Gaardmænd fra Hammel: Niels Madsen og Chr. Pedersen. — Byfoged Bülov mødte for første Gang som Valgbestyrelsens Formand. I hans Tid, der varer til 1868, er Valgbogen saa kortfattet, at den kun giver et meget ufuldstændigt Billede af Valgene. — Den 14. Juni 1855 er der atter Valg, og Schøler kaares; men om dette Valg tier Valgbogen helt.

Laurits Schøler,
Skanderborgkr. Folketingsmand
1850—1866.

Treaarsdagen efter, den 14. Juni 1858, faldt Schøler, skønt han var eneste Kandidat. Han havde ikke Fler-tal ved Kaaringen, og da han forlangte skriftlig Afstemning, fik han kun 81 St. mod 210 Nej. Valgbestyrelsen bestemte saa, at nyt Valg skulde foretages den 21. Juni. Denne Dag var tre Kandidater: Gæstgiver N. Erichsen af Aarhus (ogsaa Ejer af Mundelstrupgaard), fhv. Folketingsmand, Gaardejer Jens Jørgensen af Bjerregaard i Aale og Schøler. Sidstnævnte kaaredes, og Jens Jørgensen trak sig til tilbage. Ved den skriftlige Afstemning valgtes Schøler med 507 St., Erichsen fik 211. Hvad Grunden har været til Schølers Fald 14. Juni, er ikke let at efterspore. Hvis det er Landvælgerne, der er bleven hjemme, har de taget Revanche 8 Dage efter. Maaske har Loven om Næringsfrihed, der blev vedtaget et halvt Aar før Valget, og som Købstæderne var meget misfornøjet med, haft sin Andel i Udfaldet. Jens Jørgensen var af den Grund faldet i Kolding.

Ved Valget 14. Juni 1861 stillede Apoteker Henning Günther Koefoed af Skanderborg sig mod Schøler. Næsten overalt havde Bondevennerne nationalliberale Modkandidater. Koefoed anbefaledes af Prokurator Bagger og Læge Fangel. Niels Poulsen anbefalede Schøler, som valgtes med 473 St., Koefoed fik 304. Fra Skanderborg By fik Schøler kun 1 St., Koefoed 159. Silkeborg har allerede flere Vælgere end Skanderborg, men der mødte kun 8 Mand, 4 til hver Side. I Hjelmslev Herred stod Stemmerne nogenlunde lige,

naar undtages Dover-Venge, der gav Schøler 144 mod 18. Fra hele Gjærn Herred fik Koefoed kun 12 St.

I 1855 var Junigrundloven bleven indskrænket til kun at gælde for Kongerigets særlige Anliggender, og samtidig indførtes et Rigsraad, som var fælles for Kongeriget og Hertugdømmerne. Det var en meget konservativ Forsamling, og der var altid Strid mellem Dansk og Tysk. Til sidst undlod Holstenerne helt at møde. Ved Lov af 18. November 1863 ophævedes dette Rigsraad, og der indførtes i Stedet for et nyt Rigsraad, som var fælles for Kongeriget og Slesvig. Det var Ejderpolitiken, som gennemførtes, og det var dette, som gav Bismarck Anledning til Overfaldet 1864. Det sidste Rigsraad, der kun bestod i noget over 2 Aar og ophævedes ved Grundlovsforandringen 1866, havde et Folketing, valgt ved almindelig Valgret i de gamle Folketingskredse, og et meget aristokratisk Landsting. Medlemmerne i Rigsdagen og Rigsraadets Folketing var i de fleste Tilfælde de samme. Ogsaa Schøler var Medlem af begge Forsamlinger.

Ved Valget til Rigsraadets Folketing 5. Marts 1864 havde Schøler en farlig Modstander, Landmaaler Reinhold Jensen, der senere vil blive nærmere omtalt, da han afløste Schøler som Folketingsmand. Han opnaede dog kun 258 St., medens Schøler valgtes med 381. Stemmetallene er ikke store, det er jo under Krigen. Reinholdt Jensen anbefaledes af Gaardejer Peder Rasmussen af Ansgaard i Venge, Schøler derimod af Landinspektør N. B. W. Erichsen af Gjærn (Folketingsmand i Skjolddelev 1864—66.) — Om Valget skriver »Aarhus Stiftstidende«: »Valghandlingen var meget vidtløftig og var først til Ende Kl. 3. Da Reinholdt Jensen straks mærkede at der var et stort Antal Vælgere imod ham, og hans Valg saaledes ikke synderlig sikkert, var han mere moderat i sine Udtalelser, end man havde ventet. Schøler klarede jævnt godt for sig i national dansk Aand og valgtes«.

Samme Aar, den 7. Juni, var der Valg til Rigsdagens Folketing. — Schøler mødte da med følgende Stillere: Fabrikant Drewsen, Silkeborg, Niels Poulsen fra Røgen, Niels Lyngholm fra Farre, Kroejer Hansen af Anbæk og Sognefoged P. Chr. Sørensen af Hammel. Niels Lyngholm førte Ordet paa Stillernes Vegne, og efter at Schøler havde talt, foretoges Kaaringen. Valgbestyrelsen erklærede enstemmigt Schøler for valgt i Henhold til Prøve og Kontraprøve, hvorefter Forhandlingen hævedes.

Aaret efter, den 30. Maj 1865, var der Opløsningsvalg til Rigsraadets Folketing, fordi dette Ting med 50 Stemmer mod 45 havde forkastet et Forslag til Grundlovsændring. Schøler var igen eneste Kandidat og blev valgt ved Kaaring. Som anbefalende Stiller for ham mødte denne Gang Drewsen fra Silkeborg. De andre var Peder Sørensen, Skanderborg Ladegaarde, og Chr. Pedersen fra Bjertrup samt Gdr. Laurs Pedersen, P. Chr. Sørensen og Hmd. Søren Sørensen alle af Hammel, og desuden Gaardejer Rasmus Jensen af Klintrup. — Det er sidste Gang Schøler vælges i Skanderborg.

Vi skal nu hører lidt nærmere om Laurits Sommer Schøler, som hans fulde Navn lyder. Hvad her meddeles om ham, er samlet fra mange forskellige Kilder.

Hans Fader, Nikolaj Peter Schøler, var i omtrent 54 Aar Skolelærer i Hammel, hvor han døde 1851. Han var Sønderjyde fra Haderslevegnens og havde taget Eksamen paa Blaagaard Seminarium. Navnet Schøler var hans Moders Efternavn. Hans Hustru hed Margrethe Sommer og var Datter af Præsten Laurits Sommer til Gosmer og Halling. De havde fire Sønner. Peder Chr. Schøler var Kobberstikker, og Hans Vilhelm Riber Schøler var Præst

og Ringkøbingkredsens første Rigsdagsmand. Niels Schøler var Gaardmand i Fastrup ved Herning og en anset Mand paa sin Egn. Den fjerde er Laurits Sommer Schøler, der blev født i Hammel den 24. Juni 1805 og opnævnt efter Morfaderen.

Som ung lærte han Landvæsen hos den bekendte Justitsraad Fjelstrup paa Sindinggaard ved Herning 1823—24. Derefter blev han Bestyrer af Kideris Mølle ved Herning, 1826 Ladefoged paa Vilhelmsborg og 1827 Bestyrer af Jernit og Ladefoged paa Frijsendal. Som man ser, har der været Krummer i den unge Mand.

Knap 25 Aar gammel fæstede han i April 1830 den Gaard i Hammel, hvor han boede til sin Død. Den hørte selvfølgelig som næsten hele Egnen til Frijsborg. 1853 købte han Gaarden til fuld Ejendom. Udover, at han har været Sogneforstander, kan her ikke meddeles mere om ham, før han bliver Folketingsmand.

Schølers politiske Stilling i de 16 Aar, han sad i Folketinget, viser Billedet af et retliniet Mand, der ikke er bange for at følge sin Overbevisning. I det store og hele følger han Bondevennerne og stemte ofte modsat Broderen, der som Regel fulgte de Nationalliberale.

I Kampen 1853 om Toldgrænsens Flytning og Arvefølgespørgsmaalet stod han fuldt ud paa Bondevennernes Side, og Aaret efter hørte han til Ministeriet Ørstedes bestemte Modstandere. Han var da Medlem af et Par vigtige Udvalg, som skulde søge Overenskomst med Ministeriet.

Efter Ministeriets Fald var der i 1855 stærk Strid om Forfatningssagen. Junigrundloven skulde ændres til kun at omfatte Kongerigets særlige Anliggender, og en Fællesforfatning skulde indføres for hele Monarkiet. Grundlovens Ændring gik let gennem Tingene; men om Fællesforfatningen førtes en heftig Kamp, da man lærte Forslaget at kende. Det indførte et Rigsraad, bestaaende af 80 Medlemmer, heraf 20 kongevalgte, 30 valgt af Rigsdagen og Hertugdømmernes Stænderforsamlinger, og 30 valgt ved umiddelbare Valg, hvortil kun ca. 6000 Vælgere havde Stemmeret. Med 54 Stemmer mod 44 blev det i Folketinget vedtaget, at Fællesforfatningen skulde træde i Kraft. De allerfleste Nationalliberale stemte for Forslaget, Bondevennerne med faa Undtagelser imod. Schøler stemte for Forslaget sammen med Bertel Nørsgaard fra Skive. Deres Udtalelser viser, at de ikke gjorde det med Glæde, men fordi de ansaa det for en Nødvendighed.

Under disse Kampe var i Begyndelsen af 1854 indtraadt et Brud mellem Bondevennernes Førere, og Partiet deltes i 2 Grupper, som kan følges helt til omkring 1870 og længere. Oberst Tscherning arbejdede paa Overenskomst med Ministeriet Ørsted. Han og de, der fulgte ham, f. Eks. Gert Winther, var Helstatsmænd og samtidig ivrige Modstandere af Forsvarsvæsenets Udvikling. De to andre Venstreførere, J. A. Hansen og Balthazar Christensen, gik sammen med de Nationalliberale i sejt og udholdende Kamp mod Ministeriet. Desuden var de Ejderdanske, holdt paa Sønderjyllands nære Tilknytning til Kongeriget og ønskede nært Samarbejde med Sverige og Norge (Skandinavismen). J. A. Hansens Gruppe var som Regel den største, men forud for Valget 1858 mønstrede Tscherning dog 23 Mand. Om de fleste indenrigske Spørgsmaal var de to Grupper som Regel enige.

Schøler sluttede sig før 1866 altid til J. A. Hansens Parti. Da Høgsbro og N. J. Termansen 1858 kom ind i Tinget, træffer vi ham ogsaa sammen med dem og andre grundtvigsk paavirkede Mænd. Derved kom han i Mod-sætning til næsten alle sine Naborepræsentanter. Der var Gert Winther i

Odder, Jens Pedersen i Skjolddelev, Søren Kjær i Sønder Vinge, P. J. Randsløv i Brædstrup og Niels Albertsen i Levring — alle fulgte de Tscherning. Ind i 1860erne breder den bjørnbakske Bevægelse sig fra Viby med omtrent samme Grundsætninger, som Tscherning hævdede.

Denne Bevægelse kunde Schøler ikke følge. Det har været hans nationale Følelse imod. Hvis han var gaaet med Bjørnbakkerne, var hans Stilling i Kredsen og i Østjylland i det hele taget blevet stærkere, og man havde næppe forsøgt paa at fortrænge ham. Men han lod sig ikke rokke, skønt han sad næsten som spundet ind i et Net, omgivet af lutter Modstandere.

I 1861 flyttede Tschernings mest talentfulde Vaabendrager, Reinhold Jensen, til Aarhus, og kort efter stiftedes »Jydsk Folkeforening« paa et Møde i Høver Kro. Det skete den 5. Marts 1862, og 3—400 Bønder fra Aarhus, Skanderborg og Randers Amter var til Stede. Foreningens Program er udtrykt i følgende Lovparagraf: »Foreningens Formaal er at modarbejde Indskrænkning af den ved Grundloven givne Valgret og at forberede Valg saavel til Rigsraad og Rigsdag som til Amtsraad og Kommunalbestyrelse samt at fremme og understøtte ethvert Foretagende, der sigter til at udvikle Folkets materielle og aandelige Velvære.«

Tanken om Foreningen var oprindelig udgaaet fra et Par Mænd, der da var J. A. Hansens Meningsfæller, og de havde forhandlet med ham derom. Det var Gaardejerne Niels Nielsen i Søballe og Peder Rasmussen i Venge. Det var Meningen, at Foreningen skulde omfatte begge Venstregrupper, og blandt Stifterne træffes Gert Winther, Reinh. Jensen, Lars Bjørnbak, Schøler og J. A. Hansens nære Meningsfælle Rasmus Mathiasen fra Emborg. Den første Bestyrelse synes at være nogenlunde ligelig fordelt mellem Grupperne, men Schøler kom ikke med. Den bestod af Bogbinder Hansen, Skanderborg, R. Højris i Rode, J. A. Hansen, Rs. Mathiasen, Niels Jensen i Holme, Niels Nielsen i Søballe, Reinh. Jensen, Tscherning og Winther.

Gert Winther blev Formand og Reinh. Jensen Sekretær, og i Løbet af kort Tid erobrede Bjørnbakkerne helt Foreningen. Flere af J. A. Hansens Tilhængere gik med dem. f. Eks. P. Rasmussen og Bogbinder Hansen. I den sydlige Del af Schølers Valgkreds sluttede langt de fleste sig til Bjørnbak.

Under disse Forhold svækkedes Schølers politiske Stilling. Vel sejrede han over Reinhold Jensen i 1864, men da denne meldte sin Ankomst paany 4. Juni 1866, har Schøler sikkert ment, at han ikke kunde blive genvalgt, og saa stillede han sig ikke. Hovedaarsagen var dog formentlig hans Hustrus Sygdom, hun døde Aaret efter.

Vi kommer nu til Schølers Forhold i Rigsraadets og Rigsdagens Folketing under Grundlovskampen 1864—66. Ved hans Død skriver Sophus Høgsbro om ham i »Dansk Folketidende«: »Han havde stemt trofast for den gamle Grundlov imod den ny, men antoges nok desuagtet at ville give efter ved den sidste afgørende Afstemning, og tabte derved den Tillid, han tidligere havde vundet og i saa mange Aar bevaret.« Naar man ved, hvilke Midler der kan bruges i en Valgkamp, er det ikke utroligt, at hans Modstandere i Sommeren 1866 kan have udspremt et saadant Rygte om ham. Men det er ubegribeligt, at Høgsbro har villet udtale dette en Række Aar efter; thi ved alle de mange og indviklede Afstemninger i Rigsraadets Folketing træffer vi ham altid paa samme Side som Høgsbro som en af dem, der holdt paa Junigrundlovens Bevarelse. Mange Medlemmer svajede i deres Afstemninger hid og did, faa mere end Gert Winther; men Schølers Linie er klar. Kun i November 1865 stemte han for Fællesudvalgets Indstilling; men da Lovforslaget i sin Helhed

blev vedtaget i Rigsraadets Folketing med 74 St. mod 24, var han en af de 24. Ved begge de nævnte Afstemninger stemte han ligesom Bjørnbakkerne.

Som Medlem af Rigsdagens Folketing stemte han imod Grundlovsændringerne baade i December 1865 og i Maj 1866, sidste Gang kun 3 Uger før Valget. Forud for Valget 4. Juni 1866 opgør Høgsbro Stillingen i Folketinget saaledes: Junigrundlovens Modstandere 61, uberegnelige 14 og dem, som uden Vaklen sluttede sig til Junigrundloven, 28. Blandt de sidste nævner han Laurits Schøler.

Naar Schøler trak sig tilbage, kan det i hvert Fald ikke skyldes Ulyst til Rigsdagsgerningen. Ganske vist stiller han sig heller ikke i Oktober 1866, skønt J. A. Hansen i et Brev opfordrer ham dertil. Men allerede i 1868 træffer vi ham paa Valgtribunen i Skanderborg, hvor han falder. Aaret efter optræder han i Skjoldelev mod den nærmest bjørnbakske E. M. Rottwitt. Ogsaa der falder han, men han fik dog 457 St. mod 526. Endelig den 1. Oktober 1870 blev han Landstingsmand for den daværende 10. Kreds (Vejle og Skanderborg Amter). Han afløste her Niels Poulsen i Røgen.

Han sad nu i Landstinget til sin Død. I den Periode træffer vi ham 1872 som Stiller for Niels Jensen, Toustrup. Ved hans Død skriver Høgsbro i den før omtalte Nekrolog: »Her (i Landstinget) gik han imidlertid mere og mere bort fra de Anskuelser, han tidligere havde været en dygtig Talsmand for, og har derfor nu ogsaa af sine forhenværende Modstandere faaet det Vidnesbyrd, at han var en selvstændig og moderat Venstremand.«

For at forstaa dette maa man kende Forholdene i Venstre 1873. Partiet havde Aaret før faaet et lille Flertal i Folketinget. Førerne højste straks Folketingsparlamentarismens Fane, de forlangte Ministeriets Afgang og et Venstreministerium i Stedet. Den 31. Marts 1873 vedtoges en Mistillidsadresse i Folketinget med 55 St. mod 34, 9 stemte ikke og 2 var syge. Landstinget svarede den 2. April med en Adresse i modsat Retning, hvori det hed: »Vi maa tværtimod anse enhver frugtbar Samvirken imellem Regering og Rigsdag for umulig, naar Flertallet i et enkelt af Tingene mod Grundlovens Ord og Mening vil tilegne sig afgørende Indflydelse paa Ministeriets Sammensætning.« Denne Adresse vedtoges med 44 St. mod 8; 12 var fraværende.

Da Mistillidsadressen ikke hjalp, besluttede Berg og de andre Førere at nægte Ministeriet en Finanslov. Alligevel blev Finansloven vedtaget 3. Maj med 61 St. mod 39, fordi Venstre gik i Stykker. 17 menige Medlemmer af det forenede Venstre nægtede at følge; det var mest jydske Bønder, bl. a. Jensen-Toustrup. Til sidst enedes Partiet dog om, at hvis Ministeriet ikke var borte til Oktober, saa blev det Alvor med Finanslovnægtelsen. I Oktober forkastedes Finansloven, Folketinget opløstes, men Venstre tabte en Plads og havde kun 1 Stemmes Flertal. Kort efter erklærede J. A. Hansen, at Eksperimentet med Finansloven ikke skulde gentages.

Denne paagaende Fremgangsmaade kunde Schøler ikke være med til. Han stemte med Højre den 2. April, og derved faldt han i Unaade hos Venstreførerne, der kaldte ham Højremand. Forud for Afstemningen den 2. April holdt han et Par Smaataler, hvori han begrundede sin Afstemning. Dansk Folketidende refererer saaledes: »Schøler havde til det sidste været imod den ny Grundlov; men nu var den ved Folkets fri Beslutning traadt i Kraft, Landstinget var lige berettiget med Folketinget, og han kunde ikke være med til at give det Udseende af, at et tilfældigt Flertal i et af Tingene skulde kunne bede Kongen rette sig efter det. Han vilde ikke udtale Tillid til Ministeriet, thi vi er jo alle enige om at beklage den nuværende Tilstand og det ringe Udbytte,

der kommer ud af vore Forhandlinger. Folk af de forskellige Partier vil næppe hilse eller samtale med hinanden. Det kan være muligt, at vi engang kommer til en parlamentarisk Regering i Danmark; men endnu er vi næppe fuldstændig modne dertil; og det skulde i saa Fald ikke komme an paa, hvad et Flertal i det enkelte Ting vilde, men paa Flertallet af den hele Rigsdag.«

Helt alene stod Schøler ikke med sit Syn paa Forholdene. Den bekendte N. J. Termansen, der dog ikke var Medlem af det forenede Venstre, men som dog vist ingen vil frakende Venstrenavnet, stemte i Folketinget mod Mistillidsadressen og Finanslovnægtelsen. Jens Jørgensen, Bjerregaard, der var i Partiet, sagde ved disse Lejligheder: Stemmer ikke.

Usandsynligt er det ikke, at en mere besindig Fremgangsmaade havde tjent Partiet bedst. Man kunde måske have undgaaet de stadige Rivninger, der allerede 1878 førte til, at Partiet sprængtes for ikke mere at forenes.

Laurits Schøler havde i 45 Aar sit Hjem i Gaarden paa Hammel Mark (ved Anbæk). Før sin Død overdrog han den til sin yngste Søn. Han døde 26. Oktober 1875 og blev jordfæstet paa Hammel Kirkegaard.

Hans Hustru hed Mette Nielsdatter og var 13 Aar ældre end han. Hun var født i Faarvang i Tvillum Sogn, og hun døde i Hammel 12. Juli 1867, 75 Aar gammel.

I Ægteskabet var 2 Sønner og 2 Døtre, fra hvem der stammer en talrig Efterslægt, spredt vidt omkring. Flere bor i Aidt Sogn ved Hammel. De mest kendte af Slægten er vistnok de to Fætre Skatteraadsmember Marius Schøler i Aidt, og Gaardejer Jens Schøler i Haar ved Hinnerup, begge Sønesøner af L. Schøler.

Paa Skanderborg-Eggen har Slægten hjemme i Vitved, idet den mangeaarige Smed i Vitved, nu Købmand L. Schøler, er en Dattersøn af den gamle Rigsdagsmand. Han har erhvervet Moderens Efternavn som Slægtsnavn ligesom hans Oldefar, den gamle Lærer.

Reinhold Jensen.

I de seks Aar, der følger efter Schølers Afgang som Folketingsmand, havde Kredsen tre Repræsentanter. Den første er Reinhold Jensen. For at vise, hvor lidt Valgbogen paa den Tid giver, skal her anføres en nøjagtig Afskrift af Bogen, da Reinhold Jensen første Gang valgtes:

»Aar 1866, 4. Juni Fmdg. Kl. 11, blev afholdt Valg paa Skanderborg Byes Torv af et Medlem til Rigsdagens Folketing for Skanderborg Amts 2. Valgkreds. At Valgbestyrelsens Medlemmer var samtlige mødte. Som Kandidater havde meldt sig Redaktør Reinhold Jensen og Kammerraad Lange til Kalbygaard. — Efter at Stillerne havde anbefalet Kandidaterne, og disse havde udtalt sig, skredes til Kaaring, og blev Reinhold Jensen proklameret som Kredsens Kandidat. Lange begærede skriftlig Afstemning, og denne faldt saaledes ud:

Reinhold Jensen 739 St.

Lange 347 -

Valghandlingen blev derefter hævet.

Bülow.«

Det er det vigtige Valg, hvor Afstemningen gjaldt for eller imod den reviderede Grundlov. Valgdeltagelsen er mere livlig end de fleste andre Steder. Men der findes ikke et Ord om, hvem der er Stillere eller om Valgbestyrelsens Medlemmer. Ja, de sidste har end ikke underskrevet Valgbogen.

Endnu mere kortfattet er Omtalen af Valget 12. Oktober s. A., da Reinh Jensen kaaredes som eneste Kandidat. Byfogdens Navn findes ikke; det ser ud til, at Læge Kuhlmann har været Formand. Han har underskrevet sammen med 11 andre, som vist ingen kan identificere allesammen.

Reinh. Jensens Modkandidat ved første Valg har naturligvis villet stemme ja i Grundlovssagen. Han hed Adolf Erik Frederik Chr. Lange (1816—82) og ejede Kalbygaard i en lang Aarrække indtil 1872.

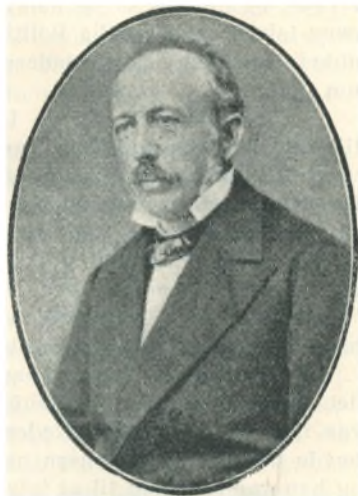
Reinh. Jensen var en glødende Tilhænger af Junigrundloven og stemte selvfølgelig nej til det nye Forslag, der som bekendt blev vedtaget og gjaldt til 1915.

Han er vel nok den mest begavede Politiker blandt den lange Række Folketingsmænd i Skanderborg, i Besiddelse af megen Dytighed, en alsidig interesseret og danned Mand. Som Agitator var han ikke stor, da han manglede Fantasi og Varme; men han var en logisk, skarp og slagfærdig Taler, ofte meget hvas i sine Udtryk.

Carl Reinhold Jensen var født den 25. Maj 1827 i Nakskov, hvor Faderen var Garver. Den senere udprægede Antimilitarist gik 1848 med som frivillig Herregaards-skytte, og 1853 tog han Eksamen som Landmaaler. Derefter blev hans Navn hurtigt kendt; thi han udgav i de følgende 5 Aar skarpe Flyveskrifter om Landinspektørensamen, der endogsaa paadrog ham to Domfældelser ved Højesteret. — Selv med Mænd som Professor Rasmus Nielsen og Præsten Wilhelm Beck havde han skarpe Pennefejder. Anledningen til den sidste var et Angreb, som Wilhelm Beck under en Valgkamp havde rettet imod ham, fordi han havde ladet sig borgerlig vie. Reinh. Jensen svarede i en Pjece »Sandhedsvidnet, Kapellan V. Beck« med at henvise til Morten Luther.

Reinh. Jensen var kun Folketingsmand 8 Aar ialt, og i den Tid repræsenterede han 3 forskellige Kredse. Han valgtes 1858 i Nykøbing paa Sjælland med kun 17 Stemmers Flertal. Næste Gang, 1861, vælges han i Kalundborg med 799 St. mod 733. Imidlertid flyttede han til Aarhus, og 1864 opgav han Kalundborgkredsen, som Christopher Krabbe tog i Arv efter ham. 1864—66 var han ikke Medlem hverken af Rigsdagens eller Rigsraadets Folketing. Som før nævnt faldt han i Skanderborg i Marts 1864. I Juni s. A. og i Maj 1865 faldt han i Ebeltoft for Godsejer Mourier-Petersen, den senere bekendte Formand for Hedeselskabet, og først 4. Juni 1866 sejrer han i Skanderborg.

Ved sin Indtrædelse paa Rigsdagen sluttede han sig straks til Tschering, og han fulgte stadig denne og Bjørnbak. I de første Aar kæmpede han særlig for Udvidelse af den kommunale Valgret og for fuld Udstyknings- og Sammenlægningsfrihed. I Aarhus udgav han et Ugeblad: »Jyllands-Posten«, men størst Indflydelse havde han dog her som Sekretær i »Jydsk Folkeforening«, hvorved han fik en fremskudt Stilling blandt Østjyllands Bønder. Senere flyttede han tilbage til København og udgav et andet Ugeblad »Folke-

Reinhold Jensen,
Skanderborgkr. Folketingsmd.
1866—1868.

bladet; men sin Sekretærpost beholdt han fremdeles. 1866 og 1867 var han Medlem af Finansudvalget.

Men havde al Grund til at tro, at der laa en lang og betydningsfuld politisk Fremtid udbredt for den kun godt 40-aarige Mand, hvem ogsaa Modstanderne ansaa for at være en Dygtighed. Men det gik helt anderledes. Kun i 2 Aar repræsenterede han Skanderborgkredsen, saa nedlagde han sit Mandat i August 1868. Omtrent samtidig fik han Embedet som Stationsforstander i Vejle, og dermed sagde han Rigsdagen Farvel for bestandig. Med hans Bortgang tabtes en betydelig Politiker. En Mand, der har kendt ham personlig, afdøde Redaktør Chr. Søndergaard, Vejle, skrev 1911 i Jydsk Maanedsskrift om ham:

»Som den Friheds- og Lighedsmand Reinhold Jensen var, havde han til det allersidste holdt paa, arbejdet og stemt for den gamle Grundlov. Man vil da let forstaa, at han af sit fulde Hjerter var med til at takke N. F. S. Grundtvig for, hvad denne havde udrettet i den samme Kamp. Han blev valgt til Ordfører for dem, der overrakte Grundtvig den bekendte Takadresse. I ganske særlig Forstand gjaldt det for Reinhold Jensens Vedkommende, at han nok kunde mødes med Grundtvig, men ikke følge ham. Men der kom Varme og Glød i hans Tale, hver Gang han senere mindedes den Samtale, han ved denne Lejlighed havde haft med »den gamle Kraftkarl.«

Økonomiske Grunde har formentlig bidraget til, at han søgte Embedet. Ogsaa Forholdene indenfor Venstre har sandsynligvis medvirket. Han var lidt af en Tivler. Nederlaget 1866 gjorde ham mismodig. Med Sorg havde han set J. A. Hansen og Berg stemme for den reviderede Grundlov, og han var kommen til at tvivle paa Venstres Sejr i overskuelig Fremtid.

Venstre i Folketinget bestod efter 1866 af 3 omtrent lige stor Smågrupper, der dog tilsammen dannede Tingets Flertal. Størst var »Det nationale Venstre«, hvis fleste Medlemmer var Grundtvigs kirkelige Meningsfæller; nogle af dem nærede Sympati for Skandinavismen. Dertil hørte Balthazar Christensen, Berg, Høgsbro, N. J. Termansen og Krabbe. »Oktoberforeningens Venstre« bestod mest af sjællandske Folketingsmænd. De mest kendte Medlemmer var J. A. Hansen, C. Alberti og den senere Minister Jakob Scavenius. Nogle af dem havde hjulpet Højre med Grundlovsforandringen, hvad Berg forøvrigt ogsaa havde. Tschernings Venner eller Bjørnbakkerne bestod med Undtagelse af de to førende Skikkelser Gert Winther og Reinh. Jensen udelukkende af jydske Bønder. Tscherning selv var udtraadt af Tinget.

Medens de to første Grupper var forsvarsvenlige, var Bjørnbakkerne Antimilitarister. Mellem dem og Grundtvigianerne rasede Kampen om Forsvarsvæsen, Kirke- og Skolespørgsmaal o. s. v., saa det gav Gny over hele Østjylland. De store Møder holdtes i Aarhus-Skanderborg-Odderegnet. Horsens Folkeblad fortæller om et saadant Møde i Ravnholt Skov 12. Juli 1868, hvor 1000 Mennesker var til Stede, Det lød saa kønt, at det skulde være et Forhandlingsmøde om Skandinavismen, men det blev snarere fra Bjørnbakernes Side formet som et Hovedslag mod det nationale Venstre. De erobrede straks Mødet og lod holde 7 bjørnbakske Taler (af Bjørnbak, Winther, v. Haven, Søren Kjær og flere). Først efter at disse 7 Taler var holdt, kunde Grundtvigianerne faa Ordet, endda med Paalæg om at fatte sig i Korthed. Fra grundtvigsk Side talte P. Bojsen, Gedved, Nørregaard og Baagø fra Testrup og Folketingsmand Faaborg i Tebstrup. —

Dette er kun et enkelt Eksempel paa hine Dages Mødekultur.

Muligvis har »Jydsk Folkeforening« økonomiske Stilling voldt ham Kvaler. Maaske har hans Hjertebarn været hans Smertensbarn. Foreningen havde Masser af Medlemmer, fuldtro Bjørnbakkere. Men for at faa Medlemmer havde man lavet den Bestemmelse, at Medlemsbidraget var frivilligt, enhver kunde give efter eget Tykke. Gert Winther lagde for med 100 Rigsdaler om Aaret, han tjente jo Penge nok ved Brandkassen; men ellers skæppede det ikke ret meget, og da Foreningen er 4 Aar gl., kører den med en Gæld paa 1500 Rdr., som endda sliger Aar for Aar. Gert Winther lagde Penge ud, han har været en rundhaandet Mand, thi 1871 skænkede han Foreningen 1400 Rdl. for at faa den paa ret Køl. Saa maatte der rigtignok ogsaa betales fast Bidrag. Helt let har det næppe været for Reinh. Jensen at faa sin Løn som Sekretær udbetalt.

I Vejle røgtede han sin Embedsgerning med stor Dygtighed, og jævnlig tog han Ordet om kommunale Spørgsmaal. Sine politiske Meninger holdt han fast ved til det sidste, og han vedblev at være Medlem af »Jydsk Folkeforening«s Bestyrelse ogsaa efter at være kommen til Vejle. Han døde i København 19. Oktober 1888.

Den røde Baron og Bogbinder Hansen.

Efter Reinhold Jensen fik Kredsen sin mærkeligste Repræsentant. Det var Baron Rosenkrantz, almindelig kaldet »den røde Baron«. — Iver Holger Rosenkrantz var af gammel dansk Adel, og han var en yngre Halvbroder til Stiftamtmand G. Rosenkrantz (død 1884), der ejede Sophiendal ved Skanderborg. Efter at have taget en smuk juridisk Embedseksamen blev han Auditor og levede en Del Aar i Hovedstaden, hvor han førte en munter, men yderst excentrisk Tilværelse, jævnlig karikeret i Goldschmidts »Corsaren«. Hans Maal var at blive Amtmand eller Diplomat. I Stedet for blev han Byfoged i Lemvig. 1858 blev Rosenkrantz Udskrivningschef med Bopæl i Korsør, men tilbragte nok mest Tiden i København. Endelig smilede Lykken til ham, 1863 blev han Kammerherre og dansk Minister i Italien; men det var en kort Glæde, 3 Aar efter blev han hjemkaldt og gik af med Pension. Dette følte han som en stor Uretfærdighed, og Bitterheden herover fulgte ham Resten af Livet. Han frasagde sig Ordener og Titler, og saa slog han sig paa Politikken. I Korsørperioden havde han forsøgt sig som Højremand i Skelskør, men det mislykkedes. Nu dumpede han ned i Skanderborg som Venstremand og sejrede.

Suppleringsvalget holdtes den 29. September 1868. Der var tre Kandidater. Det nationale Venstre, vistnok bistaet af nogle Nationalliberale, mødte med Laurits Schøler, blandt hvis 26 Stillere kun nævnes Michael Drewsen. — Skøt J. A. Hansens og Gert Withners Folk var gaet sammen i et Parti, der kaldte sig »Det folkelige Venstre«, mødte de dog med to Kandidater. Den ene var Gaardejer Rasmus Mathiassen af Emborg, der var Medlem af Oktoberforeningens Bestyrelse og havde været Folketingsmand i Brædstrup. Som hans Stillere nævnes Købmand N. Christensen af Skanderborg og 30 andre. Bjørnbakkerne var lidt længe om at finde en Kandidat. Lars Bjørnbak blev opfordret, men han vilde ikke, skønt hans Valg formentlig var gaet glat igennem. Der var ogsaa Tale om Kroejer Damm i Hvilsted, den senere Folketingsmand og Assurancebestyrer Wistoft og flere. Det blev dog Baron Rosenkrantz, der blev opstillet ved et Prøvevalg i Skanderborg. Mellem hans godt 20 Stillere nævner Valgbogen kun Borgerrepræsentant, Lærer Roedsted af Skanderborg. Det lyder mærkeligt, thi han var en af Højres førende Mænd;

det maa nok have været Respekten for det blaa Blod, der her har været afgørende.

Byfoged Winge fungerer for første Gang som Valgbestyrelsens Formand. Resultatet blev, at Rosenkrantz valgtes med 432 Stemmer, Schøler fik 219 og Mathiassen kun 94. Det ser ud, som om Rosenkrantz valgtes af Bjørnbakkerne og Højre i Fællesskab.

Stemmerne faldt saaledes i de forskellige Kommuner:

Baron Iver Rosenkrantz,
Skanderborgkr. Folketingsmd.
1868—1869.

	Mathiass.	Rosenk.	Schøler
Skanderborg	8	96	5
Linaa	1	6	5
Dallerup	0	2	10
Alling-Tulstrup	2	1	13
Fruering-Vitved	0	96	4
Skander.-Stilling	16	66	4
Silkeborg	0	0	12
Laasby	6	6	15
Ham.-Voldb.-Søb.	0	1	34
Blegind-Hørning	6	32	1
Skorup-Tvilum	1	2	20
Gjern-Skannerup	3	1	10
Røgen-Sporup	0	0	50
Adslev-Mjesing	12	30	25
Dover-Venge	39	93	11

I Bladene var der bagefter stor Staaehj over Valget. — »Aarhus Amtstidende« vil ikke vedkende sig at have anbefalet Rosenkrantz. — »Dansk Folketidende« skriver: Det er et sørgeligt Vidnesbyrd om Befolkningens politiske Udvikling, at den Kreds, der nys har valgt Reinhold Jensen og syntes tilfreds med ham, nu kunde gøre et saadant Valg. I »Horsens Folkeblad« kommenteres Valget bl. a. saaledes:

Dette Valg er i flere Henseender en politisk Mærkelighed; det var Reinh. Jensen, der havde trukket sig tilbage, og skønt vi ingenlunde i alt kan dele Anskuelse med Hr. Jensen, maa vi dog ikke desto mindre yde ham den Anerkendelse, at han var en lige saa ufortrøden som ualmindelig dygtig Forkæmper for den folkelige Frihed og Lighed. Hans Plads skal nu indtages af Baron I. Rosenkrantz, om hvem man ikke engang har Sikkerhed for, at han henhører under Folkepartiet. Man maa nok spørge, hvordan dette kunde blive muligt. Svaret ligger i det ene Ord: Skandinavismen. Man fik af Baronen kun klar Besked paa, at han var en svoren Fjende af enhver Art Skandinavisme, at han betragtede Skandinaverne som »giftige Skarntyder«.

Paa Rigsdagen sluttede han sig straks til det folkelige Venstre. Han talte ganske godt, men kunde komme med skarpe Udtalelser. F. Eks. betegnede han under Behandlingen af Lovforslaget om Fæstes Overgang til Selvejendom, at Retsbetjentene burde holdes i Ørene. Han har sikkert været en velbegavet og i Bunden godhjertet Mand. Ogsaa Politiken bragte ham Skuffelser. Kun i en Samling deltog han i Folketingets Arbejde. Det ser ud, som om Vælgerne hurtigt blev trætte af ham, medens han i alt Fald tilsyneladende steg i Førernes Gunst. Efter Samlingens Slutning holdtes Møde i Skanderborg

for at overveje, om han burde genvælges; men under Mødet kom han uventet til Stede, og saa snakkede man om noget andet. Kort efter var der atter Møde, hvor baade Winther og Bjørnbak anbefalede hans Genvalg. Den første sagde, at han i det væsentlige havde fulgt hans og J. A. Hansens Parti, og at de, der havde valgt ham, ikke uden at være vægelsindede nu kunde vrage ham. Bjørnbak mente, at man ikke skulde fylde Rigsdagen med Nuller, der blot til Nød kunde stemme, men tænke paa den Tid, da man skulde have et Ministerium.

Alligevel maa Vælgerne have været vægelsindede; thi i Juni trak Rosenkrantz sig tilbage under Indtrykket af, at der ikke var Chancer for hans Genvalg. »Aarhus Amtstidende« nærer et godt Haab om, at han maa blive valgt et andet Sted. Saa fik J. A. Hansen ham anbragt i en ledig Kreds, Fakse paa Sjælland, og her faldt han med kun 95 St. 1872 træffer vi ham atter i Skanderborg. Kort efter døde han 25. Jan. 1873 i Vedbæk. — En Søn af ham er Forfatteren Palle Rosenkrantz.

Rosenkrantz' Efterfølger blev Bogbinder Edvard Hansen af Skanderborg. Før Valget skrev Aarhus Amtstidende om ham, at han var en af Reinhold Jensens bedste personlige Venner og i politisk Henseende aldeles enig med ham. «Han er antidoktrinær, antiskandinavisk og antigrundtvigiansk saa godt som nogen, medens han ganske vist nok skal undgaa at komme Oktoberforeningen nærmere, end Samvirken i de Sager, hvorom der er Enighed, fordrer.»

Valget holdtes den 22. September 1869. Der var ikke andre Kandidater end Hansen, der som Stillere havde Snedkermester Ager, Skanderborg, og 80 andre Vælgere. Niels Lyngholm fra Farre anbefalede ham, og han valgtes ved Kaaring.

Edvard Emil Hansen var født i Svendborg 20. December 1812. Faderen var Bogbindermester og hed Chr. Ulrich Hansen. Sønnen stod 5 Aar i Bogbinderlære i Odense og blev Svend 1832, og saa rejste han i et Par Aar baade herhjemme og i Udlandet. Da han var uden Arbejde i København, lod han sig 1834 hverve til Underofficer ved »Jydske Jægerkorps« og afgik fra Underofficersskolens ældste Klasse med 1. Præmie 1838. Til Nytaar 1841 lod han sig hjemsende. Saa blev han Bogbinder i Skanderborg, hvor han løste Borgerskab 17. Juni 1842. Det menes, at naar han nedsatte sig i Skanderborg, har det til Dels sin Grund i, at »Jydske Jægerkorps« modtog Mandskab fra Skanderborgegnen.

Gennem en meget lang Række Aar hørte han til de mest kendte og ansete Borgere i Byen. Under Krigen 1848—50 var han Provianteringsforvalter for Hovedmagasinet i Skanderborg, hvorfra de fremmede Tropper forsynedes. Med en ganske kort Afbrydelse var han Borgerrepræsentant 1848—64; desuden har han været Skatteligningsborger og Medlem af Amtsskoleraadet. I mange

Edvard Hansen,
Skanderborgkredsens Folke-
tingsmand 1869—72.

Aar var han Chef for Politikorpset. 1862—65 var han Formand for Haandværkerforeningen, og 1863 var han Medstifter af Landbosparekassen.

Politisk hørte han oprindeligt til J. A. Hansens Bondevenner, senere sluttede han sig nærmest til Bjørnbak. Mens han var Folketingsmand, var han Medstifter af det forenede Venstre, og hans Navn findes baade under Venstres Fællesudtalelse af 30. Juni 1870 og under Venstres Program af 23. Marts 1872. I Foraaret 1872 meddelte han Vælgerne, at han ikke vilde modtage Genvalg, saa han var kun Folketingsmand i 3 Aar.

Edvard Hansen døde 18. Januar 1882 og ligger begravet paa Skanderborg Slotskirkegaard.

Niels Jensen bliver Folketingsmand.

Det næste Folketingsvalg, som afholdtes 20. September 1872, er et af de mest spændende i Kredsens Historie. Intetsteds paa Øerne blev der afgivet saa mange Stemmer som i Skanderborg, og kun i de to store Kredse Aarhus og Horsens kunde man opvise flere.

Mange ønskede den unge 32-aarige Prokurator E. F. Weng som Edv. Hansens Afløser. Der er nogen Sandsynlighed for, at han kunde være blevet Samlingsmærke; men han vilde ikke. Kampen kom til at forme sig som et Opgør mellem Det forenede Venstre og Bjørnbakkerne. Indenfor Det forenede Venstre havde der været adskillig Uenighed. Flere Medlemmer (f. Eks. Lars Dinesen) blev ekskluderede af Partiet, andre gik frivillig. Til de sidste hørte Gert Winther og Søren Kjær. Lars Bjørnbak angreb Venstres Program, som han fandt for militaristisk. I Sommeren 1872 foretog Berg og J. A. Hansen en stor Agitationsrejse for at styrke Det forenede Venstres Politik; men hos Bjørnbakkerne mødte de Modstand. Navnlig gik det haardt til paa et Møde ved Ry Station. Her blev de to Venstreførere haardt angrebet af Bjørnbak, Reinh. Jensen og v. Haven, og det var knap nok, de kunde faa Ørenlyd. Sindene var opildnede til en større Holmgang paa Skanderborg Torv ved Valget.

Først skulde Kandidatspørgsmaalene afgøres. Det hed sig, at Bjørnbak ønskede sin gode Ven Lærer Niels Jensen i Aabo (senere Dyngby) opstillet; men denne tog til Skjoldelev, hvor han ogsaa blev valgt. Saa blev v. Haven Kandidat i Skanderborg. Det var en meget dygtig Mand, som nok er lidt Omtale værd, da han i nogle Aar meget bidrog til at give Skanderborg-Enen dens politiske Præg. —

Sophus Ferdinand von Haven var en Præstesøn, født i Tømmerby Sogn, Thisted Amt, 21. August 1839. Faderen F. C. von Haven var senere Præst i Hassing i Thy og sidst i Vive ved Hadsund; han havde været Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og var en af de mest reaktionære i denne Forsamling, til sidst en af de 4, som stemte imod Grundloven. Sønnen, der blev teologisk Kandidat 1863, synes i sine yngre Aar at have gaaet i Faderens Fodspor; i hvert Fald var han Medlem af den høj-konservative Augustforenings Repræsentantskab. 1866 og 1869 stillede han sig som Venstremand ved Folketingsvalg i Vestervig paa hans Barndoms Egn. Han fik kun beskedne Mindretal, men Vælgerne i hans Faders tidligere Pastorat mødte mandstærkt og gav ham saa godt som alle deres Stemmer. 1868—69 er han Forstander for en Højskole i Hinnerup, og kort efter bliver han Redaktionssekretær ved Aarhus Amtstidende og L. Bjørnbaks nærmeste Medarbejder samt Bestyrelsesmedlem i Jydsk Folkeforening. I denne Periode er det, han søger at erobre Skanderborg. 1876 forlader han Politiken og bli-

ver Præst, først Kapellan i Hørby, derefter paa Lyø. Han døde i August 1900 som Præst i Stiftsbjergby ved Holbæk.

Det gik knap saa let for Det forenede Venste at faa Kandidatspørgsmaalet i Orden. Paa et Møde i Linæa omkring 1. Juni rettedes en Opfordring til den unge Gaardejer Niels Jensen af Toustrup om at stille sig, men han lovede det ikke. Om Sommeren laa han i Lejren ved Hald som menig Soldat og havde andet at tænke paa. Højskoleforstander R. Geltzer fra Sinding lovede at stille sig, hvis Niels Jensen ikke vilde. Sidst i Juli holdtes et Møde i Nr. Vissing Kro, og her optraadte von Haven og Landstingsmand Laurits Schøler. Den sidste anbefalede at samles om Niels Jensen, der endnu ikke var kommen hjem fra Lejren, og ikke længe efter lovede Niels Jensen at være Kandidat. Ogsaa Rasm. Mathiassen talte i Nørre Vissing og sagde, at han maaske selv vilde stille sig; men det opgav han dog. Derimod meldte sig noget senere en anden som tredje Kandidat, nemlig den tidligere Folketingsmand Baron Rosenkrantz, og Valgkampen har sikkert ikke været kedelig. Paa Valgdagen havde von Haven ikke mindre end 280 Stillere og Niels Jensen 227. Rosenkrantz nøjedes med 4. Det havde hidtil været Skik, at samtlige Stillere blev præsenteret for Forsamlingen. Her fandt baade Valgbestyrelsen og Kandidaterne dog, at det vilde blive for drøj en Omgang, og af von Havens Stillere blev kun 3 fremstillet, nemlig Møller Niels Nielsen af Mjesing (tidligere Gaardejer i Søballe), Forpagter Frederik Christensen af Søballe og Skrædder P. Ambrosiussen af Jaungyde. Ja, Niels Jensen lod sig endda nøjes med 2: Laurits Schøler og Redaktør H. S. Sørensen, Silkeborg. Af Rosenkrantz's 4 Stillere var Tømrermester Fr. Møller, Skanderborg, i Spidsen.

Niels Jensen, Toustrup.
Skanderborgkr. Folketingsmd. 1872—78.

Ved Kaaringen skønnede Valgbestyrelsen, at Niels Jensen havde faaet flest Stemmer. Saa forlangte von Haven skriftlig Afstemning, medens Rosenkrantz trak sin Kandidatur tilbage. Han var bleven Venner med Gert Winther og havde oplyst, at han havde smidt denne sin fordums Ven ned af sine Trapper. Der fortælles, at han nu anbefalede at stemme paa Niels Jensen, men derom staar dog intet i Valgbogen.

Niels Jensen valgtes med 1072 St., von Haven fik 985. Valget viste, at Bjørnbakkerne var langt de stærkeste i Skanderborg By og Hjelmslev Herred, medens Silkeborg og Gjern Herred sluttede op om Niels Jensen. Afstemningen i Kommunerne ser saaledes ud:

	N. Jensen v. Haven		N. Jensen v. Haven	
Skanderborg	58	131	Fruering-Vitved	57 143
Silkeborg	104	12	Blegind-Hørning	18 113
Skanderup-Stilling	41	138	Adslev-Mjesing	28 97

	N. Jensen v. Haven			N. Jensen v. Haven	
Dover-Venge	63	195	Røgen-Sporup	89	14
Alling-Tulstrup	45	92	Gjern-Skannerup	82	14
Linaa	146	0	Skorup-Tvilum	112	2
Dallerup	93	3	Hammel-Voldby-Søby	70	20
Laasby	66	11			

Der stemte 56,7 pCt. af Vælgerne. Man kan se, at det har stor Betydning at bo i Nærheden af Valgstedet. Fra Skanderborg og Hjelmlev Herred blev afgivet 68 pCt., fra Silkeborg og Gjern Herred, hvor man havde indtil 5 Mil at rejse, kun 47.

Der blev indgivet Klage over Valget. Det fik man dog ikke andet ud af, end at Klagen fremkaldte en skarp Dadel fra Udvalget for Valgbrevets Prøvelse, fordi man vilde byde Rigsdagen saa løse og aldeles ugrundede Anker.

Medens Valget nærmest betegner Afslutningen af von Havens politiske Liv, bliver det for Niels Jensen Indledningen til en meget lang Rigsdagsvirksomhed, omtrent 38 Aar. Hans Forbindelse med Skanderborgkredsen varede dog kun i 6—7 Aar.

Ved Opløsningsvalget 14. Nvbr. 1873 genvalgtes han ved Kaaring, anbefalet af Lærer Winther af Voldby (senere Torrild) og 25 andre Stillere. Som Modkandidat havde han cand. teol. A. F. Mandix Schou af København (senere Overlærer i Holbæk), der anbefalede af Apotheker Nyholm og 4 andre. Schou forlangte ikke skriftlig Afstemning.

Den 25. April 1876 havde Niels Jensen en Modkandidat fra den anden Side, en Socialdemokrat. Det var Møllebygger Chr. Johansen fra Horsens. Jensen havde 21 Stillere, deriblandt J. P. Jensen og P. Andersen af Toustrup og Niels Poulsen af Røgen. Johansens 3 Stillere var Ølhandler A. Petersen og Gæstgiver N. Laursen, begge af Skanderborg, samt Skovfoged P. Nielsen af Fruering. Resultatet blev, at Niels Jensen genvalgtes med 1640 St. Johansen fik 74, deraf 9 fra Skanderborg.

Efter Udfaldet af dette Valg skulde man tro, at Niels Jensen havde fast Hold paa Kredsen. Men saaledes gik det ikke. Hans første Rigsdagsaar faldt sammen med Det forenede Venstres Brydninger i Halvfjerdserne, og han stod altid paa den moderate Side, en Linie han fulgte hele Livet igennem. Som før nævnt var han 1873 blandt de 17, der ikke vilde følge Førerne i at nægte Finansloven. 1875 fulgte han de 30 moderate mod de 22 radikale. Den 12. April 1877 udstedte Estrup den første provisoriske Finanslov, og der blev stærkt politisk Røre ud over Landet. Som et Modtræk stiftedes »Grundlovsværneforeningen«, der skulde afløse de gamle politiske Foreninger og samle Venstre fra hele Landet, og den havde god Tilslutning. Blandt dens Hovedbestyrelse paa 11 Medlemmer var P. Bojsen, Gedved, og Prokurator Weng. Den første var Formand.

Men Venstre havde ogsaa Modgang. Et Par Rigsretssager mod de tidligere Ministre tabtes og jog de Nationalliberale helt over til Højre. Den gamle Venstrefører J. A. Hansen døde 1. Juni 1877, kort efter at det var konstateret, at han havde besveget to Assuranceselskaber for ca. 200,000 Kr.

Venstres Flertal under Anførsel af Bojsen, Høgsbro og Holstein-Ledreborg ønskede lovordnede Tilstande indført igen, og dette skete ved Forliget af 8. Novbr. 1877, særlig ved den moderate Højremand Kleins Mægling, idet der vedtoges en midlertidig Finanslov. Berg og Hørup var imod Overenskomsten; dog gjorde de under Forhandlingerne ikke synderlig Modstand, først nogle Maaneder senere sprængte de Det forenede Venstre for stedse og

dannede 8. Marts 1878 det radikale Venstre, som de kaldte Folketingets Venste. Saa begyndte den indbyrdes Venstrekrig for Alvor, hvad der medførte Niels Jensens Fald.

Niels Jensen, Toustrup.

Inden vi gaar over til at fortælle om, hvorledes Niels Jensen maatte skilles fra Skanderborgkredsen, skal der gives en Skildring af denne stoute Bondemands Liv og Virke. —

Han blev født den 30. November 1846 i Toustrup, Dallerup Sogn, og var altid hjemmehørende i denne By. Han fik ikke anden Undervisning end den, Almueskolen gav; men som et opvakt, ungt Menneske tilegnede han sig dog solide Kundskaber. En særlig Sans havde han for god Skuespilkunst, læste flittigt Holberg og spillede Dilettantkomedie sammen med en Flok ligesindede unge. De Toustrup Dilettanter var saa stærkt i Ry, at de endog under Niels Jensens Ledelse opførte »Gøngehøvdingen« paa Aarhus Teater og høstede fortjent Bifald. Ja, bagefter bragte vort fineste Ugeblad, »Illustreret Tidende«, en hel Artikel om Dilettanterne. Da var han omtrent 20 Aar gammel. Det var hans første offentlige Optræden. Saa lagde han Skuespillet til Side og ofrede sig for de to Virksomheder, der skulde gøre hans Navn landskendt: Landbruget og Politiken.

Niels Jensens Fader, Jens Nielsen, var en velstillet Gaardmand, og Niels var eneste Søn. Aaret 1872 var et begivenhedsrigt Aar for ham. Da blev han gift, fik sin Fødegaard og blev Folketingsmand.

Han var Tingets yngste Medlem og blev kaldt Konfirmanden paa Grund af sit ungdommelige Udseende. I København boede han sammen med tre unge fynske Folketingsmænd Anders Tange, Klaus Berntsen og Hans Madsen, der almindeligt blev kaldt »de tre fynske Frihedshelte«, fordi de sammen drog ud i Højres faste Kredse ved Vælgermøderne og optog mangen Dyst med Højres solideste Kræfter. Navnlig med de to første indgik Niels Jensen et varigt Venskab. Hans Madsen gik snart ud af Tinget. Det har været et fornøjeligt Samvær for de fire; de førte Bog over, hvilke Dumheder, de begik, naar de talte. Bagefter kritiserede de hinanden, og ingen maatte blive vred — sikkert en god Skole for unge, uøvede Talere.

I den første Samling blev Niels Jensen Medlem af Hærudvalget, og her sad han, der nylig havde været menig Soldat, sammen med en Bataillonschef og Chefen for Generalstabens tekniske Afdeling. I dette Udvalg har han ogsaa Sæde i de følgende Aar. I en Rigsdagsvise fra de Aar hedder det om ham:

»Skanderborg ham Skudsmaal gav,
at han kløgtig er og brav,
sandt det da maa være.«

Mange vil tiltræde dette Skudsmaal; men som vi senere skal se, gav Skanderborg ham et andet Skudsmaal ved Valget 1879.

I Aarene 1879—81 var Niels Jensen ikke Medlem af Rigsdagen, i disse Aar var han Sogneraadmedlem hjemme i Dallerup i Stedet for, men det har nok ikke kunnet tilfredsstille hans Virkelyst. Saa snart der afholdes nyt Valg, er han til Rede, og i Maj 1881 stiller han sig i Brædstrup. Det blev et mislykket Forsøg; den radikale, men senere meget moderate Johan Bøtcher sejrede med 1063 St., N. Jensen fik 817.

To Maaneder efter sendte hans fynske Venner Bud efter ham, de manglede en Afløser for Anders Tange i Nyborg, og her valgtes Niels Jensen 26. Juli. Anders Tange var en af de mest begavede Bønder, der har siddet i den

danske Rigsdag. Han havde overanstrengt sig paa Vælgermøderne og paadraget sig en Brystsyge, der i 1883 lagde ham i Graven, kun 44 Aar gl.

Det var en trofast Kreds, Niels Jensen var sluppet ind i, den genvalgte ham Gang paa Gang i 29 Aar. Højre var stærk i Kredsen, men Jensen havde dog som Regel et Par Hundrede Stemmers Flertal. Ved Aarhundredskiftet begynder Socialdemokratiet at vinde frem i Kredsen, og efterhaanden kommer Modstanden fra den Side. 1910 trak Niels Jensen sig tilbage. Ved Forsvarsloven 1909 mistede Nyborg sin Garnison, og da Jensen havde stemt for disse Love, har han maaske følt, at hans Genvalg var usikkert.

Han kom dog atter paa Rigsdagen i sine sidste to Leveaar, idet han 20. Februar 1914 indvalgtes i Landstinget ved et Suppleringsvalg i 10. Landstingskreds.

Ikke længe efter hans Valg i Nyborg 1881 skrev Højremanden H. Wulff sin Bog om den danske Rigsdag. Som Regel er han ingen Elsker af Venstres Rigsdagsmænd, men Niels Jensen kan han godt lide, skønt denne i Nyborg havde slaaet en af Højres flinkeste Bønder, Rasmus Christiansen. Wulff skriver bl. a.: »Han sluttede sig vel i Rigsdagen til Venstre, men var selv yderst moderat og medgørlig, saa at han er afholdt af alle. Han lagde en respektabel Dygtighed for Dagen og var i det hele en lovende Politiker.« Efter at have fortalt om hans Skæbne i Skanderborg og Brødstrup og om hans Valg i Nyborg, hedder det: »Hans Valgkamp førtes smukt og hensynsfuldt, og dertil svarer ogsaa hans Stilling paa Tinge. Han er en velbegavet Mand og en særdeles hæderlig Karakter; men det har ikke kunnet undgaas, at den hidsige politiske Strid ogsaa har afsat nogen Bitterhed i hans milde og bløde Sind. En virkelig moderat Mand er han dog fremdeles, og han er en varm Patriot samt i det hele en ideel og alvorlig Natur.«

Fra Tiden omtrent 20 Aar efter foreligger en anden Skildring af ham, ogsaa af en Mand, som nærmest var hans politiske Modstander, Redaktør Bransager. — Det hedder her: »Han minder langt mere om en Fynbo end om en Jyde, i Udseende, i Væsen, i Tale — dog ikke i Dialekten. Holder han ved en festlig Lejlighed en poetisk Tale for Fædrelandet, henter han sine Billeder mere fra det smilende og bløde Fyn end fra det alvorlige og skarpe Jylland. Han synes mere at have lært af Mads Hansen, hvor der findes en Have saa skøn, end af Blicher om den brune faamælte Hede. »Han er en elskværdig, vindende Natur, let og hurtig i sin Opfattelsesevne, med en behagelig Form for sine Meninger, repræsentativ i sin Optræden.«

Niels Jensen fulgte fra 1881 uden Vaklen det moderate Parti under Bojsens og senere Neergaards Førerskab. Da det samlede Venstre i Efteraaret 1886 indledede Forhandlingspolitikken, har dette Skridt haft hans fulde Sympati. Efterhaanden blev denne Politik forladt af mange, først af Berg, saa af Holstein-Ledreborg, der mismodig trak sig ud af Rigsdagen 1890, endelig af Hørup, der den følgende Vinter gik sammen med Berg. Bojsen og hans trofaste fortsatte dog og sluttede 1. April 1894 Forliget med Højre, hvorved grundlovmæssige Tilstande atter indtraadte.

Ved Forliget fremkom en Spaltning i det forhandlende Venstre, idet Sofus Høgsbro og 14 andre stemte imod, saa Partiet kun talte 25 Mand. Der blev gjort flere Forsøg paa atter at samle Partiet, navnlig opsøgte Niels Jensen flere Gange Høgsbro i den Anledning. Men Høgsbro, der var meget misfornøjet med Forliget, vilde ikke, og han og hans Tilhængere gik ind i Venstre-Reformpartiet, der stiftedes 1895, efter at Højre og Moderate havde lidt et stort Nederlag paa Forligspolitikken. Nu blev de 25 udsat for Forfø-

gelse fra alle Sider. Ved hvert Valg tabte de nogle Pladser. — Bojsen forlod den politiske Skueplads 1901, og først ved Neergaards Indtræden i Ministeriet 1908 oprandt lysere Tider for de tilbageblevne. Efter Valget 1909 talte Partiet 11 Mand med Niels Jensen som Formand. I de bevægede Augustdage s. A. var det ham og Fynboen Lindø, der drog til Ledreborg og fik Grev Holstein med til København, hvor han dannede sit kortvarige Ministerium, der gennemførte Forsvarslovene. I Samlingen 1909—10 var N. Jensen Tingets 2. Viceformand.

Da de tre Venstregrupper 1910 dannede det nuværende Parti Venstre, var Niels Jensen ikke Medlem af Rigsdagen. I Landstinget tilhørte han 1914—16 dette Parti og stemte for Grundloven af 1915.

Paa Rigsdagen hørte han hverken til de meget talende eller de tavse. Som Regel har han Ordet 10 a 20 Gange i hver Samling, ofte om Landbrugs-spørgsmaal, men bl. a. ogsaa om Hæren og Forsvaret.

Kan det end siges om Niels Jensen, at han paa det politiske Felt stod i anden Række, saa er der et andet Omraade, hvor han ubetinget stod i første Række, nemlig indenfor det jydsk Landbrug. Her kan dette kun omtales ganske kort. Særlig Hesteavlens havde hans Interesse, og allerede 1888 blev han Formand for De samvirkende jydsk Hesteavlsforeninger, og beholdt denne Plads i 25 Aar. 1909 blev han Formand for Stats-Hingsteskuekommissionen, først 2 Aar i Aarhus og Randers Amter, fra 1903 til sin Død i Vejle og Ribe Amter. Fra 1890 til 1913 var han Formand for Silkeborg og Omegns Landboforening, hvorpaa han blev Æresmedlem af Foreningen. Saa tidlig som 1891 blev han Bestyrelsesmedlem i Foreningen af jydsk Landboforeninger, senere blev han Næstformand, og 1909 valgtes han til Foreningens Formand, det jydsk Landbrugs højeste Tillidspost. Han beklædte denne Stilling til sin Død og var den første Bonde som indtog denne Hædersplads.

Niels Jensen var endnu i fuld Virkekraft, da han døde som Følge af et Biluheld. Han skulde som Statens Tilsyn overvære et Dyrskue i Grindsted; lidt udenfor denne By kørte Bilen i Grøften, og han fik flere Ribbensbrud og en Blodudtrædelse i Lungen. Dagen efter, den 7. Juli 1916, døde han paa Grindsted Sygehus. Hans Hustru var død i Sommeren 1896.

Jens Sørensens Tid til 1890.

Aaret 1878 er et bevæget Aar i Venstres Historie. Efter at Berg og Hørup i Marts Maaned havde sprængt Det forenede Venstre, saa det deltes i 2 Grupper: Det forenede Venstre (de Moderate) og Folketingets Venstre (de Radikale), udstedte hver af Grupperne ved Rigsdagens Slutning 30. Marts 1878 et Op- raab til Vælgerne. De moderates var underskrevet af 36 Medlemmer og de Radikales af 28. Godt en halv Snes — deriblandt Bjørnbakkerne — stod udenfor og vidste ikke, til hvilken Side, de skulde gaa.

De radikale ventede paa Valg, og under Bergs og Hørups Føreskab foranstaltede de en sand Udryddelseskrig mod de Moderate. De gik frem under Feltraabet: Hellere en Højremand end en Moderat. I Agitationen var de radikale langt de stærkeste, at agiterer var noget, som Berg og Hørup forstod. Det laa derimod ikke for Bojsen og Høgsbro, kun Holstein Ledreborg kunde i den Henseende nogenlunde maale sig med Modstanderne, og han brød sig ikke meget om Agitationsrejser. Paa radikal Side kæmpede Mænd som Jens Busk og Rasm. Clausen; paa den moderate Side var der ikke faa dygtige Politikere, som Klaus Berntsen, Harald Holm,

Th. Nielsen fra Herning, Jørgen Pedersen i Odense og Anders Tange; men de fleste havde nok med at værge deres egen Rede. Midt i Striden erobrede de radikale fuldstændig Grundlovsværneforeningen paa en Generalforsamling i Aarhus. I Bestyrelsen var 5 Moderate og 6 Radikale. Men de Radikale var i stort Flertal paa Generalforsamlingen, og de Moderate med Formanden, P. Bojsen, Gedved, i Spidsen trak sig bort fra Foreningen, som forresten ikke senere fik nogen videre Betydning. Højre, der var den provisoriske Finanslovs Ophav, havde Fred og blide Kaar, hvorimod de moderate skulde lægges øde, fordi de havde medvirket til at faa Provisoriet ud af Verden.

Valget kom før end ventet. Den 10. December opløste Estrup Folketinget og ansatte Valgdagen til den 3. Januar 1879. Det kunde se ud, som om Estrup satte Pris paa Vintervalg. I Julen 1878 var det et forrygende Snevej, der hindrede Valgdeltagelsen.

Jens Sørensen af Vitved
Skanderborgkr. Folketingsmand
1878—1892 og 1896—1903.

Berg fik ved Valget sit Ønske opfyldt. De Moderate tabte ikke mindre end 13 Kredse, men Højre vandt 11 og blev Folketingets største Parti. De Radikales Fremgang var kun 3, og ikke et halvt Aar efter udmeldte en halv Snes Medlemmer sig under C. Alberti og dannede en ny Gruppe, »De udtraadte«, som i de nærmest følgende Aar gik i nært Samarbejde med de Moderate.

Blandt de faldne var Niels Jensen i Skanderborg. De stærke radikale Tendenser fra Reinhold Jensens og von Havens Dage var ingenlunde døde, de havde maa-ske nok slumret, men vaagnede nu med forstærket Kraft og protesterede mod Forliget af 1877. En god Støtte havde de i »Skanderborg Amts Avis«, der var stiftet i 1876, og hvis Redaktør, Oluf Jørgensen, den Gang var yderlig radikal.

Hurtigst muligt efter Opløsningen samledes nogle Delegerede fra Grundlovsværneforeningen i Skanderborg for at ordne Kandidatspørgsmaalet. Avisen beretter herom: Ved et Møde paa »Skandinavien« (19. Decbr.) var 11 Sogne repræsenteret ved een eller flere Bestillingsmænd. Det vedtoges enstemmigt at opstille en Kandidat mod Niels Jensen. Derefter bragtes i Forslag Hr. A. Dam, tidligere Gaardejer i Ladegaarde, samt Gaardejerne Jens Sørensen, Vitved Overgaard, og A. Svendsen af Vrold. Den sidstnævnte erklærede, at han ikke kunde modtage Valg, i hvert Fald kunde han ikke erklære sig for Tiden. Dam fik de fleste Stemmer, men ogsaa han undslog sig og vilde ikke opstilles, og saa blev det vedtaget at opstille Jens Sørensen.

Den nævnte A. Svendsen er den senere bekendte Sparekassebogholder, Kammerraad And. Svendsen (1841—1912), der da ejede sin Fødegård i Vrold og var Sogneraadsformand i Skanderup-Stilling. — Andreas Dam (1846—90) var født i Tebstrup Kro, men opvokset i Skanderborg Ladegaarde, hvor hans Fader ejede Fredsberg. I nogle Aar ejede han selv Fredsberg, blev saa Købmand i Aarhus og døde i en ung Alder som Bogtrykker i København og Medudgiver af »Ugens Nyheder«. Han holdt for saa vidt paa den forkerte Hest

1879, da han stillede sig i Aarhus og faldt. Fra 1882 til sin Død var han Landstingsmand.

Valgbevægelsen blev ganske kort. Dog holdtes til Trods for det ugunstige Vejr nogle Møder. I Silkeborg, hvor Niels Jensen støttedes af Redaktør Sørensen, var Stemningen ham god, og ligeledes paa et Møde i Linaa. Men ellers har han Strømmen imod sig, ja selv paa et Møde i Anbæk Kro, undsiges han af Niels Lyngholm og Lærer Hoffmand i Farre. Paa Skanderborg-egnen er Stemningen stærk for Jens Sørensen, hvad der viste sig ved Møder i Hørning, Nørre Vissing og i selve Byen, ligesom hans Hjemkommune slutter tæt op om ham.

Prokurator Weng fører særlig Kampen for ham. Mellem dem, der ogsaa anbefaler ham, kan nævnes Fr. Christensen, Søballe, Søren Nielsen, Nørre Vissing (død 1896) og Redaktør Jørgensen.

Paa Valgdagen anbefales Niels Jensen af Redaktør Sørensen, Silkeborg, og Jens Sørensen af Prokurator Weng samt under Forhandlingen af Fr. Christensen. Nogen Fortegnelse over Stillerne er ikke fundet. Niels Jensen mødte kun med 21, Jens Sørensen med 63.

Jens Sørensen blev kaaret, og ved den skriftlige Afstemning valgtes han med 1103 St. mod 750. — Deltagelsen i Valget var langt mindre, end Tilfældet var i 1872; kun 46,7 pCt. stemte. Fra Skanderborg og Hjelmlev Herred stemte dog 57 pCt., hvoraf Jens Sørensen fik 953 St. Niels Jensen kun 87. Fra Silkeborg og Gjerner Herred afgaves kun 37 pCt. St., og der fik Jensen 663, Sørensen 150. I Silkeborg og Hammel Kommune blev ikke engang afgivet 25 pCt. af Vælgernes Stemmer.

Jens Sørensen var nu Folketingsmand i 13 Aar, uden at der mødte ham nogen alvorligere Modstand. Det var de bevægede Aar i Firserne. Kun det første Valg skal omtales lidt nærmere, de følgende 3 Valg kan der gaas let hen over.

Estrup opløste Folketinget i Maj 1881 og lod udskrive Valg til den 24. Maj. Paa denne Valgdag havde Jens Sørensen som Modkandidat Redaktør Hans Simon Sørensen af Silkeborg, en dygtig og anset Mand, højt anskrevet i sin By og i sin Læsekreds. Han var født i Odense 1838 og døde 1902. Som ung Typograf havde han overtaget »Silkeborg Avis«, og trods trange Begyndelsessaar ved Flid og Ihærdighed drevet Bladet op til at indtage en betydende Stilling. Politisk fulgte han altid de Moderate, og han havde været Niels Jensens trofaste Støtte. Paa Valgdagen erklærede han dog, at han ikke indtræde i noget af de bestaaende Partier, men arbejde for Venstres Sammenslutning.

Af Stillere var der en Overflødighed. Jens Sørensen havde 113, og skønt Redaktør Sørensen først blev opstillet 5—6 Dage før Valget, mødte han dog med 200. Man kan af disse Stillerlister faa et Indblik i, hvorledes mange af Kredens Mænd saa paa Datidens politiske Forhold, og de kan godt give Anledning til nogen Forundring. Vi giver et længere Udpluk. Paa Jens Sørensens Side findes fra Skanderborg: Weng, A. Blom, Købmand Schack, Snedker Regner, Øltapper Petersen, Smed Hartvig Jensen, Gæstgiver Svendsen (den senere Kammerraad) og Gaardejer Mads Gjedsager. Fra Landet træffes blandt andet: Frederik Christensen og Niels Leth Espensen, Hestehaven, P. Jensen og P. Sørensen, Skanderborg Ladegaarde, Proprietær Winther og Rasmus Jørgensen, Foerlev, L. Laursen og Lærer Diken, Vrold, P. Jensen, Skaarup, J. P. Laursen og S. P. Pedersen af Fruering, samt en Mængde andre fra Fruering-Vitved Kommune, Christoffer Mortensen, Blegind, og Søren Sørensen, Hørning,

L. Dam og P. Haugaard, Bjertrup, Sognefoged P. Rasmussen og Kroejer S. Rasmussen, Jeksen, Therkel Hauberg, Niels Nielsen og Frands Bloch af Mjesing, Niels Munk og Anders Jensen, Haarby, Sognefoged L. Jensen, Jens Rasmussen og Søren Nielsen af Nørre Vissing, Fr. Christensen, Søballe, Ole Jensen og Laurs Jacobsen, Nygaarde, Lærer Wittrup, Silkeborg, Niels Lyngholm i Farre og nogle andre fra Kredsens nordlige Del.

Redaktør Sørensen har blandt sine Stillere en Del af Silkeborgs mest kendte Mænd, saaledes Malermester C. P. Hansen og Forstander Gesner. Hovedstyrken er fra hans Blads Læsekreds, f. Eks. Friskolelærer Kornerup i Møllerup (den senere Fjerkræavlskonsulent), og Niels Poulsen, Røgen. Fra Skanderborgs nærmeste Omegn nævner Avisen hele Rækken, maaske for at stille de paagældende til Skue. Det er: Hans Leth i Blegind, Søren R. Jensen i Mjesing, Jens Andersen i Nygaarde, Ernst Jensen i Haarby, Th. Christiansen i Sorring, Ole Jensen og Tømrer Malling, Toustrup, Søren Jørgensen, Laasby, Christof. Ernstsøn, Alken, og L. Strunge, Ry St.

Den gamle Niels Poulsen anbefalede Redaktør Sørensen paa Valgdagen, og Jens Sørensen blev anbefalet af Prokurator Weng. — Jens Sørensen valgtes med 1606 St., og Redaktør Sørensen fik 1081. Næppe nogen havde med Valget 1879 i Minde ventet andet Resultat.

Valgbilledet ligner det foregaaende, kun er Stemmeprocenten sat op til 67,1. I Fruering-Vitved fik Jens Sørensen 253 St. mod 2, og i Silkeborg fik Redaktør Sørensen ligeledes 253 mod kun 1 St. Det gamle Ord om Profeten og Fædrelandet passede ikke paa de to Kandidater.

Efter seks Ugers Forløb opløstes Folketinget paany. Estrup vilde prøve at køre Vælgerne træt paa den Maade. Det lykkedes ikke for ham, i Maj havde Højre tabt 3 Kredse, ved Valget den 26. Juli 1881 tabte de 6 til. Jens Sørensen havde ingen Modkandidat, anbefalede atter af Prokurator Weng og kaaredes. Valghandlingen tog kun 1 Timestid og overværedes af ca. 2500 Mennesker.

Et Par Aar efter indtraf en af Skanderborgs store Dage: Folkemødet i Dyrehaven. Selv om dette Møde ikke direkte staar i Forbindelse med Kredsens Historie, skal det dog ganske kort omtales; thi det har sikkert bidraget til at styrke og udbrede en stærk Stemning for Venstre.

Ved Rigsdagssamlingens Slutning 1883 bestemte Venstreførerne, at der i Stedet for mindre Møder i Kredsene skulde holdes Kæmpemøder i Landsdelene. 4 saadanne afholdtes i Sommerens Løb: I Herthadalen ved Lejre, i Skanderborg, i Saksbøbing og i Højby ved Odense, Man ser, at Skanderborg har været regnet for et jydske Centrum for Ungskuernes Tid.

Det store Møde i Skanderborg afholdtes Søndag den 17. Juni 1883, og man regner med, at 20 a 25,000 Mennesker var til Stede. Indbydelsen var udgaaet ved Helseidetsbekendtgørelser i de jydske Venstreaviser, undertegnet af ca. 80 Navne paa kendte Venstremænd fra hele Jylland. Fra Skanderborg Amt stod som Indbydere: Ole Jensen af Nygaarde, Jørgen Jacobsen af Ørbæk, Jens Kjær i Vrønding, N. Leth Espensen, Godthaab, P. Jensen, Skanderborg Ladegaarde, Anders Jensen i Tønning og Jens Peder Aser i Yding.

Talernes Række begyndte med Holstein-Ledreborg og Jens Busk; saa kom nogle Ikke-Rigsdagsmænd, bl. a. Prokurator Weng og den uundgaaelige Fr. Christensen fra Søballe. Sidst talte Berg, og saa meldes der om Fællesspisning, stor Travlhed i Byen og almindelig Flagnig. Her skal kun tilføjes, at der blev vedtaget en Resolution, som skulde overbringes Kongen ved Landmandsforsamlingen, der nogle Uger senere holdtes i Aalborg. Hertil valgtes en Deputation, bestaaende af en Ordfører (fhv. Folke-

tingsmand Peder Nielsen, Hammerum), en Viceordfører (Møller Jens Bertelsen i Vrigsted) og en Repræsentant for hvert af de 10 jydsk Amter. For Skanderborg Amt valgtes Ole Jensen, Nygaard, og for Aarhus Amt S. P. Loft, Viby. Resolutionen havde følgende Indhold: »Forsamlingen slutter sig til den paa Herthadalsmødet vedtagne Resolution og bemyndiger Indbyderne til at tolke for Hs. Majestæt den Følelse af Forurettelse paa den almindelige Valgrets Vegne, som det nuværende Regeringssystem har fremkaldt overalt i Landets menige Befolkning, og saaledes ogsaa i Jylland.«

Deputationen mødte godt nok i Aalborg; men den fik ikke Foretræde.

I 1884 holdtes Sommervalg d. 25. Juni, hvor Højre tabte det halve København, Aarhus og mere, og kun havde 19 sikre Mand tilbage.

Jens Sørensen genvalgtes ved Kaaring i Skanderborg, anbefalet af Prokurator Weng og Fr. Christensen, Søballe.

Ogsaa ved Valget d. 28. Januar 1887 stod Jens Sørensen ene paa Valgtribunen. Fra 1868 til 1881 havde Borgmester Winge ledet Valgene. Han søgte Afsked 1882 og efterfulgtes af Borgmester Thiele, der var Valgbestyrelsens Formand 1884; men under den spændte politiske Situation 1887 nægtede han at modtage Valg, idet han undskyldte sig med, at det var Retsdag, hvor han skulde være til Stede. Valgbestyrelsen valgte saa Dyrlæge Petersen af Hørning til Formand og erstattede ham som Stemmmodtager med endnu levende Sognefoged Rasmus Jensen af Blegind.

Jens Sørensen anbefaledes af Gaardejer Byriel Jensen, Lyngby, og Højskoleforstander Laursen, Vrold. Efter at Kandidaten havde talt, interPELLEREDS han af Skrædermester S. Petersen, Skanderborg, og Anders Nielsen, Svejstrup Østergaard. Sluttelig anbefaledes han af Stillerne Fr. Christensen, Søballe, og Redaktør Sørensen, Silkeborg. Ved Kaaringen fik han et Par Tusind Stemmer imod ganske enkelte. 53 Vælgere forlangte imidlertid skriftlig Afstemning. Det er tænkeligt, at det har været Folk, som ikke har været interesseret i, at Vælgere slap saa hurtigt bort som de to foregaaende Gange. Virkelige Modstandere synes det ikke at have været, thi Jens Sørensen genvalgtes med 2319 St. mod kun 5. De 53 har altsaa ikke stemt nej.

Her, hvor Jens Sørensen fik den største Tilslutning, Kredsen nogen- sinde gav ham, skal vi omtale ham lidt nøjere.

Han var født i Vitved den 24. Februar 1840. Som Barn gik han i Almueskolen og kom hverken paa Højskole eller lignende. Derimod blev han Soldat og deltog i Krigen 1864. Imens døde hans Fader, og 1865 overtog han Fædrenegaarden, Vitved Overgaard. Han blev en flink Landmand og Formand for Landboforeningen ved Ny Solbjerg Kro. Han optraadte ikke tidligt som Politiker, men fulgte naturligvis opmærksomt Udviklingen i 70erne. I Mod-sætning til de fleste paa sin Hjemegn var han ikke Bjørnbakker. Første Gang han som Vælger afgav sin Stemme, var ved Valget 1872, og da stemte han paa Niels Jensen, medens det store Flertal baade fra hans egen Kommune og fra Nabokommunerne stemte bjørnbaksk. Da Grundlovsværneforeningen stiftedes 1877, blev han Formand for Afdelingen i Fruering-Vitved, og efter Forliget i November s. A. sluttede han sig ivrigt til Berg og Hørup. Paa det Grundlag blev han Folketingsmand i 1879.

Højremanden Wulff, der skrev sine Rigsdagsbiografier et Par Aar efter, omtaler ham ret kritisk, fordi han er radikal, men anerkender dog loyalt hans personlige Hæderlighed. Han skildrer ham som en høj og net Bonde, en bramfri og beskeden Mand. »Umuligt er det jo ikke«, siger han, »at en længere Rigsdagsgerning kan udvikle slumrende Evner hos ham og gøre ham

til en duelig Repræsentant, saavist som han allerede er en hæderlig.« Om hans Virksomhed i de første Aar skriver Wulff: »Han er en særdeles trofast Følgesvend af Berg, men indskrænker sig ogsaa til at være Følgesvend. Han var Medlem af Hærudvalget, men har der næppe sagt andet end Ja og Amen til Bergs Forslag. Landets Befæstningssag har vistnok i ham en tavs, men sejt Modstander.«

Naar Jens Sørensen gennem to længere Perioder var Kredsens Repræsentant, skyldes det ikke nogen fremtrædende Evne, men derimod den personlige Agtelse og Tillid, han havde, og som han fortjente at have. Nogen fremtrædende Position fik han aldrig i sit Rigsdagsliv, men et jævnt og støt Arbejde har han sikkert udført.

Som Jyde indtog han en ejendommelig Stilling. Blandt Førerne havde Berg og Bojsen størst Tilslutning i Jylland og paa Fyn, Sjællænderne sluttede sig overvejende til Hørup. Men Jens Sørensen var helt igennem Hørups Partifælle. I det lange Løb havde Hørup kun to trofaste blandt Jyderne: Jens Busk og Jens Sørensen. Deres nære Meningsfælle Redaktør Bransager skriver i sin Bog fra 1901 om Jens Sørensen: »Under de forskellige Grupperinger indenfor Venstre sluttede han sig altid nærmest til Hørup. Forholdet mellem de to var ikke blot et Forhold mellem Føreren og den Menige, det udviklede sig til et virkelig personlig Venskab. Hørup følte sig stærkt tiltalt af den jyske Bondes Naturel og Væsen, og Jens Sørensen paa sin Side fattede efterhaanden saa megen Hengivenhed for Hørup, at han for saa vidt kunde vedkende sig Ordene, at han hellere vilde falde med Hørup end sejre uden ham. — De faldt da ogsaa begge paa den samme Valgdag 1892.

Ved Omtalen af de enkelte Valg vil vi stadig træffe Jens Sørensen som Kandidat til 1903, da han faldt sidste Gang. Kort efter, den 14. September 1903, blev han kongevalgt Landstingsmand, den første Udnævnelse efter Systemskiftet; men han deltog kun i en Samling i Landstinget, allerede den 25. April 1904 døde han.

Niels Blicher og Bondestanden.

Af Thorvald Madsen.

Mærkelig nok er der skrevet saa lidt om Niels Blicher og Sønnen Steen Steensen Blichers Virksomhed i Randlev.

Den første havde dog her sin længste Præstegerning og skaffede sig tillige et Navn i Arbejdet for at fremme Bondens materielle og aandelige Kaar. Om den sidste kan man trygt sige, at han som Forpagter af Randlev Præstegaard havde sin lykkeligste Tid i Samvær med Faderen og andre fremragende Skikkelser, der fik Indflydelse paa ham.

Nylig var han bleven gift med sin elskede »Neste«, Samlivet med hende var endnu lyst og lykkeligt, og endelig var det i Randlev, han blev sig bevidst som Digter.

Men naar Talen er om de to »Blicherter«, er man tilbøjelig til at overse Faderen for Sønnen, skønt Niels Blicher i sin Begejstring for det store Bondereformarbejde var nok saa stor som Sønnen.

Præsten Niels Blicher var en saa betydelig Skikkelse i den rationalistiske Tid, at hans Navn ikke bør glemmes. Han var blandt dem, der i den første Del af det 19. Aarh. udførte et stort Arbejde paa at sprede Oplysning blandt den frigjorte Almue i Danmark og i Særdeleshed i Hads Herred.

Efter Regeringsforandringen 1784 begyndte den store Reformtid, mange Lænker løstes, og et stort Frigørelsesarbejde begyndte paa alle Omraader.

Store Personligheder fremtraadte og gennemførte et Reformværk, der kom til at danne Grundlag for kommende Tidens aandelige og materielle Opfattelse. Alle gode og begejstrede Kræfter blev sat i Bevægelse for at op-hjælpe og frigøre det forkuede og fortrykte Bondeliv, som i Aarhundreder havde ligget i Baand og Bast.

Niels Blicher.

Reformatorerne og deres Tilhængere havde en levende Forstaaelse af, at Frihed uden Oplysning var intet værd. Derfor blev ogsaa Reformtiden en Oplysningens Tid, i hvilken man kan paavise en Række smukke Bestræbelser i Retning af at fremme Oplysning og Indsigt.

Niels Blicher fra Randlev hørte til Oplysningstidens begejstrede Tilhængere, og der er ingen Tvivl om, at han har sat Spor i den rivende Ud-
vikling, Bondestanden var inde under ved Overgangen til det 18. Hundredaar.

I sin interessante Bog »Topografi over Vium Præstekald« har han efterladt sig en Selvkararakteristik, som giver et godt Billede af ham:

»Det skulde ikke agtes for upassende eller Læseren usmagelig, om han her udkaster sin Skyggetegning, saaledes som han tror, den nu kan svare til Originalen: Niels Blichers Person er en 65 Tommer lang, smal og tør Figur. Han krumnæsede Ansigt har et vist Anstrøg af ærlig Enfoldighed. Det viser tillige noget sørgmodigt og maaske om man vil (helst under ubehagelig Sinds, Helbreds eller økonomisk Forfatning) noget surmulende. Er derimod Lunen god, Sindet let, Hjertet udvidet, kan Sjælen smile ud af et spillende Ansigt. Hans Temperament, som har haft mere af sangvinistiske, tror han nu at være kolerisk-melankolisk. Dog bør han ej bestemme, hvilken af disse to, der har Overvægten«.

Det synes imidlertid efter hans Artikler og Virksomhed at dømme, at det koleriske har været det mest fremtrædende Karaktertræk hos ham. Han var i Besiddelse af en voldsom Arbejdsstrang og var stadig i Aande for alt, hvad der var oppe i Tiden.

Til videre Forstaaelse af N. Blichers Liv skal blot anføres nogle enkelte Data.

Niels Blicher er født 21. Aug. 1748 i Starup ved Kolding, hvor hans Far var Præst. 1770 blev han Student fra Odense Latinskole og Kandidat 1773. Efter i nogle Aar at have været Hovmester hos Kammerherre Lüttichau paa Tjele, blev han i 1779 af Etatsraad Steen de Steensen til Avnsbjerg kaldet til Sognepræst for Vium og Lysgaard i Viborg Stift. Det følgende Aar ægtede han Christine Marie Curtz, Datter af Præsten Hans Curtz i Darum ved Ribe, og som Steen de Steensen var Morbroder til.

1776 blev han kaldet til Randlev-Bjerager Sogne i Aarhus Stift, og virkede her, indtil han 1822 tog sin Afsked. Han flyttede foreløbig til Vorning, hvor han i tre Aar hjalp en svagelig Broder med Præstegerningen. Sine sidste Aar levede han hos Sønnen, Steen Steensen Blicher, i Spentrup og døde der i sit 91. Aar 1839.

Naar N. Blicher anfører i sin Selvkararakteristik, at Sjælen i ham kan smile ud af et spillende Ansigt, og at han af Temperament har været Sangviniker, saa er der vist Grund til at tro, at han ogsaa har været selvstændig anlagt. Fra hans Hovmestertid paa Tjele ved man, at han var munter, underholdende, fuld af Krøniker og en begejstret Elsker af Musik. Den Tids Mode-

Deviser Dyd i Ederes Troel. 2 Petr. 1.

1ste Kap. Hvorledes man bliver fornøied med sig selv.

1. Vær arbejdssom — ikke doven! —
Med Virksomhed og vilig Klid
Brug vel din korte Levetid:
Bed Lykkeheden Wangen sig fengsam
Til Laster og til Bestellaf.
Den trygger, qvagsom Sevn at nyde —
Bed Vand og Rugbrød sig at frøde —
Et munneet Sind og friske Lemmer —
Sneebrude Haar og fulde Giemmer —
Et Liv til Gavn for Verden brugt:
See det er Glutighedsens Brug.
Ordsf. 6. Du Dorne! gaf til Vinter! lar afden, og bliv
vild.
• 12. Dru, som arbrider, skal matted med Drod.
2. Vær Lydf — ikke uflydf!
Modlaane dig Kieds urene Lyfter!
Ettve Snaren! arbeid! waag og breed!
Med Sanders Velsit du inbester
Skam, Anger og Elendighed.
1 Kor. 6. Eftor Foragtighed!
1 Thes. 4. Gud saldes til si Hellighed.
3. Vær maadelig og hadelig — ikke unmaadelig og
ufædelig!
Din Wandel fædse være frie
Fra Druffenfab og Fraadlerie —

2det Kap. Hvorledes man bliver for-
nøied i sit Huus.

1. Man maer Kogeligen vælge sin Egtfælle
Sag og Stienhed eller Rigdoms Kaar,
Naar du vælger dig en Egtfælle:
Ungdom, Stienhed, Rindom — Alt forgaar —
Arme Wand! hvad har du saa tilbage?
Sag en trosfæst, god og huuslig Vid!
Vend med hende et lykfsaligt Liv!
Eyr. 7. Naar du begaister din Datter, da gir hende
en forstandig Wand.

ND. Du Unge! lad albrta Forstælfse eller Pennaasiers
eighed lade dig ind i Egtstanden. Brug fornuffet
Overleg forud, at du begaister et skal fortvædes Vag!
Forældre! gaaer aldrig den Vlyffe: at tvinge Ederes
Børn til en Egtfælle!

2. Man maer stifke sig vel i Egtstanden!
I Egtfæll: som her tiffammen vander,
Og deele fællessk Stiaabne med horeandre;
Til hore af Eder lyder Herrens Bud:
"Eft altid huld og troe din Egtfælle!"
"Og var i Glædens og i Sorgens Dage"
"Dens bedste Ven, da siges du af Gud."

Eph. 5. I Wand! efter Ederes Datter! Hylfuerne
skulle være arbeidssom med deres Wand.
ND. En reensfærdig, ordentlig, sparsom, passivise berke,
stils, from og troe, og for sin Wand og Børn omhyggel-
lig Kone, er en overmaadelig vorebar Staa. I Kone
og Vær! mærk dette vel!!!

3. Forældre bør sørge vel for deres Børns Op-
dragelse!

O! Du, til hvem Gud Børn betroer,
Kiend glad din Kofke! den er stor.
Opfod og plei og dan dem vel!
Korleim ei Bærem eller Stiel!
I Dyd og Kundskab dem opdrag
Til Guds og Verdens Behag.
Da fremmes din og deres Tard —
Da glemmes dem den bedste Arv.

Ordsf. 22. Underits den Unge en sin Vel! og, naar
han blev gammel, skal han ikke vilse berke.
ND. Hellighed, Keenlighed, Ordentlighed, Arbeidssom-
hed, Taaljomhed, Nidjomhed, Sandhedsbed, Fæ-
stiaab og Blufærlighed ere Egtfællers, som
Børn tilsligen maer vunnit til. Børn! over
sitna disse Doder!!!

4. Man bør vise kristelig Forhold mod Tiene-
fæll!

Mod dem, som troelst tiene dig
Keruben Gæstene og Børn!
Vær mild og venlig! kom ihu:
Der er Mæns som du
Mod Lidende gior vel med Glæde,

1. Gior din Vlyg imod dit Fædreland!
At fremme Danske Ederes Held —
Derfor dit fædse Omhuie lær!
For Danmarks Heder — Danmarks Vel
Dit beste Vid opstæd værl!

1 Joh. 3. Være Kærlige af fætt: Vær til for Fædrene.
ND. Være Kone ere ærefærdige, enbillige, og vor Regie-
ring menneet færlige. For Fætt er frugtbar, vore
Vandensfætt, og vor Kundskab eiffærlige. Lærd-
mand! Saa gior et fædsefærdigt Lærd og et fætt fætt.

4de Kap. Hvorledes man bliver fornøied
med sin Præst og Skolelærer?

1. Vils dig som Du bør imod din Skolelærer!
Mod Læreren, som dig fremleder
Paa Livets Vel til Himlens Glæde —
Og leder dig med Stærklighed —
Vils Agr og Benskab og Fortroelighed!
Eph. 12. Adlyd ederes Lærdagere, og følger dem; thi de
være for Ederes Skole.
2. Vils dig, som du bør imod din Skolelærer!
Eft trofæst Skolelæreren!
O! eiff bær som din fænde Ven;
Han letter dig Ombragelsen,
Han dine Børn saa færligen
Paa Dydens Bane leder hen
Til Gud, til Fred, til Himmelen.

Luc. 10. Et Arbeider er sin Løn værd.
ND. Vænter disse Ord, I gode Danneimend! og
frader, med vilig Tillag at forbedre Ederes Skolehel-
deds tings Kaar.

5te Kap. Hvorledes man bliver fornøied
med alle Menneffer? og alle
med os?

1. Vær retfærdig og billig (ikke uretfærdig og
unbillig!
Korslærers Advarsel troelst giem,
Vend du skal her paa Jorden vandre:
"Hvad I selv fordrer vil af andre,
Der samme giorer I mod dem!"
1 Kor. 6. Uretfærdige, Vær, Kæmpeglæste! Skal ikke
arbe Buds Rigt!
Ordsf. 22. Horen er en Stald for hede, som giorer Der.
2. Vær barmhertig og hjælpvillig — ikke
ubarmhertig!
Mod Lidende gior vel med Glæde,

6. Hold dine Løfter og Contracter!
Lant fætt, naar du vil Løfter gior:
"Men jeg dem holde vil og kan!"
Et Løfte gior du bør løfse.
Et Ord — et Ord! en Wand — en Wand!
Ordsf. 5. Hvad du løfter det betal! Der er løbet, at du
intet lover, en at du lover, og betaler det fætt.
7. Vær ydmyg — ikke hoimodig!
Den Daare, som hoimoder sig,
Er derved høit foragtelig.
Men, hvo af Hierets ydmyg er,
Den ondes, æres af Enhver.

Ordsf. 18. Hoimod gaaer for Jald, men Ydmyghed gaaer
for Vere.
Jac. 4. Gud skaaer de Hoimodige imod; men de Ydmyg-
skaaer han sin Wand.

8. Vær fædelig — ikke ufædelig og trætteløs!
Vær den Wand, som efter Liv og Spild!
Elet anvender han sin korte Tid.
Aldrig mod han Livets bedste Glæde.
Saglig er Enhver, som efter Fred:
Fredens Glæde her — og Saglighed
Efter Deden ham vor Gud bereder.

Matth. 5. Saligere de Fædelige: De skal kaldes Gode
Dag.
Ordsf. 12. De lærer om hore fætt, se som dig, der da bare
for Bønd.

9. Hellig vær dig din Næstes Liv og gode
Rygte.
Din Broders Liv og Vere — Dig fædse hellig vær!
Berod ham ei ved Død!
Hvo Næstes Livet fætt — Sin egen Dval foregør —
Da bliver aldrig — aldrig glæde.

3 Mof. 19. 20. Du skal ikke have ihjel.
Joh. 3. Dødeligt ikke hore andrer.

10. Vils dig som du bør imod dine Venner!
Har du en Ven, som troe og retfærdig
— Din Vær og Rødgang vilse vil med Dig
— Til fætt hore og til fætt hore —
Eft trosfæst Ven er, med værd, end Guld.
Ordsf. 12. Giorer du hore fætt, end en Vætt.
Eph. 22. Hvis din Ven er i Arme, og du kan glæde
— Menneimend, naar du gaaer ham vel.

11. Vær mild og venlig! kom ihu:
Der er Mæns som du
Mod Lidende gior vel med Glæde,

12. Vær barmhertig og hjælpvillig — ikke
ubarmhertig!
Ordsf. 22. Horen er en Stald for hede, som giorer Der.
2. Vær barmhertig og hjælpvillig — ikke
ubarmhertig!
Mod Lidende gior vel med Glæde,

Luc. 6. Eftor Foragtighed!
1 Thes. 4. Gud saldes til si Hellighed.
3. Vær maadelig og hadelig — ikke unmaadelig og
ufædelig!
Din Wandel fædse være frie
Fra Druffenfab og Fraadlerie —

Din Vandet steds være friske
 Fra Druffenflab og Graadferie ---
 Fra Spillefyge, Saur og Exlid.
 Du adler bort det Gode, din Tid ---
 Forargelse du gir derved,
 Og slæder din Samvittighed.
 Ordspr. 23. Høem vedfarees Vee? Høem Fortuldom?
 Høem Tæstet? Høem rade Dine? Dem
 som ikke skal Dø.
 Matth. 19. Vee Verden for Forargelse!
 4. Vær sparsom --- ikke obdel, eller gierlig!
 Ved uformuigt Hofselid
 Bled Møngen arm, som fer var rig!
 Brug, Menneke! med Sparfomhed
 Det Gode, som Gud betroede dig,
 Som den, der steds er bereed
 For Herrens Dem at stille sig.
 Joh. 6. Søst de overbleve Levninger, at det late
 vildest.
 NB. Vent paa den forlene Son, paa den utros Huns-
 foged og paa den rige Mand. Vil du være sparsom
 uden Gierlighed og Kærlighed, maae du være ordent-
 lig, og lempe dine Begjær efter dine Indtægter.
 5. Hav Omforg for dit Lid og din Sundhed!
 Bevar din Sandhed! o den er
 En Skat af saare engens Værd.
 For Dem, som Engdems Emerter plage,
 Har Livet idel mørke Dage.
 Hvad gabter dig vel Guld og Magt,
 Naar du paa Engsfeng er lagt?
 Opr. 37. Prøv dit Levem, og vogt dig for det Skades
 lig!
 38. Vær en Løge! thi Herren har og sket ham --- og
 Lagerdom af Jorden.
 NB. Livet søkeres, og Helbred og Sundhed adlages
 ved Raadferie, Druffenflab, Laasagtighed, Ufor-
 sigtighed og heftige Lindbøvelser, som blibne Vee-
 de, Begjær, Angst o. s. Vagt dig vel for disse Ting!

Kvinden Gulerie og Edig.
 Vær mild og venlig! som thi;
 De ere Menneker som du.
 Gud ser jo er paa Kaar og Stand ---
 Kun Gud og Forhold demmer han.
 Eph. 6. I Hushæder! I heder mod Deres Fæder det som
 I selv i dets Sted, vilde hændt; og det anter,
 at Eders og Deres Dætters i Himlen, og hos ham
 er ingen Person Anvendt.
 5. Kristelige Tjenestefolk bør vise et kristeligt
 Forhold!
 Med vilig, trofast Gid opfylder
 Hver Pligt, som I Hushæder Nyder ---
 I Tjenere af begge Klan!
 Da skal Tilfredshed, Agt og Ære,
 Og Guds og Altes Indest være,
 Troe Lynde! din bedste Ven.
 Eph. 6. I Tjenere! I eder Dættre, ikke med Dien-
 stenes; men som Kristi Tjenere, som I gjøre
 Guds Vilde af Dættre.
 * * * * *
 3die Kap. Hovledes man bliver for-
 noied med Dørligheden? og den
 med os.
 1. Gjør din Pligt med Kongen, Dørlighe-
 den og alle dine Forefatte!
 Vær Kongen og hans hote Raad!
 Gjør uctu Kurv hvad Han dig byder;
 Ved hans Regierings visse Daad
 Du Fred og Ret og Troshed nyder.
 Ved Landets Love! og betal
 Med Villighed alt, hvad du skal.
 1 Pet. 2. Hovter Gud, aere Kongen! --- For Herrens
 Skuld vares Kongen underdanige, som den oppre-
 ste, og Befalingsmand, som de, der sendes af
 Hænnem.

2. Vær barmhertig og hjælpsom --- ikke
 ubarmhertig!
 Mod Lidende gjør vel med Glæde,
 Om du vil Jusa Spor betænde,
 Den Jagen trofles lod bortgaae ---
 Gaar bort --- og gjør du ligesaa!
 Godegjærdighed dit Vel berogger ---
 Den i din Stal en Himmel bøger ---
 Den mange Venner vinder dig ---
 Ved den Gud selv da vorder sig.
 Luc. 6. Vær barmhertig! Ier som Guds Rader.
 NB. Dog skal man ikke ejse at idig Væremærktigheds,
 hvorved man støtser foruden Dættre, og eller paa
 andre Maader let kan sige Glæde, og lynde imod Lov
 og Respektlighed.
 3. Vær ærlig --- ikke falsk --- ingen Bedrager!
 Bevar din Stal for Falskheds Ranke!
 Kun den, som ærlig handler, tænker,
 Kan møde sand Lykkelighed.
 Kun den --- naar Dødens Time kommer ---
 For sit og Jorderiges Dømmet
 Kan møde med Kæmmedighed.
 Eph. 4. Nægger Løgn og taler Sandhed!
 Ps. 37. Seer in Overstig! Det skal naar Frank En vel.
 4. Vær fald og troe --- ikke hadbørdig og utroe!
 Vaalderlig og færdne var,
 Og fald --- thi ogsaa Faldhed er
 En yndig gavrlig Død, hvorved
 Du vinder Venfkap, Agt og Fred.
 Ordspr. 17. Den, som holder sine Læber i Tæmme, er flog.
 5. Vær ansændig i din Tale --- ikke uansændig!
 Sine bitter, kur og sunderlig Tale,
 At skæde, hadre, hånne, vrole!
 At sige, som gjør det ingen Gavn,
 Vænter ligat det friske Navn.
 Eph. 4. Iansen frem Snal skal udgaae af eders Mund.
 Matth. 5. Jesus sære: I skal sit intet foræge.

299 og om det ---
 Enc. 6. Efter Dets Glemmel, gisder dem, jødt, som Løn
 hadt.
 12. Fordrag dem, som have en anden Reli-
 gion!
 Være Brødre: --- Kristen, Hednag, Jøde ---
 Vi alle, som paa Jorden boe,
 Skal engang hist for Herrens Trone møde ---
 Da dømmes for vor Daad --- et fer vor Tror.
 Eph. 4. Forbræde hverandre i Kristighed.
 Ordspr. 10. Gud onsker ikke Personer; men den, som
 svæter ham; og gjør Ret: er ham behagelig, af hvad
 Folket ved han rid er.
 13. Vær kærtilgind og tjenfællig mod alle
 Menneker!
 Vær steds vilig til: Medmenneker at gætte!
 "Eft' Mæsten som dig selv" --- et Herrens Bud.
 Da skal du aldrig Fryd i Livet faae ---
 Og histet saar du for hos Kærtilgheds Gud.
 Matth. 19. Da skal ikke din Næste forsom dig selv.
 Phil. 2. Enhver skal see paa Andens Bedste.
 * * * * *
 Sære Medskrift! til dig ofte her for dette Spekt!
 Vær noie et, hvorom det Smektes og Forhold dem
 mer værdens demd, og frind vel at ræde dig dem
 ere. Med oprigt Denighed og uden Eng eller
 haanellit maae se de Uffærlige paa de Stæder, som de hunde
 mob. Had disse Videns Rægtre ikke blot Røge prøvede har
 for dine Dime; men duet indvandede i det Dætte til Høig
 reuelenke; thi alles par du het ingen Røtte demf. Jaar da
 do fult til, at somle sære Forraad af Kundskab til din Forber-
 dring og Lykkelighed, da bed din Tror, at han holder sig:
 Staal Vidensoms Døg for de Kærlige
 Landmand, eller Lykens heilige Gømmu-
 fringer, og om du er ord i at tænke: Valgholms
 Vred om og kærtilgheds sære. I disse Dage
 vil du finde den heilige Røle for din uendelige
 Denne Label er uarbejdet og udgivet af Niels
 Blichers, Bred i Mandby.

Aarhus 6. 1800.
 Trykt hos Postmaeren Niels Mand, og sælges for 3 R. Bøstet.

Niels Blichers »Viidsoms og Dyds Tabel« gengivet i noget formindsket Størrelse efter det eneste Eksemplar, der er bevaret til vore Dage og nylig funden i Randlev af Skolebestyrer Thorvald Madsen, Odder. Tavlen, der er trykt 1800 i Niels Lunds Bogtrykkeri i Aarhus — det senere Stiftsbogtrykkeri — foreligger paa temmelig tyndt Papir, og som det vil ses, slaar Blichers Skrift paa Bagsiden af 4. Spalte stærkt igennem.

instrument var Fløjten, og den mestrede han med en saa stor Dygtighed, at man troede, det var dette Instrument, der havde henledt Kammerherrens Opmærksomhed paa ham. Niels Blicher var desuden en lidenskabelig Jæger, skød sjælden fejl, naar et Stykke Vildt kom inden for hans Skudvidde, fortalte drabelige Jagthistorier og gik ikke af Vejen for et Bæger Vin. Det er forstaaeligt, at man nødvendig vilde undvære et saa selskabeligt Talent, og han var derfor, ligesom senere Sønnen Steen, en sikker Gæst ved de store Jagter paa Herregaardene. Avnsbjerg, Tjele og Rodtenseje var Gaarde, som Niels Blicher ofte besøgte. Paa den første kom han ikke alene som Jæger og paa Familieskabets Vegne, men ogsaa naar han var i Pengeforlegenhed, og det var høn tidt. Vium og Lysgaard var kun et lille Embede og gav kun lidt i Kassen for en Præst og langt mindre for en Degn.

Det var pinlige Vandringer for Niels Blicher, naar han drog af Sted fra Vium til Avnsbjerg for at tigge om Hjælp til Føde og Klæder og mod trykkende Gæld, og det er nok muligt, at disse Henvendelser har ført til Gnidninger mellem Præst og Herremand. Steen de Steensen paa Avnsbjerg var heller ikke særlig velstillet, og det var ikke altid, at Hjælpen blev givet i rede Penge. Men Naturalier kunde der jo da altid faas, og Præstens lille Søn, Steen, ved man, gik som syvaarig klædt i Etatsraadens omsyede Galladrugt: rød Silkestofskjole, Silkevest, Bukser, Silkestrømper o. s. v.

Etatsraaden har vel forstaaet, at efterhaanden som Børnene voksede til, kunde Niels Blicher ikke klare sig med Indtægterne af det ringe Præsteembede, og hvis ikke der skete en Forandring, kunde det gerne blive ham selv, der maatte punge ud. — Derfor søgte han at skaffe sin Præsteslægtning et bedre Embede, og det kunde han gøre, idet han havde truffet den Aftale med Regeringen, at Niels Blicher ved Lejlighed skulde beforders i et bedre Embede, imod at Steen de Steensen for en enkelt Gang overlod Kongen Kaldsretten til Vium-Lysgaard.

Denne Handel skete i December 1795, da Kongen kaldte Niels Blicher til det betydelig bedre østjydske Embede: Randlev-Bjerager i Aarhus Stift.

Aaret før Præstens Afrejse fra Vium, var Viborgbispens paa Visitats i Vium-Lysgaard Kirker, og den Visitatsberetning, Bispens indsendte til Cancelliet om Niels Blicher, giver et interessant og godt Billede af baade Præsten og hans Arbejde.

Beretningen lyder saaledes:

»Hr. Niels Blicher er kaldet hertil af Kirkens Ejer, Etatsraad Steen de Stønsen til Avnsbjerg. Hans Alder er 46 Aar. Om hans Duelighed kunde jeg da, ligesom forhen, fatte de bedste Tanker og fuld Overbevisning. Hvad han ellers foretager sig til Nytte for sin Menighed i andre Ting uden for sit Præsteembede, fortjener al Agtelse, fordi det ikke hindrer hverken hans Lærdom eller Studeringer eller de til hans egentlige Embedspligt henhørende Arbejder. Naar det er Tilfældet, er det vist meget godt, at en saadan kyndig og værdig Mand

tillige er sine Sognefolks Raadgiver i andre Ting, endog hjælper dem med Raad og Daad i Sygdoms Tilfælde, og med Smaakoppers Indpodning, hvormed han haver tjent saa mangen i sin Menighed. Jeg siger: godt er dette og rosværdigt; men at dette og adskilligt andet kan ej, uden for det kristelige Lærerembede, fordres som en Nødvendighed, derimod hvis grundig Kendskab og Lærdom tilsidesættes ved den, der attraar Præstekald paa Løn, dette ønsker jeg ikke maatte finde Bifald saa vist som jeg ønsker det bedste for Herrens Menighed, hvis Oplysning og Forbedring her alene kan komme i Betragtning. Til denne at befordre kan grundig Lærdom og udbredt Indsigt vist være overmaade tjenlig, hvilket ogsaa denne Menigheds gode Forfatning kunde bekræfte. Næppe vilde Hr. Blicher have udrettet det, som jeg fandt med Fornøjelse hos gamle og unge og smaa Børn, dersom han ikke var den kyndige og lærde Mand, som han er.«

Saavidt Biskoppen over Viborg Stift. Det var kun faa Præster Hs. Højærværdighed kunde rose i sit Stift. Niels Blicher var en af de bedste, og maaske har denne anbefalende Beretning været medvirkende til hans Førflyttelse til et bedre Embede.

Angaaende Vaccinationen skal Niels Blicher alene i Vium Sogn have indpodet over 400 med Børnekopper. Forældrene var ikke dristige ved Lægerne, de betroede langt hellere deres Børn til Præstens Omsorg.

I Hads Herred blev Niels Blicher ligefrem berømt for sin Vaccination, langvejs fra kom de til ham, og aldeles uden Betaling foretog han den lille Operation paa Børnene. Over 4000 indpodede han med Koppevaccinen og stod i denne Praksis ikke meget tilbage for den Odense Skarpretter, der, foruden sin egentlige uhyggelige Bestilling, skal have indpodet det største Antal med Børnekopper.

Endnu findes der hist og her i Hads Herred gamle Vaccinationsattester, som Niels Blicher har underskrevet. En Del findes paa Odder Museum.

I Januar 1796 forlod saa Niels Blicher med sin Familie Vium Præstegaard for at overtage Præsteembedet i Randlev. Etatsraaden havde stillet Vogne til Raadighed, og det blev en lang Rejse, der tog flere Dage. Hvor forskellig var ikke Naturen, de nu kørte ind i, fra den de var vant til. Pragtfuldt smilende Landskaber med Bakker og Skove, og bag dem, den øde, mørke, tungsindige Hede. Aldrig glemte den 13aarige Steen denne sin første store Rejse ind i Hads Herred, det fede Land, der havde saa lidt tilfælles med hans Barndomsrige.

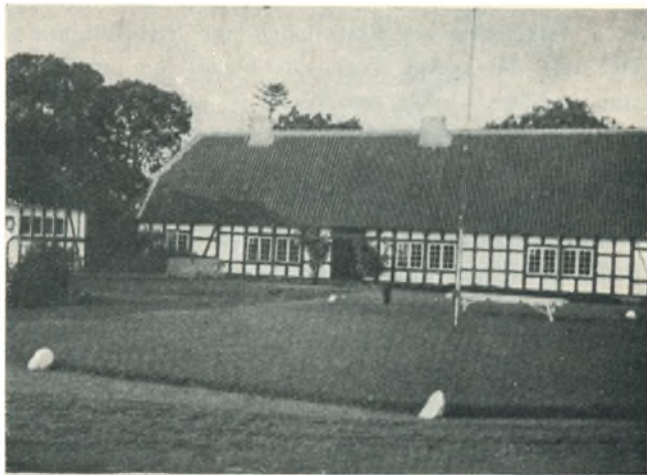
Det er en stor Præstegaard de var flyttet ind i. Den rige Randlevpræst og Godsejer Caspar Ernst Hartmann havde bygget den i 1749, efter at de Spøttrupkæltringer havde ladet den røde Hane gale over den gamle Gaard, ved hvilken Lejlighed to Mennesker indebrændte. Over Indgangsdøren lod Præsten opsætte følgende Indskrift:

»Det blotte Liv vi fik i Bytte,
da sidste Gang vi flytted ud.
En bedre Bolig give Gud,
naar vi igien skal flytte«.

Denne Indskrift skylder St. St. Blicher sin Novelle »En jydsk Mordbrænderhistorie«, i hvilken han giver en livfuld Skildring af hin Nat i 1749, da Præstegaarden brændte, og Præstefamilien med Nød og næppe reddede sig ud af Flammerne.

Kort Tid efter Blichers Ankomst anmeldte Biskop Jansen fra Aarhus sit Besøg i Randlev Præstegaard. Han ønskede at hilse paa den i Rygtet meget fordelagtig omtalte Præst.

Bispen meddelte i Visitatsberetningen følgende: »Til disse Menigheder har Deres Majestæt

Randlev Præstegaard.

kaldet 1795 en meget velfortjent Mand, Hr. Niels Blicher, forhen Præst i Vium og Lysgaard. Som hans Indsigt og Duelighed er tilstrækkelig bekjendt, saa tør man ej heller tvivle, at han jo og dermed vil gavne disse Menigheder. Hans Foredrag i Dag kunde bestyrke alle de gode Tanker, man havde om ham.«

Foruden Præsten faar ogsaa Degnen sin Omtale: »Degnen Jens Jensen er meget skikkelig og endog særdeles kyndig udi Matematik«. Det var ikke alle Degne, der i hine Tider fik en saa rosende Omtale. Men trods Dygtighed maatte den stakkels Degn nøjes med «kun 20 Slettedalere til Løn i disse dyre Tider, og han lider meget haardt med at faa det tørre Brød.«

Det var ikke alle Sogne i Hads Herred, der opnaaede en saa smuk Omtale af Biskoppen. Om Torrild siger Bispen: »Gud se i Naade til dette mørke Sted.«

Blandt de Mennesker i Randlev og Omegn, Niels Blicher meget kom sammen med var den højt begavede og meget musikalske Sogndegn i Odder, Jørgen la Cour og Hustru Lotte f. Guldberg.

Ogsaa Jørgen la Cour var Teolog; men han var desuden en ivrig Landmand og delte Blichers Syn med Hensyn til at fremme Bondestandens Oplysning og praktiske Arbejde.

I flere Aar var Jørgen la Cour Forpagter af Randlev Præstegaards Jord, hvilket medførte stadig Samkvem mellem de to Familier. Deres fælles Interesse for Musik gjorde, at de spillede meget sammen. Niels Blicher haandterede jo Fløjten med Mesterskab, og Jørgen la Cour spillede fortrinlig Klaver. Det er en rimelig Antagelse, at de to har været aktive Deltagere i de musikalske Soireer paa Rodstenseje. Her kom de begge meget, den ene, Sognedegnen, i Egenskab af Musiklærer for de adelige Damer paa Gaarden, den anden, Præsten, som Raadgiver for Herskabet, og navnlig naar Jagttiden var inde.

I sin Kirke- og Embedsbog har Niels Blicher skrevet adskilligt mere, end hvad der skulde staa — det synes, som om han har benyttet disse Bøger som en Slags Kladde, hvori han i Hast har nedskrevet, hvad der kom ham i Tanker. Han kunde ogsaa godt finde paa at uddele smaa Skudsmaal til sine Sognebørn, som naar han blandt viede skriver ud for Brudens Navn: »Hun var sandt for Herren ingen Mø« — eller ogsaa forlyster han sig med at skrive latinske Digte, som han forøvrigt var en Mester til. Kort sagt, alt hvad han skrev, enten det nu var de mange Artikler i Datidens Tidsskrifter eller i Kirkens og Embedets Bøger, var skrevet i et Kernesprog, kraftig, ligetil og helt fri for uldne Vendinger.

I sin Embedsbog skriver han bl. a. om sit Arbejde for at fremme Oplysningen blandt Ungdommen i sine Menigheder. For Aaret 1804 beretter han følgende:

»Ved dette Aars Udgang besluttede jeg for Fremtiden at holde Søndags-skole for Egnens Ungkarle i tre Timer. Jeg lærer de unge at læse Skrift, regne og skrive. Fortæller dem Historie og Geografi, lærer dem Bondens Pligter og Rettigheder, giver dem nyttig og interessant Læsning. Skrivebøger og andre Skrivematerialer giver jeg gratis.« Derefter noterer han, hvormange der mødte til Søndagsskolen: 1805 d. 12. Januari mødte 9, den 19. 20 og den 26. mødte 23 Elever. Dette Tal var det højeste. Derefter tager det af, indtil han d. 7. Oktober med Sorg maa meddele: »Formedelst Hindringer fra Ungkarlenes Side faldt det nu hen med Søndagsskole.«

Det har sikkert gjort ham ondt, varm som han var for at give de unge større Kundskab om baade aandelige og praktiske Ting.

Det stod klart for Niels Blicher, at skulde Bondestanden hæves op i en højere Plan, maatte der Oplysning til. Utrættelig arbejdede han for en forbedret Skolegang med flere Skoler og bedre Lærere. Endog paa højeste Steder tildrog han sig gennem sine Artikler om Skolevæsenet megen Opmærksomhed.

Aaret 1807 arbejdede han for Oprettelsen af et Skolelærerseminarium i Randlev. Han skriver derom ganske kort i sin Embedsdagbog:

»I dette Aars første Dage har jeg udarbejdet en Plan til et Skolelærerseminarium i Randlev for Aarhus Amt«. --

At denne Plan er blevet til Alvor, har man nu faaet Vished for gennem et »Testimonium«, han har udstedt i 1811. --

Testimonium.

Niels Blicher Sognepræst for Randlev og Bierager
 vdsamfundet giver medlydig. at Rasmus Petersen
 Underlærer i Odder 18 Aar gammel, som for
 sin Oplysning, gode Læregaver og kristelige
 Forhold har et meget godt Vidnesbyrd af
 hans Foresatte og alle Vedkommende har
 fra d. 26de Januar til 19de Oct. dette Aar
 en til to Dage ugentligen indfundet sig til
 Undervisning at modtage ved det af mig
 efter kongelig allerhøieste Opfordring an-
 lagte Skolelærers-Institut; og ved Samme
 Stedse viist den største Agtpaagivenhed,
 Lærelyst og Flittighed, hvorfor ham og, efter en
 den 22de Oct. sidst aflagt offentlig Prøve
 i S. T. Hr. Doct: og Prof.: A. Birchs, Ridder af
 Dannebrogens og Danstems herrens
 høitids-Prøve d. 23. Realerds-
 og sprog-Prøve d. 24. og 25. Oct. og
 den 26. Oct. d. 1871.
 Hans Ullmands Prøve d. 27. Oct. 1871.

De Smilende hermed Rasmus Petersen
 sin en barsk og kintelig Skolelærer med det
 høitilgængelige Skolelærers-Institut
 i det kongelige Skolelærers-Institut
 i det kongelige Skolelærers-Institut
 i det kongelige Skolelærers-Institut

Randlev d. 26de Oct. 1871.

Niels Blicher Sognepræst for Randlev
 og Bierager Sogne.

Testimonium.

Niels Blicher, Sognepræst for Randlev og Bierager Menigheder, gjør vitterligt: at Rasmus Petersen Underlærer i Odder 18 Aar gammel, som for sin Oplysning, gode Læregaver og kristelige Forhold haver et meget godt Vidnesbyrd af hans Foresatte og alle Vedkommende, har fra den 26de Januar til 19de Octbr. dette Aar een til to Dage ugentligen indfundet sig til Undervisning at modtage ved det af mig efter kongelig allerhøieste Opfordring anlagte Skolelærers-Institut; og ved Samme stedse viist den største Agtpaagivenhed, Lærelyst og Flittighed, hvorfor ham og, efter en den 22de Oct. sidst aflagt offentlig Prøve i S. T. Hr. Doct: og Prof.: A. Birchs, Ridder af Dannebrogen

og Biskop over Aarhus Stift, samt Herreds Provstens S. T. Hr. P. B. Kaalunds og flere Herreds Præsters Overværelse blev tilkiendt Karakteren: Godt.

Thi dimitteres herved bemældte Rasmus Petersen som en brav og due-
lig Skolelærer med det hiertelige Ønske: at han fremdeles maae virke til
frugtbar Oplysnings Fremme i det høystvigtige Skolelærer Fag.

Randlev Præsteg., d. 26. Oct. 1811.

N. Blicher, Sognepræst for Randlev
og Bierager Sogne.

Efter dette Testimonium har Niels Blicher altsaa ikke alene faaet kongelig Tilladelse, men ogsaa Opfordring til at anlægge et Skolelærer-Institut i Randlev. Undervisningen er sikkert foregaaet i Præstegaarden. Hvornaar han har faaet Opfordringen kan ikke siges med Bestemthed, men da han omgaaes med Planer om et Skolelærerseminarium i Randlev i Aaret 1807, maa det være sket omkring dette Aarstal.

For Aaret 1812 skriver han videre i sin Embedsdagbog:

»I dette afvigte Aar har jeg ingen confirmeret, men undervist og dimit-
teret 14 Skolelærere og udgivet en Tale, som er holdet ved Undervisningens
Begyndelse«.

Nogle af N. Blichers Seminarister skal efter Sigende være blevet demit-
teret fra Lyngby Seminarium v. Grenaa, hvis Forstander, Pastor Barfod, i
1817 blev gift med Jørgen la Cours Enke fra Odder.

Adskillige af disse privat underviste Elever fra Randlev fik Plads i Hads Herred og har sikkert været dygtige, eftersom de i Reglen fik et godt Skudsmaal ved Bispevisitatserne. Biskop Paludan Müller omtaler i sine Visitatsberetninger flere af dem bl. a. Skolelærer ved Oldrup Skole, Søren Sørensen Eriknaur, om hvem han siger, at han ikke er Seminarist, men oplært af Niels Blicher i Randlev og har kgl. Bevilling til lige Ret med Seminarister. Han driver indbyrdes Skoleundervisning og har været 13 Aar i Oldrup. Bispemesteren tilføjer, at han underviser baade i Gymnastik og Badning. Hvor Børnene har badet, er ikke godt at vide, eftersom der ikke var Vand i Nærheden af Oldrup, og der er langt til baade Horsens Fjord og Kattegat.

Ogsaa Skolelæreren i Kysing, Rasmus Brøgger, er en af Blichers Elever, heller ikke han er Seminarist, det samme er Tilfældet med Jens Peter Møller, Lærer i Grumstrup, Vedslet Sogn.

Om Almueskolevæsenet før Ordningen i 1814 skriver Niels Blicher i 1809 en hvas Artikel, hvori han blotter Datidens elendige Skoleforhold. Han skriver bl. a.:

»Til Ufuldkommenheder regner jeg vore mange maadelige Skoleholdere og maadelige Skolestuer Ofte er sagt, at vore Skolelærere er ikke hvad de burde være: vel oplyste, moralske, duelige Mænd, som føler deres højeste Lyksalighed i deres Skolehold. Hvorledes vilde man og vente slige Egenskaber hos Ex-Haandværkere, Ex-Underofficerere og Ex-Tjenere? De er blevne

Lærere paa Puf og lærer væk paa Puf! Hovedkulds og med et Salto sprang de ind i den ny Næringsvej. Skødesløst, med Ulyst og Barskhed forretter de den, fordi man hverken besidder Børnekendskab eller Børnekærlighed, og aldrig tænker paa Undervisningsmetoder. For de kære Børns Skyld sidder man der i Timevis: $A, b = ab$, $e, b = eb$! Hvad siger du, Knægt! Vil du lære, Tøs! Saa læs højt: »Erfarenhed lærer at —« saa! Støder det arme skælvende Barn an i noget, eller Skoleholderen, som desværre alt for ofte træffer ind, er i slet Lune, eller det som værre er, da Kjæften og Næven og Riset i Gang, det er den hele Methode, den hele Kunst.

Mangfoldige Steder er Tilfældet, at den, der driver med Byens Lam og Kalve, er langt bedre aflagt end den Mand, der skal lede Sognets Ungdom til Kundskab om Gud til Dyd og Lyksalighed. Naar alt anslaaes i Penge, kan vel de fleste Landsbyskoleholderes Løn næppe anslaaes i Gennemsnit til over nogle og 40 Rigsdaler, men mange har ikke over 20 Rdl. og saare mange kun 12—14 Rdl. At komme ud dermed for en hel Familie er dog vel plat umuligt.

Ej sjældnen findes Mangel paa Vinduer og Vægge, paa Kakkellovne og fornøden Vintervarme. Som oftest har Skolen alt for lavt et Loft og altfor indskrænket Rum. Man forestiller sig her 50—80 Børn sammenpakkede. Naturligvis maa sligt et Værelse snart opfyldes med mephistiske, højst usunde Dunster af saadan en Vrimmel fnattede, urene og uhøviske Unger.«

Efter denne hvasse Artikel fremkommer han med Forslag om bedre og flere Lærerkræfter og nye tidssvarende Skolelokaler. Han anviser Steder, hvor nye Skoler bør bygges. At man har taget Niels Blichers Forslag til Følge i Randlev-Bjerager, viser de Skolebygninger, som netop blev lagt, hvor han ønskede det.

Foruden Koppeindpodning og forbedret Skolevæsen tog N. Blicher sig for ogsaa at højne Bøndernes kulturelle Sans, skabe en højere Dannelse blandt dem.

I Tidsskriftet »Minerva« for Aaret 1800 giver han en levende Skildring af det Dannelsestrin, Bondestanden da stod paa:

»Almuen er vakt af Aarhundreders Dvale. Mangen sløvgørende Overtro og mangel usalig Fordom har faaet deres Banesaar, Fællesskabets Ophævelse, Smaakoppernes Indpodning — ved hvis blotte Navn man for et Par Dekadier siden korsede sig og skreg: »Ulykke! fly fra denne By, os Gud bevare hver og alle« — bifaldes nu næsten overalt. Men saare meget staar endnu tilbage, førend vor agtværdige Landalmue vorder, hvad den kan og skal vorde: oplyste, selvstændige, vellevende Statsborgere.

Hvo skulde ikke have bemærket som noget almindeligen karakteristisk hos vor Landalmue den Lyst og Skik: at anskaffe sig Toskillings Billeder, Toskillings Tankesprog, Toskillings Rimerier og flere andre Toskillings Sager, som opklines til Stads og Morskab baade paa Vægge og Møbler? Hvo kommer man ind i et Bondeværelse og finder ikke slet malede Fyrstebilleder, Horjaer,

Struenser, Brandter — kyske Susanner — den personificerede Døds i Flæng foretagne Henrykkelser, himmelfaldne Breve, bibelske Sprogsamlinger, konstige Tankerim og lignende, stunddom endog blaa og røde Kardusomslag og alskens Tobaks-Kardusvignetter.«

Hvor faar vi ikke her et levende Billede af hele det lave Niveau, som Bondestanden kort Tid efter dens Frigørelse stod paa.

Niels Blicher tænker sig nu at højne Landalmuens Dannelse ved at udgive 12 Hustabeller, der skulde omfatte hele den Viden, som et jævnt Menneske havde Brug for. Om disse Hustabellers Indhold skriver han:

»Først tre fysiske, nemlig en Menneskenaturtabel, om Menneskets aandelige og dyriske Natur, en Stjernetabel om Himmellegerne, samt en Mineral- og Dyretabel. En Moraltabel, der fremsætter Pligten i Menneskesamfundet i korte og fyndige Tankesprog hentede fra Bibelen og af gangbare Ordsprog.

En Historietabel om de mærkværdigste Begivenheder fra de ældste Tider til vore. En geografisk Tabel. En pædagogisk eller Opdragelsestabel, Regler for en god Opdragelse baade med Hensyn til Menneskets legemlige og dets aandelige Naturanlæg. En juridisk eller Retstabel, hvori maa være sammendraget Almuens borgerlige Pligter efter de gældende Anordninger. En Jord- og Havedyrkningstabel, en Husbestyrelsestabel. En Menneskelægetabel, som maa nævne de almindeligste ind- og udvortes Smertetilfælde og angive gode og nemme Husraad og Forsigtighedsregler, samt endelig en Qvæglægetabel efter samme Plan.

For at give slige Tabeller større Tiltrækkenhed, vil jeg foreslaa at pryde hver Tabel med et lidet velstukket Vignet af et passende Sindbillede med et hosføjet Tankesprog. Saaledes kunde f. Eks.: for den juridiske Tabel vælges til Emblem en Vægtskaal med Underskrift: Gjør Ret og Skiel! Lyd Øvrighed og Landets Love.« For den pædagogiske: en Fader i en kærlig lærende Stilling med et Par opmærksomme Børn for sig og denne Hosskrift: »Vorder gode Børn, at I maa vorde lykkelige.« For Jord- og Havedyrkningstabeller: et Overflødhedshorn med disse Ord under: »Saa skal Flittighed og gudfrygtig Nøjsomhed velsignes« o. s. v.

I højere Kredse vakte N. Blichers Forslag om saadanne Tabeller stor Interesse. Om de alle er udgivet vides ikke. Jeg har imidlertid fundet et trykt Eksemplar i Randlev. Det er Moraltabellen. Den har i sin endelige Udformning faaet Overskriften: »En Visdoms- og Dyds-Tabel, udarbejdet og udgivet af Niels Blicher, Præst i Randlev.« Den er udgivet Aar 1800. Meningen var, at Bønderne skulde købe dem, og de blev vel ogsaa solgt en Del ud over det ganske Land. Men N. Blicher brugte ogsaa at forære sine Moraltabeller til dem af hans Konfirmander, der fortjente at paaskønnes. Bag paa Tabellen fra Randlev staar at læse: Denne Tabel gav jeg til Maren Poulsdatter til hendes Confirmation i Haab om, at hun stedse til sin Død vil holde sig den efterrettelig. Randlev Prstgd. 24. April 1810. N. Blicher.«

Det kan sikkert interessere adskillige at læse, hvad den gode Præstemand anfører i sin »Visdoms- og Dyds-Tabel«. N. Blicher var jo noget af en Digter, om han har skrevet alle sine Tabeller i bunden Stil ved jeg intet om, men »Visdoms- og Dyds-Tabellen« er i alt Faid versificeret.

Han indleder med et Digt:

»Her er Dydens klare Speil:
Brug det vel! kiend dine Feil!
Læg dem af! tænk ved hvert Fied:
Gud og Dyd og Salighed«.

Tabellen er inddelt i 5 Kapitler og i hver af dem enten nævner han aabenlyst de Fejl og Laster, Bonden var befængt med, eller ogsaa skimter man dem bag Ordene.

1ste Kap. hedder: »Hvorledes man bliver fornøied med sig selv.« Svaret herpaa er:

1. Vær arbejdsom — ikke doven!
Med Virksomhed og villig Flid
Brug vel din korte Levetid:
Ved Ladhed manges sig hengav
Til Laster og til Bettelstav.
Den trygge, qvægsom Søvn at nyde —
Ved Vand og Rugbrød sig at fryde —
Et muntert Sind og friske Lemmer —
Snehvide Haar og fulde Giemmer —
Et Liv til Gavn for Verden brugt:
Se, det er Flittighedens Frugt.

2det Kap. har til Overskrift: »Hvorledes man bliver fornøied i sit Huus«.

1ste Vers: Man maa klogeligen vælge sin Ægtefælle.

Søg ei Skjønhed eller Rigdoms Kaar,
Naar du vælger dig en Ægtemage;
Ungdom, Skjønhed, Rigdom — Alt forgaaer —
Arme Mand! Hvad har du saa tilbage?
Søg en trofast, god og huuslig Viv!
Vent med hende et lyksaligt Liv.

Som Underskrift til dette Vers skriver han: Syr. 7 »Naar du hengifter din Datter, da giv hende en forstandig Mand.« N. B. Du unge! Lad aldrig Forliebelse eller Pengegierrighed lede dig, ind i Ægtestanden. Brug fornuftig Overlæg forud, at du bagefter ei skal fortryde dit Valg! Forældre! Gjører aldrig den Ulykke, at tvinge Eders Børn til en Ægtefælle.)

2det Vers: Man maa skikke sig vel i Ægtestanden.

I Ægtefolk, som her tilsammen vandre
og deele fælleds Skiæbne med hverandre;
Til hver af Eder lyder Herrens Bud:
»Elsk altid huld og troe din Ægtemage!
Og vær i Glædens og i Sorgens Dage
Dens bedste Ven, da signes du af Gud.«

Underskrift: Eph. 5: I Mænd! Elsker Eders Hustruer! Hustruerne skulle være ærbødige mod deres Mænd«. N. B. En reenfærdig, ordentlig, sparsom, paapassende, flittig, from og troe og for sin Mand og Børn omhyggelig Kone er en overmaade dyrebar Skat. I Koner og Piger, mærker dette vel!

Niels Blicher slutter sin Tabel med disse Ord: »Vær stedse villig til: Medmennesker at gavne!«

Det var det, den gamle flittige Præst, Reformven, Oplysningsven og Bondeven Niels Blicher viede sit Liv til.

— — —

Foruden latinske Digte, landøkonomiske Interesser og Meddelelser om sit Oplysningsarbejde giver han i sine Embedsbøger ogsaa adskillige Oplysninger om personlige Forhold. For Aaret 1805 skriver han: »Den 24. Juli holdt jeg min Kones og mit Sølvbryllup efter 25 Aars Ægteskab. Jeg havde 55 til Bords, deriblandt min ældste Broder Hr. Jørgen Blicher, Sognepræst til Vorning. Den næstældste havde og lovet at komme, men døde meget hastelig hjemme i Borup Prstgd., medens jeg var hos Broder Peder Daniel Blicher i Spentrup Præstegaard.

Ligesaa var begge mine Sønner: St. St. Blicher, en habil Student, som taler Engelsk og læser baade Tysk og Fransk og rejser udenlands næste Aar, og Jens Blicher, en haabefuld Discipel i Aarhus Skole, som næste Aar skal være Student. Bestemmelsen var, at jeg staaende ved min Kones Side vilde holde en gudelig Tale og Provsten Hr. P. Bentsen-Kaalund straks derpaa en anden gudelig Tale, men alt dette blev forhindret af min Kones Svaghed.

Ved at læse disse Linier af ham i Embedsdagbogen faar man Indtryk af, at han har glædet sig til at samle Slægt og Venner paa sin Sølvbryllupsdag, og det er med Omhu, han tilrettelægger Festen. Men desværre fik Festglæden et Skaar, idet hans Hustru — vel sagtens paa Grund af Overanstrengelse — fik et Sygdomsanfald. Denne Svaghed, som Niels Blicher hentyder til, bestod af Sindssyge, der pludselig kunde bryde ud i saa høj en Grad, at hun maatte under Laas og Lukke en Tid for at komme til Ro. Et saadant Sindssygeanfald fik hun altsaa efter N. Blichers egen Meddelelse paa Sølvbryllupsdagen.

Hvordan saa Festen i det hele taget er foregaaet, ved man ikke noget sikkert om. Der fortælles ganske vist andet Steds, at Studenten Steen Steensen Blicher ved denne som ved mange andre Lejligheder skal have svunget Hads-Herredpigerne ordentlig, »de havde friske Roser i det lyse Haar og kælnø Øjne«.

Flere Aarsager var medvirkende til, at Niels Blicher i 1822 tog sin Afsked som Præst i Randlev-Bjerager.

Han var nu først og fremmest blevet en gammel Mand, 74 Aar, og havde haft en 26 Aars lang og virksom Gerning i Hads Herred, men det var ikke saa meget Alderen og Arbejdet, der gjorde, at han nu vilde slutte af. Nej, den egentlige Aarsag var snarere den, at han led Skuffelser, fordi en Del af hans Ideer ikke blev paaskønnet og gennemførte, og desuden var der blevet saa tomt omkring ham. I 1819 var Steen med sin Hustru og Børn rejst fra Randlev for at blive Præstefolk i Thorning-Lysgaard ude paa Heden, og i 1820 var hans Hustru død. Selv om hun til Tider havde haft et vanskeligt og sygt Sind, saa savnede han hende i den daglige Omgang. — Jo, det var blevet ensomt

for gamle Niels Blicher i den store Randlev Præstegaard, og det er derfor ikke saa sært, at han tog sin Afsked. Dertil kom, at hans Syn var ret stærkt svækket. Men at ligge paa den lade Side, var ikke Niels Blichers Sag. Han rejste fra Sted til Sted, opholdt sig dels hos sine Brødre, der alle var Præster, dels hos Sønnen Steen, der i en sjælden Grad var sin Fars Søn, ja de

Denne Tabel gav jeg
Maren Poulsdatter til
hendes Confirmation
i Haab om, at hun
for sig selv og sine
Børn vil holde sig
til den efterrettelige.
Randlev Præstegaard
den 24 April 1810
Niels Blicher

Facsimile efter Niels Blichers Haandskrift bag paa det eneste kendte Eksemplar af hans »Viisdoms- og Dyds Tabel«. Der staar: »Denne Tabel gav jeg til Maren Poulsdatter til hendes Confirmation i Haab om, at hun stedse til sin Død vil holde sig den efterrettelig. Randlev Præstegaard den 24. April 1810. N. Blicher.«

var næsten uundværlige for hinanden. Det er da ogsaa i Thorning og Spentrup Niels Blicher opholdt sig mest efter sin Afsked. Der var nok at hjælpe til med, mest i den præstelige Gerning, som Steen nok ikke passede allerbedst. I Visitatsberetningen for 1836 skriver Biskop Paludan-Müller — »han synes kun at interessere sig for Jagt og Noveller«.

Niels Blicher var god til at snakke Folk til Rette, og han har vel adskillige Gange hjulpet til med at bedre det vanskelige Forhold, der opstod mellem St. St. Blicher og hans Hustru Erneste. Festlig kunde han være den gamle, og han skabte derved en lysere Stemning til Veje i Sønnens Hjem.

I sine sidste Aar tog han fast Ophold i Spentrup, og her døde han, højt bedaget — 91 Aar — 1839.

Kilder: Selvbiografi: »Topografi over Vium Præstekald 1795«. Visitatsberetning fra Viborg og Aarhus Stift. Jeppe Aakjær: St. St. Bl.s Livstragedie I. Fr. Barfod: la Cour-Slægten. — Kirkebogen for Randlev Pastorat, samt dets Embedsdagbog. — Tidsskriftet »Minerva« 1800. Niels Blichers Moraltabel, fundet i Randlev. Testimonium, udstedt af N. Blicher, tilh. R. P. Randlev.

Rettelse til Side 52, Linie 12 f. n. 1776, læs 1796.

Hedeopdyrkning paa Frijsenborgeggen.

Foldby og Lading Sogne.

Af Gaardejer Poul R. Poulsen, Tinning Vesterholm.

Til Ejendommene i Landsbyerne i Foldby og Lading Sogne hørte ved deres Køb fra Fæste til Selvejendom en Hedelod, stor eller lille i Forhold til Ejendommens Størrelse. Saalænge Brugerne var Fæstere havde de ingen videre Interesse i disse Hedelodder, der laa langt fra Hjemmet og var af en mager og daarlig Bonitet. Man havde, med de smaa økonomiske Kræfter man havde til Raadighed, mere end Jord nok i den nærmest beliggende og gode Jord.

De nye Selvejere søgte nu straks at faa disse Hedelodder bortsolgt, dels fordi man godt kunde undvære dem, og dels for paa en nem Maade at tilvejebringe en kontant Skilling.

Det omhandlede Hedeareal i de 2 Sogne udgjorde tilsammen ialt ca. 1050 Tdr. Land, hvoraf de 575 Tdr. Ld. laa i Foldby Sogn og de 475 Tdr. Ld. i Lading Sogn. Ved den Tid da Frasalget fandt Sted, laa Størstedelen af Arealet øde hen, kun bedækket med Lyng, Siv og Enebær- og Vidjebuske. Paa den store Strækning var der kun nogle faa Beboere, som førte en kummerlig Tilværelse.

Efterhaanden som Lodderne blev solgt, rejste der sig den ene Bygning efter den anden, og de nye Ejere tog fat paa at „brække Jorden op“, som det kaldtes; det vil sige, med svære Plove, som Regel forspændt Stude, pløjede man gennem de gamle Lyngmarker efter i Forvejen at have afbrændt Lyngen.

Man mærglede og man gravede Grøfter til Afledning af Vandet. Drænrør havde man ikke Raad til at købe, og saa hjalp man sig med aabne Grøfter eller, naar det skulde være flot, Drænledninger lagt af nævestore Sten. Mærgel fandtes overalt paa hver Mands Lod, og var dets Kalkindhold kun ringe, saa var Transporten til Gengæld let, og det spillede en stor Rolle den Gang.

Da de fleste af de Folk der havde nedsat sig paa Heden ikke var i Besiddelse af nogen Driftskapital, kunde de kun tage Heden stykkevis ind til Opdyrkning, og det varede derfor forholdsvis længe, inden Lyngen helt forsvandt. Ligesaa med Bygningerne, man føjede Fag til Fag og Hus til Hus eftersom Bedriften udvidedes og gjorde mere Husplads nødvendig. Paa smaa Ejendomme med et Tilliggende paa faa Tdr. Land og som ikke var i Stand til at føde en Familie af Bedriften, maatte Manden søge Arbejde enten som Daglejer eller som Bierhverv øve et Haandværk.

Boligerne der opførtes var tarvelige; lave Stuer med Lergulv, Bræddegulv var en stor Sjældenhed. Komfur kendte man ikke; under en Stang tværs i den aabne Skorsten hang Gryden i en Krog over Ildstedet; til Panden havde man en Jerntrefod, under hvilken man

fyrede. Møblerne var mest simpelt Hjemmearbejde. Stole forarbejdet af Stokke og Halmsimer var meget almindelige. Brugen af Vindovne var ikke naaet her ud, Bilæggerovne var det højeste, der var blevet Raad til.

Staldene var ligeledes yderst simple, paa mange Steder saa lave, at en fuldvoksen Mand ikke kunde gaa fuldt oprejst derinde. Kun de færreste holdt Heste, Stude var den alm. Trækkraft.

Med Hensyn til Befolkningens Levemaade og Levesæt, da levede man saa godt som udelukkende af de Produkter, der avledes og produceredes paa Ejendommen; ja Hedens Befolkning var i høj Grad anlagt paa Selvforsyningens nu saa moderne Principper.

Hvad der af Kornet kunde undværes udover Føde- og Sædekorn solgtes. Til Kreaturfoder anvendtes meget lidt, og kun det allerdaarligste Korn fandt denne Anvendelse.

De opdyrkede Jorder var kolde og magre med et ret tyndt Muldrag, der til Underlag havde mager Ler, Kveg og paa mange Steder Ahl. Da de efter den første Brakning og Mærgling havde afgivet den Smule Kraft, der havde ligget gemt under Lyngen og ikke ved en fornyet Tilførsel af Gødning holdtes oppe i Kultur, indtraf der en Stilstand eller ligefrem en Tilbagegang i Hedejordens Ydeevne, saa Stillingen var ved at blive kritisk for Beboerne.

Paa dette Tidspunkt kom Oprettelsen af de 2 Andelsmejerier Korsholm og Lading, henholdsvis i Aarene 1887 og 1886, særlig disse Egne tilgode, idet den Forandring i Driftsformerne, der nu indtraadte fra Kornsalg til Salg af forædlede Produkter som Smør, Flæsk etc., med Roedyrkning, Indkøb af kunstig Gødning og Kraftfoder, bragte Heden over et dødt Punkt. Det derefter stadig forøgede Kvæghold og de rigeligere Gødningstilførsler bidrog snart til at fremme Kulturen og bringe Beboerne op paa et økonomisk Niveau i Lighed med Sognenes øvrige Beboere med Ejendomme af lignende Brugsstørrelse.

Forholdet imellem disse Nybyggere paa Heden og Beboerne inde i de gamle Landsbyer blev ikke det bedste. Landsbyfolkene saa med noget forargelige Øjne paa disse Udbyggerfolk. „Hedepytter“, „Dem ude fra Sibirien“, „Et halvildt Folkefærd“ var ofte anvendte Betegnelser for disse. Deres sociale Position var ogsaa kun ringe, i de første Aaringer havde de end ikke kommunal Valgret, idet denne paa den Tid paa Landet var begrænset til Ejere af mindst 1 Td. Hartkorn og derover, og af saadanne fandtes saa godt som ingen iblandt Nybyggerne.

Det har været et slidsomt Liv mange af disse Nybyggere som gjorde den første Begyndelse til den raa Hedes Opdyrkning, har ført. Nu høster Efterslægten Frugterne deraf. Overalt ser man vel dyrkede Marker og velbyggede Gaarde og Huse. Og selv om Jordens naturlige Bonitet selvfølgelig ikke forandres synderligt i det Spand af Aar, der er forløben siden Opdyrkingen tog sin Begyndelse, saa er det i Aar med normalt Vejrligt dog ret taalelige Afgrøder der nu vokser paa Heden.

Den første Generation af Hedens Rydningsmænds Livsbane var netop paa Hæld ved den Tid, da Jordens Ydeevne var ved det døde Punkt. En ny Slægt var ved at rykke frem og overtage Ejendommene, og iblandt disse var der flere med Evner og Vilje til at

„stikke Spaden i Jorden“, og som her fandt sig en Virkeplads, saa de ikke alene skabte sig selv en betryggende økonomisk Eksistens, men ogsaa blev andre til et godt Eksempel.

Da Landboforeningen blandt sine Opgaver optog Præmieringen af ypperligt dyrkede Huslodder, fik disse brave, dygtige Jorddyrkere en fortjent Anerkendelse for deres Flid og Fremdrift. Disse Mænds Navne fortjener at nævnes og mindes, naar man taler om det Pionerarbejde, der er udført paa Heden i de 2 Sogne. Der kan saaledes nævnes Engvandingsmester Mads Chr. Christensen (Rohde) og Træskomand Søren Pedersen, Lading Hede, Tække-
mand Anders Danielsen, Foldby Hede, der alle 3 hædredes med Sølvmedaille for Landboflid.

Af andre dygtige Husmænd med højt præmierede Landbrug maa nævnes Skolelærer J. Jensen, Lading Hedeskole, Møllebygger Chr. Pedersen og Bmd. Chr. Larsen, Skjoldelev Hede, Kludesamler Mikkel R. Bredgaard, Foldby Hede, Bmd. Chr. Sørensen (Uhrbak), Brolægger Rs. Topholm, Skomager Hans Andersen og Snedker Jens Peter Jacobsen, Tinning Hede.

Paa det Omraade hvor der i 1850 kun fandtes nogle faa usle Vaaninger, er der nu ikke mindre end 16 Gaarde med over 18 Tdr. Ld. til hver og 80 Husejendomme med Jord, hvoraf de fleste har over 4 Tdr. Ld., desuden er der 2 Kommuneskoler og 2 Forbrugsforeninger (Solkjær og Markusminde) med tilbyggede Forsamlingshuse.

Tunø, set fra Nordby Bakker paa Samsø. I Baggrunden Jyllands Østkyst. Havet er som smeltet Sølv, og den lille Ø ligner en Pandekage paa et Bispes-bord, ikke uden Grund, thi 1216 fik Aarhus Domkirke Øen af Valdemar Sejr, og endnu ejer Domkirken Tunø Kirke.

Fra Halvfjerdserne og Firserne.

Efterladte Erindringer af Gaardejer Anton Jørgensen, Yderup.

Hvad min Fader fortalte.

Min Faders Bedstefader, der hed Jens Eriksen og ejede Gaarden her, blev 90 Aar gl. inden han døde. Han fortalte adskilligt for min Fader, da han var Dreng, som han har genfortalt mig. — Meget var om Spøgelse,

Gengangere og Fremmanen, men der var ogsaa mange Smaatræk fra det virkelige Liv, og flere af dem var ikke uden Interesse.

Sparekassedirektør, Gaardejer
Anton Jørgensen, Yderup
(• 1867 † 1935)

Saaledes fortalte han, at Gaarden her var vidt bekendt for sin Brønd, der betragtedes som en »hellig Kilde«. I Jens Eriksens Ungdom kom Folk langvejs fra for at hente Vand af denne Brønd til Syge og Lidende. — Det var den almindelige Tro, at der var Lægedom i Vandet, og at mange var blevne helbredede ved at drikke af det. — Den samme Brønd staar endnu uforandret, den er »sat« af runde Kampesten og kun 3½ Alen dyb. — Vandet er meget velsmagende, og da Sygdom har været, og er en meget sjælden Gæst her i Gaarden, turde det maaske tyde paa, at det har haft lidt paa sig med den gamle Tro paa den »hellige Kilde«.

Slægten her fra Gaarden — denne er gaaet i Arv fra Fader til Søn, saa

længe jeg har kunnet skaffe Oplysninger — har altid været sund og kraftig; saaledes var ovennævnte Jens Eriksen saa stærk, at han i sin kraftigste Ungdom kunde bære alt det, et Par ny Træsko kunde holde til. — Andre vilde kalde ham Jens Helledi — Gaarden kaldtes »Helledi«, vel paa Grund af den hellige Kilde. — Det kunde han ikke lide, og en Dag han var »til Mølle« i Labing Mølle kom en anden Mølle-gæst og gav ham Haand og sagde: »Go Daw, Jens Helledi!« — Jens tog da saa kraftig fat om vedkommendes Haand, at Blodet sivede ud af hans Fingerender, og han skreg højt. Jens Eriksen sagde: »Nu kan du gaa hjem og sige, at du har sagt Goddaw til en Mand fra Yderup!«

Efter hvad jeg kan skønne har Vinteraftener og andre Fritider været anderledes benyttet til at »fortælle« i end nu, hvilket ogsaa er let forstaaeligt, da Bønderne kun havde ringe Adgang til Læsning, og Oplysningen

ikke var noget sammenlignet med Nutidens. Spillekort var derimod velkendt; men dette at fortælle var dog vist den væsentlige Underholdning om Vinteraftener og naar Folk fra forskellige Byer kom sammen. Og de kunde »snakke« i de Tider! Saaledes trak P. Nielsen i Yderup en Sommeraften over til P. Nielsen i Lyngby med en Ko, der skulde holdes til Tyr. Da det var besørget, fulgte P. Nielsen i Lyngby P. Nielsen i Yderup paa Vej med Koen. Da de saa kom ned i Kjældbæk — lidt uden for Byen — stod de stille; det var jo Meningen at skilles; — men de kom til at snakke og fortælle, og de vedblev med at snakke og fortælle til næste Morgen, da Naboen Dreng trak i Marken med Køerne.

De to P. Niensener havde saaledes staaet og snakket en hel Nat.

I den Dyrtid vi nu oplever — 1918 — er det ikke uden Interesse, hvad min Far fortalte om en Mand, der havde Karetgaarden i Søften. — Denne Mand havde en Hest, som han en Vinter — Aarstallet fik jeg ikke opgivet, men det har sikkert været under eller lige efter Napoleonskrigene — var budt 2600 Rigsdaler for; hans Familie raadede ham til at sælge, da han til Nød kunde undvære den, og tilmed saa kunde betale al sin Gæld; — men han vilde ikke sælge Hesten, han vilde være »godt drivende« i Sædetiden. Da saa Sædetiden var omme, kunde han kun faa 1600 Rigsdaler for Hesten! Dette syntes han jo var alt for galt — 1000 Rigsdaler mindre! Han lod være at sælge Hesten i det Haab, at Priserne igen skulde stige. Men Priserne vedblev at falde, og han maatte omsider sælge Hesten for 600 Rigsdaler. Samtidig faldt Priserne paa alt andet, og Udgifterne steg, og to Aar efter maatte Manden gaa fra Gaarden af Armod.

Samme gamle Jens Eriksen fortalte ogsaa Fader, at han havde en Broder, der kom til Skade som Dreng, og i den Anledning var der hentet en Læge fra Aarhus. Samme Dag havde hans Forældre mistet en værdifuld Følhoppe og omtalte dette deres Tab for Lægen; denne svarede: »Ja, I sørger over Eders gode Hoppe som I har mistet; men jeg sørger over mine mange Penge, nu faar jeg kun én for seks!« — Det var i de Tider.

Om Vinteraftnerne gik Naboenne sammen og spillede Kort. Her i Yderup var det i Jens Eriksens Tid »Hversintrumf« der spillede. Der spillede ikke om Penge, og de var saa drevne i dette Spil, at de ofte ikke blev færdige med et Spil en Vinteraften, men hver maatte putte sine Kort i Lommen, naar de gik hjem, for at de kunne fortsætte den følgende Aften.

Da mine Forældre giftede sig i 1866, vilde min Moder om Efteraaret sætte Smør hen til Jul. Min Fader sagde saa, at det behøvede hun ikke; han skulde nok sørge for, at de havde tilstrækkelig Mælk til Smørlavning Aaret rundt. Moder var fra et Hjem, hvor der dreves et mere gammeldags Landbrug, og der fik Køerne en saa tarvelig Ernæring om Vinteren, at de saa godt som intet Mælk gav, og det var almindeligt i de fleste Bøndergaard, at de for at sikre sig Smør i Juletiden »satte noget hen« om Efteraaret.

I min Faders pure Ungdom var Ostebrød — Brød og Ost uden Smør — regnet for god Dagligkost. — Rugsigtebrød med Ost uden Smør fik de kun til Højtider og Gilder.

En af Jens Eriksens jævnaldrende, der tjente som Forkarl paa Holmstrupgaard, som da var Afbyggergaard til Hovedgaarden Marselisborg ogsaa kaldet Havreballegaard, blev byttet hen for en Hund og var borte i 24 Aar, og kom saa endda hjem og fik sin Fødegard i True. Aarsagen til at Herremanden byttede ham bort med Hunden, var, at han havde trillet et kogt Æg op til den »store Dør« — Herskabets Indgangsdør i Hovedbygningen. De

rogte Æg, som Folkene fik til Middag, var gentagne Gange raadne, og da mundtlig Klage ikke havde frugtet, var han uforsigtig nok til at tilkendegive Utilfredsheden paa denne Maade.

Min Barndom

Min Barndom faldt i 70'erne. Da fik vi ikke som nu Post hver Dag. Kun to Gange om Ugen kom »Kristen Sara« med Aviserne og en enkelt Gang med et Brev. Han boede i Borum. Hver Mandag og Torsdag gik han, hvis han ikke lejlighedsvis kom op at age med en Bekendt, paa sine Ben (se 7 Fjerdingvej til Aarhus, for saa om Tirsdagen og Fredagen at gaa tilbage med Aviser og Breve.

Hvor mange Byer Kristen Sara bar Post til, ved jeg ikke bestemt; det var ikke saa faa, men han var ikke overlæst. Der var kun ganske faa som Herremænd og Præster, der holdt deres egen Avis, det almindelige var, at flere slog sig sammen, 2, 3 og 4, ja, hvor Byerne ikke var at for store, var det ikke sjældent, at der kun kom een Avis til Byen. De var »Aarhus Amtstidende« eller »Aarhus Stiftstidende«. Enkelte Ugeblade som »Husvennen« saas hist og her.

Kristen Sara gik kun ind eet Sted i hver By, der blev hele Byens Post lagt af. Saa maatte hver hente sit. Her i Yderup blev »Posten« lagt af hos os, og det var med en vis Respekt, jeg saa ham med faste, sikre Skridt trine ind i vor Gaard. Han var høj og sværlemmet, men mager og tynd med langt graat Skæg og Haar og med et gravalvorligt Ansigt, hvortil der sad et Par Øjne, som sammen med hele hans Maade at være paa udtrykte, at der var gaet »Værdighed« i Manden.

En Begivenhed der satte mit Barnsind i store Svingninger, var da en Mand i Nærheden begik Selvmord, han hængte sig ~~Vsin~~ Løse. Jeg var Øjenvidne til, at han blev skaaret ned og baaret ind i Stuen.

Jeg husker endnu, at jeg rystede som Espeløv Resten af Dagen. Hele den uhyggelige Begivenhed vil jeg ikke her komme nærmere ind paa, men kun nævne, at Spørgsmaal som »Kan Selvmordere faa Tilgivelse for denne Synd?«, »Vil Vorherre være naadig over for ham?«, trængte sig frem i min Barnesjæl, og jeg kunde ikke selv besvare dem. Af mine Forældre fik jeg efter min Mening ikke fyldestgørende Svar. Sikkert er det, at dette Spørgsmaal stod længe for mig, og jeg grundede meget paa det. Min Moder, hvis Forklaring jeg hele min Barndom og Ungdom stolede paa, var denne: »Vorherre kan forlade enhver Synd, den være nok saa stor, naar han vill! Om han vil, ved vi Mennesker ikke, vi har end ikke Ret til at have nogen Mening om, hvad Vorherre vil, men vi tror, han kan!«

Min Moder gav mig den største Arv en Mor kan give sit Barn. Hun ledte mig til Vorherre! Omkvædet af den Opdragelse hun gav mig var dette: »Glem aldrig Vorherre, saa glemmer han heller aldrig dig!« Hver Gang jeg forlod mit Hjem som ungt Menneske var dette hendes sidste Ord til mig. Hendes Breve til mig endte med de samme Ord.

Jeg har ofte i mit stille Sind, men ogsaa i Ord over for mine nærmeste takket min Moder i hendes Grav for disse Ord. Jeg tør sige, at ingen har været mig til større Velsignelse.

Omkvædet af min Faders Formaninger var dette: »Giv ingen Penge ud til Unyttel! Selv om jeg ikke bogstavelig har overholdt disse, saa har ogsaa hans Ord haft Betydning for mig.

Ved nøjere Eftertanke siden jeg blev modent Menneske, har jeg ofte i Tankerne maattet erkende, at jeg i min Barndom og Ungdom var lykkeligt stillet, fordi jeg havde en saadan Mor, og en saadan Far. De repræsenterede hver sin Retning over for mig, og den ene kom ikke hindrende i Vejen for den anden.

Min Fader var ikke Hestehandler, men han skiftede sine Heste ret jævnligt, og kom derved ofte sammen med Hestehandlere, og flere af dem her fra Egnen kom af og til i vort Hjem.

Det var flotte Mænd, flotte i Klædedragt og Manerer, flotte Køretøjer, høje smukke vidsporede Vogne forspændt med velpudsede, stumphalede Heste. — Der var Rasmus Østergaard fra Snaastrup Mølle, Niels Schødt fra Skovby, dennes Søn Mikael Schødt, Jens Peter Hansen fra Storning og en ung særlig flot og i mine Drengøjne »rigtig Hestehandler« Rasmus Borring fra Aarhus, og flere andre. For mig var disse Hestehandlere »Tip Top«. Jeg havde paa et Tidspunkt taget fast Bestemmelse op, at jeg vilde være Hestehandler, naar jeg blev stor, — ja paa det Tidspunkt regnede jeg egentlig ikke nogen Mand for ret meget, naar han ikke var Hestehandler. Disse var saa pæne, og saa gav de saa gode Drikkepenge til Karlene. De stod ikke og rumsterede i Portemonnæen for at finde en passende Mønt naar Karlen holdt ved Tømmen. Et rask Greb, der i Reglen resulterede i en kronø, var Resultatet. Dette og meget andet bidrog

Anton Jørgensens Forældre.

til at højne disse Mænd i min Agtelse. Det kan nok være, vore Karle kunde faa Huen af, naar en af dem kom i Gaarde, ellers sad den til andre Tider ret fast.

Med Aarene svandt min Agtelse og Respekt en Del for Hestehandlerstanden. Jeg blev aldrig Hestehandler, fik end ikke begyndt, men jeg maa indrømme, at denne Stand havde min første Kærlighed, og det er vist af den Grund, at jeg altid har haft og har et godt Øje til de pæne Hestehandlere.

Om det daglige Liv og de daglige Forhold i Bøndergaardene

her paa Egnen i 70erne vil jeg forsøge at give en lille Fremstilling. Skønt der kun er forløbet et halvt Aarhundrede siden da, er Forandringerne dog store, saa vel i den ene som i den anden Henseende. Om Vinteren stod vi ikke op, før »det var lyst«. Før 1880 havde der ikke været Lygte eller Lys i vor Hestestald eller Karlekammer. Om Aftenen fodrede Karlene i Mørke, gik til Sengs i Mørke. I hele Gaarden var der kun en Lygte med Tællelys i, den brugtes, naar Pigerne ved 7—8 Tiden malkede Køerne, og samtidig skar Karlene Hakkelse til Hestene med Haandkraft, Hakkelsehuset stødte op til Kostalden. I Døren mellem Kostalden og Hakkelsehuset hængte Lygten, saa den kunde lyse begge Steder paa een Gang.

Fordi de sov længe om Morgenen, var Arbejdstiden ikke kort, Tiden blev taget i Betragtning. Mælken solgtes ikke, saa for Mælkevognens Skyld hastede det ikke med at faa malket om Morgenen. Mælken forarbejdedes hjemme. Hver Gaard havde sit Mejeri. Min Moder maa sikkert have været en god Mejerske; thi min Fader solgte sit Smør til fine, private Husholdninger i Aarhus, han kunde sælge mere end vi kunde producere, og han bestemte selv Prisen, der var noget højere, end hans Standsfæller fik for deres.

Til Mejerierne i Bøndergaardene hørte i de Dage ikke mange Maskiner eller tekniske Opfindelser. En Mælkestue og en Kærne med Svinghjul, der blev trukket af Pigerne, var det hele. Mælken sættes hen i røde Lurfade til Flødeopbæring. Mor skummede Mælken, naar den havde baaret Fløde, syrnede denne til Kærning, og Pigerne kærnede (dvs. trak i Svinghjulet). Naar der var Smør, traadte Mor til og besørgede Resten. Pigerne kunde rigtig blive varmet op — faa Sveden godt ud — naar de trak Kærnen; det var en god Forfriskning paa Morgenstunden.

Om Aftenen sad vi alle i vor hyggelige Folkestue. Fader og Karlene læste Aviser og Bøger. Mor og Pigerne passede det mere haandgribelig nyttige. Ulden og Hørret skulde forarbejdes om Vinteren. Ulden skulde man være færdig med inden Jul. Moder spandt, Villestpigens karteede Tejer, og Lillepigens karteede Skrupper. Dette at karte Skrupper var første Behandling af Ulden, at karte Tejer var anden og at spinde disse var tredje Behandling.

Disse Arbejder tog Husets Kvinder fat paa hver Dag, naar de var færdige med »det gaændes« som bestod i Mælkens Behandling, Husets Rengøring og Madlavning, og fortsattes, fraset de nødvendige Afbrydelser til Kl. 9¹/₂ om Aftenen. Ved den Tid sagde Moder henvendt til Pigerne: »Nu maa I sætte fra jer!« Dermed mentes, at nu maatte de være fri for den Dag,

Forinden alle gik til Ro, fik de »Kvælds«, der bestod af en Rundtenom af et Rugbrød med Svinefedt paa og Ost til og en Kop The.

Levemaaden til daglig.

Karlene var som Regel først færdige med deres Dagsgering ved 7 Tiden. Naar de i Mørkningen havde »røgtet ind«, vandet og fodret Heste, Kreaturer, Faar og Svin, kom de ind til »Natter« (Aftensmad), som bestod af varm Mælkegrød — ingen Afveksling — kogt, skummet Mælk med kolde Byggrynsklatter i. Denne Ret saavel som alle andre Søbemadsretter serveredes i et stort, rødt Lurfad — Mælkefad — midt paa Bordet, hvortil saa alle langede. Der var altid rigeligt i Fadet, og naar alle var mætte, blev Resten sat ud til Lænkehunden. Saa skulde Karlene ud for at skære Hakkelse med Haandkraft til alle Hestene, saa der var nok til næste Aften. Samtidig malkede Pigerne, og som før nævnt benyttedes samme Lygte.

Alt Kornet tærskede Karlene med P'lejl, Tærskemaskiner af nogen Art fandtes ikke. Rugen tærskede Søren Kaa, han kunde lave saa fin Tækkehalm.

Der var i min Barndom ikke Tale om, at hver skulde have sin Tallerken, naar de spiste. Vi langede alle til samme Fad. Fik vi f. Eks. nykøgt Grød til Middag, stod der midt paa Bordet et stort, rødt Mælkefad, bugnende fuldt af Grød. I Midten et Hul fyldt med smeltet Smør. Ved hver Side af Grødfadet stod et Fad af samme Størrelse og Materiale med skummet Mælk. Dette var hele Borddækningen. Karlene, der sad med Ryggen til Vinduerne, havde deres Skeer siddende i Vindueskarmen fra det ene Maaltid til det andet, med Skaffet stukket ned mellem Krogen og Sprossen.

Naar vi fik Byggørød til Middag, blev der gerne spurgt, om vi vilde have Eftermad, vi skulde have Fedtebrød. Dertil svarede vi i Reglen: »Nej Tak!«, ikke fordi vi ringeagtede Fedtebrød, men fordi vi havde spist os mætte i Grøden.

Naar vi fik Bygvælling eller Kærnevælling, fik hver et Stykke stegt Flæsk til; hver fik sin Portion, og var 2 og 2 om en havareret Tallerken. Fader fik to store Stykker Flæsk, Forkarlen to lidt mindre, Andenkarlen igen en lidt mindre Portion og Drengen den mindste. Havde vi Daglejere, rangerede deres Portioner med Forkarlens. — Der blev »gjort Forskjel«; men ingen fandt noget stødende i den herskende Rangforordning. Fik vi Kartoffler til Middag, kom disse ind upillede i et af de store, røde Lurfade. Alle — Manden, Karlene og Pigerne — hjalp hinanden med at pille Kartoffler, hver havde en Gaffel og pillede til sin egen Dynge, som man lagde foran sig. »Pælleset« lagdes i en Dynge ved Siden af. Naar Fadet med de upillede Kartoffler var tømt, kom vi Pælleset i dette med Hænderne, en af Pigerne tog det med ud i Køkkenet. En Stegepande med Meldyppelse med Løg i blev sat paa Kartoffelfadets Plads midt paa Bordet, og vi fik vor Portion af stegt Flæsk efter den før nævnte Skala. Kun Kartofflerne dyppede vi i Panden, Flæsket bed vi til.

Fik vi Kaal, erstattedes det stegte Flæsk med saltet Faare- eller Grisekød, ligeledes i Portioner hvis Størrelse varierede efter Rang og Stand. Det var en stor Dag, naar vi efter Slagtedagene fik Hvidkaalsuppe med Gulerødder i og fersk Grisemad til.

Alt Søbemad serveredes paa den omtalte Maade i et Fad, hvortil alle langede. Fik vi Pandekager, fik vi ogsaa et Stykke stegt Flæsk til, dog ikke saa stort et Stykke som til Kartoffler, og saa en Theskefuld Sukker hver og saa mange Pandekager vi ønskede.

Ved Maaltiderne sad Pigerne aldrig ned, mens de spiste, de havde altid »staaende Souper«. Hvorfor ved jeg ikke, men det var Skik.

Fader — og sikkert saa godt som alle Gaardmænd her paa Egnen — købte kun Oxekød til daglig Husholdning en Gang om Aaret, og det var om Høsten; mens vi høstede, saa fik vi Oxekødssuppe. Kalvesuppe og Høsekødssuppe var ikke saa sjældne Retter. Kage (Sigtebrød) hørte ikke med til daglig Kost, kun i Høsttiden og ved Højtiderne. Davren bestod af Mælkebrød, om Vinteren varm, og Sommeren kold, om Vinteren med et Stykke Ost til, og hele Aaret rundt en Kop Kaffe med en Knald brun Kandis.

Naar Høsten tog sin Begyndelse, fik vi halvt nymalket Mælk til Mælkebrød om Morgenen, og en Rugbrødsmellemmad ombyttet med en Sigtemellemmad, baade Formiddag og Eftermiddag. — Høstede vi Korn, fik vi Pandekager baaret ud i Marken til Eftermiddagsmellemmad og Syltetøj eller Sirup at dyppe Pandekagerne i, men først aabnede Mandfolkene Appetitten med en Dram og en Bid Brød. En stor Lerdunk (Pejter) med Øl, gik fra Mund til Mund, alle drak af samme Dunk, unge og gamle, — jeg har aldrig hørt, at nogen paadrog sig Smitte ved paa den Maade at slukke Tørsten. Nu er det jo saadan, at taber man en Ske eller en Gaffel paa et fint, linoleumsbelagt Gulv, er det nødvendigt af sanitære Hensyn at koge den, før den igen kan bruges; ligeledes utilladeligt at drikke af et Glas en anden nok saa sober Person har benyttet. — Om Aftenen i Høstens Tid fik Folkene først et Stykke Smørrebrød med Ost og en Dram, saa Mælkegrød med et Stykke stegt Flæsk til.

Middagsmaden var ligesom Kosten i det hele bedre om Høsten end den øvrige Tid af Aaret.

Jul, Paaske og Pinse fik Folkene ikke Davre, men Frokost. Om Julen Grisesylte, kogt Flæsk og Medisterpølse o. l. med Rødbeder og Sigtebrød til, derefter Kaffe med Julekage. Paaske og Pinse lignende Retter.

Det kan med en Nutidsbetragtning siges, at det var en simpel Kost vi fik hos os til daglig, men jeg garanterer for, at Pladsen som Tjener i min Faders Gaard var anset som en af de bedste paa Egnen. Baade Piger og Karle havde mine Forældre i flere Aar, enkelte 6—7 Aar, og var der en Plads ledig til Skiftedag, var der altid mange Ansøgere, og det var af de bedste paa Egnen. Dette turde være et Bevis for, at mine Forældre var vel ansete blandt Tjenestefolkene, og jeg tør paastaa, at Kosten ikke paa nogen Maade var bedre i andre Gaarde i Sognet eller Egnen.

Arbejdsdagen.

Pigerne »gik i Marken« hele Sommeren, og tillige malkede de tre Gange daglig, saa deres Kaar var ikke misundelsesværdige. Det er let forstaaeligt, at det efterhaanden blev vanskeligt at faa Piger, der vilde »malke og gaa i Marken«. Man maa betænke, at de dengang fulgte Arbejdet i Marken i lige saa lang Tid som Karlene, og desuden malkede om Middagen, naar Karlene sov til Middag, og om Aftenen, mens Karlene havde fri.

Arbejdsdagen var lang om Sommeren. Fader »kaldte« Kl. halvfem om Morgen, og vi holdt ikke op om Aftenen før Solnedgang, men vi sov til Middag, fra vi havde spist, til Kl. 2.

Tørvemosen tog en stor Del af Tiden om Sommeren. Vi skar selv over 30,000 Stk. Tørv og rejste og stakkede dem. Tørvelavningen paabegyndtes, saa snart vi var færdige med at saa Vaarkornet og den Smule Roer, vi den Gang havde, i Reglen sidst i Maj. Forkarlen æltede Tørvejorden i Graven og øste den op paa Trillebør. Andenkarlen og Lillepigens trillede til Læggepladsen, hvor Villestpigens strøg Tørvene. Folkene havde Akkord paa at lave 2000 Tørv om Dagen, saa maatte de være fri. Der var i Tørveskæret — saadan kaldtes den Tid vi lavede Tørv — et muntert Liv i Mosen. Byens Karle og Piger skulde nok sørge for, at de »kom i Mosen« sammen med de andre fra Byen. De arbejdede i Reglen tæt ved Siden af hinanden de 16 unge Mennesker, ikke længere, end naar de talte højt kunde føre en Samtale. I Mellemmadstiderne gik de alle sammen og spiste Mellemmad. Men hvad det gjaldt mest om, var at faa de 2000 Tørv lavet saa hurtigt som muligt, blive færdig saa tidligt som muligt for saa rigtig at »holde Sjøv« til Aften. Som Regel var de færdige et Par Timer før Aften (Solnedgang) og saa morede de sig paa forskellig Vis. Naar Tørvene var »lavede«, skulde Pigerne rejse og stakke dem. Karlene var i den Tid beskæftigede i Brakmarken med Harvning, Gødningsudkørsel og Pløjning. Dernæst Roemarken, den var ikke stor, men da Udtyndning og Renholdelse foretoges med Haanden, tog det lang Tid. Vi havde kun $\frac{1}{8}$ af det Areal vi nu har; men vi havde lige saa meget Arbejde med 3 Td. Ld. den Gang, som vi har med 10 Td. Ld. nu. Karle og Piger kravlede Række op og Række ned, og vi var saa stive, at vi døjede med at rette Ben og Ryg, naar vi kom til Enden af en Række. At det tog lang Tid at udtynde 10 Favne Roer, sammenlignet med den Maade vi nu bruger, er let forstaaeligt. Roerne tog Tiden til Høslet, og derefter kom

Høsten.

Der er ofte sunget til Leens Pris, og nægtes kan det ikke, at der var noget idyllisk over Høsten den Gang, mere end nu. Men til Gengæld er der

nu kun en Brøkdæl af Arbejde, saa havde jeg Evner, vilde jeg ikke betænke mig paa at syngte til Selvbinderens Pris; men jeg indrømmer, at der var Idyl mere end nu.

Vi gik 3 Par Høstfolk paa Rad i Kornmarken. Nr. 1 Forkarlen og Villestpigen, Nr. 2 Andenkarlen og Lillepigen, Nr. 3 Høstmanden og Høstkonen.

Hver Gaard havde sine Høstfolk. I 18 Aar havde vi Laurs Væveren i Borum, og i 9 Aar Kirsten Thingvad. I Almindelighed var Høstfolkene fra Byen eller Nabobyen. De mødte ved Høstens Begyndelse og blev til den var endt. De fik »fast Høstløn«, og skulde saa hjælpe til fra Høstens Begyndelse til dens Slutning. Laurs Væveren fik 32 Kr. og 2 Skp. Rug, saa skulde han i mulig indtræffende Regnvejrskdage, og hvis disse ikke indtraf, saa efter endt Høst, hjælpe til som anden, at tærskte 6 Traver Rug med Plejl. Høstkonen fik 20 Kr., men hertil kom, at hun, der boede i Nærheden, fik Mad med hjem til sine Børn daglig.

Det gjaldt altid om at faa nogle faa Læs Rug »kørt ind« saa snart som muligt, for at Folkene i Tilfælde af Regnvejr kunde faa noget at bestille med at tærskte og lave Baand. Paa saadanne Regnvejrskdage tærskede Forkarlen og Høstmanden Rug med Plejl. Høstfolkene — Pigerne, Andenkarlen og Høstkonen — lavede Baand af det ny Rughalm. Kørte vi Korn ind, var Arbejdet fordelt saaledes: de to Karle kørte Høstvognene, Fader »løftede op« i Marken, Høstkonen og Villestpigen »bandt«. To og to Neg blev bundet sammen med de i Regnvejrskdagene lavede Baand. En saadan Tvilling var en »Kjærv«. Alt Vaarkornet blev »bundet« ude i Marken, inden det blev læsset paa Høstvognene og kørt hjem. Høstmanden »gøllede« — satte Kjærvene til Rette i Laden — og Lillepigen »tog fra«. Til Tider maatte Mor eller Tjenestdrengen træde til, naar en ikke kunde bestride Pladsen.

Naar vi satte Hæs, kunde Lillepigen selv klare den.

Om Høsten saa vi hverken efter Uhr eller Sol, men begyndte saa snart Duggen var af Kornet om Morgenen, og blev ved saa længe vi kunde se om Aftenen, baade naar vi høstede og »kørte ind«.

Den Dag vi høstede op var en »stor Dag«! Da marcherede Høstfolkene Par for Par, Høsterne med Leen paa Skuldrene og Optagerne med Kratten, fra Marken og om i Kaalhaven. Ankommen hertil stillede de sig op, og Karlene »strøg for Kaalene«. Hørte Mor det ikke straks — hun havde jo faaet et lille Vink i Forvejen — bankede de paa den klangfulde Le, til hun kom ud til dem med Snaps og Smaakager. Udeblev hun, hed det sig, at de høstede hendes Kaal.

Kun om Høsten og i Julen kom Brændevinsflasken i Brug til Hverdag i min Faders Gaard.

Den Dag vi »fik Kjærvene«, var ogsaa imødeset med stor Spænding af os Børn; thi da kom de med »den Gamle«. Med det allersidste Neg, der blev bundet den Dag der høstedes op, fulgte den Forpligtelse, at vedkommende skulde pynte »den Gamle«. Den allersidste Kjærv skulde pyntes som en gammel Kælling, iføres Kvindedragt, en Kæp tværs igennem skulde gøre det ud for Arme. »Den Gamle« stod oprejst ved Siden af Kusken paa det sidste Læs. I Reglen var dette ikke stort, og det gik i raskt Trav, mens Kusken holdt »den Gamle« om Halsen. Fader var altid til Stede, naar det sidste Neg skulde bindes; thi i Reglen var der Kapløb mellem Optagerne, da ingen ønskede denne Pligt, og dette kunde let afstedkomme, at en af Pigerne i Hurtigheden kom for nær til en Le og blev skaaret.

I den første Uge stod »den Gamle« i fuld Paaklædning opstillet i Toppen af det sidst satte Kornhæs som et synligt Bevis for vejfarende, at i den Gaard havde de faaet Kjærvæne.

Hver Gaard havde sine Kornhæs og sin »Gamle«.

Det regnedes for en Ære at være den Gaard, der først havde »sin Gamle« i Hæsset, og for en Skam at være bagefter. I det hele var dette at være foran med sit Arbejde saa højt i Kurs i de Dage, at det til Tider var mere dette, det kom an paa, end at faa Kornet godt i Hus. Ikke alene med Høstarbejdet, men ogsaa med andre Arbejder gjaldt det om at være først færdig, og til Tider gik det hos enkelte ud over Arbejdets grundige Udførelse.

Stubbene reves med Haandriver. Alle seks Høstfolk gik paa Rad hver med sin Rive. Arbejdet foretoges i Duggen om Morgenen eller efter Regnvejr. Var Vejret saa godt, at der ingen Dug og ingen Regnvejr var i Høstens Tid, reves Stubbene, naar Kornet var kørt ind.

Naar vi kørte Rivelse ind, læssede Villestpigen, Forkarlen »løftede op« og Lillepigen »rev efter«. Paa samme Maade var Arbejdet fordelt ved Hjemkørsel af Hø og Kløver. For at blive Villestpige var det en Nødvendighed at kunne læsse Rivelse og Hø.

Der holdtes ikke »Fyraften« den Gang, vi holdt ikke op til Klokkeslet. Solen toges der nogen Hensyn til. Sommeren igennem holdt vi ikke op for Solnedgang, om Høsten regnedes der end ikke med den. Det var ingen Sjældenhed, at der kørtes Korn ind om Natten, naar der var Maane. I min Faders Gaard har vi »sat« mange Kornhæs om Natten. Efter Nutidsforhold var det en lang Arbejdstid, og tilmed haardt Arbejde, men der var Liv og Lyst. Maskiner til Landbrugets Drift kendtes ikke, alt Arbejde blev udført med Haandkraft. Kornet, Kløverfrøet og Roefrøet saaedes med Haanden, Roerne tyndedes og lugedes med Haanden. Roerne — den Gang Turnips og Runkelroer — saaedes paa Kamme.

Fra Roedyrkningens første Tid.

Runkelroefrøet saae vi paa følgende Maade: I højre Haand havde vi en hjemmelavet, simpel Ting, der i nogen Maade gjorde, at Frøet blev lagt med lige stor Afstand og kom lige dybt i Jorden. Denne »simple Ting«, som vi kaldte et Runkelroejærn, bestod af en 8 Tomme lang Stump af et Riveskafte e. l. paa hvis Ende der med et Søm var fastgjort et trekantet Stykke Pladestaal, hvis Spidser var saa lange som Frøet skulde i Jorden. Vi gik saa med dette Jærn i højre Haand; naar vi lagde det paa Kammen, bestemtes Afstanden mellem Frøet af Skaftets Længde og Dybden af Pladestalets Hjørner. I venstre Haand og Lomme havde vi Frøet og lod et Par Kaalers falde ned i Hullet der fremkom, naar vi trak Jærnet en Tomme tilbage.

Naar vi saae Turnipsfrø, lavede vi først en Rille langs paa Kammen med et Riveskafte eller lignende. Frøet kom vi i en Trepæglsflaske, igennem hvis Prop der var anbragt en hul Gaasefjer, og dryssede Frøet langs hen i Rillen; efter endt Saaning tromledes Kammen med en dertil lavet Haandtromle.

Det var et sent Arbejde at tilsaa en Roemark paa den Maade, men Arealerne var, maaske ogsaa af den Grund, ikke store. — Jeg husker, hvor ondt det gjorde i Ryggen de Dage vi saae Roer.

Den første Radrenser jeg saa, lavede Smeden i Lyngby, mens jeg gik i Skole. Den bestod af to Bolte af en Slagharve, de var skaaret skraa i den ene Ende og boltet sammen dør, saa de dannede en Kile, med 4 Slagharvetænder i hver Bol, to Plovarme vendte bag ud til at styre den med, og en

Ring, fastgjort der hvor Boltene var sammenboltet, til at trække i. Snart fik vi Radrenser af Jern med Svenskharvetænder og krumme Knive, der skulde skrælle Kammene paa Siderne.

En saadan Radrenser var ingen kostbar eller vidtløftig Maskine, men dette til Trods, var der dog i Reglen to eller flere Naboer sammen om en Radrenser.

I det hele var der kun grumme faa Maskiner i en Bondegaard her paa Egnen i 70'erne. En Hakkelsemaskine og en Rensemåske var de eneste. Som Følge deraf var en Bondegaards Forbrug af Smørelie meget lille. Jeg husker, at vor Smøreliebeholdning altid kunde rummes i en Pæglflaske,

Anton Jørgensens Gaard i Yderup.

aldrig var den større. Vognene var træakslede og blev smurt i Tjære eller Vognsmørelse, kun Stadsvognen og Rejsefjedervognen blev smurt i Olie.

I Slutningen af Halvfjerdserne kom vi saa vidt, at vi fik Roefrøsaamaskine, en lille en, der kunde bindes i den nærmer Hests nærmer Skagle, naar vi »kammede op«, saa naar vi var færdige med at »kamme op« var Roerne saaede. Dette var et vældigt Fremskridt. Jeg husker, jeg var saa glad ved denne Roesaamaskine, for vi var nu fri for at gaa i flere Dage — paa Næsen — og saa med Haanden.

Kunstgødning brugtes ikke. Jeg husker, at der en Dag i Høstens Tid kom en Agent; han var meget veltalende og anbefalede saa stærk en Kunstgødning, som han kaldte »Fuldgødning«, at min Fader dels for at blive ham kvit og dels for at prøve, købte en Sæk. Den blev saaet, men Virkningen udeblev ganske.

Dette er den eneste Sæk Kunstgødning jeg ved, min Fader købte.

Sommerstaldfodring kendtes ikke i nævneværdig Grad. Kun naar det i en tør Sommer blev smaat med Græsset fik Køerne et Havreneg om Middagen naar de blev trukket hjem for at vandes og malkes. Disse Havreneg slog vi paa Stakpladsen, der altid blev besaaet med Havre om Foraaret. Ellers stod Køerne paa Græs hele Dagen fra Morgen tidlig til Solen gik ned. Om Sommeren malkedes tre Gange, om Vinteren kun to Gange.

Min Fader var af de fremmeligste i Sognet med »den stærke Fodring«, vore Køer har faaet Kraftfoder saa godt som hele Aaret rundt, saalænge jeg

kan huske, kun i den Tid om Sommeren, Græsset var kraftigt og rigeligt, fik de ikke Kraftfoder. Vi havde ogsaa meget mere Mælk, og vore Køer saa bedre ud, end de andre i Sognet.

Huggehuset var den Gang i højere Kurs end nu. I de allerfleste Bøndergaarde var der et mere eller mindre veludstyret Huggehus, med Sav, Øxe, Baandkniv, Tællestol, Spigebore i forskellige Størrelser, Frit, Kolbraad, Huggejern (Stemmejern), Mejsel, Nibtang, Knibtang og Hammer m. m. — Min Fader tilbragte meget af sin Tid i Huggehuset. Saagodt som alt til Gaardens Brug kunde han istandsætte, naar det gik itu, ja, han lavede selv mange Ting, saasom Vognfjæl, Baghamler, Svingler, Tøjrekøller, Tøjrepæle o. m. m. Han satte Skafter paa Grebe, Forke, Møghakker, River o. l. En Gang vilde han sløre et Trillebørhjul, men det »gik ham paa«, sa' han selv. Hjulbøre med Undtagelse af Hjulet lavede han ogsaa selv.

Udgifterne til den Slags Ting som nu ikke er smaa, var i min Faders Gaard meget ringe.

Om Vinteren passede min Fader Køerne selv, det vil sige, han var Hovedrøgter. Andenkarlen rensede Stalden og gik ham til Haande. I de første 10 Aar jeg havde Gaarden var det samme Tilfældet med mig. Om Sommeren havde vi en 11—12 Aars Dreng til at passe Køerne; men Manden maatte jo »se efter« baade tidligt og sent.

Der leveredes en hel Del »in Natura« af en Bondegaard til Kommunen; saaledes Sten og Grus til Vejene, Fourage og Tørv til Skolerne, Tørv og Brænde til Fattighuset, og en hel Del Pligtkørsler, hvoraf der endnu er en Rest tilbage.

Sammenholdet i Sognet, Samfølelsen var større end nu, vistnok tildels grundet paa, at Sammenslutninger og Interesser var, rent geografisk set, snævrere end nu. Jeg mindes ikke, at nogen besøgte andre end Byens Folk, og saa sin Familie (Søskende, Søskendebørn.) Med dem, man var i »Lag« med i Sognet, gik Selskabeligheden sin regelmæssige Gang. Det var saaledes Julebesøg, Konebesøg, Mændbesøg, Mortensgilde, Fastelavnsgilde og Fødselsdagsgilder.

Julegilderne.

Julebesøgene holdtes saa vidt muligt mellem Jul og Helligtrekonger, og det gjaldt om for Husmoderen at faa indbudt saa tidlig, at ikke nogen anden skulde komme hende i Forkøbet naar hun ønskede sit Gilde en bestemt Aften; fjorten Dage forud var det mindste, ofte udgik Indbydelserne før. Gæsterne mødte ved 6-Tiden. Bordene stod da dækkede. En Brændevinsflaske med to Snapsglas midt paa Bordet, og 3—4 Fajanceølkrus med Juleøl med passende Afstand fra den ene Ende af Bordet til den anden. Ved Ankomsten fik Mændene en Dram og en Drik Øl til Velkomst.

Naar Forsamlingen var fuldtallig, satte man sig til Bords. Bordet stod langs med Vinduerne, saa Mændene, som altid sad ved denne Side af Bordet, sad med Ryggen tæt til Vinduerne. Konerne sad ved den modsatte Side. Husmoderen og Villestpigens bar Stegen, Flækkesteg, Ribbensteg, Ande- eller Hønsesteg, ind paa Bordet i hel Tilstand. Blandt Konerne var der nu en Kamp om at blive fri for »at skære for«. Tilsyneladende vilde den ene hellere være fri end den anden. — Degnen havde i mange Aar Bestillingen som Forskærer her i Sognet; men saa en Gang han skar en And for, havde han det Uheld, at den smuttede af Tallerkenen og ned under Bordet. En opmærksom Iagt-

tager af en Hund lod ikke Øjeblikket gaa upaaagtet hen, og Selskabet var snydt. Siden den Aften var Degnen ikke til at formaa til at »skære for«. Om-sider blev det nødvendige Antal Forskærere overmandet og gik i Lag med Arbejdet, og Stegen vederfaredes Retfærdighed. Snapseflasken med de to Glas gik flittigt rundt, to og to klinkede og drak sammen.

Ovenpaa den solide Aftensmad blev der som Dessert serveret hjemme-bagte Smaakager og Syltetøj til, og nu begyndte blandt Konerne en ivrig Diskussion om disse Sagers Fortræffelighed. Spørgsmaal som: »Hvordan faar du da den Slags saa pæne og saa gode?«, — »Hvordan bærer du dig ad med de Snitter, de er storartede?« lød det til Husmoderen. »Jeg har ikke set den Slags før, de er dejlige, hvordan laver du dem? o. s. v. Disse og lignende Spørgsmaal diskuterede Konerne livligt.

Naar Bordet var hævet, fik Mændene Piberne stoppede og tændte, og inden ret længe var Stuen i Taage. Kortene kom paa Bordet til en Esmak-ker eller en Napoleon, men det var hovedsagelig Kobberpenge der var paa Bordet, dog ogsaa 10 og 25 Øre, men det skulde gaa helt galt for en Mand, om han skulde tabe over 2 Kr. en Aften.

Et stort Fad med Æbler og et do. med Pebernødder blev sat frem til Konerne at spille om. De spillede »fem Kort«, hvert Stik to Pebernødder, og det sidste Stik et Æble. Alt imens der spillede Kort, gik Samtalen livlig ogsaa for Mændenes Vedkommende. Var der blandt de tilstedeværende en der egnede sig til at fortælle Smaahistorier, fortaltes adskillige saadanne. Spil-let var ikke saa højt, at det helt kunde holde Interessen fangen.

Lidt hen paa Aftenen serveredes Kaffe med hjembagt Julekage, og Mæn-dene fik en »Halv« ovenpaa.

Ved 11-Tiden hørte Kortspillet op, og Husmoderen og Pigerne ryddede af Bordet og bredte igen den store, hvide Dug ud og dækkede »koldt Bord«. Store Fade med de nydeligste Rullepølser og Faarelaar, Flækstege og Medi-sterpølser m. m. sattes frem. Der var noget vist solidt og hyggeligt over disse pænt behandlede, store Stykke Saltmad. Den ene Husmoder vilde jo ikke staa tilbage for den anden, alt var tilberedt og fremsat saa præsentabelt som mul-igt. Der var her noget af en Kappestrud, som sikkert ikke var uden Betyd-ning. Naar saa »det kolde Bord« af Gæsterne var vederfaredes Retfærdighed, skiltes man og gik hver til sit for i Reglen at samles næste Aften igen.

Saa var der

Mortensgildet.

Hver Mortensaften samledes Mændene fra de 11 Gaarde i Lyngby Sogn for i Fællesskab at spise Mortensgaas. Mortensgildet gik paa Omgang. Mor-tensgilderne tog deres Begyndelse 1861. Tre af de Mænd, der var med til at starte Mortensgildet i 1861 var med til 50-Aarsjubelåumet i 1911. Det var Laurs Eriksen, Peder Schibby og min Fader. Alle 3 havde overværet samtlige 50 Mortensgilder.

Prisen pr. Deltager var til at begynde med 2 Mark; da de fik de nye Penge, blev Prisen forhøjet til 80 Øre og senere til en Krone. Det var jo ingen høj Pris, og det var en daarlig Forretning for den, der skulde »gøre« Gildet; men da der var 11 Deltagere, blev det jo kun hvert 11. Aar én stod for Tur, og det var jo som de gamle sagde »for den jen som den aan!«

Mødetiden var Kl. 6. Der spistes Gaasesteg med Rødkaal og Kartoffler, Øl og Snapse — Gæssene vilde svømme — sagde de. Saa spillede der Kort, hen paa Aftenen fik de tillavet Punsch, saa igen et Slag Kort, og til Slut koldt

Bord med kold Gaasesteg og Gaasfedt, Snaps og Øl, derefter The og en Thevandsknægt eller to.

Til Mortensgildet maatte Gæsterne møde præcis, og ingen maatte gaa tidlig hjem. De havde jo den Aften »betalt for Sædet«, og det var noget i Retning af en Fornærmelse mod Vært og Værtinde, om man brød op før Kl. 12. — Ikke saa sjældent blev det langt ud paa Natten, inden Mændene kom fra Mortensgilde.

De Gamle fortalte tidt, at ved det første Mortensgilde holdt de ud til den lyse Morgen.

Det var i min Faders Gaard — Gaarden her — dette holdtes.

Der var her den Gang et gammelt Stuehus, i hvis ene Ende Gadeporten var, og Døren fra Folkestuen førte ud i denne Port. Da der saa sent paa Aftenen var Tale om at bryde op, gik et Par Mænd af Selskabet et Ærinde ud i Porten; da de kom ind igen, sagde de, at det var saa mørkt, at de ikke kunde se en Haand for sig! Saa slog hele Selskabet sig til Ro igen og holdt ud til den lyse Morgen. — Til almindelig Moro viste det sig, at Porten var lukket, da de to var derude, saa det var ikke saa sært, at de ikke kunde se en Haand for sig.

De gamle sagde altid: »Vi fik godt begyndt, derfor har Mortensgilderne været ved!«

Fastelavngildet

gik ligeledes paa Omgang i de elleve Gaarde i Sognet. Det holdtes Fastelavns-søndag, hvis ikke noget særligt var til Hinder, ellers Søndagen før eller efter.

Foruden de elleve Familier med konfirmerede og ukonfirmerede Børn deltog enkelte andre Familier fra Sognet — Degnens, Smedens og enkelte ligestillede, og saa vedkommende Værts Slægt og Venner. Mødetiden var hen paa Eftermiddagen. Ved Ankomsten spistes »koldt Bord«. De tre Musikere mødte samtidig. Ved Mørkets Frembrud spilledes op til Dans i Overstuen, der var ryddet for Boskab. Rundt langs Væggene stod Bænke, der bestod af nye, høvlede Brædder lagt paa Træstole. Spillemændene sad i det ene Hjørne af Stuen og havde et lille Bord foran sig til deres Noder og Lysestager med Lys.

Dansen gik lystigt til den lyse Morgen, kun de Mødre, der havde smaa Børn hjemme, maatte foretage Afbrydelser, ellers holdt alle ud til Slutningen.

Der var ligesom bestilt »Godt Humør« hos hver eneste, alle ydede efter sin Evne Bidrag til, at der kunde blive »Fut i den«. Vitser og munter Skæmt krydrede hele Gildet.

Jeg ser endnu i Tankerne Jens Andersen og min Mor danse »Femskaft« og »Syvspring«. De var lige gamle og født og opvokset i Byen, og havde lært de to Danse sammen. Derfor kunde Jens Andersen bedst danse dem med Mor, og der var i det hele taget kun faa, der kunde danse dem. Naar Musikken spillede op med en af disse, raabte Jens Andersen: »Hvor er du, Maren?« Mor raabte: »Her, Jens!« og straks fandt de hinanden og begyndte Dansen. Naar de to traadte disse Danse sammen, var der ikke andre »paa Gulvet«, alle andre var Tilskuere. Ingen andre turde vove sig ud paa disse »gyngende Vover«!

I Reglen gav Jens Andersen og Mor ved at danse disse Danse alene, Anledning til at Værten gav en ekstra Omgang — en Dram og en Taar Øl. — Vore Musikere, Laurs Jensen og Berthold, kunne saa udmærket spille Signalet: »No haa a fortent en Dram!« — og straks var Værten der med Brænde-

vinsflasken og et Glas og en Karl eller en Pige med Ølkrukken, der gik fra Mund til Mund.

Et Par Gange i Nattens Løb var der Pause. I disse drak Konerne Kaffe, og Mændene Kaffeputsche. Hen paa Natten serveredes der »Bolleputsche«, og man bænkedes sig omkring Bordene i de tilstødende Stuer. Saa sang de Fædrelandssange, og det med Liv og Lyst. Der var Humør — ægte uforfalsket — over hele Linien. — De gamle Krigere fra 48 var især i deres Es, — de sang den »fra Frederiksstad«. — De »fra 48« holdt sammen, de regnede ikke dem fra 64 for saa grumme meget den Aften. Naar de sad der, svedige fra Dansen og rødmussede, drikkende den varme Romputsch, syngende med Begejstring de gamle Krigsviser, var det et imponerende Skue, da mindede de om, skal vi sige »Aanden fra 48«. — Der var noget »prøvet«, noget »staalsat« over disse djærve, brave, gamle Mænd.

De saavel som alle andre tilstedeværende kunde danse, drikke Punsch og synge Fædrelandssange den hele Nat uden at noget blev overdrevet, som Regel da, det hændte jo en Gang imellem, at en, der ikke var trænet, maatte »forlade Examen« i Ulide. Der var noget djærvt over de gamle Fastelavnsgilder, noget af det som ikke er mere.

I disse Fastelavnsgilder deltog jeg hele min Barndom og Ungdom. Var jeg »ude«, skulde jeg nok saa vidt muligt faa det ordnet saadan, at jeg kunde komme hjem til Fastelavnsgildet. Omsider gik de overstyr — ophørte samtidig med, at Overstuerne blev omdannede til Stadsstuer med fine Gulve og Møbler og nu var for fine til at holde Fastelavnsgilde i.

Det forekommer mig, at der er noget vemodigt i dette med Overstuerne forsvinden.

De gode, gamle Overstuer var fra vore Forfædres Tid beregnede til at holde Gilder i. I de gamle Bindingsværksstuehuse fra forrige Aarhundrede var Overstuen paa 4—5 Fag hele Huset igennem. Møblerne til daglig bestod af Klædeskabe, Dragkister, Standkister og en Himmelseng med Omhæng. Bord og Stole som kun brugtes ved større Gilder — ikke der i Huset alene, men de laantes ud til Gilder i Byen — Bryllupper, Begravelser, Barselgilder o. l. Dagen før et saadant Gilde kørte Gildegaardens Vogn rundt fra Gaard til Gaard i Byen og laante Borde og Stole. — Fade, Tallerkener, Krus, Skeer, Gaffer og Knive laantes ligeledes i hver Gaard. Pigerne fra Gildegaarden gik omkring med en stor Løb med et Haandtag i hver Side og bar Sagerne hjem.

Overstuerne har utvivlsomt af vore Forfædre været anset for nødvendige, da den fandtes i enhver Gaard. Vist er det, at den ofte savnes i de nyere, moderne Hjem. Nu er det at holde rigtig Gilde med Musik og Dans i en Bondegaard »en saga blot«. En af Grundene er sikkert Manglen paa Overstuen. Mig forekommer det, at dette at Overstuen ikke er mere, er en Mangel, ja fra en vis Side set en følelig Mangel. Der er vist alligevel gaaet noget i Stykker med Overstuerne forsvinden, noget af den ægte, uforfalskede, hjemlige Morskab, som havde sin Mission.

Sammenholdet — Kammeratskabet indenfor Byerne er ikke nu som den Gang, som i de Dage. Mon ikke Overstuerne bidrog til at fæstne Sammenholdet, Kammeratskabet?

Besøg.

Mændebesøgene og Konebesøgene. — Ja, disse er ogsaa »en saga blot«. Ganske vist kunde disse have været vedligeholdt trods Overstuerne forsvinden. Helt forsvundne er de ikke. Regelmæssigheden derimod er borte, og

Sammenholdet er væk. Nu er det kun »nogle«, dengang var det »alle« der var med. Dette: »Skik følge, eller Land flyl« praktiseredes den Gang i det daglige Liv. Denne Sætning er nu gaaet af Mode.

I min Barndom og Ungdom havde hver Mand sit Besøg og hver Kone sit en Gang om Aaret, Mændene om Vinteren og Konerne om Sommeren.

Man viste altid hvor langt man var kommen, hvem der havde haft sit Besøg og hvor man endnu ikke havde været. Der var System i det.

Selv om Overstuerne ikke benyttedes til disse o. l. Sammenkomster, saa anser jeg dog disses Forsvinden for at være den indirekte Aarsøg til, at »Gildeslag« og Sammenkomster indenfor Byerne saa omtrent er hørt op.

Familiebesøg havde vi tre Gange om Aaret, om Sommeren var hele Familien baade paa Fars og Mors Side forsamlede. Om Vinteren deltes Familien i to Hold paa Grund af, at der ikke var Kakkellovn i Overstuen, og denne saaledes paa Grund af manglende Opvarmning ikke kunde benyttes om Vinteren.

Efter at de fremmede havde drukket Eftermiddagskaffe, gik Mændene om Vinteren ud i Stalden og saa Besælningen, og Konerne sammen med Mor op i »Stuen« — Overstuen — hvor hun fremviste alt i sidste Aar hjemmelavet Tøj, Linned, Uldent og Vadmél. Det var omhyggeligt gemt i Kister og Skabe. Præsentationen var ikke iværksat for at blive rost, men Konerne indsaa ligesom Mændene Nyttén af, at se hvordan andre bar sig ad med dette eller hint, — nye Mønstre, forandret Fremgangsmaade ved Frembringelsen af dette eller hint — f. Eks. var Dynevaar en Vare, der var Genstand for megen Interesse. Alene Vævningen spillede en stor Rolle. En dygtig Landsbyvæver kunde ved saadanne Præsentationer udvide sin Kundekreds ret betydelig og faa Kunder langvejs fra.

Om Sommeren gik Turen for Mændenes Vedkommende ud i Marken for at se Afgrøderne og Husdyrene, som stod paa Græs. Konerne drev det kun sjældent videre end til Haven, Mor maatte jo samtidig som hun var Værtinde have Tilsyn med Aftensmaden, saa det var rart, at Gæsterne og Køkkenet ikke var langt fra hinanden.

Det hændte ikke saa sjældent, at Mændene paa disse Markture havde lejret sig et eller andet Sted paa »det grønne« og under fornøjelig Samtale eller Diskussion glemte, at Tiden gik, og at Mor ventede med Aftensmaden. Hun har mere end een Gang maattet have Bud ud efter Mændene, og de var ikke altid lette at finde, da det som Regel ikke var paa de mest iøjnefaldende Steder de havde lejret sig. Der var Folk fra forskellige Byer og Egne, og der var nok at drøfte. Det var noget helt andet, end naar det var Byens Mænd, der var samlede.

Saa var der

Olufsmarkedet i Aarhus.

Olufsmarkedet holdtes altid hvert Aar i Slutningen af Juli Maaned. Dette Marked var en Begivenhed; det varede i tre Dage og var altid en Onsdag, en Torsdag og en Fredag. Den første Dag var for Aarhusianerne, den næste for Landbounghdommen og den tredje for Forældre og Børn.

Markedet, som ogsaa paa Landet kaldtes »Wolsdawen«, maa sikkert fra tidligere Tider være tillagt nogen Betydning; de gamle benyttede ikke saa sjældent Udtrykket »ved Wolsdawstide«, naar noget var passeret eller skulde indtræffe i Slutningen af Juli Maaned. Jeg er født ved denne Aarstid, og jeg husker, at min Fader, mens jeg var lille Dreng, tit ved given Lejlighed sagde, at jeg fyldte Aar ved »Wolsdawstide«.

Disse Dage var »store Dage« i min Barndom. Den midterste Dag var alle Karle og Piger derude. I min Faders Gaard var kun Far, Mor og Tjenedrengen hjemme. Det var en Regel, at vi, der ikke var i Aarhus den Dag, fik nye Kartoffler til Middag for første Gang.

Karlene og Pigerne var kørende i Aarhus med to Heste for Stadsvo-
gen, og det var med spændt Opmærksomhed vi Børn ventede deres Hjem-
komst. Det var nemlig Skik, at man gav hinanden »Markedsgave« i Lighed
med at give Julegave i vor Tid. Karlene og Pigere havde hver en Gave med
hjem til hver af os, der var hjemme, og den næste Dag, da vi, der var hjemme
den anden Markedsdag, skulde til Marked, havde vi til Gengæld Gaver med
hjem til dem, vi havde modtaget Gaver af Dagen før. Vi har endnu et grønt
Vinglas, som vor Forkarl gav min Moder i Markedsgave 1876.

For den som ikke har overværet et Olufsmarked i Aarhus, er det ikke
saa let at forestille sig et saadant. Lille og Store Torv var tæt besatte
med Lærredstelte — Salgsboder. Paa Lille Torv var det Bagerne, der helt
havde bemægtiget sig Pladsen. Det var i Særdeleshed Sukkerhjerter og Hon-
ningkager, der bødes paa i mange forskellige Størrelser. Midt paa hvert Suk-
kerhjerter var klæbet trykte Vers af mere eller mindre poetisk Værdi, mest
Kærlighedsvers.

Paa Store Torv falbødes der alt muligt andet: Galanterivarer, Manufak-
turvarer, Fodtøj, Legetøj, ja, kort sagt alle Grene af Forretningslivet var
repræsenteret og falbød Varer.

Paa Skolebakken, der hvor Toldkammerbygningen og Pakhusene nu er
opførte, var der helt fra Badeanstalten til Gl. Toldbod oprejst Telt ved Telt,
der foreviste Taskenspillere, tykke og tynde Mænd og Koner, stærke Mænd
og Vanskabninger; der var Dukketeater og Cirkus, Karruseller, Kraftprøver,
Skydebaner og Gynger og ikke at forglemme Beværtningstelte og Vaffelbaga-
rier, alt i broget Blanding og en Spektakel saa gruelig fra de mange Udraa-
bere, der stod paa en Forhøjning foran det Telt, de repræsenterede. De slog
to store Bliklaag sammen for at henlede Opmærksomheden paa sig, før de
raabte: »Væ'sartig, mine Damer og Herrer, 25 Øre for Voxne og 10 Øre for
Børn, væ'sartig, væ'sartig!!!« Priserne varierede i Forhold til Forestillingens
Værdighed. Naar saa hertil kom Børnenes evindelige Skræben i Ballonskræber,
Musikken fra Karruseller og lignende, Drønene fra Kraftprøverne, Skuddene
fra Skydebanerne, alt dette i en ustandselig Vedvaren Dagen igennem, vil det
kunne forstaaes, at der var en øredøvende Spektakel. Hertil kommer, at der
var et Mylder af Mennesker over det hele, saa man til Tider maatte skubbe
sig frem. — Dagene stod i skærende Modstrid med det daglige Liv herude
paa Landet. —

Børn og Unge glædede sig til dette Marked. Som Barn var jeg jo sam-
men med Far og Mor, som ungt Menneske med jævnaldrende Unge, i Reglen
flere i Følge. Dem vi først traf sammen med af vore Venner og Veninder, blev
vi gerne sammen med hele Dagen. Vi drak Kaffe, Chokolade eller Øl i sluttet
Selskab. Kystpavillonen var i de Dage anset — i hvert Tilfælde af os unge —
for et særlig flot og 1. Kl.s Forlystelsessted. Oppe paa Verandaen med Ud-
sigt over Bugten var hvert Bord optaget Dagen igennem. Naar saa Regningen
paa de nyde Varer skulde betales, dividerede vi Antallet af deltagende Herrer
ind i Summen og betalte lige meget pr. Mand. Damerne har jo altid været
Hædersgæster. — Kom der flere af os Ungkarle sammen paa Restauration,
var vi altid to, til Tider flere, efter Selskabets Størrelse om at betale en

Olufsmarked i Aarhus i 1860'rne.
(Efter Tegning af B. Olsen i Illustreret Tidende 1868).

Omgang, f. Ex. en Flaske Portvin, der hos Vinhandler Boye i hans Vinstue kostede 2 Kr., var vi to om at betale.

Den Omgangskreds, jeg hørte til, brugte sjældent mere end 3—4 Kr. paa Restaurationer paa en saadan Markedsdag og andre Festdage i Aarhus. Til saadanne hørte, foruden Markedsdagene, Paaske- og Pinselørdag, Faste-lavnslørdag, Høstlørdag og Novemberlørdag.

Nytaarsløjer og Nytaarsskikke.

Nytaarsaften var en urolig Aften dengang. Der dreves mange forskellige Løjer, som ikke alle var lige uskyldige, saasom at slaa Potter for Døre, skyde Nytaar ind og putte Sengeklæderne fra Karlekammeret. Det var særlig Sengeklæderne, det gik ud over, til Ærgrelse for Husbond og Madmoder. Sengeklæderne var i Almindelighed borte, naar Karlen kom og vilde i Seng. Døren til Karlekamrene var i Reglen ikke forsynede med Laase, og at Karlene sømmede dem til, hjalp ikke. Sengeklæderne var ikke altid lette at finde. Saaledes husker jeg en Nytaarsaften at vore Karle ikke kunde finde dem trods ivrig Søgen, og de maatte ligge uden Dynner. Heller ikke Nytaarsdag eller den følgende Dag var Sengeklæderne til at finde. Fader var saa paa Vej op til Politibetjenten i Borum for at melde det passerede, men saa fandt Karlene Sengeklæderne oppe i Toppen af Laden over det utærskede Korn, tildækket med Kornneg. Flere Gange tog Sengeklæderne Skade, idet de blev snavsede og flængede, og Mor ærgrede sig tit over det, men Ondet var ikke saa let at komme til Livs.

At stoppe Skorstene til fra Husmønningen, at binde Yderdøre, saa Beboerne ikke kunde komme ud Nytaarsmorgen, at bortføre Trillebøre og Vogne, Havelaager og Gaardsled, at skræmme Folk paa alle optænkelige Maader hørte med til Nytaarsaften.

En Nytaarsaften havde de unge saaledes stoppet Huskarens Skorsten til og bundet hendes Dør udvendig. Da Karen kom op Nytaarsmorgen, kunde hun ikke faa Ilden til at brænde — der var jo ingen Luft i Skorstenen, og Følgen blev, at Stuen fyldtes med Røg. Da hun saa vilde gaa ud, kunde hun ikke faa Yderdøren op. Hun maatte aabne et Vindue og staa afventende ved dette og oppebie en tilfældig forbipasserende og anraabe denne om Hjælp. At Karen var smækvred den Nytaarsdag, er let forstaaeligt. Selv om de ældre havde ondt af det for Karen og fandt Spøgen for grov, saa morede det de unge.

At slaa Potter for Døre og skyde Nytaar ind med smaa Lommepistoler med Knaldpapir var Børnenes Fornøjelse.

Nytaarsaften var alt andet end hyggelig, men værre var Nytaarsdag. Da samlede saa godt som alle Tjenestekarlene i hele Sognet — 10—15 Stk. — og gik rundt fra Gaard til Gaard. Naar de kom ind, sagde de i Munden paa hinanden: »Nøjsgau!« De tog saa Plads rundt om Folkestuebordet og Brændevinsflasken m a a t t e frem. Stedets Karl var Skjænker, og i Reglen manglede det ikke paa Tjenestivrighed. Han skænkede, til Flasken var tom. Manden i Gaarden holdt sig altid ude, naar Karlene kom, det samme gjorde Husmoderen, de harmedes ved denne Skik; men de turde ikke indtage en Særstilling og nægte Karlene Brændevin, det var jo ikke rart at være ugleset af Karlene, og i dette Tilfælde gjaldt det samme som saa meget andet: »Skik følge eller Land fly!« Det gjaldt om at drikke saa mange fulde som muligt, og dette lykkedes kun alt for godt. Efterhaanden blev Karlene paa Valpladsen en efter en.

Her til Yderup kom de sidst, efter at de havde været rundt i Lyngby, og Deltagernes Tal var da formindsket en Del, og de, der endnu var med, var mer eller mindre fulde, og de var »store paa det«, fordi de kunde drikke de andre fulde og selv gaa Turen igennem. — Det var et i høj Grad uhyggeligt Syn at se disse fulde Karle rave omkring fra Gaard til Gaard. — I min Barndom var der intet, jeg var saa bange for som en fuld Mand, og jeg tror, at den Skræk jeg havde for Mennesker i den Tilstand, stammede fra de fulde Karle Nytaarsdag.

Jeg husker saa tydeligt, at Gaardmændene i Dagene efter Nytaarsdag ivrigt diskuterede hvilke Midler, de kunde bruge, for at faa Bugt med denne væmmelige Uskik. Det var ikke let; de talte om, at de, naar de fæstede Karlene, vilde de stille den bestemte Fordring, at de ikke maatte gaa rundt Nytaarsdag.

Om det var denne Bestemmelse, de satte i Kraft, der gjorde, at Skikken og dermed Drikkeriet hørte op, ved jeg ikke, men omsider hørte det op, ligeledes Urolighederne Nytaarsaften. I de Aar, disse Uskikke florerede, var det i Nytaarsdagene og Dagene derefter et staaende Spørgsmaal, naar Folk kom sammen: »Hvad lavede de hos Eder Nytaarsaften?«

Af uskyldige Nytaarsløjer var der adskillige, saasom at en Nabokone kunde se sit Snit til at stjæle Gryden med Nytaarsnadveren eller at hun kunde liste sig til at sy Nabokonens eller hendes Piges Seng sammen, saa de ikke kunde faa Overdynen op, naar de skulde i Seng, eller lægge en opblæst Griseturk i Sengen, som vedkommende saa stak sine bare Fødder til, idet hun udstødte høje Skrig. Alt saadant morede man sig kun over. Ligeledes

husker jeg, at vi Lille-Juleaften havde forskellige uskyldige Fornøjelser for. Blandt andet: »At slaa Hønsene af Ronen«. Dette gik til paa den Maade, at vi tog en Rullestok — af dem Rulletøjet lægges om, naar det rulles — stillede to Træstole med Forsiden mod hinanden, men med saa stor Afstand, at Rullestokkens Ender lige kunde naa at hvile paa det yderste af Stolesæderne. En Tørvebillig (en kvart Tørv) lagdes paa hver Side af Rullestokken, to paa hver Stol. Disse fire Tørvebillinger var »Høns«. Den, der skulde slaa Hønsene af Ronen, skulde sidde paa Rullestokken og have en Kæp i Haanden, han skulde sidde med Benene overkors paa Rullestokken og holde Balance med Kæppen; med denne skulde han, naar han havde faaet sig selv afbalanceret, slaa Tørvebillingerne ned. Kunde han det, havde han slaaet Hønsene af Ronen; men i Reglen trillede vedkommende ned før Tørvebillingerne. Der skulde ikke saa lidt Behændighed til. Alle Karlene og Drengene maatte prøve, og naar en faldt ned, maatte den næste prøve. Jeg hørte til dem, der aldrig opnaaede at faa Hønsene slaaet af Ronen. — Lille-Juleaften kaldtes ogsaa for Spøg »Kattens Juleaften«, og Misserne fik denne Aften en særlig Forplejning.

Legestuerne.

Legestuerne gik egentlig ikke paa Omgang i Gaardene, idet ikke alle Gaardmændene ønskede dem. Legestuerne var Ungdommens, og Tjenestekarlene førte an. Tre Karle, »Gaaibassierne« (Gadebasserne) — om disse siden — gik, efter foregaaende Drøftelse i »Raadet«, til en af Gaardene og forlangte Legestue. I Almindelighed var disse »Gaaibassier« ikke særlig velkomne; man kendte deres Ærinde. Af let forstaaelige Grunde vilde man jo i Gaardene helst være fri for at have Legestue. Af lige saa let forstaaelige Grunde var man lidt bange for at sige Nej. Det var ikke rart at være ugleset blandt Tjenestefolkene i Sognet, saa det var tidt mere af Frygt end af Lyst, at Manden og Konen i Gaarden gik ind paa »Gaaibassierne«s Forlangende.

Legestue var dengang Navnet paa Bal i bymæssig Betydning; kun Byens eller Sognets Folk maatte deltage. Man medbragte tillavet Smørrebrød og sørgede selv for Musik. Værten — Gaardmanden — skulde sørge for Brændevin og Øl. Der dansedes hele Natten til den lyse Morgen. Aftenen efter kom »Gaaibassierne« og betalte Brændevinspenge — det Brændevin, der var drukket ved Legestuen.

Valborgblus og Gadebasser.

Valborgaften — Aftenen før 1. Maj — brændtes Blus over hele Egnen — adskillige Blus ses endnu Valborgaften, men det er kun faa imod i 70'erne. Enhver Gaard, hvor der var Børn, havde sit Blus i Mørkningen, og hver Bys Ungdom havde sit Fællesblus senere paa Aftenen.

Efter at Blussene var slukkede, samledes Sognets Piger og Karle, og Aftenens Hovedbegivenhed var at udtage »Gaaibassier«. — Disse der var paa Valg hvert Aar kunde ikke genvælges. — De valgtes — eller som det hed »toges« — paa den Maade, at to af de afgaaede efter Aftale holdt sig i Nærheden af hinanden hver med en stærk Kæp i Haanden. I Forvejen havde de aftalt, hvem der skulde være deres Afløser i Embedet. — For at blive lovformelig valgt eller »taget« skulde vedkommende ride paa en Kæp, som en af de »gamle« skulde stikke ind mellem hans Ben, medens en anden skulde tage fat i Kæppen fra den modsatte Side af den udsete og løfte ham fra Jorden.

Naar der paa Valborgaften paa den Maade var »taget« tre Gaabassier, var Aftenens Hovedbegivenhed forbi. Da der skulde udtages tre, kunde det ofte vare længe, inden Resultatet forelaa offentlig, og det var med ikke ringe Interesse, at Ungdommen imødesaa Resultatet, og det maa indrømmes, at for denne som saadan var det ikke af saa lille Betydning, hvem der blev »taget«.

Gaabassierne havde det Hverv at repræsentere Ungdommen hvad Morskab angik i det kommende Aar, at bestemme naar og hvor der skulde være Legestue, skaffe Musikanter, bytte Gadelam o. m. m. — Naar Olufsmarkedet i Aarhus og Grundlovsfesten i Hinnerup den 5. Juni undtages, saa kom Ungdommen — Tjenestefolkene — ikke til Fornøjelser udenfor Sognets Grænser. Offentlig Dans i Kroer eksisterede ikke den Gang.

At »bytte Gadelam« var ikke det mindst væsentlige af de Hverv, der paahvilede Gaabassierne, og dette var det første de maatte i Gang med, og det ahang i væsentlig Grad af, hvordan de skilte sig fra dette vigtige Hverv, om de i deres Funktionstid blev populære eller ej. Hvert Aar naar Vaarsæden var lagt, holdtes der Gadelamsgilde, og forud for dette maatte Gadelamslisten være i Orden, og opslaact otte Dage paa Smediedøren.

Hver Karl blev tildelt en Pige til Gadelam, som han havde Pligt til at afhente i hendes Hjem og føre hende Arm i Arm til Gadelamsgildet.

Gadelamslisten imødesaaes med megen Spænding og Interesse af Ungdommen. Hver Karls Navn skulde findes paa den og ud for dette den Pige, han var tildelt som Gadelam. Det var ikke altid, at alle var tilfreds; det var heller ikke dengang let at gøre alle tilpas, men Resultatet stod ved Magt. Klager kunde ikke indankes for nogen højere Ret.

Det hørte ikke til Sjældenhederne, at een eller flere var saa utilfredse med det dem tildelte Gadelam, at de udeblev fra Gadelamsgildet.

Enhver Pige, der var tilfreds med sit Gadelam, havde den Pligt nogle Dage før Gadelamsgildet at bede sit Gadelam komme og hente sig, saa de kunde følges ad til Gildet, og det var enhver Karls Pligt, som var tilfreds med sit Gadelam, at efterkomme Indbydelsen. Han blev saa, naar han kom og hentede sit Gadelam, af dettes Madmoder beværtet med Kaffe og Kage. Parrene spadserede saa i Rækker, Par for Par, til Gaarden, hvor Gildet skulde holdes, og Dansen gik lystig til den lyse Morgen.

Disse Gadelamsgilder har jeg aldrig været Deltager i, da de saa godt som var hørt op, inden jeg blev konfirmeret, men jeg husker dem tydelig.

Engang holdtes Gadelamsgildet i min Faders Gaard, mens jeg var lille Dreng. Saa kom der nogle Karle fra Nabobyen og vilde deltage. Dette kunde ikke tillades. Gaajebassierne nægtede dem Adgang; herover blev de fremmede Karle vrede og de skændtes stærkt, og det endte med, at der blev Slagsmaal. Til sidst blev de fremmede overmandet, og som slagne maatte de forlade Valpladsen. Jeg husker, at et Par af vore (Sognets) havde faaet Hudafskræbninger, saa de blødte, og at de kom ud i Bryggerset og fik Blodet vadsket af sig. Jeg ser dem endnu i Tankerne staa der. Mor var ilde berørt af det skete, og min Fader lovede hende, at det skulde blive sidste Gang der var Gadelamsgilde hos os, og dette Løfte holdt han.

Skoletiden.

Lyngby Skole var ved min Indtræden smaat befolket med Børn. Den Dag jeg første Gang holdt mit Indtog i denne Oplysningsanstalt, bestod yngste

Klasse af 4 Drengene og 3 Piger, i ældste Klasse var der betydelig flere, men ikke overfyldt. Paa Grund af, at der var saa faa Børn, tillodes det de Børn der ønskede det, at gaa i Skole sammen med den Klasse Barnet ikke tilhørte. Dette førte til, at de mere velstaaende og de interesserede Forældre lod deres Børn gaa i Skole hver Dag. Adskillige fra ældste Klasse var i Skole sammen med os, og de fleste af os fra yngste Klasse, gik med de »store« — som vi sagde.

I yngste Klasse var jeg helt glad ved Drengene, hvorimod ingen af Pigerne passede mig. Derimod syntes jeg meget godt om flere af Pigerne fra ældste Klasse; der var især een, jeg syntes svært godt om. Hun var af dem, der gik med i yngste Klasse. Denne ene var en frejdig og dygtig Pige; der var noget solidt over hende, noget for mig særlig tiltalende, og desuden saa alle de andre, baade Drengene og Piger »op til hende«. Hun var paa en Maade Skolens Dronning.

I hele hendes Skoletid stod hun for mig som et Ideal, og jeg begyndte virkelig saa smaat at tænke ved mig selv: Kunde du bare faa hende til Kone, naar du bliver stor!

Dette mit Ideal fra Skolen blev omsider konfirmeret, forlod Skolen og blev voksen Pige. Jeg, der var nogle Aar yngre, var jo fremdeles Skoledreng, og det gamle Ord »Ude af Øje, ude af Sind«, bekræftedes ogsaa her, vedkommende gled ud af mine Tanker. Efter Konfirmationen føler den nybagte »Unge« sig ofte som voksen og regner tilsyneladende ikke »Børn« for saa grumme meget, dette syntes jeg hun gjorde, og dermed opgav jeg hende — den Gang.

Nogle af mine kæreste Barndomsminder hvad Leg og Morskab angaar knytter sig til Gjellerup og Hasle. I Gjellerup hos Farbroder Højriis og i Hasle hos Farbroder Jens Triges. I Gjellerup var der flere jævnaldrende Fætre og Kusiner, og dem satte jeg megen Pris paa. Min Kusine Birgitte fra Gjellerup og jeg var lige gamle. Hun var en prægtig Pige, vi to kunde saa godt sammen. Af Fætre og Kusiner havde jeg en stor Flok, men Birgitte var den jeg holdt mest af, hun var klog, god og smuk. Til stor Sorg for alle, der kendte hende, blev Birgitte alvorlig syg; det begyndte sidst paa Vinteren, hen paa Sommeren kom hun til København for at behandles af en Specialist. Inden hun rejste var hun dødsmerket. Jeg glemmer aldrig sidste Gang jeg saa hende, hvor lidende hun saa ud; det gjorde et dybt Indtryk paa mig. Hun var saa forandret. Under Opholdet i København døde hun. Dette Dødsfald var det første, jeg følte alvorlig Sorg over.

Til mine bedste Legekammerater i Drengesaarene hørte, foruden flere Skolekammerater fra Lyngby Skole, Fætter Søren Højriis — Broder til Birgitte — Anders Eriksen fra Bråbrand, der som ungt Menneske døde i Italien, og Jens Hansen Jensen, nuværende Stationsforstander Sinding Jensen. Vi fire kom jævnlig sammen til Drengesøg og morede os kongelig.

Undervisningstiden i Lyngby Skole var om Sommeren for yngste Klasse fire Dage om Ugen fra 9—4, og for ældste Klasses vedkommende Onsdag Formiddag fra 6 til 12. Om Vinteren for yngste Klasse Tirsdag og Fredag fra 9 til 4, og ældste Klasse de andre fire Dage ligeledes fra 9 til 4. Undervisningsfagene var Religion, Læsning, Skrivning og Regning, og saa en Smule Danmarkshistorie og Geografi. Bibelhistorie og Lærebog lærte vi udenad, og ligeledes adskillige Salmer.

Konfirmationsforberedelsen.

Sommeren 1881 er den, der fra den allervigtigste Side set, har været til størst Velsignelse for mig. Gamle Pastor Jens Severin Jensen i Borum forberedte mig til Konfirmationen. Hvad han denne Sommer igennem talte med os Børn om, har haft en gennemgribende Betydning for mig indtil denne Dag, da jeg skriver disse Linier, og forhaabentlig vil hans Ord vedblivende bære samme Frugter til mit Livs Ende.

Han staar for mig som en sand og oprigtig Kristen, hvem det for Alvor laa paa Sinde at drage sine Konfirmander hen til Vorherre. — Han kunde ikke blive træt af at foreholde os, hvor lykkelige vi var! At dette at være et Guds Barn, var langt mere og bedre end at være et Kongebarn. At vor himmelske Fader, der er Kongernes Konge og Herrernes Herre, giver Audiens til alle Tider og paa alle Steder. At han er almægtig! Intet er for stort for ham og intet for smaat, han kan hvad han vil! Naar vi i barnlig Enfoldighed og Tro henvender os til ham i Bønnen, saa vil og kan han hjælpe os. Han sagde: »En troende Kristens Bøn bliver altid bønhørt! Enten faar han hvad han beder om, eller noget der træder i Stedet, — eller han giver ham Kraft til at bære Sorgen eller Savnet«.

Sognepræst J. S. Jensen,
Borum.

Vi Børn — i hvert Fald jeg — følte os i en hel anden Verden, naar vi befandt os i Pastor J. S. Jensens Studereværelse. Det forekom mig, som Vorherre var tilstede, saa højtideligt var der.

Den Paavirkning jeg havde faaet gennem min Moder, suppleredes og udvidedes saa fortrinligt i Præstens Studereværelse.

Min Ungdom.

Efter Konfirmationen kom jeg ind i de unges Lag. Da jeg var sjælden stor og legemlig udviklet, blev jeg hurtig »Karl«. Den for saa mange ret uhyggelige Lømmelalder var jeg egentlig i før min Konfirmation, og har saaledes ikke kendt den paa den Tid, de fleste andre føler sig generet af den, og straks efter at jeg var blevet konfirmeret følte jeg mig velkommen og veltillfreds i Karlens og i det hele i de unges Kreds, jeg mærkede ikke dette: han er jo kun en Dreng!

Jeg kom ret jævnlig sammen med mit Ideal blandt Pigerne fra Skolen; hun var for længe siden en »voksen Pige«. Iblandt Ungdommen nu, som blandt Skolebørnene før, var hun for mig, og jeg tør sige for de allerfleste, noget i Retning af Tip Top. — Min Interesse for hende, som i nogle Aar havde været borte — jeg saa hende sjældent, kom ikke sammen med hende — kom lige med det samme første Gang jeg var sammen med hende og mærkede, at hun ikke ringeagtede mig, ikke lod forstaa, at jeg var »for grøn«.

Jeg besluttede inden ret længe, at hende »ville jeg have«, om det paa nogen Maade kunde lade sig gøre. Jeg var aldeles vis paa, at der ingen Piger i hele Verden kunde være som hun! Jeg var kort sagt forelsket for ramme

Alvor. Det varede ikke saa grumme længe, inden jeg mærkede, at jeg ikke var hende ligegyldig, og skønt jeg efter alvorlige og fornuftige Menneskers Mening var altfor ung til at tænke paa Kæresteri, saa blæste jeg disse snusfornuftige Menneskers Mening en lang March, og en herlig Sommeraften svor vi to hinanden Kærlighed og Troskab indtil Døden.

At jeg ved den Lejlighed ikke begik nogen Dumhed, og at jeg traf et godt Valg og bedømte vedkommende rigtig, har jeg haft rig Lejlighed til at faa bekræftet.

Det Løfte vi gav hinanden hin Sommeraften, holdt vi hemmeligt i 6 Aar; saa blev Forlovelsen deklareret, og 2½ Aar efter holdt vi Bryllup.

Paa Ask Højskole.

Dette at komme paa Højskole var straks efter min Konfirmation mit højeste Ønske. Fader vilde dog, jeg skulde vente et Par Aar, og saaledes blev det.

Den 3. November 1883 holdt jeg mit Indtog paa Ask Højskole. Samme Dag var der offentlig Aabningsmøde paa Højskolen. Skolestuerne, der kun var delt med et Bræddeskille- rum, der ved saadanne Lejligheder kunde tages ned, var propfulde af Mennesker, og der var flere fremmede Talere, bl. a. Gaardejer Jens Sørensen, Løjenkær, en ældre, typisk Bonde- mand. Jeg husker endnu, at han i sin Tale sagde: »I min Ungdom var det nok, naar en Bonde kunde tæsk og plov og spise og sov!« — Det er den eneste Sætning, jeg endnu kan huske ordret af, hvad der blev sagt denne Dag.

Gamle Forstander Kristensen var dengang i fuld Vigeur. Han havde Historie og Dansk med os. Og han var en overmaade dygtig Lærer i disse Fag. Den, der ikke med Kristensen som Lærer kunde lære at læse og skrive sit Moders- maal, fik det aldrig lært. Han ansaa Dansk og Historie for de vigtigste Fag, og betragtede dem som Grundpiller for de øvrige. Deri havde han sikkert Ret.

Eleverne paa Ask Højskole var dengang under streng Kontrol, ogsaa uden for den egentlige Skoletid. Fritid var der ikke noget af. Vi Elever havde altid fuldt op af Arbejde. Om Aftenen sad vi paa vore Værelser og skrev Stile, regnede Opgaver og læste Lektier. Forstanderen gik om Aftenen til forskellige Tider rundt ved Elevværelserne og lyttede ved Dørene og Vinduerne for at opdage, om noget utilsadeligt foregik; ret ofte kom han ind paa de enkelte Værelser og sad lidt og talte med Eleverne. Opdagede han, at det ikke gik som det skulde paa et Værelse, fik dets Beboere i Timen Dagen efter en Næse af ret eftertrykkelig Art.

Da han, Dagen efter vi var mødt, opslog Timeplanen i Skolestuen, sagde han, idet han pegede paa denne: »Hvorefter alle allerunderdanigst sig haver at rette!« — og han føjede til: »Naar her staar, f. Eks. Kl. 8 — ved dette Klokkeslet begyndte vi om Morgen — saa maa det ikke underforstaas, som om der stod ca. foran 8, det vil I huske!« Præcision var en af Forstander Kristensens mange gode Egenskaber. — Han kunde terpe os igennem i Dansk, kunde aale den, der var doven eller ligegyldig. I Begyndelsen var disses Tal

Højskoleforstander
J. P. Kristensen, Ask.

betydelig større end senere hen. Kristensen vilde, at Eleverne skulde lære noget virkeligt. Dette at benytte Tiden, lagde han os alvorligt paa Sinde. »Ødslen med Tid«, sagde han, »er den største Ødselhed; thi den kan ikke faaes tilbage igen! I ved alle, at det er slemt at ødsle med Penge; men dette er ikke nær saa slemt, fordi Penge kan tjenes tilbage igen, men det kan Tid ikke!«

Paa Ask Højskole lærte vi Elever bl. a., hvor nødvendigt det er for enhver at kunne læse og skrive sit Modersmaal og at tage Tiden i Betragtning. Den Vinter jeg tilbragte dér, var ikke ødslet bort.

Tre Aar som Forkarl.

Efter Opholdet paa Ask Højskole tilbragte jeg tre Aar hjemme som Forkarl hos min Fader. — I de lange Vinteraftener var der god Tid til Læsning, og jeg anvendte Aftenerne saa godt jeg kunde. I min Barndom havde jeg læst H. C. Andersen og en Del af Holberg, men nu erfarede jeg, at jeg dengang var for ung til at læse Holberg. Som Voksen fik jeg et andet Syn paa ham.

I de tre Vintre læste jeg Ingemann, Hostrup, Kristofer Janson, »Nicolai« og flere.

Der var ikke saa meget dengang der lokkede unge Mennesker fra Hjemmet i Fritiden som nu. Vinteraftenerne, især indtil Jul, var saa rolige. Selskabeligheden begyndte først med Julen, og Resten af Vinteren var mindre rolig; saa var der Ungdomsbesøg, indbudne Baller og Familiebesøg og saa et Par Theaterture.

Disse sidste foretog jeg sammen med P. Fogsgaard, hans Søster, Anders Schibby og Thomasine. Vi fem fulgtes ad, saa at sige i tykt og tyndt, hvad Fornøjelser og Udflugter angik. Hver for sig havde jo sin Familie, Højskolekammerater ell. lign.

De indbudne Baller var i min Ungdom de bedste Fornøjelser vi kom med til. Een Vinter var jeg med til syv.

I Modsætning til Legestuerne, som allerede da var »en saga blott«, var Ballerne ikke for Byens eller Sognets Ungdom; indbudt var kun vedkommendes Venner og Bekendte, ofte flere langvejs fra. Til et saadant indbudet Bal var der omkring 30 Par. Disse kunde saa udmærket holde et godt Bal i Overstuen. Det gik pænt og nobelt til, dog noget forskelligt i Forhold til hvor pæne vedkommende Værts Børn var, og hvilken Omgangskreds de søgte.

Hele Gaarden baade ude og inde var beredt til Fest. Jeg husker engang, vi fem her fra Sognet, der altid kørte sammen paa en Vogn, var indbudt til til Bal i en By, hvor ingen af os havde været før, og vi vidste saaledes ikke, hvor Gaarden var, vi skulde gæste. Vi kom saa til en Gaard, hvor Gaardspladsen var fejet saa fint, og alt saa saa festligt ud. Her maa det være, tænkte vi og kørte ind i Gaarden og holdt for Døren. Vi mærkede snart, at alt var stille over hele Gaarden, og at vi havde taget fejl. Da der ingen kom ud og tog imod os, drejede vi om igen og forsvandt stille ud af Gaarden — vi var kommet forkert i Byen. — Længere henne i Byen fik vi af nogle Børn at vide, hvor Gaarden laa, vi skulde til.

Ved disse Baller fik vi en god, men ikke overdaadig flot Forplejning. Hen paa Aftenen var der Spisning i flere Hold. Musikken spillede en March, og hver Herre valgte sig en Borddame. Nu gjaldt det om for de, der helst vilde være sammen, at komme med i samme Hold og ved samme Bord,

og helst vis a vis eller ved Siden af hinanden. Der spistes kold Bord med varm Forret. Efter Bordet fik hver Herre en Cigar — at byde Damer Cigarer eller Cigaretter var der ingen, der kunde finde paa. Man saa ikke nogen Dame i Landbokredse ryge. Jeg mindes overhovedet ikke, at jeg i min Ungdom saa nogen Dame ryge.

Vi Herrer blev kun budt denne ene Cigar, kun hos enkelte Flottenhejmere — Proprietærer o. l. — stod Cigarkassen til fri Afbenyttelse. Hos almindelige Bønder slog $\frac{1}{2}$ Kasse Cigarer rigeligt til til et Bal.

Soldatertiden.

Tiden nærmede sig, at jeg skulde paa Session. Efter alle Solemærker at dømme vilde jeg blive skrevet til Soldat. Skønt jeg helst vilde »være fri«, saa var jeg dog glad for, at jeg var en saadan Kraftkarl, at jeg kunde blive Soldat. — Jeg ønskede at komme paa Session saa snart jeg kunde for Alderens Skyld; men mine Forældre vilde, jeg skulde vente, til jeg var fyldt 20 Aar, og saaledes blev det. Jeg blev skrevet til Gardist og mødte til Tjeneste paa Livgardens Kaserne i København den 5. Maj 1888 og fik Nr. 118 ved 2. Kompagni.

Soldatertiden kom ikke til at forme sig, som jeg havde tænkt og haabet. Allerede d. 29. Maj blev jeg indlagt paa Garnisonssygehuset lidende af Lungebetændelse. Jeg var meget syg, saa syg, at jeg efter en Maaned Sygeleje maatte opereres. Et Ribben blev taget ud, og et Dræn lagt ind, og med dette maatte jeg ligge til i September. I en Maanedstid var Haabet om min Helbredelse kun ringe. Jeg selv husker kun lidt fra de Dage, jeg var daarligst. Da jeg tog Afsked med Sygehuset, sagde Overlægen, at jeg nok havde været »paa Randen«, men at jeg nu var helbredet. Under min Sygdom skiftedes mine Forældre til at besøge mig. Den 6. Oktober blev jeg udskrevet af Sygehuset og til min store Glæde kasseret »for stedse«.

Det fire Maaneder lange Sygeleje var paa en Maade en drøj Tid for mig, men jeg har senere ofte i mit stille Sind maattet erkende, at ogsaa saadanne Forhold kan være lærerige og have opdragende Betydning.

Den Dag jeg afleverede »Klunset« og kom i mine egne Klæder igen, hører til en af de allerlykkeligste i mit Liv. Jeg var som en Fugl, der har været spærret inde og igen faar Lov at bruge Vingerne i Guds frie Natur. Tænk, jeg var blevet rask! Var færdig og fri for Soldatertjenesten! Kunde ikke blive indkaldt mere. Kunde rejse hjem til mine kære, som jeg i denne Sommer havde faaet endnu mere kær. — Det var en »glad Dag« i Ordets rette Betydning. — Mine første Skridt fra Garderkasernen styrede jeg over imod Kaféen paa Hjørnet af Gothergades Forlængelse og Nørrevoldgade og bestilte mig Kaffe med Wienerbrød.

Aldrig, hverken før eller siden, har jeg befundet mig saa vel paa en Restauration som i denne Morgenstund den 7. Oktober 1888.

Anton Jørgensen som Gardist.

Mens jeg var allermost syg, kom der et Brev til mig fra min Kæreste — min senere Hustru — med hvem jeg var hemmelig forlovet. Baade Mor og Far sad ved min Seng, da Brevet kom. — Jeg var saa daarlig, at jeg ikke selv kunde aabne eller læse det. Derfor var det jo naturligt, at de aabnede og læste det. Det var jo ikke Afsenderens Mening, at andre skulde aabne det, men der kan jo være Held i Uheld. Saaledes ogsaa i dette Tilfælde. Før den Dag vidste mine Forældre intet bestemt om vort Forhold, selv om de nok havde en Anelse. Af Brevets Indhold kunde de skønne, at Forholdet imellem os var alvorligt og oprigtigt, og fra den Dag af kunde min Kæreste gaa hjem og faa Besked om mit Befindende; hun havde indtil den Dag levet i en pinlig Uvished angaaende min Tilstand, vidste kun hvad hun lejlighedsvis hørte af andre, jeg kunde jo ikke skrive. At det ogsaa for hende var drøje Maaneder, siger sig selv, men i denne, som i saa mange andre Situationer Livet igennem, forstod hun at bære Lidelsen med Taalmod.

At der var stor og gensidig Glæde, da jeg igen vendte tilbage til Hjemmet efter denne ret ejendommelige Soldatertid, vil enhver forstaa. Det varede flere Maaneder inden jeg var helt rask. Musklerne i Benene havde saa længe været ude af Funktion, at det varede længe, inden de igen fungerede som de skulde; men naar Enden er god er alting godt! Omsider blev jeg fuldkommen rask og har aldrig siden mærket nogen Møn af Sygdommen.

Paa Klank Landbrugsskole.

Vinteren før jeg skulde være Soldat, var jeg Elev paa Klank Landbrugsskole. Det var en god Skole, og det var en hyggelig Vinter, vi Elever tilbragte paa Klank. — Forstander S. P. Pedersen —

Forst. S. P. Pedersen,
Klank Landbrugsskole.

senere Konsulent og Sekretær for Foreningen af jydsk Landboforeninger — var den Gang ugift, men førte Husholdning paa Skolen. Kun fire af Eleverne, deriblandt jeg, og 3 Lærere fik Kost og Ophold paa Skolen. Pladsforholdene tillod ikke en større Belægning. De øvrige Elever var indkvarterede i Hjem i Nærheden, flere gik hjem til Byerne Skovby, Sjelle, Skjørring, Galten, Høver, Storring og Lillering. Der var dygtige Lærerkræfter. Foruden Forstander S. P. Pedersen var der Landbrugskandidat Nybo, den senere Forstander paa Ødum Landbrugsskole, Landbrugskandidat Jørgensen og en Seminarist Sørensen, saa Undervisningen stod sikkert paa Højde med en hvilken som helst anden Skole med samme Maal. Uden for Timerne var Forholdene ideelle, vi levede som een stor Familie i det bedste Forhold. Vi erfarede, at

Kammeratskab blandt Lærere og Elever ikke behøver at gaa ud over Respekt og Agtelse. I Timerne var Lærerne Lærere i Ordets bedste Betydning, og vi Elever havde Agtelse og Respekt for dem i fuldeste Maal. Udenfor Timerne var vi Kammerater paa bedste Maade.

Da vi den 1. April skulde skilles, var der ikke mange tørre Øjne, til Trods for at vi alle var voksne Mennesker og Lærerne modne Mænd.

Jeg føler mig overbevist om, at faa har tilbragt en saa lærerig og hyggelig Vinter, som vi der i Vinteren 1887—88 opholdt os hos S. P. Pedersen, Klank.

Husdyrlæren var ny. Interessen maaske af den Grund mere levende for Husdyravl end for Planteavl. Det var i de Aar Avlsforeningerne, navnlig Heste- og Kvægavlsforeninger voksede stærkt frem, og da vor Forstanders Hjerter hele sit Liv bankede stærkere for Husdyravlen end for Planteavlen, var det jo kun naturligt, at vi, hans Elever, i særlig Grad blev vundet for Husdyravlen. Det skal dog fremhæves, at Planteavlen ikke fik nogen stedmoderlig Behandling paa Skolen.

Ikke alene Forstander S. P. Pedersen, men ogsaa Landbrugskandidat Nybo var meget agtet og afholdt af os Elever, ligeledes Seminarist Sørensen. Derimod laa det ikke for Landbrugskandidat Jørgensen at vinde vor Sympati og Fortrolighed.

Vi oplevede uden for Skoletimerne mange hyggelige og lærerige Aftener. Der var Samliv, der var den bedste Hensigt fra Lærernes Side, og der var Forstaaelse.

Særlig S. P. Pedersen og Nybo blev aldrig trætte af at ofre sig for os Elever.

Ungdom, du fagre Tid, hvor blev du af? Du flyver forbi i altfor stærk Fart! Fremad! og atter fremad har været og er Tidens Feltraab. — Og før man ved af, er Ungdomstiden forbi, og man er et godt Stykke inde i Manddomstiden! — Dog, Minderne lever og dør ikke!

I næste Aargang af „Østjydske Hjemstavn“ fortsættes Anton Jørgensens Erindringer med „Erindringer fra min Manddomstid.“

Kurv i Løbarbejde fra Venge Sogn 1846.
 Findes paa Dansk Folkemuseum. Foto D. F.

Præsten Niels Bak.

En jydsk Præstehistorie.

Af Højskoleforstander Rasmus Bording.

Tæt udenfor Sønder Vissing Kirke, ud mod Landevejen, staar der en smuk Mindesten med Indskrift og Brystmedaillon, som Sognets Beboere har rejst for en af deres afdøde Præster, Niels Bakhed han. Det hører vel nok til Sjældenhederne, at almindelige Sognepræster bliver mindet paa den Maade. Men Pastor Bakhed hørte heller ikke til de almindelige. Han var lidt uden for Reglen. Noget for sig selv, baade som Præst og som Menneske. Og det har vel været medvirkende til, at hans Sognebørn har følt Trang til at sætte ham dette synlige Minde. Han var saa ejendommeligt et Menneske og saa sjælden en Præstemand, at der er Grund til at bevare hans Minde i videre Udstrækning.

En Sommerdag i Aaret 1881 vandrede et ungt Par ad Skovvejen, der fører fra Himmelbjerget til Ry Station. De gik og havde mange Tossestreger for, saadan som Kærestefolk tit kan gaa og bære sig tosset ad. For Øjeblikket var det Vadsækken, det drejede sig om. Han vilde bære den; og hun vilde ogsaa. Det var naturligvis af lutter Opofrelse fra begge Sider, for samme Vadsæk var slet ikke saa nem at haandtere. Der var en kvindelig Natdragt, en mandlig do., desforuden fire Par Strømper, en Æske med Kravetøj og Manchetter, et nyt Testamente og et Par tykke Bøger, ja, og saa var der en Madæske, som rummede et Par gode Madpakker. Og det vejede jo slet ikke saa lidt altsammen. Navnlig Bøgerne tyngede svært, for det var som sagt tykke Bøger med megen Visdom i. Just som Striden var paa sit højeste, førte Vejen ud af Skoven, og et storslaet Panorama laa udbredt for deres Blikke. Lige foran dem, paa en Bakketop, laa den gamle, ærværdige St. Sørenskirke i Rye. Den tog sig underligt ud i sin kullede Skikkelse og med sin mægtige Tagrygning. Den lignede nærmest en Alverdens stor Kørelade. Men Klokketaarnet ved Kirkens Østende lod dog formode, at det ikke var et Hus af sliq verdslig Art. Foran den laa Præstegaarden med sit røde Tegltag paa Stuehuset og de hvide straatækkede Udhuse. Den saa saa venlig og indbydende ud. Men hvad der især tiltrak sig Opmærksomheden, var Mossøens mægtige Vandflade, der viste sig i Baggrunden, omgivet af vældige Bakkedrag, og saa de brune Lyngbakker med den kegleformede „Galgebakke“, der laa lige nedenfor og bagved Kirken og Præstegaarden.

De to unge standsede, satte Stridens Emne — Vadsækken — imellem sig og stirrede betagne ud mod Syd. Et Suk undslap den unge Piges Læber, og idet hun lænede sig op imod sin Fæstemand, hviskede hun: „Kunde du endda en Gang blive Præst her, Niels“. Og det blev han!

Niels Baks Forældre: Sognefoged, Gdr. Jens Petersen Bak og Hustru Henriette, f. Nielsen, Lyngaa.

Men nu er det paa Tide, vi stifter lidt nærmere Bekendtskab med dette unge Kærestepar, inden vi lader den drage videre og forsvinde med Toget fra Ry Station.

Den unge Piges Navn var Ane Kirstine Larsen, Datter af den bekendte fynske Rigsdagsbonde Kristen Larsen i Dalby ved Kerteminde. Det er forøvrigt ikke saa meget vi ved om hende, ud over det, at hun var en sød, ung Pige af den fynske Type med runde Kinder, løst Haar og livlige Øjne.

Hendes Fæstemand, candidatus theologiæ Niels Peter Jensen Bak, maa vi skænke lidt mere Opmærksomhed, da det er ham, Historien drejer sig om.

Han var øjensynlig ogsaa af Bondeæt. Kraftig bygget — et aabent Ansigt med rødbrunt Fuldskæg. Der var et livligt Minespil i hans Ansigt og noget rastløst over hans Bevægelser. Men over den tænksomme Pande og de blaa Øjne laa der noget, der nærmest maatte tydes som Melankoli.

Hans Barndomsvugge havde staaet i Landsbyen Lyngaa, ikke langt fra Frijsenborg, hvor han var født 14. Juli 1851. Forældrene var jævne Bønderfolk, og Forfædrene havde været det flere Slægtled tilbage. Det var stræbsomme og dygtige Folk. Moderen især var ener-

gisk og dygtig i sit Hus. Hendes specielle Kunst var at fremstille lækre Knaposte, som hun rejste til Randers med og solgte paa Torvet for paa den Maade at bidrage til Sønnens Underhold paa Latin-skolen. Niels var en flink Dreng, vel ikke særlig begavet, men han klarede sig dog godt til Studentereksamen som han tog fra Randers Latinskole 1870 og han blev slet ikke vigtig over, at være bleven akademisk Borger, noget som ellers nok den Gang især kunde stige en Bondesøn til Hovedet. Naar han kom hjem i Ferierne omgikkes han sine jævne Skolekammerater med samme Ligefremhed og Elskværdighed, som han havde gjort, fra han var lille. Der var ingen Standshovmod eller noget af den Slags, selv om han var rykket et Trin højere op paa Rangstigen. Blandt Kammeraterne blev han altid ved med at være Sognefogdens Niels, som da han var en lille Dreng.

Niels Bak som Dreng.

Der var een Ting, som gjorde et dybt Indtryk paa den unge Student, da han rykkede ind paa „Parnasset“, og det var Ørnen, som sidder over Hovedindgangen paa Universitetet og skuer op mod det himmelske Lys. Han forstod, at her var et Symbol, som talte til noget af det dybeste i Menneskets Væsen og Sind. Og med Bondesønnens ufordærvede Arbejdsmod og Erkendelsestrang kastede han sig over Studierne. Præst skulde han jo være. Han sled saa haardt i det, at han efter et Par Aars Forløb var kørt fast. Hans Nerver var i Uorden. Det var dels Overanstrengelse og dels Søren Kirkegaard, som var Skyld i hans nedbrudte Tilstand. Han maatte hvile sine trætte Nerver: og han maatte sunde sig paa, om han nu ogsaa virkelig egnede sig til at blive en Ordets Forkynder, og saa kom han da ud til Vallekilde. Der sled han bravt i Haven med Skovl og Spade og Trillebør; en Udsigtshøj blev blandt andet Resultatet af hans Virke. Det gav trætte Lemmer, men Hvile for Sjælen, og det var, hvad han trængte til. Men hvad der især fik Betydning for ham var, at han kom under Ernst Triers Paavirkning. Der var paa en vis Maade noget beslægtet mellem disse to, trods det, den ene var Jyde, og den anden var Jøde. Fællespræget bestod i en vis Uligevægt i Sindet. Hidsige og opfarende var de begge, og der kunde derfor nok blive Anledning til Sammenstød mellem dem, eksplosive som de var begge to. Dog derom ved jeg intet. Niels Baks Forhold til Trier var saa afgjort et Discipelforhold, saa han har vel holdt sig i Skindet, selv om det har knebet, naar Trier eksploderede; og paa den Maade er de kommen om ved hinanden. Men det lykkedes Trier ved sin større aandelige Overlegenhed og fremfor alt ved sin inderlige Guds Tro at tilbagegive den unge Student den bristede Selvtillid og Tro paa sit Livskald.

Niels Bak vendte da tilbage til København og tog fat paa Studeringerne med fornyet Mod og Livskraft, og den 29. Januar 1881, 30 Aar gammel, tog han Embedseksamen med en god Anden-

karakter. Og nu nærmer vi os atter det Sted, hvor vi forlod ham og hans Kæreste paa Skovvejen mellem Himmelbjerget og Ry St.

Blive Præst i Rye? Ja, det var en fager Tanke. Dobbelt fager fordi hans Elskede havde udkastet den. Men foreløbig gik Vejen nu op mod det høje Nord. I Hanherred, nord for Limfjorden, i Thorup og Klim og Vust Sogne var der Brug for en Kapellan, og der søgte vor Mand nu op. Hvorledes han befandt sig der, skal jeg lade være usagt. Men dels var Embedet vistnok for lille til at gifte sig paa — og „giffes vilde han nu“ — og saa var der jo dette med Rye, som stadig spøjte i hans Tanker. Og saa ser vi ham da en Sommerdag i Aaret 1882 sætte sig hen og skrive en Ansøgning til Kongen om Præsteembedet i Rye: „Undertegnede ansøger herved allerunderdanigst om Udnævnelse til Sognepræst for Rye i Aarhus Stift o. s. v.“ — I Præmisserne anføres blandt andet, at Embedet som Kapellan pro loco er saa lille, og da der tilmed arbejdes for en Valgmenighed i de paagældende Sogne i Hanherred, vil baade Indtægterne og Arbejdsvirksomheden blive betydelig indskrænket. Der var altsaa ikke noget for en ung, virkelysten Mand, som tilmed var fattig paa Gods og Guld, at gaa efter.

Niels Bak som Student.

Kongelig Majestæt bifalder denne Slutning, som vel ikke just direkte udtales i Ansøgningen, men som dog inddirekte var Meningen; og 31. Juli 1882 udnævnes han da til Sognepræst i Rye.

Rye Sogn var den Gang et Sted, hvor gammeldags Forhold herskede i et og alt. Der var god gammeldags Kirkegang. Den gamle, rummelige St. Søren's Kirke var paa jævne Søndage for det meste fyldt til sidste Plads og paa de store Højtidsdage altid overfyldt. Om Helligdagene var der altid Folk paa Kirkevejen den Gang. Mit Hjem laa nogle Hundrede Alen fra „Landevejen“, der fører fra Emborg til Ry, og om Helligdagen holdt vi altid Øje med „naar Folk begyndte at gaa i Kirke“, for saa var det Tid, at vi ogsaa kom af Sted. Vi kunde paa et temmelig langt Stykke overse hele Kirkevejen, og man kan vel ikke just sige, at det „sortnede“ af Folk paa Vejen, men der var dog altid Folk, der færdedes der i Tiden mellem otte og ni eller ti om Søndag Formiddag. Dels i Smaaflokke, dels enkeltvis og enkelte Køretøjer ind imellem. Ved Middagstid, naar Gudstjenesten var forbi, gentog det samme sig, naar Folk var paa Hjemvejen.

Det var vel ikke Forkyndelsen, der trak saa meget, for den var til de fleste Tider ret tarvelig, men det var nu saadan en Gang Skik og Brug, at i Kirke skulde man. Vanekirkegang vil man sige. Aa, ja, men mon den dog ikke har haft sin Værdi? Nu er der mere tomt paa Kirkevejene. Ikke alene i Rye Sogn, men saa mange andre Steder, og mon Folk er bleven bedre af det? Jeg tror det næppe.

Der var stor social Ulighed i Rye Sogn den Gang. Bønderne d. v. s. Gaardmændene var hovedrige, og lige ved Siden deraf herskede der stor Fattigdom blandt de ubemidlede. Der var kort sagt en Overklasse og et Proletariat. Men nogen egentlig Standsforskel var der ikke Tale om. De rige Bønder levede jævnt og tarveligt i de lavtloftede Stuer lige saa vel som Smaakaarsfolkene. Heller ikke med Hensyn til Klædedragt var der synderlig Forskel; og Kirken søgtes lige saa vel af de fattige som af de rige. Noget bevidst Modsætningsforhold mellem Over- og Underklasse kom først senere hen i Tiden.

Fire Aar før Niels Bak kom til Rye, var der kommen en ny Sognepræst dertil. Det var Thorvald Elmquist. Han var en ung og evnerig Mand, saare veltalende. Han hørte til den grundtvigske Retning, men med lidt Hældning over mod Indre Mission. Med ham, kan man gerne sige, holdt den nye Tid sit Indtog i Byen og Sognet mellem de store Skove. Den Hengemthed og Gammeldagshed, som hidtil havde givet Egnen sit Præg, begyndte nu at vige for mere moderne Forhold. Pastor Elmquist holdt Bibellæsninger og Foredragsmøder. Fremmede Talere kom til Egnen. Ungdommen begyndte at søge ud, enkelte kom paa Højskole. Om Helligdagene var Kirken altid propfuld — nu var der virkelig noget at gaa efter. Der var begyndt at blive Røre allevegne. Saadan var Tilstanden i Sommeren 1882, da Elmquist forlod Sognet, og Niels Bak kom dertil.

Den nye Præst! Hvordan var han? Ja, han var en smuk og statelig Mand at se til. Og han var renlivet Grundtvigianer, for saa vidt skulde man synes, han passede godt ind i Forholdene og maatte kunne fortsætte paa en naturlig Maade det aandelige Oprydningsarbejde som var kommen saa godt i Gang ved Pastor Elmquist. — Men der var alligevel et „men“ ved. For det første havde han ikke saa megen præstelig Værdighed som Elmquist havde haft. For det andet havde han heller ikke saa megen Talefærdighed som han. Og endelig for det tredje var han en fattig Mand og blev altid ved at være det. Og dette sidste nedsatte ham meget i Ryboernes Øjne. For ganske vist var der, som før sagt, ikke nogen egentlig Standsforskel blandt Sognets Beboere. Men de rige Rye Bønder vilde dog helst have, at deres Præst ikke var en Stodder, og da det stadig for Niels Baks Vedkommende tenderede stærkt derhen imod, havde han altid svært ved at vinde deres Agtelse og Anerkendelse.

Men det, som dog skadede ham mest, især i Førstningen, var hans Mangel paa Talefærdighed. Niels Bak havde ofte meget svært ved at finde det rette Udtryk for sin Tanke. For ham gjaldt det om, at Ord og Tanke altid dækkede hinanden. Og da han slet ikke kunde slaa af paa dette Punkt og nøjes med det første det bedste Udtryk, der faldt ham i Munden, kunde han tit komme til at staa og hakke i det og undertiden ligefrem skære Ansigt og lave Grimasse under sine uhyre Anstrengelser for at finde det mest rammende Udtryk for Tanken.

Ja, undertiden kunde han ligefrem helt gaa i Staa i Prædikenen. Og naar Kirkegængerne saa mindedes Pastor Elmquists rige Veltalenhed, hvordan han tilsyneladende uden mindste Anstrengelse

kunde staa og ryste en Prædiken ud af Ærmet, saa syntes de, at det var endda en ringe Præst, de nu havde faaet.

Men naar han var kommen ned af Prædikestolen, og Guds-tjenesten var forbi, kunde han gaa hen til en af Kirkegængerne, som oftest en ældre Kvinde, som han havde faaet Tillid til og spørge hende, om hun troede, at Folk nu havde forstaaet ham rigtig og faaet det ud af Prædikenen, som han gerne vilde, de skulde faa ud af den. Det syntes Folk jo ogsaa var noget sært noget. En saadan Bekymring og Omsorg fra Præstens Side var man ikke vant til. Man var vant til, at naar Præsten havde talt, saa havde han talt, og saa maatte Folk virkelig selv se til, hvad de kunde faa ud af det. At der var Indhold i Pastor Baks Prædikener, og at han nok kunde tiltale jævne Mennesker, selv om det til kneb for ham at faa Ordene frem, viser følgende Tildragelse.

Rye Kirke.

En Husmand, som ellers aldrig plejede at gaa i Kirke, var en Søndag tilfældig kommen der. Han oplevede da det mærkelige, at han syntes, Præsten hele Tiden stod og talte til ham personlig. Han undrede sig meget over det, at Præsten saadan talte til ham alene. „Men“, sagde han bagefter, „han (Præsten) skal nu ellers ikke tro, jeg er bange for at komme i Kirke, fordi han staar og taler til mig. Jeg skal vise ham, at jeg tør komme hver eneste Søndag, om det skal være!“ — Manden holdt Ord og blev en stadig Kirkegænger.

Pastor Bak var fuld af Ejendommeligheder. Her skal nu nævnes nogle af dem.

En af Grundene til hans stadige og store Fattigdom var hans lige saa store Godgørenhed og Hjælpsomhed. Han levede efter Bibelens Ord: „Den som har to Kjørtler, deler med den, som ingen har“.

En Gang kom en fattig Mand til ham. Han havde mistet sin eneste Ko. Den var ikke assureret, han havde altsaa slet ikke faaet nogen Erstatning; og nu var han ude for at tigge Penge sammen til at købe en anden Ko for. Men det havde kun givet lidt, og Manden var meget ulykkelig. Præsten spurgte saa: „Hvormange Penge har du faaet samlet ind?“ „30 Kroner“, lød Svaret. Saa sagde Bak: „Du kan give mig de 30 Kroner og saa følge med ned i Stalden, saa maa du selv tage den af Køerne, du synes bedst om.“ Glad blev Manden, og et Øjeblik efter trak han bort med Præstegaardens bedste Malkeko, som efter Datidens Forhold var mindst sine 90 Kroner værd.

Kort Tid efter, at Bak var bleven Præst i Røgind, fik han at vide, at en af Gaardmændene havde mistet et Spædlam. En Aften stillede Præsten nede i Gaarden med en lille Bylt under sin vide, blaa Slæng-

kappe. „Jeg er Eders ny Præst“, sagde han, „jeg har hørt, I har mistet et lille Lam, derfor skal I have dette her.“ Og saa trak han Bylten frem, og et omtrent nyfødt Lam kom til Syne. Det var selvfølgelig ikke Pengeværdien, han vilde erstatte paa den Maade; og

Niels Bak som Præst i Rye.

det trængtes der heller ikke til i dette Tilfælde; men det var det lille levende Lam, som han mente, de maatte savne; og saa løb hans gode Hjerter af med ham, og han maatte give dem sit eget i Stedet.

Han skyede Overdaadighed og gennemførte for sit eget Vedkommende den største Tarvelighed, baade med Hensyn til Klædedragt og Levemaade. En Gang, han var gaaet ind til en Familie, som han ofte besøgte, sagde han ligefremt til Konen: „Jeg er sulten, giv mig et Spejlæg, men kun eet!“ Konen, der syntes, at Præsten kunde man da ikke byde bare eet Spejlæg, satte Mad paa Bordet, Smør og Brød og to Spejlæg. Men hendes Velvilje blev ikke paaskønnet. „Naar jeg har sagt eet Spejlæg,“ sagde

han bistert, idet han satte sig til Bords, „saa skal du ikke komme med to“. Han rørte heller ikke det andet. Der var maaske nok til Tider lidt søgt i hans Maade at praktisere Tarvelighed paa. Da han en Gang havde været ude paa en længere Runde i Sognet og flere Steder havde lagt Mærke til, at de ikke havde Gardiner, kom han hjem og meldte: „Andre Folk har ikke Gardiner; vi behøver heller ikke at have det!“ Og Gardinerne kom ned.

Alt hvad der gik i Retning af Hykleri og Forstillelse var ham en Pestilence. „Han lærte os at elske Sandheden“, siger en af hans Konfirmander. Han hævdede for ramme Alvor, at han gik hellere med Hul paa Hælen end paa Taaen; for naar det var Hælen, kunde Folk da se, at det var der; det andet, syntes han, var Lumskeri.

Forøvrigt var han ikke meget nøjeregnende med Hensyn til sin egen Paaklædning, ja, viste til Tider en noget overdreven Lige-gyldighed derfor. Engang var han kommen paa Vandring ned ad Rye Gade i et Par gamle, fladbundede Træsko, hvoraf Halmviskerne ovenikøbet stak op. Et Stykke nede i Gaden mødte han Kirsten Kimers, en ældre, fattig Kone, der besørgede Klokkeringningen Morgen og Aften. Hun ser nu til sin Rædsel Halmviskerne stikke op bag i Præstens Træsko og synes, det er en frygtelig Skandale at se ham komme sjokkende ned ad Gaden paa den Maade, hvorfor hun øjeblikkelig sætter bag efter ham, raabende af fuld Hals: „Høj, Hr. Pastor! dje Træsko slæber!“ Samme Kirsten Kimers ene Ben var omtrent et Kvarter kortere end det andet. Det saa derfor uhyre

komisk ud, da hun i sin velvillige Iver humpede af Sted i fuld Fart for at forebygge Skandalen. Præsten selv følte sig ikke generet; men han gengav med stor Virkning hele Scenen ved sin Hjemkomst.

Dette lille Træk viser, at Niels Bak havde megen Sans for Humør. En Gang han skulde modtage Tiende, havde han til Oplysning for Sognefolkene skrevet med store Kridtbogstaver uden paa Døren ind til Kontoret: „Denne Vej med Sølvtoj!“ Det var jo nu ogsaa at tage Sagen fra den humoristiske Side. Der var i Grunden megen Lune gemt deri; thi for ham, som ellers var saa fattig og næsten altid var i Pengeforlegenhed, var Sagen i Grunden alvorlig nok.

Om sin Konfirmationsforberedelse fortæller Skuespillerinde Fru Marie Kornbeck:

„De skønneste Minder om Pastor Bak, om hans rige Sind og ejendommelige Personlighed har jeg dog fra Konfirmationstiden. Jeg gik til Præst i den dejlige Sommertid. Tit læste vi i Haven under de store, skyggefulde Træer; der havde Gud bygget den dejligste Kirke. Høj og blaa hvælvede Himlen sig over vore Hoveder; og Fuglene sang sagte i Løvet. — Præsten afskyede Terperiet. Vi lærte blot enkelte Salmer af Brorsons og især af Grundtvigs. Da jeg senere en kort Tid kom i en fin Pigeskole i Aarhus, græd jeg bitre Taarer, fordi Præsten, der var Religionslærer, spurgte mig, om jeg virkelig var konfirmeret, jeg kunde jo knap et Skriftsted. — Vor kære, gode Præst i Røgind fortalte og forklarede for os om Jesu Liv, som skulde være Eksemplet for os — vi syntes vi levede i Jødeland blandt de sære og mærkelige Mennesker der omgav Jesus; og vi forstod Ordene: Lad Børnene komme til mig! — I min Fritid læste jeg Bjørnsons „Fiskerjenten“ og „En glad Gut“.

Jeg husker Pastor Baks Fremsigelse af Ordene:

»Elsk din Næste du Kristensjæl,
trød ham ikke med jernskoet Hæl,
ligger han end i Støvet!
Alt, som lever, er underlagt
Kærlighedens Genskaber magt,
bliver den bare prøvet.« — —

En anden af hans Konfirmander, nuværende Gaardejer Johan Dein, Oustruplund, fortæller følgende:

„Den første Gang, jeg saa Pastor Bak, kom han kørende ned gennem Farre i sin bekendte Gig med en stor, brun Hest for og med sin store Pibe i Munden. Han gjorde et meget tiltalende Indtryk paa mig, der den Gang var Skoledreng, som han sad der i Giggen bred og kraftig at se til og med sit gode Aasyn. — Saa

■Sporup Kirke.

kom den Tid, da jeg gik til Konfirmationsforberedelse; og jeg kan sige, at disse Timer var nogle af mit Livs bedste. Pastor Bak havde en egen køn og god Maade at tage Tingene paa, snart i Alvor og snart i Skæmt. Pludselig kunde han komme med en munter Bemærkning, og saa lo baade han og vi, saa det rungede. Naar vi saa havde leet af, gik han videre med det, han vilde fortælle os. Han fortalte uafbrudt hele Tiden, mens vi var hos ham, kun afbrudt af et Fri-kvarter; og han fortalte godt, saa jeg altid syntes, det var Festdage

at være hos ham, Dage, som jeg endnu mindes med Glæde efter 35 Aars Forløb.

Jeg husker den første Dag. Vi sad og hørte ham læse Navn, Fødselsdag og Daabsdag op af Kirkebogen. Til hver enkelt sagde han: „Glem aldrig din Daabsdag“. — Min Fader havde foræret mig et Uhr, og det opdagede Bak den første Dag. Saa sag-

Røgind Præstegaard.

de han til mig: „Jeg ser, du har et Uhr, saa vil du nok passe Fri-kvarteret. Om et Kvarter skal I være her ved Havetrappen igen“. Saa blev vi lukket ud i den store, dejlige Have, hvor vi havde frit Spil til at lege og tumle. Det gik godt for mig at passe Tiden det meste af Sommeren. Men en Dag maa vi have haft noget særdeles spændende for, for pludselig hørte vi Præstens Røst oppe fra Have-stuedøren. Vi for saa op til ham, og jeg husker endnu, han saa hen paa mig med et meget alvorligt Ansigt og sagde: „Et Kvarter er et Kvarter og ikke 20 Minutter.“ Saa begyndte vi igen, hvor vi slap for Frikvarteret.

Da det blev varmere i Vejret, flyttede vi op i Vaabehuset, hvor vi saa opholdt os i Timerne. Men han havde strengt forbudt os at blive paa Kirkegaarden, efter at han var gaaet derfra. „Den er de Dødes Have; og der skal være Fred“. — Men en Dag var der en, der fortalte, at der stod nogle gamle Figurer oppe paa Kirkeloftet. Vi holdt os lidt tilbage, og da Bak var drejet om Hjørnet, vendte vi om og stormede op i Kirketaarnet. Da vi var kommen halvvejs op, hørte vi hans Stemme nedenfor, og vi luskede saa stille ned igen. Da stod han grædende i Døren; men han sagde ingenting. Stemningen var ikke høj hos os den Dag; og Figurerne fik vi ikke at se. Kun en Gang har jeg set ham vred. Mellem os var der en Dreng, som tjente hos en Gaardejer i Farre. En Dag sad han og faldt i Søvn under Præstens Tale; og han satte et særdeles pudsigt Ansigt op under Søvn. Der begyndte jo saa en at fnise; en anden lo stille. Bak sagde først: „I Dreng og Piger er mig noget lattermilde“, og bagefter: „Hvad ler I dog af?“ Men han fik

intet Svar. Vi kom saa ud af Kirken. Og da han drejede om Hjørnet ved Kirkegaardslaagen, hørte han to staa og tale sammen om det passerede. De maatte hen og give nærmere Forklaring. Vi blev saa kaldt sammen; og nu talte han Donner til os og gjorde os opmærksomme paa, at det var en Dreng, som havde været oppe og ude med Køerne, mens vi andre laa og sov. Og han endte med at sige: „Han er den gode Dreng, I er nogle Slubberter!“ Saa vendte han sig og gik. Det var ogsaa rigtig nok, at han var en god Dreng. men vi havde nu vist ikke ment det saa slemt, som Præsten troede, og det tror jeg ogsaa, han blev klar over ved nøjere Eftertanke, for han var saa blød og blid i den sidste Time og slet ikke oplagt til en eneste spøgefuld Bemærkning. Jeg havde Indtryk af, at det pinte ham, at han havde skændt paa os. —

Jeg ser ham endnu den kære, gode Præst sidde i sin Lænestol med Sølvkorset i Uhrkæden og med sine store, ærlige og gode Øjne fæstede paa os og fremtrylle det ene Billede efter det andet fra Jødeland, hvor han førte os ad de Veje, vor Frelser havde vandret. Han fortalte os om Jordans Flod, det døde Hav og Oliebjerget, om Johannes Døber, Simon Peter og Apostlen Johannes, altsammen paa en forunderlig levende Maade. Han fortalte os ogsaa om Grundtvig og Kristen Kold, „denne mærkelige Mand ovre fra Fyn“, som han udtrykte sig.

Vi havde jo af og til en Salme for, men det var altid frivilligt, om vi vilde høres. Han sagde gerne: „Den, der vil høres i et Salmevers, kan rejse sig op“. Jeg husker ogsaa, han sagde: „Det er mig, der skal fortælle jer noget“. Kun bad han os om at læse Bjærgprædikenen grundigt igennem, den vilde han gerne, vi kunde. Naar Pastor Bak sang en Salme sammen med os, var der en forunderlig Jubel i hans Stemme, det var som Glæden tog ham fangen. Hvor kunde han synge: „Alt hvad som Fuglevinger fik“. Han kunde synge Begejstring ind i os, vi skulde rives med, vi kunde ikke andet. Han kunde synge en Lovsang for Gud som ingen anden.

Af hans Prædikener husker jeg bedst „Farisæeren og Tolderen“ og om Stefanus. Og det er vist, fordi de handler om ydmyge Mennesker over for Gud, som Bak selv var.“

Hvad her er sagt om Pastor Bak, mens han var Præst i Røgind-Sporup, hvortil han blev forflyttet i Aaret 1891, passer vist nok paa hans Præstegerning helt igennem. Ogsaa i Rye var det især ved sin jævne, menneskelige Fremtræden og ved sin Sang, at han vandt Folk og fik Indflydelse paa dem. Det er ikke for meget sagt, at med ham fødtes der en ny Sang i Sognet. Han sang sig ind i Ungdommens Hjærte og Sind. Det var navnlig Grundtvigs Salmer og Sange, som den Gang var ny paa Egnen, og som paa den Maade vandt Indgang.

Men Prædikenen var stadig Pastor Baks store Vanskelighed. Naar han tidt havde Vanskelighed ved at prædike, kom det nu ikke alene af, at han havde svært ved at finde Udtryk for Tanken, men det laa ogsaa i, at han havde den Opfattelse, at det som han skulde prædike, skulde ikke være hans eget, men det skulde være Guds, det skulde være noget, som var ham givet. Ikke saadan at forstaa,

at han mente, Aanden skulde klare det hele. Men han mente ved at trænge ind til det, som var Evangeliets Kærne, skulde det blive ham givet fra oven, som han skulde forkynde. Han var jo ikke selv Forkynder. Han var kun Aandens Redskab, som skulde udsige det, som Gud vilde have sagt sin Menighed. Og saa skulde det være praktisk Kristendom tillige, ikke Teologi eller noget som kun gjaldt de indviende, men noget som jævne Mennesker kunde bruge i deres daglige Liv til Fremme af, hvad der var sandt og godt. Derfor var han tidt i stor Vaande med at faa lavet sine Prædikener i Stand.

Sønder Vissing Kirke.

Han var ikke mere ubegavet, end han kunde sagtens have skrevet en Prædiken sammen ud af Teksten og Postillebogen og gamle Prædikensamlinger og hvad han havde til Raadighed af den Slags. Men det var ham altsaa ikke nok. Tidt sad han oppe Næfterne igennem, navnlig Lørdag Nat for „at studere“, som det hedder. Men hans Studering bestod i at han læste, bad og grublede. Og naar Søndagen kom, var han

tidt lige nær. Han havde ingen Prædiken faaet. Naar saa Klokkerne ringede sammen til Gudstjeneste, gik den arme Præst i stor Elenighed over i Kirken uden at vide, hvad han skulde sige. Men saa kunde det hænde, det pludselig viste sig, at hans ærlige Anstregelser, hans Vaagen og Beden dog ikke havde været forgæves. Som ved en pludselig Aabenbarelse lod Helligaanden det dale ned i hans Sind, hvad han skulde forkynde; og han gik da glad paa Prædikestolen og forkyndte det, som var bleven ham givet. Det kunde ogsaa ske, at en ydre Begivenhed kunde sætte ham i Stemning og i sidste Øjeblik kalde Vidnesbyrdet frem hos ham.

Det hændte en Julemorgen, mens Niels Bak var Præst i Søndervissing, at da Degnen lige før Gudstjenestens Begyndelse kom over i Præstegaarden for at hente Salmenumrene, gik Præsten hændervridende op og ned ad Gulvet og var ganske fortvivlet. „Jeg har ingen Prædiken“ sagde han. „Hvad skal jeg dog gøre. Jeg skal af med 500 Kroner tredie Juledag; og jeg ved ikke, hvor jeg skal faa dem fra. Jeg har ikke kunnet samle mine Tanker til noget som helst. Jeg ved ikke, hvad jeg skal sige, naar jeg kommer over i Kirken. Og det er oven i Købet Julemorgen!“ Ja, Situationen var jo selv sagt i høj Grad kritisk. Læreren sagde saa: „Ja, tag den nu lidt med Ro, Bak! saa skal De se, der bliver nok en Udvej“. Han gik saa over paa Kirkegaarden, hvor en stor Del af Menigheden var kommen til Stede, og stod og ventede paa, der skulde blive ringet sammen. Læreren gik hen til en velstaaende Mand, som han kendte godt, og satte ham med faa Ord ind i Situationen. „Kan du ikke laane Præsten de 500 Kr., saa han kan faa sin Gæld klaret og faa Ro i

sit Sind?" Manden sagde straks ja, det kunde han godt. Læreren gik saa over i Kontoret og meddelte Præsten Udfaldet. Bak blev saa glad, at han græd af Glæde. Saa udbrød han: „Lad os nu gaa over i Kirken, for nu kan jeg prædike“. Og saa holdt han en Prædiken, som Guds Engle maatte fryde sig over, og som vist aldrig er bleven glemt af dem, som hørte den.

Ja, Pengesagerne det var Niels Baks stadige Genvordigheder. Næsten altid var han i Pengeforlegenhed. Men ogsaa dette kunde han i hvert Fald til Tider tage med en vis Humor. En Gang, medens han var i Røgind, var det ogsaa galt. Han havde ingen Penge og vidste heller ikke, hvor han skulde faa dem fra, og var som altid i slige

Tilfælde meget ulykkelig. Han havde ikke saa nær faaet indbetalt alle sine Tienpenge. Og han kom da omsider paa den Ide, at han vilde selv gaa ud og prøve, om

det ikke kunde lykkes ham at faa i hvert Fald nogen af Pengene inddrevne. Han gik da og var borte temmelig længe. Da han omsider kom tilbage, var han synlig oplivet. Og da man spurgte ham, hvordan det var gaaet, svarede han: „Det gik udmærket. Jeg har ikke faaet en rød Øre. Alle de Steder, jeg var inde, kunde jeg se, de havde det meget ringere end jeg; og saa gav jeg dem det hele efter“.

Han havde altsaa ikke alene intet faaet ud af sit Tilgodehavende, han havde ovenikøbet forlist det hele. Og det, som voldte, at han kom saa glad og fornøjet tilbage fra denne mislykkede Tur, var selvfølgelig ikke Tilfredshed over at have faaet konstateret de andres Nød, men Glæden over at have faaet Lejlighed til at hjælpe dem ved at eftergive dem deres Gæld.

En anden Gang, Pastor Bak var i Pengeforlegenhed, sendte han sin Daglejer ned til den rige Kromand i Rye, for at spørge ham, om ikke han vilde laane Præsten 100 Kroner, han kunde — om han vilde — faa Rug for Pengene, ligesaa snart de fik den aftærsket. Det var lige efter Indhøstningen. Men Kromanden, der godt kendte Præstens daarlige Pengeforhold, sagde nej. Dagen efter kom Kromanden imidlertid op i Præstegaarden tidlig paa Formiddagen i en ikke helt ædru Tilstand. Bak var netop ude i Gaarden, da Kromanden kom, og han blev helt ulykkelig og sagde til Daglejeren: „Der kommer Kromanden, og han er vist fuld. Hvad skal jeg dog gøre ved ham“. Han gik saa med Gæsten ind. Da de var kommen ind i

Voerladegaard Kirke.

Præstens Stue, halede Kromanden Pungen op af Lommen og forklarede, han var kommen for at betale sit Højtidsoffer; og saa holdt han tre Halvtredskronesedler frem og spurgte, om det kunde passe. Præsten sagde: „Jo Tak!“ Og saa gik Kromanden.

Et Øjeblik efter kom Bak ud til Daglejeren og fortalte det hele, men var ulykkelig over, at han havde faaet saa mange Penge. „Tør jeg beholde alle disse Penge“, sagde han. „Manden var jo ikke ædru. Jeg tror, jeg vil gaa ned og spørge Kromandens Kone om det kan gaa an, jeg beholder Pengene“. Daglejeren mente, at det nok var Konen selv, som havde faaet Manden skikket af Sted netop med dette Beløb. Men Bak havde ingen Ro paa sig, før han kom ned i Kroen og fik Sagen rigtig undersøgt. Saa viste det sig, at Daglejeren havde gættet rigtig. Bak beholdt saa med Glæde og god Samvittighed Pengene og betalte sin Gæld; og de Penge, han saa fik tilovers, gav han de fattige omme i „Stuesoon“ bag ved Byen.

Morten Pontoppidan siger i sin Bog om Præsten Peter Rørdam: „Til at være Præst hører der baade Tro, Kærlighed, Taalmodighed, Visdom, Dannelse, hellig Begejstring og mange andre Sindets Dyder og Aandens Gaver“. Pastor Bak ejede nogen af disse Ting. Baade Tro og Kærlighed og hellig Begejstring var der i ham; men derimod kunde det være smaat nok med Visdommen, navnlig i en vis Forstand. Han blev aldrig ret klog paa denne Verdens Ting, og det var for en stor Del Skyld i hans Fattigdom. Men ogsaa Taalmodigheden kunde det sommetider knibe med, naar der var noget, der ikke var, som han syntes det skulde være. Han kunde da blive meget hæftig og bruge Mund, og ikke saa sjældent forløb han sig. Men naar saa Vreden var gaet over, blev han ydmyg og vilde gerne gøre det godt igen. I det Stykke lignede han sin Læremester Ernst Trier, En Gang havde han haft et Sammenstød med sin Karl, og Bak havde brugt meget stærke Udtryk. Da Karlen næste Morgen stod ud af Sengen, og saa ud af Vinduet, fik han Øje paa Præsten, der gik uroligt frem og tilbage foran Karlekammeret med Hovedet lidt paa skraa, som han altid gjorde ved saadane Lejligheder. Han gik og ventede paa, Karlen skulde staa op og komme ud. Og saa snart det skete, tog Præsten ham om Halsen og bad om, at det maatte være glemt, det han havde sagt til ham.

Snobberi kendte Bak ikke noget til. Han sagde altid sin Mening lige ud, ligegyldig hvem han havde for sig. Og var der noget, der stred mod hans Overbevisning, tog han altid til Genmæle uden Persons Anseelse. En Gang han var indbudt til Selskab paa Herregaarden Løndal, der ligger i Søndervissing Pastorat, blev der blandt Gæsterne talt nedsættende om en af Venstreførerne. Pastor Bak blev saa forbitret, at han erklærede højrosted, at saadan en Fornærmelse vilde han ikke finde sig i. Og han forlangte af Værtinden, at hun skulde lade hans Vogn spænde for, og han forlod Selskabet med det samme.

Pastor Bak var en udmærket Fortæller. Og med sin skarpe Iagttagelsesevne og med sin store Sans for Humor havde han i Tidens Løb samlet sammen en hel Mængde pudsige Tildragelser, som han saa foredrog ved passende Lejligheder. Naar han var i Fortællehjørnet, viste det sig, at han var helt udtømmelig paa Historier.

I Sommeren 1912 blev Niels Bak angreben af en ondartet Sygdom. En Brandbyld paa Halsen. Anden Daarlighed slog sig til, og den 14. Juli døde han paa sin 61aarige Fødselsdag.

Hvad fik Pastor Bak saa egentlig udrettet? Ja, de fleste af dem, der har kendt ham de forskellige Steder, hvor han kom til at

virke som Præst, vil sige: Ikke saa grumme meget. Det maa ogsaa indrømmes, at af synlige Resultater af hans Præstegering var der ikke saa mange at paavise.

Han var med til at oprette en lille Friskole i Rye og Forsamlingshuset ved Ry St. var ogsaa til Dels hans Værk. Men ud over disse to Ting, er der vist ikke synderligt at nævne som synlige Frugter af hans Virksomhed. Kirkegangen i Sognene var ogsaa saa som saa.

Der er heller ikke stort at prale af. Men Præsten Niels Bak var af den Slags Mennesker, som virker mere ind ad til end ud ad til. Det var ikke ved Veltalenhed, Foretagsomhed eller nogen Slags praktisk Dygtighed, at han gjorde sig fortjent blandt Mennesker. Ja, ikke en Gang hans

Godgørenhed vil vel i nogen særlig Grad kunne virke til hans Fortjeneste. Men det var selve hans Væren, hans Ærlighed og Redelighed, Ydmyghed og Sanddrthed, hans Kærlighed til Gud og Næsten, hans lyse og frejdige Tro paa Livet, hans Sang, hans altid ægte uforfalskede Vidnesbyrd, det var alt dette, der i en samlet Sum gjorde ham til et betydeligt Menneske, et af dem, der altid efterlader sig Spor, hvor de færdes, og som derfor ogsaa vil blive mindet af Efterslægten. —

— Niels Bak ligger begravet paa Rye Kirkegaard ved Siden af sin første Hustru. Han var gift 2. Gang (1891) med Signe Albrecht- sen, der var født i Boeslunde og døde 1917 i Aalborg.

**Mindesmærke i Sønder Vissing for
Sognepræst Niels Bak.**

Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole.

Af Redaktør N. P. Østergaard.

Da den 31-aarige Lars Bjørnbak i 1855 af sin tidligere Seminariefors­tander Biskop Brammer i Aarhus blev kaldet til Skolelærer og Kirkesanger i Viby, havde han i 11 Aar siddet i det magre Embede i Guldager ved Hjør­ring og i lang Tid længtes efter mere Albuerum.

Det fik han saa rigeligt af i Viby. Mere, end han maaske nogensinde havde drømt om.

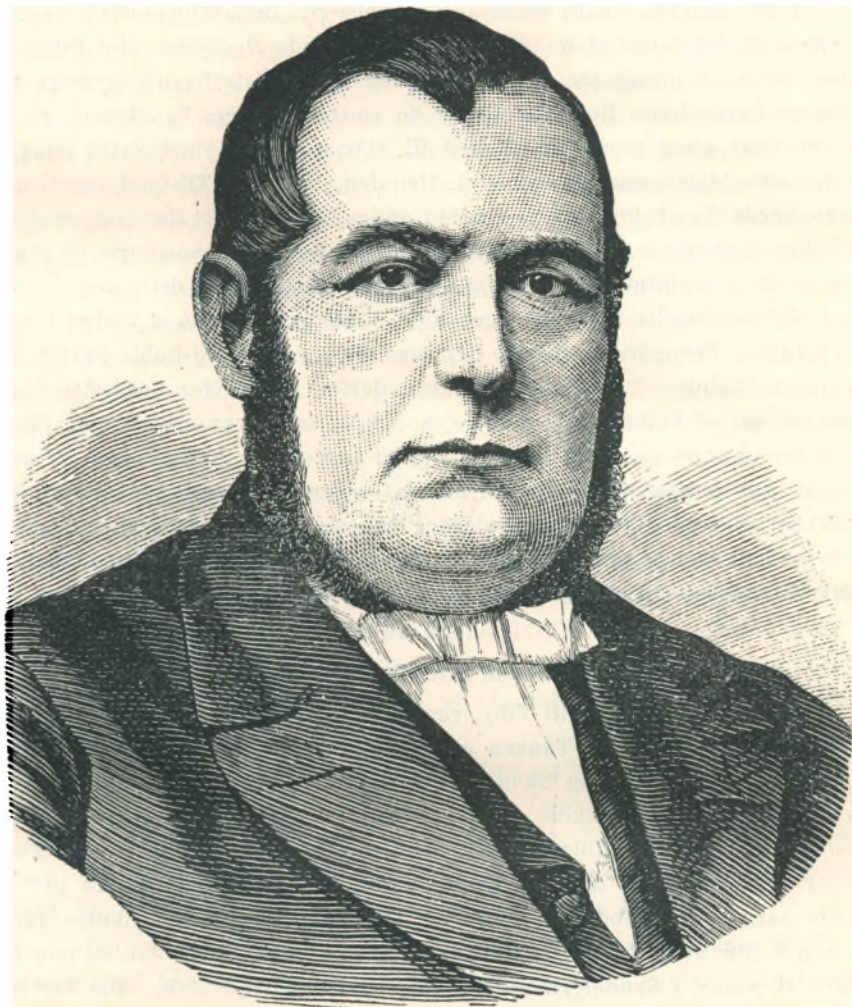
Som ivrig Skolemand havde han lige fra sin Seminarietid tumlet med Skolespørgsmaal, baade om en bedre Seminarieuddannelse og om Forbedrin­ger af Folkeskolen, og som den praktiske Mand han var, havde han tidlig sat en Aftenskole i Gang i Guldager. I et lyst Øjeblik havde ogsaa Højskoletanken dæmret for ham.

Den firskaarne og noget selvbevidste Degn i Guldager fornægtede imid­lertid ikke sit Bondeblod. Han var af rank, noget stridbar, vendsysselsk Bon­deæt, og han følte sig eet med Bønderne og var greben af det mest brændende Ønske om at ophjælpe Bondestanden.

Aaret før han kom til Viby, havde han netop i Gert Winthers »Nørre­jydsk Tidende«, som fortrinsvis læstes af Brandkassens Tillidsmænd, begyndt at skrive nogle bondevenlige Artikler under Mærket: »Søren Christensen, Gaardmand i det nordlige Jylland«. Hvem Søren Christensen var, var der ingen, der vidste. Mange uskyldige blev vistnok mistænkt. Artiklerne var af mærkeligt fængende Indhold og skrevet, saa enhver kunde forstaa det. »Et Mønster paa folkelig Fremstillingsmaade«, sagde en samtidig om dem.

»Uvidenhed avler Trældom! Det tilraaber alle Tidens og Folkeslags Historie os med Tordenrøst«, udbød Søren Christensen. »Derfor, Venner, Øjnene op. Vær kloge og virksomme. Fremad i Oplysning og dermed i aandelig Dygtighed. Hvorfor skal vi være eller lade os kalde »de dumme Bønder«? Nej, lad os oppe os! Lad os med Oplysningens og Dygtighedens Magt forsvare vor Plads i Samfundet! Lad os passe vor Dont saaledes, at det herefter skal hedde, naar nogen vil se et fortrinligt, et indbringende Landbrug: »Gaa til Niels Jensen og Peter Olsen«, og ikke som det nu hedder: »Gaa til Hr. Godsejer Schrøder eller til Proprietær Langhoff!«

Bjørnbak omtaler ogsaa, hvorledes de Bønder, der sad i Amtsraad og i Sogneforstanderskaberne, som Regel var uden Indflydelse paa Grund af

Lars Bjørnbak

Uformuenhed i aandelig Henseende. Hvad var det, der gjorde, at Eders Ord og Stemme var Nul og intet mod Præstens og Proprietærens? Det var Eders Mangel paa Oplysning og Dygtighed til med Grund og Ræson at bruge Mund og Pen. Kundskab er Magt, Uvidenhed er Trældom!

Lars Bjørnbak fortsatte med sin Artikelserie, ogsaa efter at han var kommen til Viby, og da Winthers Brandkasse — og dermed »Nørrejylland Tidende« — var forholdsvis godt udbredt paa Aarhusegnen, havde han den Tilfredsstillelse, at hans Ord fandt Læsere i mange Sogne.

Hovedlinierne i hans politiske Anskuelse paa dette Tidspunkt gik iøvrigt ud paa, at der forestod Bondestanden en lysende Dag, naar blot Bønderne vilde forstaa at hævde sig. Ved Grundloven var alle de Baand sprængt, som tidligere havde holdt Bondestanden i de andre Stænders Ledebaand, og der var nu atter givet Bonden Lejlighed til at vise, at han med Rette var gjort til de andre Statsborgeres Ligemand. Men den Frihedens Tilstand, som Grundloven havde fremkaldt, havde paa den anden Side berøvet Bondestanden den faderlige Beskyttelse, som den tit havde fundet i Enevoldskongerne, og skulde den derfor i Fremtiden hævde sin Ligeberettigelse, kunde dette kun ske ved en Kraftanstrengelse fra dens egen Side. Vilde den undgaa at falde tilbage i sin tidligere Fornedrelse, maatte den i aandelig Udvikling holde Skridt med de andre Stænder. Bondestanden burde derfor lægge stor Vægt paa Skolevæsenet, saavel Folkeskolen som Højskolen, og med Iver opfylde sine Pligter mod Kommunen og mod Staten ved med Indsigt og Besindighed at sørge for, at der vælges Mænd, som virkelig forsvarer Bondestandens Interesser og ikke er Nikkedukker i Modstandernes Tjeneste. Ved Rigsdagsvalgene maatte man endelig bruge sine Rettigheder, ellers fristede man Herremændene og Embedsmændene til at tage Magten fra Bondestanden.

Højskoletankens Stilling i Østjylland 1855.

Da Bjørnbak kom til Viby, var man i betydelige Dele af Østjylland ingenlunde fremmed for Tanken om Skoler for Ungdommen. I Uldum paa Grænsen mellem Vejle og Skanderborg Amter havde Rasmus Sørensen fra Venslev oprettet en Højskole allerede 1848, og i Gjedved ved Horsens havde Befolkningen rejst en Højskole 1854 med Bornholmeren Lucianus Kofod som Leder. Den begyndte med 18 Elever, men da Tallet faldt til 13 det følgende Aar, sagde Kofod Farvel og gik. Der blev ikke Gang i Skolen, før P. Bojsen købte den i 1859. Paa Sjælland var der kun Hindholm, og paa Fyn Kolds Højskole, i Sønderjylland Rødding og Vestjylland Staby. Det var hele Styrken. Morten Eskesen havde uden Held forsøgt i Uth i Bjerre Herred.

Mærkelig vidtskuende havde man været i Hads og Ning Herreder. Her begyndte man tidligere end noget andet Sted, Uldum undtaget. Højskole i grundtvigsk eller hindholmsk Forstand var det vel ikke, men det var i hvert Fald en Skole for Ungdommen man havde for Øje, maaske nærmest i den Form, der svarer til vore Dages Efterskoler.

Denne vor første Ungdomsskolebevægelse i Østjylland fortjener en nærmere Omtale, saa meget des mere som nogle af dens Mænd senere var med til at bære Viby Højskole frem.

Saa tidlig som i Foraaret 1852 havde en Kreds af Gaardmænd i disse to Herreder stiftet »Foreningen for Oprettelse af Vinterskoler for Landalmuens confirmerede Ungdom i Hads og Ning Herreder«. Den 24. Maj 1852 udsendte de Opfordring til »at under-

støtte vore Bestræbelser, dels ved at anmelde Optagelse i de Skoler, som bliver at oprette, dels ved at yde Pengebidrag til Skolernes første Iværksættelse. Vi anser det tjenligst, at der paa forskellige Steder i Distriktet oprettes Vinterskoler, og foreløbig har vi tænkt os, at der til Efteraaret oprettes en saadan i hvert af Herrederne, for saa vidt Midler dertil kunne opdrives.«

Skolerne skulde begynde 1. Oktober og Undervisningen strække sig over 7 Maaneder. Der skulde undervises i Boglæsning, Skriftlæsning, Skøn-skrivning, Retskrivning, Dansk Stil, Regning, Historie, Geografi og saa vidt muligt Tysk, Sang og Musik. Skolepengene for Vinteren ansattes til 10 Rdl.

Bestyrelsen eller Komiteen bestod af Skolelærer N. P. G. Nielsen, Saxild (Formand), Gdr. Anders Hansen, Oldrup, Gdr. Niels Jensen, Sander, Gdr. Jens Nygaard, Boulstrup, Gaardfæster Ole Thuun, Rude, Gdr. Jens Andersen, Østerby, Gdr. Mikkel Christiansen, Beder, Gdr. S. Jacobsen, Langballe, og Gaardfæster N. Jensen, Fløjstrup.

Opfordringen blev ogsaa indgivet til Kongen, og Frederik VII gav straks Tilsagn om et Bidrag paa 500 Rigsbankdaler af Chatolkassen. Ved denne kongelige Gave saa Komiteen sig i Stand til »med Sikkerhed at kunne love to Skolers Oprettelse« i 1852, idet man haabede, »at Befolkningen i Distriktet vil følge det af Hs. Majestæt givne Exempel; det er først, naar Folket selv vil arbejde paa at afhjælpe sin Trang i saa Henseende, at den saa nødvendige Reform af Almueskolevæsenet vil kunne ventes at faa den rigtige Retning.«

Da Kongen 4. Juli 1852 besøgte Aarhus og hyldedes af et mægtigt Bondelag paa 5—600 Bønder til Hest, havde en Deputation fra Komiteen Foretræde for Kongen, for at takke for de 500 Daler. Den unge, begavede Gaardmand Jens Nygaard fra Boulstrup*) var Ordfører, og han fortæller Kongen, hvad der har bevæget disse Mænd til at tage denne Sag op.

»Det, som har bragt os paa den Tanke at forsøge saadanne Skoler oprettet«, siger han, »var Erkendelse af, hvor meget vi endnu staar tilbage i Dannelse, og hvor nødvendigt det er for vor opvoksende Ungdom at naa et højere Oplysningstrin for at kunne varetage de Anliggender, der mulig vil blive at iagttage ved den forventede nye Kommunallovs Indførelse.«

Nogle Dage senere møder Foreningen eller Comitæen, som den nu hedder, med en ny Formand, nemlig Provst Weisner, Gosmer-Halling, og det bekendtgøres i Aarhus Stiftstidende, at man ser sig i Stand til »at oprette i Saxild By en Skole for confirmerede, og dersom et Antal af over 30 Elever melder sig, en lignende Skole i Ask«. De to Skoler skulde ledes af henholdsvis Lærer Nielsen, Saxild, og Lærer Ussing, Ask.

Der meldte sig 19 Elever, og Skolen i Ask blev der saaledes ikke noget af. »Den høiere Bondeskole i Saxild«, som Skolen der blev kaldt,

*) Jens Nygaard blev senere Amsraadsmedlem og Dbmd. Var svagelig af Helbred og døde allerede 1870, kun 49 Aar gl.

Mødet var velbesøgt af Mænd fra de tre Herreder, og man vedtog enstemmigt »Plan for den paatænkte høiere Landboskole i Viby«. Planen omfatter 10 Paragrafer, hvoraf den første siger, at »Hensigten med Skolen er at forskaffe den mandlige Ungdom af Landbostanden en videregaaende Undervisning og en fuldstændigere Udvikling af de i Almueskolen erhvervede Kundskaber«.

Skulde der melde sig flere til Optagelse i Skolen, end den kan antage, da skal de, der bor i Ning, Hasle og Vesterlisbjerg Herreder, først optages.

Undervisningen skal forestaaes af Førstelærer Bjørn bak i Viby, og om Fagene bestemmes i § 5, at

»Undervisningsgenstandene er:

- a. Dansk, hvorved især lægges Vægt paa færdig og forstandig Læsning, størst mulige Øvelse i at bruge Modersmaalet rigtigt i Tale og Skrift, forenet med nogen Kendskab til Danmarks bedste prosaiske Skribenter og Digttere,
- b. Religion, forenet med Læsning af passende Afsnit af Bibelen og det vigtigste af Kirkehistorien,
- c. Historie: Fædrelandets saa omstændeligt som muligt og de vigtigste Afsnit af Verdenshistorien,
- d. Geografi,
- e. Skønskrivning og Tegning af geometriske Figurer, af Agerdykningsredskaber, og hvad der udfordres til almindelig Bygningsvæsen,
- f. Praktisk Regning paa Tavlen og i Hovedet i Forbindelse med Geometri og Øvelse i at forfatte de Regnskaber, Overslag m. m., som kan forekomme for Landboen og Landhaandværkeren,
- g. Naturhistorie og Naturlære med særegent Hensyn til Landboens Tarv (Agerdykningslære),
- h. Sang, Øvelse i at synge Sange m. m., nogenlunde efter Takt, dog uden Noder.
- i. Tysk, der bør indskrænkes alene til at kunne læse og oversætte almindelig let Prosa, der handler om dagligdags Ting i Privatlivet og angaaende Lovgivningen.«

Skolens øvrige Anliggender varetages af en Bestyrelse paa 5 Mand, der vælges af Elevernes Forældre og Bidragyderne, og til foreløbig Komite vælges Gaardmændene Niels Jensen og Rs. Rasmussen, Holme, Niels Rasmussen, Lisbjerg Terp, And. Albertsen, Viby, Niels Rasmussen, Kasted. De tilstedeværende tegnede ikke ubetydelige frivillige Bidrag til Skolen. Det anføres, at Bidrag og Indmeldelser ogsaa modtages af Ole Svendsen, Kasted, Rasmus Olesen, Skaade, Niels Nielsen, Aaby, og Mikkel Christiansen, Beder.

En Indsender i Aarhus Stiftstid. finder, at det er et glædeligt Vidnesbyrd om den tiltagende Sans for Oplysning og aandelig Forædling hos Bondestanden, at den med Iver griber Lejligheden til at tilvejebringe Anstalter, hvor dens opvoksende Sønner kan delagtiggøres i den almindelige Oplysnings Goder. Man har ogsaa været heldig med at faa et passende Lokale

tilleje — det var det gamle Præsteenkesæde i Viby — og med at finde »en folkeligsindet, med Aandslivlighed, klar Opfattelse og Udtryksmaade begavet fremadstræbende kristeligsindet Mand, der er i Besiddelse af udmærket Indsigt og Duelighed« til at forestaa Skolen. Han vil sørge for, at Undervisningen frembringer »en sund Aandsudvikling«.

Man finder ogsaa, at Viby har en heldig Beliggenhed. Landevejen gaar lige forbi, og Stedet ligger behageligt nær ved Aarhus. Det har været sagt, at

Planen skulde være mindre behagelig for Provst Weisner, der jo stod Saxild Højskole nær, men det kan man ikke tro, har noget paa sig, for det maa jo være til Hæder for Provsten, at Oplysningstrangen er saa levende i hans Provsti, at man ønsker mere end een Skole.

Forhaabningerne slog til. Provsten gjorde ingen Modstand, den indsendte Plan blev godkendt af Ministeriet,

Viby højere Landboskole 1857—70.

og den 2. November 1857 aabnedes »Viby høiere Landboskole« med 19 indtegnede Elever.

Viby Højskole 1857—1863.

Den bekendte sønderjydske Præst L. Chr. Hagen havde allerede i 1841, da man drøftede Oprettelse af en Højskole i Sønderjylland, gjort opmærksom paa det Misforhold, der var mellem Bondens Velstand og Formue og den Oplysning og Dannelse, han sad inde med. St. St. Blicher havde givet ham sin Tilslutning og begejstret udtalt sig for Højskoler »overalt i Daneriget«, idet han tilraabte Bønderne et: »Frem, Bondemand! Kundskab er Styrke!«

Lars Bjørnbaks Tanker gik i samme Retning. Ogsaa han paapeger, at den tiltagende Velstand maa forenes med større Kundskabsfylde, og de sirlige Præsteord omsætter han i djærvt Folkesprog, naar han udslynger sit tordnende: »Kundskab er Magt, Uvidenhed Trældom! Frem, Bondemand, frem!«

Planen for Viby højere Landboskole viser med al Tydelighed, at Bjørnbak hævdede Kundskabernes ubetingede Nødvendighed som Grundlag for Oplysning. Gang paa Gang i sine Taler ved Skoleaarets Slutning indprenter

han Eleverne, at »Kundskab er Magt«. Han minder om Oplysningtidens Mænd, naar han i 1861 indleder i Vendinger som disse:

»Kundskab er Magt« er en Sætning, som den almindelige Erfaring, der kommer til os gennem Historiens Vidnesbyrd, saavel som den personlige Erfaring af den, der med aabent Øje betragter Begivenhederne om sig, tydeligt nok stadfæster. For Menneskevennerne, der glæder sig over, at stedse flere og flere af Samfundets Medlemmer udrives af Vankundighedens Trældom, er det en sand Glæde, at Erkendelsen af denne Sætnings Sandhed vinder stedse større og større Udbredelse . . .«

I sin Skole tager han praktisk paa Tingene. Han vil, at Eleverne skal have Resultater, man kan »tage og føle paa«. Undervisningen i Dansk bliver efterhaanden det alt overskyggende, og mere end den gengivne Timeplan giver Indtryk af. Allerede i Skoleaaret 1859—60 gives der 15 ugentlige Timer i Dansk, fordelt mellem Læsning, Analyse, Retskrivning, Stil, Samtaler m. m. Han var en udmærket Lærer i Dansk. Eleverne lærte hurtigt og let at skrive rigtigt. Ved Siden af søgte han at bibringe Eleverne Kærlighed til Digtekunsten. Han var en dygtig Oplæser, havde en klangfuld Sangstemme, og gengav fortræffeligt Digterværker som »Hakon Jarl«, »Axel og Valborg« o. lign.

At meddele Undervisning alene ved Foredrag mente han ikke førte til Maalet. Han vilde have Eleven til at arbejde med; thi, siger han, »Kundskaber bliver først til Oplysning, naar de tilegnes paa en saadan Maade, at de faar Indflydelse paa Elevens Tankesæt, saa at de klarer hans Forstand, forædler hans Følelser og derigennem skaber en Viljekraft«.

At slaa sig til Taals med det praktisk nyttige, det, hvis Værdi kan udregnes i Kroner og Ører, var ingenlunde Bjørnbaks Hensigt. Hans Skole blev undertiden beskyldt for noget i den Retning. Hans Søn Viggo værger omhyggeligt sin Fader i saa Henseende.

»Den tørre, ufrugtbare Viden, der savnede Livet«, siger han »var Lars Bjørnbak en afgjort Modstander af, og den Misforstaaelse af Højskolens Gerning i Retning af praktisk Udbytte som gør sig gældende, naar Folk kommer paa Højskolen og kun vil »regne« og »skrive«, modarbejdede han af alle Kræfter. »Det kan ikke nytte, de kan regne og skrive den slemme et Øre af, naar de ikke har noget at regne og skrive om«, var altid hans Svar, naar nogen vilde plage ham med saadanne Fordringer. Lige saa bestemt som han forlangte, at Eleverne med Flid skulde arbejde paa Fag som Regning, Dansk, Skrivning, Tegning, osv., lige saa bestemt forlangte han, at enhver skulde være med til de historiske Foredrag og lignende Fag«.

Naar man ser paa Timeplanen for Vinteren 1858—59, er man ikke i Tvivl om, at Viby højere Landboskole var en arbejdende Skole, en Skole, hvor Eleven skulde virke Dagen igennem og arbejde med en afsluttende Examen for Øje. Om Aftenen havde man travlt med Lektier og andet Hjemmearbejde.

Som Maal for Undervisningen havde Bjørnbak i sin Skoleplan angivet, at den skulde bibringes Eleverne saaledes, at »de ikke blot udvider deres Kundskabskreds og udvikler deres Forstand, men at den og tjener til at bestyrke dem i kristelig Tro og gode Sæder, i Kærlighed til Fædrelandet og Agtelse for dets Love og Øvrighed«.

Læseplan for Viby højere Landboskole i Vinteren 1858—59.

Time	Mandag.	Tirsdag.	Onsdag.	Torsdag.	Fredag.	Løverdag.
9—10	Naturhistorie	Tavleregning	Tavleregning	Geografi	Tavleregning	Geografi
10—11	Skrivning	Geografi	Skrivning	Tegning	Skrivning	Læsning
11—12	Geometri	Tegning	Hovedregning	Hovedregning	Naturhistorie	Sang el. Diktat
1—2	Fædrelandsh.	Agerdyrkning	Fædrelandsh.	Læsning	Tysk	Naturlære
2—3	Læsning	Verdenshist.	Læsning	Verdenshist.	Fædrelandsh.	Grammatik
3—4	Retskrivning	Læsning	Grammatik	Stilrettelse el. Retskrivn.	Retskrivning	Regnskabsfør.
4—5	Stilrettelse	Regning	Tysk	Retskrivning	Regning	Religion

Viby Højskole havde til Huse i lejede Lokaler. Som den forsigtige Mand Bjørnbak var i økonomisk Henseende, opførte han ikke store, dyre Skolebygninger, før han havde Elever til at fylde dem. Autoriteterne tillod ham at leje Præsteenkesædet i Viby, saa længe der ikke var Brug for Bygningen paa anden Maade, og den aarlige Leje udgjorde kun 44 Rigsdaler. Eleverne indkvarteredes ude omkring i Byen.

Da Højskolen aabnedes den 2. Novbr. 1857 var der som sagt indmeldt 19 Elever, men de 4 fik Forhindringer eller Betænkeligheder, saa Holdet blev paa 15 Mand. I den første halve Snes Aar var der ikke andre Lærere end Bjørnbak og en yngre, seminariueddannet Lærer, og det var naturligvis Forstanderen, der trak Læsset, samtidig med at han passede sit Arbejde i Børneskolen. Hans Arbejdskraft var næsten ubegrænset.

»Han syntes at være rigtig i sit Es«, siger Sønnen Viggo, »naar han om Morgenens begyndte med Religionsundervisningen i Børneskolen, og her fortsatte han saa i fire Timer til Middag med Læsning og Retskrivning. Om Eftermiddagen arbejdede han saa fem Timer i Højskolen, og efter en saadan anstrengende Dag havde han endnu Kraft til at arbejde videre, dels med særskilt Undervisning af Elever, der var længst tilbage, dels med sine andre Arbejder«.

Det maa her indskydes, at de syv daglige Timer, som Højskolen begyndte med, senere udvidedes til 8 og 9.

Da det havde sine Vanskeligheder at finde en Lærer, der kunde paa tage sig Undervisning i Landmaaling og Nivellering, tog Bjørnbak resolut et Par Maaneders Landmaalerkursus i København, og saa var der ikke længere Fare for, at Skolen skulde mangle en dygtig Mand i disse Fag.

Den anden Vinter steg Elevantallet til 17, hvoraf de fire ogsaa havde været Elever det foregaaende Aar, et Forhold, der ofte gentog sig, og som Bjørnbak satte megen Pris paa. Adskillige nød Privatundervisning Aaret gennem som Forberedelse til Seminarium, Landbohøjskole o. lign.

Examensdagene, hvormed Vinterskolen sluttede, var Højskolens store Festsdage. De skriftlige Prøver i Stil, Regning, Regnskabsføring, Geometri, Tegning og Skønskrivning var forud aflagte og bedømte af Censorerne, der gerne bestod af Præster og Lærere fra Omegnen, Adjunkter fra Aarhus Latinskole og fremragende Landmænd blandt Skolens Venner. Det var Mænd som Stiftprovst Boesen, gamle Pastor Friis i Holme, Pastor Steenberg, Viby, Adjunkterne Schaldemose, Hovgaard og Guldberg, Aarhus, Lærerne Andersen, Maarslet, Nielsen, Brabrand, Kraiberg, Aarhus, Andersen, Tranbjerg, Højmark, Stautrup, og Poulsen, Skaade, Gaardmændene Mikkel Christiansen, Beder, Niels Rasmussen, Lisbjerg Terp, Niels Bjerring, Brabrand, A. Albrektsen, Viby, og Sognefoged Knud Jacobsen, Tranbjerg, samt Landmaaler Reinhold Jensen. Det var inden Skismaet mellem Bjørnbakkerne og Grundtvigianerne.

Den mundtlige Examen fandt Sted i Overværelse af en talrig Forsamling af Elevernes Forældre, Omegnens Beboere og Lærere. Der examineredes i Læsning, Analyse, Danmarkshistorie, Verdenshistorie, Geografi, Hovedregning, Naturhistorie, Naturlære, Tysk — et Fag, der snart bortfaldt — og ved den første Examen den 3. Maj 1858 »aflagdes derhos Prøve paa, hvorledes Religionsundervisning fremmes i Skolen« samt i Sang.

Det var jo ikke saa lidt at komme igennem, og og stundom maatte Examinationen i nogle af Fagene udskydes.

Naar saa Examenskaraktererne blev læst op, og det dryssede velgørende med ug'r, ug÷'r, mg+'r og mg'r eller lavere Grader, følte Belønningen for Vinterens Slid, men naar det regnede paa Eleverne, dryppede det paa Forstanderen og hans Medlærer i Form af anerkendende Erklæringer af Censorerne i Examensprotokollen. Saaledes i 1859 ved Examen af Skolens 2. Hold, da Censorerne med Stiftprovst Boesen og den ansete Skolemand Lærer Kraiberg i Spidsen udtaler, »at det var os en Glæde at se, at den samme gode Aand [som forrige Aar] herskede saavel mellem Bestyreren og hans dygtige Medlærer, Seminarist Christensen, som mellem disse og Skolens Elever. Det synedes kendeligt, at de unge, der i dette Vinterhalvaar havde besøgt Skolen, havde gjort betydeligere større Fremskridt. Ved Prøvens Afslutning føler vi os opfordrede til i Elevernes, Forældrenes og mange andres Nærværelse at takke d'Herr. Lærere og ønske Held og Velsignelse for Skolen«.

Aaret efter steg Anerkendelsen yderligere.

Censorerne erkender nemlig i 1860, at »Eleverne ved denne Examen viste en saadan Dygtighed, at det ikke lidet overgik, hvad tidligere Aar var Tilfældet«. Og de udtaler Haab om, at »Landbostanden mere og mere vil indse, at den ved en saadan Undervisningsanstalt har en fortrinlig Lejlighed til at forberede den Aandsudvikling, som dens hele Stilling i Samfundet fordrer«.

Naar man betænker, at de fleste af Eleverne ved deres Ankomst til Skolen »næsten var blottede for enhver Kundskab, ja, mange kunde hverken

læse, skrive eller regne, og alle gjorde det kun yderst kummerligt og slet, faar man uvilkaarlig Respekt for de Lærere, der i Løbet af et halvt Aar kunde drive det dertil, at de samme Elever var i Stand til at besvare Opgaver som følgende, der blev givet ved Foraarsexamen 1861:

Den skriftlige Prøve bestod i, 1) at Eleverne skrev et kort Stykke efter Diktat, 2) gengav med egne Ord et Digt eller en forelæst Fortælling, 3) en Afhandling om et opgivet Emne (»Menneskets Rettigheder og Pligter lige over for Dyrene«) og 4) en Bog, hvori de havde indført de Regnskaber, som kan forekomme for en mindre Jordbruger i hans private Stilling, f. Ex. Regnskab over Indtægt og Udgift, Driftsplan m. v., og saadanne Regnskaber, som han som Sogneforstander kan komme til at skulle forfatte, f. Ex. Kommuneregnskab, Ligning, Skoleregnskab m. m., 5) Regning, som bestaar af a) en Opgave af Reguladetri i Brøk, b) en Opgave af omvendt, sammensat Reguladetri, udregnet efter reesisk Regel eller Kæderegel, samt c) en Opgave, der kræver Kvadrat- og Kubikregning og Anvendelse af Decimalbrøk. Eleverne regnede følgende Opgaver:

Nr. 1. Hvor stort et Parti Rug skal der leveres af en By paa 140 Td. 2 Skp. 3 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn, naar der ydes $\frac{3}{4}$ Td. Rug af hver Tønde Hartkorn, og hvor meget i Penge koster hele Partiet, naar hver Tønde Rug er lig $2\frac{1}{2}$ Rd.

Nr. 2. Fire Mand paatager sig at grave en Grøft, 125 Favne lang, 3 Favne dyb. De arbejder 15 Dage og 12 Timer daglig. Da denne Grøft er færdig, rejser den ene, og de andre paatager sig at grave en anden Grøft af $2\frac{1}{2}$ Alens Dybde paa 14 Dage. Hvor mange Timer daglig maa de arbejde, naar Grøften er 140 Favne lang?

Nr. 3. Hvor mange Læs Jord vil der blive af en Grøft, som skal være 200 Favne lang, 6 Fod bred foroven, skarp forneden, og den skraa Højde (Sidefladens Højde) er 5 Fod, naar Fadingen af Vognen, hvorpaa Jorden køres bort, og som hver Gang nøjagtig fyldes, har en lodret Højde af 1,2 Fod, er 2,4 Fod bred foroven og 1,6 Fod forneden og overalt er 6,3 Fod lang.

Regneopgaverne udregnede under Opsigt. En af Eleverne udregnede Opgaverne i følgende Tid: Nr. 1 i 18 Minutter, Nr. 2 i 20 Minutter og Nr. 3 i 20 Minutter.

I Landmaaling bestod Prøven i at konstruere et Kort af en Gaard paa 40 Tdr. Ld. efter i Marken optagne Kædemaal med Beregning, Inddeling af 9 Indtægter, samt i Tegning af et Nivellementsprofil over en Grøft paa 300 Alen og Affattelse af den dertil hørende Beregning af den Jordmasse, der indeholdes i Grøften.

Ved den mundtlige Examen lagdes Vægt paa, at Eleverne med egne Ord kunde gøre Rede for, hvad de havde lært i Historie, Geografi m. v. Tankeløs Opremsning taaltes ikke. I Indenadslæsning lagdes særdeles Vægt paa den rette Betoning.

Paa Examensdagen glemte Eleverne ikke at takke Skolens Forstander for den Omhu, han havde udvist i Undervisningen, og der overrakte ham Erkendtlighedsskrivelser og kostbare Gaver, saasom et Dusin Spiseskeer, et Taffeluhr, og Andenlæreren et Lommeuhr osv.

Lars Bjørnbak holdt ved saadanne Lejligheder en Tale, hvor han udtalte sig om Undervisningen og dens Formaal. Et Aar vender han sig f. Ex.

mod dem, der mener, at der paa Viby Højskole læres mere, end der behøves for en almindelig Jordbruger. Denne Anskuelse erklærer han for den allerfarligste for Almenoplysningens Fremme i Almindelighed og for Skolen i Viby i Særdeleshed. »Thi«, siger han, »alle de, der mener saaledes, hverken kommer her selv eller sender deres Sønner hertil. Skolen vilde da staa tom, hvis der ikke glædeligvis var en Del Mænd, Kvinder — thi Mødrene sender Skolen mange Elever — og unge Mennesker, der havde faaet Øjnene aabnede for Tidens Krav og ganske rigtigt indser, at som »Kundskab er Magt« i Almindelighed, saa stiller ogsaa vor Tid saa stærke Fordringer til Bondestanden, at den enten maa hævde sin private og statsborgerlige Stilling ved stærk Fremgang i aandelig Udvikling, eller bukke under i en Kamp, som den ej er mægtig at føre formedelst sin aandelige Afmagt«. Han kommer derefter nærmere ind paa de Krav, der maa stilles til den, der skal deltage i Styrelsen af Kommunernes og Amternes Anliggender og henviser til, at naar mange Landbrug lader en Del tilbage at ønske, skyldes det ofte Mangel paa Indsigt hos Landmanden.

Og han vender sig mod dem, der maaske vil mene, at der læres for lidt — mod den jordbundne og pengebegærlige Mand, der mener som saa: Aldrig har jeg kostet saa meget paa min Søn som i Vinter, og hvad kan han saa tjene mere end før; thi for saa mange Penge maa der da kunne læres forfærdelig meget.

»Den der taler saaledes«, siger Lars Bjørnbak med Vægt, »ham maa vi minde om, at det ej er gjort alene med at give Penge ud. Eleven maa have Gave og Anlæg, Lyst, Flid og Stadighed. Men ikke nok dermed, der skal Tid til dette som til alt. En Landmand f. Ex. kan meget fremskynde en Sæd, naar han behandler sin Mark med Flid og Omhu, følger en god Driftsmaade efter hans Jords særegne Beskaffenhed, bruger gode Redskaber, tilstrækkelig Gødning, godt Sædekorn etc., saa at han, naar Gud giver Regn og frugtbare Tider, kan høste rigeligere end en anden Landmand, der hverken bruger Flid eller Forstand. Men alligevel kan han ej bringe det til, paa Dage eller faa Uger at høste god og moden Sæd af den Slags, der fordrer flere Maaneder til Udvikling og Modenhed; thi det er imod Naturens Orden. Men paa samme Maade er det med den, der dyrker Aandens Ager, med Læreren. Ogsaa han kan ved Flid og Omhu, ved gode Læregaver, ved god Læremaade, ved at agte med Forstand paa sine Elevers Ejendommeligheder, ved gode Læremidler etc., ved Guds Bistand bringe god Frugt, naar Tiden kommer; men heller ikke her formaar Mennesket at gøre noget, der strider mod den naturlige Udvikling, hvis Frugten ej skal blive svangt Korn. Ogsaa Aanden skal have sin Udviklingstid. Naar dette holdes for Øje, saa vil man ikke forlange, at vi ved denne Skole i et halvt Aar skal kunne udrette, hvad flere Aar ellers ikke have kunnet bringe tilveje«.

I denne Forbindelse udtaler Bjørnbak Haab om, at Eleverne ikke vil blive hovmodige af deres Visdom, men glæde sig over det lille Fremskridt, de har gjort paa Oplysningens Vej, og forstaa, at der endnu er meget at lære, og at »intet Menneske kan gennemvandre Kundskabernes grænseløse Mark blot i en enkelt Retning, selv om de anvender hele deres Liv dertil«. —

— Det var lykkedes Lars Bjørnbak og de Mænd, der støttede ham, at samle saa mange Elever, at Højskolen kunde holdes gaende. Selv om Vejene til Viby just ikke var sorte af Mennesker, maatte Resultatet efter Tidens Forhold anses for respektabelt. Højskolerne gjorde ingen Fremskridt i disse Aar.

**Skoleforstander Lars Bjørnbak og Hustru Eline,
f. Hedegaard.**

Antallet af udexaminerede Elever udgjorde i 1858: 15 — 1859: 15 — 1860: 17 — 1861: 21 — 1862: 19 — 1863: 19. I Almindelighed var 2—3 Elever forhindrede i at deltage i den afsluttende Prøve, saa det virkelige Elevantal laa noget højere. Allerede 1859 kunde der holdes en Slags Sommerskole, hvor der var 8 Elever, overvejende saadanne, der forberedte sig til Optagelse paa Seminarium eller anden Læreanstalt. Pigeskole begyndte først 1868.

Størst var Tilslutningen fra Skolens nærmeste Omegn: Viby og Holme Sogne. Ellers er den temmelig spredt, overvejende dog fra de tre Herreder nærmest Aarhus og kun yderst faa fra Hadsherred, hvor Højskolen i Saxild dækkede Behovet. Dens Elevantal og Undervisningsform var omtrent som Vibys.

I økonomisk Henseende kom man godt over det første vanskelige Aar, takket være frivillige Bidrag paa ialt 240 Rdl. fra interesserede Bondemænd, men denne Indtægtskilde tørrede hurtig ind til en halv Snes Daler om Aaret. Til Gengæld steg Statstilskudet det andet Aar fra 300 til 600 Rdl., men da hver Elev kun skulde betale 10 Rdl. i Skolepenge for hele Vinteren og nogle havde Fripladser, blev der som Regel kun 250 Rigsdaler til Forstanderen, undertiden mere, til andre Tider mindre, medens Andenlæreren lønnedes med 300 Rigsdaler. I det hele taget var det økonomisk set ingen lukrativ Forretning at være Højskoleforstander i Viby. Trods det store Elevantal i Halv-

fjerdserne, blev der mindre og mindre til Bjørnbak, og da Regeringen i 1873 af politiske Grunde brutalt nægtede Skolen ethvert Tilskud, fik han overhovedet ingen Løn, men maatte endog hvert Aar dække et Driftsunderskud paa 4—500 Kr. Da han Nytaarsaftensdag 1875 gør Regnskabel op og regner ud, at han siden Skolens Stiftelse gennemsnitlig har faaet 28 Øre pr. Undervisningstime, er det ikke saa mærkeligt, at han er lidt bitter mod Magthaverne. Men det er ham en Trøst, at ingen kan sige, at han har brugt Skolen som et Middel til at berige sig ved.

Det var »med frejdigt Haab og i fast Tillid til, at et godt Værk, der fremmedes ved redelige Midler og med Udholdenhed nok vilde lykkes«, at Lars Bjørnbak havde oprettet sin Højskole. Paa det Tidspunkt, da vi forlader ham — det sidste Aar før 64-Krigen — er han ved godt Mod. Aarene havde styrket Tilliden til ham og hans Skole. Paa Vejen mod det Maal, han havde sat sig -- og det var jo forskelligt fra det, som f. Ex. Kr. Kold havde sat for sin Gerning — havde Bjørnbak præsteret det fremragende. Jeg tør — udtalte han allerede et Par Aar tidligere — med Hensyn til Skolens egentlige Bestemmelse: Uddannelse af oplyste Landboere trøstigt henviser til samtlige i denne Retning herfra udgaaede Elever: til den Dom, de selv maatte udtale om Skolen, til den Dygtighed, de herefter udviklede, og jeg haaber, at det skal vise sig, at de fleste af dem vil vise sig som hæderlige og dygtige Mennesker i deres Stilling.

Kilder: Aarhus Stiftstid., Nørrej. Tid., Viby Højskoles Regnskaber, Aarhus Amtstid., mundtlige Meddelelser.

Viby højere Landboskole. Eleverne 1857—63. *)

1. Hold. Vinteren 1857—58.

Niels Sørensen Hjortshøj, Vejlbj. Rasmus Sørensen, Graa Mølle (Kommissionær i Aarhus). Peder Nielsen Bjerring, Brabrand (død som yngre). Anders Andersen Byriæl, Voldby ved Hammel (Gdr.). Gerhard Bartold Laursen, Røde Mølle. Christen Christensen, Viby Mk. Carl Marius Nielsen, Kasted (Gdr. i Skæring). Søren Sørensen, Vistoft (Lærer i Søndergaard). Christen Riisberg, Laasby (Gdr. i Ask). Jens Jørgensen, Viby (Træhandler i Aarhus). Jens Rasmussen Holm, Holme (Lærer i Stouby). Niels Marcussen, Gjellerup (bosat i Aarhus). Niels Nielsen, True Mølle. Mikkel Sørensen, Hasle (Gdr. i Trige). Hans Nielsen, Holme.

2. Hold. Vinteren 1858—59.

Jens Hansen (Holm), Viby (Lærer i Hvilsted). Hans Laurits Severinsen, Viby (Gdr. i Ugilt, Vendsyssel). Ditzel Terkildsen, Skorup (død som yngre). Hans Nielsen, Holme (Sømand). Jørgen Glavind, Hørning v. Randers (Gdr.). Jens Rasmussen, Holme. Hans Peter Hansen. Søndervinge (Gdr. i Viby, Folketingsmand for Aarhuskredsen 1876-79). Peder Pedersen, Holme Mark (død som yngre). Anders Byriæl, Voldby. Niels Poulsen Christiansen, Hvalløse (Gdr.). Peder Jensen, Adslev (Gdr. i Adslev, død 1932). Ove Nielsen, Jegstrup

*) Listen omfatter paa et Par Undtagelser nær kun de examinerede Elever. Oplysningerne om Elevernes senere Skæbne hviler tildels paa Skolens Oplysninger 1877. De, der er døde inden dette Aar, er betegnet: død som yngre.

(Gdr. i Stautrup). Carl Jensen, Vejlbj. Hans Pedersen, Trige (Gdr.). Niels Nielsen, Viby Mark. Søren Christensen, Skejby (Gdr. i Them). G. B. Laursen, Røde Mølle.

3. Hold. Vinteren 1859—60.

Emil Sauter, Bjerager (Lærer i Vindum, kendt Skolemand). Carl P. Brunsilus, Maarslet Mk. (Lærer i Vendsyssel). Anders Lauge Rasmussen, Segalt (Dyrlæge). Anders Vorre Rasmussen, Uggelbølle (Gdr.). Thomas Christensen, Thorsager (Folketingsmand i Ebeltoftkredsen 1869—90). Hans Hansen, Hvorslev (Købmand). Christen Jacobsen, Guldager pr. Varde. Hans Pedersen Skov, Sleth (Lærer i Viby). Carl Jensen, Vejlbj. Peder Jensen, Gjerlev, Randers Amt (Gdr.). Søren Rasmussen Møller, Tvenstrup (Hmd. i Hvilsted). Hans Nielsen, Holme. Peder Pedersen, Holme Mk. Anton Jensen, Gjessø (Gdr.). Mogens Pedersen, Skovby (død som yngre). Niels Nielsen, Viby. Hans L. Severinsen, Guldager pr. Hjørring.

4. Hold. Vinteren 1860—61.

Hans Hansen, Hvorslev. Rasmus Frederiksen, Aistrup (Andenlærer ved Viby Kommuneskole). Hans Pedersen, Sleth. Thomas Michelsen, Nordby, Samsø (Lærer i Ørby). Jens Peter Petersen, Viby, Hans Peter Seiersen, Mellerup (Lærer i Onsild). Carl Jensen Welling, Gjessinggaards Mølle, Tvede Sogn, Randers Amt. Arnold Brandt Lehman, Foldby (faldt ved Dybbøl). Alfred Bjørnbak, Viby. Niels Peter Nielsen, Egaa (Lærer). Hans Nielsen, Holme. Niels Rasmussen, Pedholt (Gdr.). Peder Pedersen Høgsgaard, Rasborg (Hmd. paa Gram Mk.). Hans Sørensen, Svinbo (Gdr.). Peder Andersen, Grensten (død som yngre). Peder Olsen Leth, Skovby (Gdr.). Henrik Würgler, Vestervelling (død som yngre). Søren Tind Pedersen, Vester Velling, (død som yngre) Hans Emil Pedersen, Svorbæk (Gdr.). Peder Sørensen, Hørslev (Gdr.), Lars Hansen, Besser, Samsø (Boelsmand).

5. Hold. Vinteren 1861—62.

Niels Jensen, Onsted (Lærer i Aabo, senere Dyngby, Folketingsmd.). R. Frederiksen, Aistrup. Jens P. Petersen, Viby. Peder Basse Jørgensen, Ommestrup (Gdr.). S. Pedersen, Voldby. Frants Reinholt Knappe, Sabro (død som yngre). Lars Nielsen, Skavanger, Torslev Sogn, Hjørring Amt (Gdr.). Niels P. Nielsen, Buurgaard, Grædstrup Sogn, Skanderborg Amt (Lærer). Niels Sørensen, Pederstrup (Gdr. i Tvenstrup). Rasmus Sørensen, Saralyst (Gaardforpagter). Rasmus Madsen Dam, Viby Mk. (Købmand). Hans E. Leth, Blegind (Gdr.). Rasmus Peter Nielsen, Hørning v. Randers (Gdr. i Trustrup). Jac. P. Petersen, Viby. Søren Rasmussen, Sleth. Christen Hansen Krogh, Viby Mk. Niels Albrecht Jespersen, Galten (Gdr. i Stautrup). Adolf Hviid, Viby. Jensenius Emilius Branth, Lihme. Thomas Mikkelsen, Nordby, Samsø (Lærer i Ørby). Knud Jørgensen, Rohde (Tømrer i Galten). Christen Olsen, Mjesing (Gdr. i Mjesing, død som yngre).

6. Hold. Vinteren 1862—63.

Niels Jensen, Onsted. Jens Peter Petersen, Viby. Niels Rasmussen, Galten. Enevold Nielsen, Harlevholm. Ludvig Andersen, Maarslet (Søn af Landstingsmand, Lærer Andersen, rejste til New Zealand). Anton Jacobsen, Odder (Lærer). Søren Pedersen, Voldby, Randers Amt (død som yngre). Peder Christensen, Enslev, Velle Sogn, Viborg Amt (Lærer i Vester Velling). Janus M. Jensen, Viby Mk. (Gdr. paa Viby Mk.). Rasmus Jensen, Vithen. Laurits Olsen, Naur, Ringkøbing Amt. Søren Rasmussen, Sleth. Niels Andersen, Viby. Niels N. Hansen, Faarvang. Peder Rasmussen, Fløjstrup (Gdr. i Klank). Emilius Brandt, Lihme. Christen Jensen, Galten. Peder Pedersen, Ingerslev Mk. Frantz R. Knappe, Sabro.

Annexgaarden i Taaning.

Stuehuset og de Bindingsværks-Udbygninger er opført omkring 1830—35. I Murene er fundet en Mursten med Aarstallet 1832. Paa en Stang foran Stuehuset hænger hjemmespundet Hørgarn til Bleg. I Haven foran Stuehuset er endnu bevaret en af de gamle Gadebrønde.

Gamle Stednavne og gamle Beboere i en gammel Landsby.

Af R. P. Randsløv.

I. Stednavne.

Næsten alle Landsbyer har en Del Navne paa Gaarde og Huse, der kan betegnes som Fællesnavne efter den Beliggenhed, de paagældende Ejendomme har. Ligger Gaarden højt, er det Overgaard, og ligger den lavt, bliver det til Nedergaard eller Dalgaard. Nørre-, Sønder-, Øster- og Vestergaard er ogsaa Navne, man idelig træffer, ligesom Stednavne, der ender paa Balle, er saare almindelig, fordi Balle-Endelsen idelig og idelig gaar igen i Marknavnene, Derimod er Paikjærhus særegent for denne Beboelse, og Vridom har næppe mange Navnefæller. Hos en Del af Stednavnene ligger Oprindelsen til Navnet temmelig klart, Navne som Eskholt, Hørballe, Krybily, Odderslyst, Paikjærhus, Persen, Ravnereden, Smørsig, Sommersæt, Sortholm, Stampemøllen, Statene, Vedstown og Vridom er jo ikke vanskelige at finde en Forklaring til, især naar man kender Omgivelserne. Derimod er det ikke saa nemt at finde en Forklaring til Doudal og Lattangen. Den første Ejendom ligger i en Dal, som Navnet antyder, men hvad betyder »Dou«? Det er jeg ikke sprogkyndig nok til at kunne tyde. Lattangen er en Udmarkslod paa Yding Mark. Den ligger i en Krog inde ved Skoven, men hvilken Forbindelse den har med Lærred er ikke nemt at forstaa, og jeg kender intet Sagn, der kan oplyse om Navnets Oprindelse.

Om de andre Navne kan oplyses følgende: Eskholt er en Gaard, der ligger i en Skovlysning, og Skoven har en Del Asketræer. Hørballe er som alle »Baller« et noget højtliggende Terrain, hvor der mulig i tidligere Tid har været dyrket en Del Hør. Krybily er et Navn, der findes flere Steder i Jylland, og dets Oprindelse og Betydning fremgaar jo af selve Navnet. Odderslyst var en nu nedlagt Gaard i Ousted Sogn. Den laa ved et Afløb fra Riis Mose, og der har vel nok tidligere været Valfartssted for det Dyr, der har givet Ejendommen Navn. Pajkjærhus havde Navn efter et lille nu udtørret Kjær. Om Stedet kan forøvrigt oplyses, at det tidligere var Smutkro med en Værtinde, der hed Ane Jokums. Naar hendes Søn, Jokum, kalkede Gaarden, malede han altid Bogstaverne H. H. P. H. paa Gavlen ud mod Vejen, og da han en Gang blev spurgt om Betydningen, oplyste han: »Huset Heder Pajkjær-Hus«. Nu er Navnet glemt af de allerfleste, og hen over det lille Kjær, der har givet Anledning til Navnet, gaar Ploven og Høstmaskinen. Persen er en Gaard i Horndrup. Den ligger ved en Snevring af Vejen fra Horndrup til Hylke. Det maa vel være sammenlignet med en Perse, man skulde igennem. Stedet kaldes undertiden ogsaa Krømpenpers. Ravnereden ligger i Nærheden Skov, og Smørsig og Sommersæt leder Tanken hen paa frugtbare, sollyse og lune Pletter. Sortholm har antagelig Navn efter den oprindelig mørke og afsides Skovkrog, hvor Gaarden blev lagt. Stampemøllen hedder egentlig Rødkildegaard, fordi den ligger ved et Kildevæld, der benævnes Rødkilde. Men for et Hundrede Aar siden lavede den daværende Ejer et Stampeværk, der blev drevet ved Afløbet fra Vældet, og siden den Tid kaldes Gaarden i daglig Tale for Stampemøllen. Stampeværket er nedlagt for lange Tider siden. Folk laver jo ikke Vadmel mere —, men Navnet er endnu det Navn, der mest bruges, naar der er Tale om den Ejendom. Statene er en temmelig enligt liggende Gaard paa Hem Mark i Nærheden af det saakaldte Firskjel, der hvor Taaning, Ousted, Yding og Vorladegaard Sogne støder sammen. Gaarden har ogsaa heddet Elkjær, men nu er alle Elleronderne ryddet og Jorden opdyrket, og nu hører man kun Statene-Navnet. Hvor Vedstowen ligger, har der tidligere været Skov. Træerne er blevet fældet, og Rødderne er vel først bleven fjernet efterhaanden. Men saadanne Træstød kaldes jo paa jydsk »Stowen«, og saa har vi Navnet: Ved = Træ og Stowen = Rod. Ved Vridom paa Eier Mark slaar Vejen en temmelig skarp Kurve. Der maa de Vejfarende fra Ejer til Saaby vride om, og Gaarden, der ligger ved Vejsvinget, har saa faaet Navn derefter.

Efter at vi saaledes har set paa Stednavne i Taaning Sogn og enkelte Navne fra Nabosognene, vil vi nu vende os til selve Byen. Kommer vi ad den gamle Vejle-Landevej fra Fuldbro Mølle, er den første Gaard Overgaard. Lige ved Gaarden og langs med Vejen ligger et Stykke Jord, der kaldes Pølstøst. Hvis de Folk, der maaske i længst henrundne Tider har arbejdet paa Jorden en varm Sommerdag mulig forud har faaet nogle lovlig salte Pølser, der har øget Tørsten, saa kan denne Omstændighed jo udmærket have givet Anledning til Navnet. Derimod kunde det synes mindre begrundet, at Navnet overførtes til et lille Hus, der laa i et Hjørne ved Overgaards Have. Ejeren af dette Hus, hvem vi senere skal fortælle lidt om, var vistnok heller ikke rigtig tilfreds med det noget ejendommelige Navn. — Midt i Byen laa »Slottet«, et vinkeltbygget gammelt Hus, der havde tre—fire Beboelser. Et andet Hus kaldtes »Dragonhuse«, fordi Ejeren gik under Navnet Niels Dragon. Huset var en Del af det gamle Udhus til Taaning Skole. Det havde lerklinede Vægge, der til Beskyttelse mod Vejr og Vind, havde Gavl og Bagside beklædt med

Tagrør. Til Huset hørte en stor Have, der kaldtes Dragontofte. Saa var der et Hus, der kaldtes »Storkereden«. Det var i mange Aar beboet af to Familier, men saa brændte det, og hver af de to Familier byggede sit eget Hus. »Ma Peiters Hus« var kun for een Familie, Maren og hendes Mand, Peiter Nielsen. Det havde Storkerede paa Taget og et stort gammelt Pæretæ foran, Vandpærer kaldte vi Frugten. Den var saa saftig, at Saften formelig løb om Munden, naar man bed i en Pære fra Ma Peiters Pæretæ. Disse Pærer var gode til Most og i høj Grad skattede af Børnene. Et Billede viser, hvordan

Ma' Peiters Hus i Taaning.

Ma Peiters sidste Hus saa ud Pæretæet stod hvor der nu er en Flagstang paa Billedet. Sydligst i Byen laa den syndre Krog, en Samlingsplads for Byens Ungdom især Karlene, der her spillede Kegler. At »Krogen« laa i Nærheden af By-smedien, gjorde den end mere tiltrækkende for Ungdommen. Naar endelig nævnes Kirkehuset og

Fattighuset, der afgav tarvelige Boliger for en Del af de mest fattige Mennesker, er der vist ikke flere Huse med særlig Betegnelse. Gaardenes Navne var foruden Overgaard, Enggaarden, Toftegaard, et Par Tvillinggaarde der kaldes Hald-Gaardene, fordi de laa ved Foden af et stort Halde, to Anneksgaarde og Østergaard. En Del Gaarde flyttede ud paa Marken ved Udskiftningen og fik Navne efter Beliggenheden saaledes som Ballegaard, Rødkildegaard, Vestergaard og Søgaard. En enkelt efter sin Ejer, den blev kaldt Justenlund.

II. Gamle Beboere.

Vi har nu nævnt forskellige Beboelser, og det kan derfor være naturligt at vi ogsaa ser indenfor til Beboerne. Disse gamle Mennesker vare næsten alle mere eller mindre originale, og jeg har tidt tænkt over, saa mange interessante og særprægede Personligheder, man traf den Gang imod nu, da vi alle bliver saa afslebne og aflattede i den stærke Trængsel. Men den Gang fik enhver Lov til at leve sit eget Liv og Lejlighed til at beholde og udvikle de medfødte Ejendommeligheder, sin Tro, sin Overtro og sine maaske fra Fædrene nedarvede Særheder. Mit Kendskab til saadanne noget ejendommelige Skikkelser er ikke just saa omfattende, det indskrænker sig for største Delen til Taaning Sogn, hvor jeg er født og har levet min meste Tid. Men et lille Udsnit herfra vil næppe afvige ret meget fra det Billede, der kan tegnes

andets Steds fra: en haardfør og nøjsom Slægt med Humør til at iagttage og karakterisere Næstens Smaafejl, kraftig og ligetil i sine Udtryk og med et Sprog, der langt fra kunde kaldes forfinet, uforfalsket jydsk med Vendinger, som en sippet Nutid maaske vilde kalde platte, men som blot nævnte Tingene ved sit rette Navn efter den Tids Sprogbrug paa Landet.

Begynder vi øverst i Byen ved Overgaard, saa residerede der omkring Aar 1800 en Mand, der hed Laurs Nielsen. Han døde 1814, og Enken blev gift med en anden Laurs, der havde Poulsen til Efternavn, men vistnok i daglig Tale nævnes som Laurs Overgaard. Disse to Mænd synes imidlertid ikke i ret høj Grad at have henledt Opmærksomheden paa sig. Naar der var Tale om Overgaard og Livet der ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, saa var det altid Konen, man hørte om. Hun har nok været en energisk og virksom Natur, der har taget sig ikke saa helt lidt af Gaardens Drift. Det er ikke givet, at hun har været afholdt. I alt Fald var det næppe af Velvilje, naar Folkeviddet kaldte hende »En Hanne«. Hun havde en Datter, der vistnok som eneste Barn og Arving til en god Gaard var en Del ombejlet i sine unge Dage. Sluttelig faldt hendes Valg paa Thomas Kjær fra Riis. Ham mindes jeg som en udmærket Fortæller, og jeg har mange Gange, naar han besøgte mit Barnedoms Hjem, lyttet til hans Skildringer af gamle Folk og gamle Forhold. De var ikke kedelige, men jeg har desværre glemt det meste af, hvad han saaledes gav til Bedste. Tidens Forvænthed karakteriserede han i følgende Ytringer, idet han sluttede fra sig selv: »Jæn Gong wa dær it nued, a vill helle ha ind en sejte Melmad mæ Rulpøls o. No gaad a it sit en. Saan ka jæns Natur foranne sæ«.

Det lille Hus Pølstøst i Hjørnet ved Taaning Overgaards Have ejedes paa den Tid eller henimod Midten af det nittende Aarhundrede af Karl Bødker. Efternavnet sigtede til hans Haandværk, og hans rigtige Navn kender jeg ikke. Men Karl Bødker var en Mand, som der gik Frasagn om længe efter hans Død. Han har aabenbart i sine unge Dage været en zünftig Svend, der ikke gik af Vejen hverken for et stort Bæger, eller en rask Holmgang, hvis en saadan tilbød sig. I Aarhundredets Begyndelse var han med i Krigen mod Englænderne. Han blev da taget til Fange og maatte tilbringe 7 Aar i engelsk Fangenskab. Nogen Fedekur var Fangenskabet ikke. Karl blev saa tynd, at hans Fingre kunde naa sammen, naar han spændte sig selv om Livet. Hvordan det er gaaet til, at han og hans Kone, der jo var Byfolk, er havnet i Taaning, ved jeg ikke. I min Barndom var de et Par værkbrudne Stakler, der begge maatte holde Sengen til Stadighed. I Karls Velmagtsdage har han vel nok bødkereret for Folk, og saa var han ogsaa hele Egnens Slagter, naar der skulde slagtes Svin eller større Kreaturer. Kalve og Faar slagtede Folk jo selv. Naar Karl havde været ude at slagte, kom han gerne hjem med det, som populært kaldes »en større Klist«er, Folk var jo ikke saa knappe med en Dram, og Karl var ikke af dem, der sagde Nej-Tak. Han tog, hvad man bød ham, og det blev i Reglen for meget. En Gang havde nogle unge Karle narret ham til Justenborg, idet de foregav at have Bud til ham om at slagte der næste Dag. Karl stillede ogsaa godt nok tidligt næste Dags Morgen, men fik saa at vide, at det hele var Løgn og Paahit for at have ham til bedste. Han blev som rimeligt var, meget fortørnet, men Proprietæren eller hans Frue sørgede imidlertid saa godt for den vrede Mand, at han kom hjem med fuld Last baade ind- og udvendig, og han blev saaledes holdt nogenlunde skadesløs. Ved en anden Lejlighed har jeg fortalt om, hvordan han ved et Tørvegilde i Fuldbro Mølle en Gang blev saa omtaaget, at han spyttede i sit Punschekop, en

Omstændighed der dog ikke forhindrede ham i at nyde Punsch'en med stor Velbehag. Det var efter et saadant Gilde, han riposterede til en Gaardmand, der efter en noget besværlig Hjemtur bad ham gaa »lige ind i Pølsetøst«: »Aa, je trowwer it, je skylle I stue Taaning Hærrer nued«. Det var dog først, efter at han var kommet ind i sin Forstue og var i Færd med at lukke Døren, at han sendte denne Salut ud til de udenforstaaende Gaardmænd. Hans forsonne Væsen gav sig en Gang Udslag ved en Begravelse, hvor hans Ven Sørens Kone blev jordet. Det var da Sædvane, at Følget efter Jordpaakastelsen kastede Graven til. Karl hjalp ogsaa til med dette Arbejde, men han havde vist allerede faaet et lille Forskud paa Gravøllet. Da Graven var kastet til, holdt han følgende korte, men fyndige Tale: »Saa, lik du nu dær, din gamle Mær. Git, min had lagt ve Siden a dej!«

Da Karl Bødker og hans Kone kunde fejre deres Guldbryllup og stadig maatte holde Sengen, blev der samlet Penge ind til dem. De fik da en lille Lærredspose fuld af Sølvdalere, som Degnekonen Madam Bang overrakte paa Givernes Vegne. Da Karl holdt Posen i Haanden, undslap der ham en drøj Ed paa, at nu havde han aldrig i sit Liv haft saa mange Penge.

Langs Taanings Hovedgade, Smedegade kaldet, grupperede sig, og gør den Dag i Dag Huse og Gaarde i skøn Forening. Efter at have taget Afsked med Karl Bødker kommer vi paa nordre Side af Gaden til et Par Smaahuse, hvoraf det ene beboedes af Søren Sørensen. Paa Grund af sin ikke helt almindelige Højde kaldtes han lange Søren. Hans borgerlige Livsstilling var Dag-lejer paa Hovedgaarden Tammestrup, og dertil vandrede han trolig Dag ud og Dag ind Aaret rundt. Om Vinteren var det mørkt, baade naar han gik og naar han kom, men om Sommeren saa man hans høje, krumbøjede Skikkelse paa Vej til og fra Arbejdspladsen, der laa en halv Mil fra hans Hjem. Om Aftenen og paa Helligdage lappede han Fodtøj og reparerede Folks Seletøj. Derved tjente han sig en ekstra Skilling. Søren havde lært en Del, og hans Kone, Pederrikke, nærede en dyb Beundring for sin Mands Viden og hans noget filosofiske Betragtninger over Livet og dets mange Krinkelkroge. Ægteparret havde kun et Barn, en Søn der hed ligesom Faderen. Knægten blev følgelig til »bitte lange Søren«. Men Sønnen groede til og blev større end Faderen, og saa blev Navnet ændret til »store bitte lange Søren«.

Lige over for Søren paa den anden Side af Gaden boede Peder Vest. Han havde efter eget Sigende været en hel Karl i sine unge Dage. Det udtrykte han saaledes: »I ka trow, a wa it Baallemjolk, aa ikki helle wa a føj om Ættemejjeren«. Han havde tjent paa en Gaard i Yding, og der skulde han passe Hestene. Han tog da Hestenes Parti og kasserede noget Korn, som Husbonden vilde unde dem. Det var den Gang en almindelig Opfattelse, at Hestene skulde have tørt Rug i Foderet, naar de blev taget paa Stald fra Græsmarken, og denne Opfattelse hævdede Peder. »Kom mæ Rou«, sagde han til Husbonden, »de ka a brug«. Nu var Per imidlertid bleven gammel og aflægs. Han gik gerne med en lille Stafonk i Munden, og for bedre at kunne holde paa Pibespiden med de tandløse Gummer, havde han omsvøbt denne med en hel Mængde Traad, der sad som et lille Nøgle paa Pibespidens Ende. Omkring Halvfjerdserne passede han nogle Faar og Ungkreaturer i Toftegaardens Sandmark. Derved trissede han da daglig i Sommertiden med Stok i Haanden, en lille Melmadskurv paa Armen og suttende paa sit Garnnøgle el. Pibespiden. I Skovkanten havde han indrettet sig et blødt Sæde under en Gran, der nogenlunde skærmede ham mod Vejrr og Vind. Den Gang fik jeg tidt en Snak med ham, da jeg ogsaa passede Kreaturer, og vor Mark netop

Det gamle Taaninghus Kro,

nu Gaarden Frydensfred paa Taaning Mark. Den gamle Skanderborg—Vejle Landevej gaar lige forbi, og Kroen var privilegeret. Stuehuset til venstre, af hvilket man kun ser Gavlen, er bygget ved Markens Udskiftning 1795 eller 1796. De to mægtige Graner foran paa Billedet skal være plantet 1813 eller 1817 af den daværende Kromand Lorentz Nielsen. En Fragtmand, der havde bedet i Kroen, havde tabt dem. De er altsaa omkring 120 Aar gamle.

laa Nabo til den, hvor han færdedes. Han var klog paa Himmeltegnene og lærte mig, at man kunde tage Varsel paa næste Dags Vejr ved at se paa Østhimmelen i Aftenskumringen. Var denne mørk og truende, betød det ondt Vejr Dagen efter.

Om Hald-Gaardene og Ejerne der gaar der forskellige Sagn. Den østligste af Tvillinggaardene laa lige ind til Kirkegaarden, saa Staldhusets Ydervæg dannede Kirkegaardsmur ved Kirkegaardens Vestside. I 1766 var denne Gaard bortfæstet til Rasmus Iversen, og dennes Søn, Hans Rasmussen, blev den første Selvejer. Det fortælles, at Landmaaleren boede hos ham, da Marken blev udskiftet, og dette vil Folk sætte i Forbindelse med, at Hans Rask fik den bedste Overmarkslod, ligesom han blev fri for en fjern Udmarkslod, der ellers var tiltænkt hans Gaard. Han fik i Stedet en stor Sandmarkslod med megen Eng og Skov til, og alligevel fik han et Engskifte i Taaning Kjær. Et andet Sagn fortæller, at en af Hald-Gaardens Ætlinge var rejst til København, hvor han kom i god Næringsvej. Forinden han rejste, havde han indsat en Gryde med Penge og andre Værdisager i Kirkegaardsmuren. Det var jo muligvis hans Arv, som han saaledes forvarede til bedre Tider. Nu trængte han imidlertid ikke til disse Værdier, og saa skrev han til Hans Rasmussen og betegnede Stedet, hvor Gryden var at finde, samt at Hans Rasmussen og en anden Mand af Familien maatte dele Skatten. H. R. viste ogsaa godt nok Brevet til den anden Mand, men da de kom for at tømme Gryden for dens Indhold, var den allerede tømt.

I den anden Hald-Gaard, den vestligste, boede i 1802 Niels Jensen og hans Hustru Johanne Andersdatter. Hun var Datter af Anders Nielsen, der havde Gaarden i Fæste 1766. Johanne, »Jahn« som Navnet almindelig udtaltes, skal have været en meget godgørende og brav Kvinde, der viste stor God-

gørehed mod Fattige og Nødlidende. Da Gaarden — vistnok 1850 — blev flyttet ud paa Marken, flyttede Johanne med som Opholdskone. Fra den Tid fortælles det, at Degnens lange, oplobne Søn søgte ind til Jahn for at faa Livet fyldt, naar han skulde ud at flytte Kreaturerne i Skolemarken. Han vidste, at der gik han ikke forgæves. Han skal ved en saadan Lejlighed have udtalt: »Jeg har sagt til Tante, at hun skal lave Davren i en større Gryde«. Johanne Anderslatter havde Ord for at være meget gudfrygtig efter den Tids Opfattelse af Tro og Bodsøvelse. Hun fastede en Uge, før hun gik til Alters, og ligeledes holdt hun sig inde og fastede i den egentlige Fastetid. — Om Niels Jensen, har jeg hørt, at han var vejrkyndig. Naar han stod oppe paa Troelsbjerg, den høje Banke vest for Gaarden, skal han somme Tider have varslet: »Vi fo Minsæl Ræn. De ka waar en Dawsti helle tow helle maaske trej, mæ saa vel et kom«.

Fra Hald-Gaardene stammer den ret talrige Hald-Slægt i Taaning Sogn og videre ud. Det fortælles, at de til at begynde med ikke kunde lide Navnet, men saa kom der i Begyndelsen af Fyrreerne en Præst til Sognet med Navnet Hald, og saa blev Navnet ogsaa lyst i Kuld og Kjøen af Slægterne fra Hald-Gaardene.

Paa Slottet boede »den gamle Smed«, Christoffer. Han var ikke alene Grovsmed, men ogsaa Grovæder, og mens han var Bysmed, skulde der altid en større Gryde paa Ilden i den Gaard, hvor man stod til Smedie. Naar han da efter en solid Davre af Øllebrød og Mellemmader kom hen i Smedien for at begynde Dagens Gerning, beklagede han sig altid over, at han havde saa meget med Ræben. Det var han saa ked af. Lyden skulde helst komme fra andre Egne af Legemet. »De ka a gåt li, lille Pete, næe de gjæ dæn Vej,« sagde han til min Fader. Hans Æmhu for sin egen Forplejning strakte sig ikke til de Dyrs Forplejning, som han havde. Han og hans Sønner gik en Del paa Natjagt, og dertil anvendte de nogle store yderst magre og forsultene Hunde. Mange Historier gik om, hvordan disse sultne Hunde stjal snart fra en og snart fra en anden, og en Gang, da en af dem var bleven overladt et selvdødt Faar, forsynede det sultne Dyr sig saa stærkt, at den til sidst faldt død om ved Siden af Faaret. Smeden havde ogsaa en Griseso. Man sagde, den var saa mager som et Par sammenlagte Fjæl. Den løb omkring og samlede op ved Husene over hele Byen. En Gang, da det var haard Vinter, bemærkede en Gaardmand derfor, at nu kneb det for Smedens So, for nu var de Affaldsprodukter, den plejede at leve af, frosne. — Og saa en lille Jagthistorie fra Smedens Natjagter. Er Vinteraften havde hans Sønner været paa Jagt, de havde strejft viden om uden at faa noget, og henad Midnat vendte de trætte og ikke synderlig oplivede hjem. Lidt uden for Byen kom Hundene paa et Spor, som de fulgte til en Skov, et Par Kilometer syd for Taaning, hvor de saa gav Standhals. De trætte Jægere havde dog ingen Lyst til at fortsætte. De lod Hundene staa og halse ude i Skoven og listede ind for at gaa i Seng. Den gamle havde imidlertid mærket deres Komme, og de maatte ind til ham for at aflægge Rapport. Da han hørte, hvordan de paa det sidste havde overladt Hundene til sig selv, blev han smækvred, rejste sig af Sengen og vandrede ene ud til de stadig halsende Hunde. Ved Hjælp af Maanelyset faar han ogsaa godt nok Øje paa den formodede Maar oppe i Træet. Han lægger an, tager omhyggelig Sigte og lader Skuddet gaa. Maaren dumper ned, bliver klemt lidt af Hundene og havner sluttelig i Smedens Hænder. Men da opdager han til sin store Ærgrelse, at den formodede Maar er hans egen sorte, stumphalede Kat.

Nabo til den gamle Smed boede Peder Nielsen. Han var altsaa ogsaa Slotsbeboer, men »Slottet« skulde just ikke stemme Sindet til Storhedsvanvid. Døren var lav, og der var Ironi i en Kones Bemærkning, da hun en Gang i en lille Kontrovers bad Peder Nielsen passe paa, at han ikke stødte sin kongelige Næse, naar han gik ind paa Slottet. Hans Næse havde forresten en Bøjning som nogen Oldenborger, og han var i hele sin Fremtræden Værdigheden selv. Han var Royalist og Konservativ, og han fralagde sig med en Trumf alt Makkerskab med Venstre, da en Kone en Gang under Høstarbejdet over for ham hævdede, at »vi æ jo aallsammel Vænstromind«. Peder Nielsen blev en Tid Bælgetræder ved Taaning Kirkes Orgel, og han regnede sig vist fra den Tid som hørende til Gejstligheden. Det var en hel Fest at se ham, naar han om Søndagen gik op til Kirken. Støvlerne var spejlblanke, ikke et Støvnug paa Klæderne og Paraplyen i Haanden, hvis der var mindste Udsigt til en Regndraabe. Til sidst blev han saa meget Fagmand, at han vidste hvor megen Vind der skulde til de forskellige Salmer. Lærerinden brugte dog ikke saa megen Vind, som naar en mandlig Organist satte sig til Orglet.

Jeg har tidligere under Omtalen af Stednavnene nævnt Dragonhuset, og skal her lige sige et Par Ord om Ejeren, Niels Dragon. Han havde, som Navnet antyder, været Dragon, var derefter kommen til Taaning og bleven gift med Søren Skomagere Enke, Ma Kaakkes. Selv havde han ingen Børn i Ægteskabet, men han var ved Ægteskabet bleven Stedfader til Marens Datter af første Ægteskab, Kaak Hanne. Niels var en meget sindig Mand, der ikke let kom ud af Ligevægt og næppe foretog sig ret mange unødvendige Bevægelser. En Gang kunde de om Foraaret ikke finde de Kartofler, som de havde kulet ned ved Optagningen om Efteraaret. Maren var meget ivrig til at søge, men Niels opgav hurtigt Ævret. »De ka it nøt, Maren«, hævdede han, og vilde have hende til at opgive Eftersøgningen. Men saa fik Maren Medhold af Naboen. Han skammede Niels ud, og ved nye forenede Anstrengelser lykkedes det endelig at finde de eftersøgte Kartofler. En Gang var Niels bleven imponeret af den stærke Vækst i deres Indbo. »Vi ku næsten håld Awsjon«. »Hvad skulde det være med? blev han spurgt. »Gammel Lamper aa gammel Loos«. Niels havde forøvrigt — vel nok som Soldat — erhvervet sig en vis Levemaade. Han kunde tale »fint« og ved visse højtidelige Lejligheder belægge sine Ord med særlig Smag. Men det daglige Sprog var ellers godt jydske.

I Kirkehuset var tre Lejligheder, der vistnok altid var beboede. Dem af Beboerne jeg mindes bedst, var Peder Mave og hans Kone, Jahn Maves, Tørk og Ma Briksen og Lotte Niels, hvis Kone var død. De var alle yderst fattige, og Beboelsen i den gamle Rønne svarede til hele det Præg af Fattigdom, som kom til Syne ved at træde indenfor i de Gamles Lejlighed. Den mest respektable af de tre Familier var Peder Mave og hans Kone. De var allerede gamle i min Barndom, men Peder, hvis rigtige Navn var Peder Nielsen, var meget flittig. Han gik paa Tærskearbejde og tog i det hele fat paa alt Arbejde, som han kunde magte, og hjemme syslede han stadig med Husflidsarbejde, særlig Fremstilling af Træskeer, som han var en Mester til at lave, og som han lavede meget kunstfærdig med snoede Skafter og andre Forsringer. Kom han til at fortælle om gamle Dage og om sine Oplevelser, kunde der maaske nok somme Tider komme en lidt kraftig Kulør paa Historierne. Han havde været Kyrasser ved »di Haassens Hæstfolk«, hvilket han var meget stolt af. »Næe a svinget Sabelen, saa war et lli te de lynn«. I min Barndom kom han jævnlig i vort Hjem og bad om en Taar Mælk. Han blev da gerne bænket og fik en Melmad og en Dram og bagefter en Taar Kaffe

eller en Punsch. Kunde han saa faa fat paa Avisen, blev den gærne læst fra Ende til anden. Ved en saadan Lejlighed havde min Søster listet mig til at kalde ham ved hans Tilnavn. Jeg husker det ikke selv, men man har fortalt mig, at jeg sad længe og saa paa ham, men endelig kom det: »Pa Maw, Pa Maw, Pa Mawbælle«. Per var dog fornuftig nok til at lade, som han ikke hørte, hvad jeg sagde. Hvorfor han havde faaet Mavenavnet er ikke nemt at forstaa, for baade ham og hans Kone var yderst tynde, og den paagældende Legemsdel nærmest under Normalen. Konen Jahn var synsk. De boede lige ved Kirkegaardsmuren med Udgangsdøren lige ved Kirkegaardsporten, og Jahn kunde høre, naar man vilde spørge Lig. Saa lirkede det ved Dørhaspen, eller maaske saa hun Ligskaren, naar den nærmede sig Kirkegaarden. Hun kunde saaledes forudsige kommende Begivenheder, men jeg tror dog ikke, hun kunde se, hvem der skulde dø.

Lotte Niels var en sølle pjaltet og lusket Mand, der levede i stor Elendighed, og sikkert ofte led Nød. Han forstod slet ikke at »holde Hus« med sine Sager. Havde han noget til Huse, levede han højt, saa længe det varede og sultede for Resten. Medens hans Kone levede, havde hun, saa godt hun kunde, holdt ham ren og sørget for Husførelsen, men det var ikke nemt, da Niels ikke selv havde Vilje til at støtte hendes Bestræbelser. Nu var han som sagt Enkemand, og da han ikke kunde ligge tørt om Natten, raadnede hans Sengetøj, saa han til sidst kun havde nogle

Gl. Fortællerske fra Taaning, Ane Marie Augustdatter.

Pjalter og Klude at ligge i. Han var vistnok en dygtig Arbejder, men Folk holdt jo ikke af at have ham til Huse paa Grund af hans Urenlighed. Trods al denne Elendighed, var der alligevel noget storsindet ved ham. Det kom frem enkelte Gange, naar »Maven stod med ham«, som man siger. Saa kunde der falde en Bemærkning som: »De æ dæn rene Faatavels aa kjev i smo Kvintine«. Man maatte jo saa tro, at Nielses Indkøb altid foregik i større Partier. Da han paa sine gamle Dage blev syg, fik Sogneraadet en Kone til at vaske ham ren. Der blev anskaffet Sengetøj og rene Lagener til ham, og han saa helt lykkelig ud, da han laa i de rene Omgivelser. Det blev alligevel Døden, men han kom saaledes til i nogen Grad at »dø i Skønhed«, naar Hensyn tages til de usle Forhold, hvorunder han hidtil havde levet.

Om Ma Peiters Mand, Peiter Nielsen, er ikke meget at sige andet, end at han var en overmaade rar, flittig og stræbsom Mand, der baade var Tømrer, Hjulmand og Tækkemand. Han var vist derfor heller aldrig uden Virksomhed, men han var ikke synderlig modig, og han var en Del overtroisk. En Efteraarsaften, da han kom fra Arbejde, havde han set et Lys brænde paa en Bakke nær Byen. Det var nok til at bringe ham ud af Ligevægt. Ligbleg, og med Sveden perlende paa Panden søgte han til mine Forældre, hvor han efter nogen Tids Forløb kom saa vidt til Hægterne, at han turde fortsætte det Par Bøsseskud, han havde til sit Hjem.

I den søndre Krog boede blandt mange andre Ane Marie Augustdatter, populært kaldet Mous Marie, fordi hendes Mand hed Mourits. Hun var god

til at fortælle, og jeg skylder hende Tak for mange af de Historier, der nu paa mine gamle Dage dukker op i Erindringen.

Skønt foranstaaende Smaaskildringer kun er et lille Udpluk af den store og brogede Mangfoldighed af sære og særprægede Mennesker, er jeg dog ved at frygte for, at Stykket om de gamle Beboere er ved at blive for langt. Og det er i Grunden Uret mod den anden By i Sognet, Horndrup. For at Byen imidlertid ikke helt skal blive forbigaaet, vil jeg saa til Slut omtale to Personer fra denne By, to Marener. Den ene gik under Navnet »Ma Røjtes«, fordi hendes Mand var Røgter. Han tjente ude og kom kun hjem en Gang imellem, naar Tøjet skulde vaskes eller lappes. Maren var efter hendes eget Sigende »dæn ældst ow syw«. Om hendes Fødselsdag vidste hun, at det var »sjelle Rasmussesdaw i Bowwisæ«. Endelig var hun ogsaa den af Søskendeflokken, »dæ kam føst ud«. Omskrevet paa et mindre gaadefuldt Maal vil det sige, at der var syv Søskende, hvoraf hun var den ældste. Fødselsdagen var den 3. Juni, og hun kom ud at tjene før nogen af hendes yngre Søskende. Forholdet til hendes Mand synes ikke at have udmærket sig ved overdreven Hjertelighed. Hun paastod, at han var »sææsinnæ aa tvææsinnæ aa egegnøtti aa sjelraadi« og stor paa det. »Næe han ska ud, saa ska han i Støwel aa saa ska han i Skit, aa saa ska dæ fejes hæn aa Gwollet, hue han ska go, faa han ka væ pæn. Mæn saan haar a aalle waæ«.

Den anden Maren hed til daglig »Ma Batels«. Hun var Datter af Egnens Stortyv, Niels Bertelsen, og det var efter ham, hun havde Bertel-Navnet. Hun var ellers gift med Peder Mergelgraver. Hun var rask i sin Mund og i hele sin Fremtræden, og til Belysning heraf skal lige anføres en enkelt Udtalelse. En gammel Mand, Ole Smed, levede sammen med en yngre Kvinde, uden at de var gifte. Da de havde fem Børn, skred Myndighederne ind for at faa dem fra hinanden. Den gamle Mand truede da med at hænges sig. Han mente vist derved at kunne blødgøre Autoriteterne. Ma Batels troede ikke rigtig paa Ole Smeds Trudsel. »Han seje, han vel hæng sæ, Han vel F . . . . vel han. Aa vel han hæng sæ, læ ham saa hæng sæ i G . . . Navn.«

De to Marener gik meget ud sammen enten i Skoven for at sanke Brænde eller omkring ved Folk for at bede om »en Tav Tow« eller lidt til Føden. De vilde godt have en Dram, og en Gang da de var i mit Barndomshjem, fik de noget at spise, medens min Far skænkede dem en Dram. Det var aabenbart deres Mening, at Drammen skulde være taget i et Drag, men Glasset var dem for stort. De maatte trække Vejret midtvejs og drikke Drammen i to Tempi.

**Den vestlige Ende af Stilling Sø,
set fra Aarhus-Skanderborg Landevejen.**

Foto J. C. Pedersen, Hedeselskabet.

Aarhus Aa.

Af Viceskoleinspektør J. Kr. Findal, Aarhus.

De betydeligste af de østjydske Aaløb er Vejle Aa og Grejsdals Aa ved Vejle, Bygholms Aa og Hansted Aa ved Horsens og Aarhus Aa med Jeksen Bæk, Lyngbygaard Aa og Borum Bæk ved Aarhus.

Disse Vandløb er noget for sig selv i dansk Natur. Hverken i Vestjylland, Sønderjylland, Nordjylland eller paa Øerne er der Aaløb, som ligner de østjydske.

Skønt indbyrdes forskellige har de visse fælles Træk. De er forholdsvis korte, men desuagtet vandrige, idet de modtager Vand fra en Mængde Kilder og Bække i det anselige Omraade, som de afvander. De har et stærkt Fald, og deres Vand er oprindeligt klart og rent og rigt paa Ilt, hvilket medfører, at der kan trives en rig Fauna og Flora i selve Vandløbet. De løber nogle Steder paa Bunden af dybe, snævre Dale, hvis Sider er beklædt med Løvskov og Krat, og disse Afsnit er vel nok de smukkeste og mest ejendommelige. De udmunder i Fjorde, hvor der hverken er stærk Brænding eller Tidevand. Ved deres Munding og ved deres nedre Løb har der fra Arilds Tid boet Mennesker; men Bebyggelsen har ikke i hine fjerne Tider strakt sig ind til de øvre Løb, idet hverken selve Vandløbene eller de smalle Aadale med deres Sumpe, Kilder og Krat var farbare med de Samfærdselsmidler, som den Gang stod til Raadighed.

I det østjydske Landskabsbillede er Aa en derfor en Linie, som ved sin Skønhed og Ejendommelighed er med til at give Billedet Karakter, og som ved sin Foranderlighed gennem de skiftende Aars-tider virker som en levende Organisme. Den er som en venlig Magt eller som en god Ven, man gerne vil besøge, og i hvis Selskab man en Sommerdag kan tilbringe mangan god Stund, badende i dens Vand, lyttende til dens Sang og betragende dens myldrende Dyreliv.

Aarhus Aa er et typisk østjydsks Vandløb. Den udspringer i Tvillingskoven i Astrup Sogn paa et Omraade, der for blot hundrede Aar siden for største Delen henlaa i Naturtilstand, et Sted, hvor der kun boede faa Mennesker, og hvor der var langt til Vej og Sti. Tvillingskovens højtliggende og bakkede Jorder var paa den Tid næsten overalt dækket med Skov, hvor Bøg og Eg var de herskende Træer. Bævreasp, Ask, Hassel, El og Røn forekom dog ogsaa, hvor Jordbund og Lysforhold tillod det, og i Skovlysningerne voksede der Lyng, Gyvel, Bregner og Enebær foruden andre Planter. I Lavningerne var der Sumpe og „bundløse“ Skovkær, der var indrammet af Ellebuske og Tuer af Stargræs. Den største Skovlysning hed Bregneballe, og det dybeste Skovkær hed Drosselmoose. Det er gamle Stednavne, som glemmes sammen med saa mange andre.

Det siger sig selv, at Egnen var et Paradis for de vilde Dyr. Der var Ræv, Skovmaar og Brok (Grævling), og der var Raadyr og Harer i Mængde. Glente, Hønsehøg, Musvaage og andre Rovfugle byggede Rede i Skoven; Ravnene boede der ogsaa, og mange Sangfugle, hvoriblandt Drosler og Nattergale, holdt til i de tætte Krat. Ogsaa den prægtige Eghjort, Europas største Bille, som nu er ved at uddø i vort Land, var meget talrig til Stede og kendt af alle.

Men saa kom den Tid, da Naturen maatte vige for Kulturen, Skoven maatte vige for Ploven. Skovsaven og Rydøksen kom i Gang, og Skoven faldt. Nu er der kun enkelte Smaaskove og enlige „Skovhoveder“ tilbage; de kan sammen med Smaapletter af Hvid Anemone paa Diger og høje Enge og de sorte Pletter paa Marken, hvor Kulmilerne har staaet, fortælle, at her har en Gang været Skov.

Meget af det fældede Træ anvendtes som Gavntræ. Huggehuset med dets Tællestol og Spaankniv var et Rum, hvor den haandsnilde Bonde selv lavede en Mængde nyttige Trægenstande. Egen skulde fældes, naar Bladene var saa store som Museører, for saa kunde Barken pilles af, og den blev i tørret Tilstand solgt til Garverierne. Egetræet brugtes bl. a. til Hustømmer, Hjulnav og Hjul-ege, Pumperør, Tromlebomme og Tromlører. Bøgetræet var godt

til Hjulfælg og Hjulaksler, Træskotræ og Stavtræ, Klaptræer og Tøjrestager. Asketræet brugtes til Mejekroge, Hamler og Svingler. Af Hasseltveger lavede man Riveskaffer, af Elletræ Hulskovle, af Seljepil Høledrav, af Skovabild Slagvoller og af Benved Spisekeer.

En Skildring af den Tids Husflid kunde godt blive et Kapitel for sig i Hjemstavns Historie.

Astrup Mose. Man bevæger sig paa blød og gyngende Grund. Kraftig Bevoksning af Mosetuer. Øverst til venstre ses over Tørvegravene et Par Skovhoveder, der ligger lidt Nord for Bøgeskov By.

(Foto J. C. Pedersen, Hedeselskabet).

Efter Skovens Rydning maatte de mange store Sten, som sad i Jordoverfladen, sprænges, kløves og bortkøres paa de saakaldte Stenvogne, et praktisk Køretøj, der ikke bør glemmes. Stenene brugtes til Husbygning, eller de styrtedes i Mergelgravene; mange samledes dog i store Stendynger, og senere hen blev mange Sten fra den Egn hugget til som Brosten og solgt til Aarhus, hvor vi den Dag i Dag ser dem i den gamle Brolægning som en broget — men ikke uskøn — Blanding af Stenarter. Pløjningen kunde nu begynde; men helt „tjenlig“ blev Jorden ikke, før Sumpene og Kærene blev tørlagt og den øvrige Jord drænet. Dette skete paa den Maade, at der blev gravet Grøfter, hvori der nedlagdes Ris eller Smaasten (Sanksten), og Grøften blev derefter fyldt med Jord. Gennem saadanne simple Dræn sivede Vandet ned til Kærene, og disse tørlagdes ved, at man gravede aabne Grøfter, gennem hvilke Vandet blev ledet ned til Enge og Smaabække.

Den „bundløse“ Draasselmues og Skoukjæren (Skovkærene) var Aarhus Aa's Kilder. Men hvor disse Vande var, er der nu Pløjeland; de aabne Grøfter er forsvundne, idet de er afløst af store Rørledninger, gennem hvilke Vandet gaar ned til Skelgrøften mellem Laajenkjæ's (Løjenkjærs) og Piestrups (Pederstrups)

Marker og videre først til Løjenkjær Moses store Mosegrøft og derefter til Mosegrøften gennem Astrup Mose for til sidst at løbe ud i Swollbjerre (Solbjerg) Sø.

Løjenkjær Mose var forhen en „rigtig“ Mose med dyb og god Tørvejord. Øverst var der et tykt Lag „Hundekød“ (Sphagnumtørv), og derunder var der god „Æltetørv“, hvori der fandtes

Aarhus Aa ved Ingerslev i en tør Sommer.

(Foto J. C. Pedersen, Hedeselskabet).

mange Rester af Grene, Blade og Frugter af Hassel, Bævreasp og Pil. I Tørvegravene var der Gedder, som det var en Sport for Drengene at „snøre“ med deres Staaltraads-Rendelykke. Mosens Overflade var bevosket med Pilebuske, Græsser, Padderokker, Donnivolle (Dunhammer) og Blaetag. Masser af Humlebjør samt Stork, Vibe, Horsegøg og Kukken (Gøgen) var om Sommeren faste Beboere eller daglige Gæster.

Dybt nede i den faste Tørvemose fandt vi en engang anselige Rester af Uroksen. Om dette Kæmpedyrs Forekomst i Danmark skriver vor berømte Zoolog Herluf Winge i Danmarks Fauna Nr. 5, Side 189—190: „I Danmark har den været almindelig over hele Landet, dog vist ikke at finde paa Bornholm. — Væsenligst har den været knyttet til Skov. Dens Levninger er ikke sjældne i vore Tørvemoser. I et Par Køkkenmøddinger fra vor ældste Stenalder er dens Knogler ret talrige; men i den store Mængde Affaldsdynger fra vor egentlige „ældre Stenalder“ er de kun faatallig tilstede. Fundene synes at tyde paa, at den har haft sin bedste Tid hos os i Fyrreskovens Tid, og at den i Egeskovens Tid i Stenalderen allerede var ret sjælden; og af Stenalderens Folk er den vistnok udryddet.

— Men om Racen er uddød, er Arten det ikke, den lever videre i det tamme Kvæg“.

Astrup Mose lignede meget Løjenkjær Mose. Tørvejorden var dog dybere, og der var mere Vand i Mosen. Foruden Gedde var her Aborre og Hork og i Mosegrøften Aal. Ogsaa Knude levede her, og denne Fisk, som har en Del Lokalnavne, gik helt op i Løjenkjær Mose.

Som bekendt kommer Aalen til Verden ude paa Atlanterhavets Dyb; den vandrer som ganske ung ind til vore Kyster, og mange søger ind i vore ferske Vande. De Aal, som er naaet op til Astrup Mose, har maattet passere 10 Vandmøller med Stemmeværk for at naa dertil. Men som nogle af os har set, kan den lille Aal arbejde sig op gennem Algebeklædningen paa Stigbordene og ad denne Vej naa den oven for liggende Mølledam.

Men som Kulturen skrider frem, stiller den stadig Krav om bedre Udnyttelse af Jorden. Den foran omtalte Skelgrøft, der egentlig var en lille Bæk, indrammet af Buske og Træer, er for nogle Aar siden afløst af en Rørledning, og en smuk Linie i Landskabsbilledet er dermed forsvundet. Hvor Bækken var, gaar nu Ploven sin nyttige Gang.

Løjenkjær Mose er ogsaa snart forsvundet, idet Mosegrøften er uddybet, og Vandstanden sænket saa meget, at næsten al Moseoverfladen kan omdannes til Kulturland. Og efter at Aldrup Mølle er nedlagt, og Vandstanden i Solbjerg Sø er sænket ca. 1½ Meter, saa vil Astrup Mose ogsaa helt skifte Udseende. Vandstanden vil blive sænket ved Hjælp af en dyb og bred Kanal, som anlægges gennem Mosedalen, og store Arealer vil derved kunne inddrages under Ploven.

Vandet i den 12 km lange Dal, hvori Løjenkjær-Astrup Moser og Solbjerg-Stilling Sø ligger, har kun et ringe Fald, nemlig kun 3 Meter. Dalen er smal og dyb, og den har fra gammel Tid kun været passabel for Køretøjer (Fueværk) paa 2 Steder, nemlig mellem Moserne ad Pilbro og mellem Astrup Mose og Solbjerg Sø ad Store Møddebro, hvorover den gamle Aarhus—Horsens Landevej gaar. Mellem Astrup og Bøgeskov gaar der en gammel Fodsti over Astrup Mose. Stien kaldes i Folkemunde Tyskervejen, fordi den skal være udbedret og brugt af Tyskerne under et af Felttogene i forrige Aarhundrede. Det har vel sagtens været i 1849 under General Ryes Tilbagetog, om hvilket der endnu paa Egnen lever Sagn, især om Rytterfægtningen paa Galgebakken ved Aarhus.

Solbjerg-Stilling Sø er lang og smal og dyb; dens Bredder er næsten overalt stejle, og Vandstandssænkningen vil næppe forandre

naar Vandstandssænkningen er fuldbyrdet, og frugtbart Kulturland vil træde i Stedet.

Sydøst for Blegind forlader Aaen Solbjerg Sø, og efter at den har passeret Aldrup Mølle, svinger den i en stor Bue Norden om Blegind Bys Jorder, gennem en bred og frugtbar Dal med jævnt skraanende Sider, som overalt er dyrkede. I Dalbunden er der udstrakte Enge paa begge Sider af det stærkt slyngede Aaløb, som fra Aldrup Mølle til Bering Bro mellem Kolt og Hørning falder ca. 10 Meter. Aldrup Mølle er nu nedlagt for at Sænkningen af Vandstanden i Solbjerg Sø har kunnet finde Sted. Tæt neden for Vandmøllen har Aaen paa en kort Strækning stejle Sider, ret dybt Vand og fast Bund, og her er den et yndet Badested for Egnens Ungdom. Stedet kaldes den Dag i Dag „unne Homm“ (udtales med langt o uden Stød); men Betydningen af Ordet kendes ikke af Egnens Folk. Lidt længere nede ligger Ingerslev Vandmølle.

Da der ikke gaar Vej eller Sti gennem dette Afsnit af Aadalen, er det ikke kendt af Almenheden i Nutiden; men at det ligger i en Egn, som har været beboet i umindelige Tider, derom vidner de gamle Bynavne Blegind, Hørning, Thiset, Ingerslev og Bering og Minder fra forhistorisk Tid i Form af Kæmpehøje ved Bering, Kulturlag ved Thiset og mange jordfundne Stenalderredskaber fra forskellige Steder i Omraadet.

Før vi gaar videre nedad langs Aaløbet skal nævnes, at Aaen her fra gammel Tid har været en yndet Fiskeplads for Egnens mandlige Ungdom. Fiskeriet gjaldt 3 Slags Fisk nemlig Aal, der fangedes paa Krog, Gedde, der toges paa Snøre, og Knude, som man fik fat paa ved, at man lettede Aabundens Sten og hurtigt stak en Gaffel ind under Stenen.

Lidt neden for Bering Bro, ved Edslev Vandmølle, skifter Aaen og Aadalen helt Karakter. Dalen snævrer sig ind, dens Sider bliver høje og stejle, og den smalle Dalbund er fyldt med Kildevæld og okkerfarvet Sand og Grus. Større og mindre Sten ligger henstrøet over Dalens Bund, paa et enkelt begrænset Omraade endog i en saadan Mængde, at Jorden ikke kan dyrkes, hvorfor Stedet har beholdt den Skikkelse, som det fik under Istiden, da Dalen blev

Aaen ved Beringbro, set over mod Lunden i Bering.

(Foto A. M. Ø.)

Aarhus Aa ved Pinds Mølle.

Findal del.

udgravet og udvasket af de vældige Masser af Smeltevand, som strømmede denne Vej ned i Aarhusdalen. Gennem Dalen iler Aaen af Sted i stærk Fart, thi Faldet er meget stort; det er paa Strækningen fra Edslev Vandmølle til Harlev ca. 30 Meter, det vil sige, at Faldet er 3 Gange saa stort her som paa den tilsvarende Strækning fra Aldrup Mølle til Bering Bro. En Del af Vandkraften bliver udnyttet, idet den driver 5 Vandmøller, nemlig Dørup, Bødil, Pinds, Tarskov og Ludvigsholms Vandmøller; men den kunde udnyttes endnu mere, thi ovenfor Tarskov Mølle er Faldet 10 Meter paa et Stykke, der er mindre end 1 km i Længden. Ved Dørup Mølle gaar en Vej ned i Dalen og fortsætter langs ad denne til Fusvad Bro, hvor den forlader Dalen.

Fusvad ligger paa det Sted, hvor Jeksen Bæk udmunder i Aen. Indtil for faa Aar siden var der ingen Bro over Aaen, men kun et Vadested. Det strømmende Vand („fusende“, som det hedder paa Jydsk) er vel nok Oprindelsen til Navnet. Mellem Fusvad og Tarskov Mølle er der ingen Vej gennem Dalen, og vil man følge

Jeksen Bæk.

Findal del.

Aaen det Stykke, maa man bane sig Vej over Sumpe og Kildeafløb og gennem Pigtraad og tætte Buske.

Dalen mellem Dørup og Tarskov rummer alt det, som særpræger de østjydske Aadale. Intet Sted uden for Østjylland finder man en Dal som denne. Paa Dalens Sydside vokser der kraftig Løvskov, hvori Bøgen dominerer, men hvor dog næsten alle danske Skovtræer er repræsenteret. Nordsiden er dækket af Krat af Eg og Bævreasp eller af Lyng, Gyvel og Ene, blandet med karakteristiske Græsser og Blomsterplanter. I Dalbunden er der mange Kildevæld og sumpede Enge omgivet af og beklædt med de Planter, som hører hjemme paa saadanne Steder. Adskillige Steder er der dog fast Bund helt ud til Aaløbet.

Gennem Dalen iler Aaen rask afsted, rislende, brusende og skummende hen over den faste Aabund, der er spækket med Sten, hvoraf mange er saa store, at de rager op over Vandet. Nogle Steder graver Aaen sig ind i Aabrinken, underhuler denne og danner Strømhvirvler og dybe „Høller“, og andre Steder glider den ind

under langt udhængende Grene af Skovens Træer eller af Breddens Buske af El, Hassel og Tjørn. Kun Vandranunkel og visse Arter af Vandaks har formaaet at bide sig fast i Aabunden og modstaa Strømmens Pres.

Dalen er, om man saa maa sige, fyldt med Dyr, hvilket skyldes, at en Mængde Arter her har kunnet finde passende Levevilkaar. Af Dalens mange Fugle skal kun nævnes Isfuglen, der synes at have fast Boplad i Brinken oven for Tarskov Mølle. Af Krybdyr er der Hugorm, Snog, Staalorm og Firben, og af Fisk maa fremhæves Ørreden, som paa visse Steder tages paa „Flue“ af Sportsfiskeren.

Jexen Dal.

Findal del.

Men naturligvis er det Insekterne, der dominerer. Af disse falder de mange og smukke Dagsommerfugle og Biller mest i Øjnene; men de interessanteste er dog de Dyr, som hører Aaløbet til. Det er værd at lægge Mærke til, at medens der kan være Aaløb, som er meget fattige paa Insekter, saa er der her en Vrimmel og det lige fra Marts til December. Store Skarer af Vaarfluer og Døgnfluer stryger i Sommertiden hen over Vandfladen eller foretager deres mærkelige, hoppende Elskovsdans paa lune Steder, eller de gemmer sig i Buske og mellem Straa ved Aabredden. Mellem disse Dyr er der adskillige, som kun findes ganske faa Steder i det øvrige Land, og som i Udlandet først træffes i Mellemeuropas Bjerge. Ja, en enkelt stor og smuk Art er endog ukendt uden for Danmark.

De morsomste af disse Vandinsekter er nogle Vaarfluelarver, der ikke som de almindelige Arter bygger sig et Beskyttelsesrør af Smaasten og Plantedele, men som arrangerer sig paa anden Maade. Nogle bygger sig et Hus af Smaasten paa den Side af Aabundens

Sten, som vender mod Strømmen, andre anbringer deres kræmmerhusformede Stenhus paa Overkanten af større Sten i Aalejet, saaledes at Husets Aabning vender mod Strømmen. I disse Huse sidder Larverne og modtager de Fødeemner, som Vandet fører ind i Huset. Men de mærkeligste er dog nogle, som bygger Fangnet mellem Aabundens Sten og Planter. Disse Fangnet kan være til Stede i utallig Mængde. De fleste er dannet af Plantedele og Spind og ligner smaa Svale-reder; de vender Aabningen mod Strømmen, og i Bunden af Nettene sidder Larverne og modtager Føden, som Vandet driver ind i Nettene. Andre bestaar af en Ring af Plante-stoffer, og i Ringens Aabning er spundet et fintmasket Net, hvori Fødestofferne bliver hængende. Ved Siden af Nettet sidder Bygmesteren og røger Garnet, naar „noget viser sig“.

Disse mærkelige Fangnet er først rigtig bleven undersøgt og beskrevet af danske Zoologer.

Jeksendalen, som støder til Aadalen ved Fusvad, er Aadalen om igen, blot i mindre Format. En Vandring gennem denne Dal er meget lønnende for enhver, der gerne vil se noget smukt og gøre interessante lagttagelser, men den er vanskelig at trænge igennem, idet man maa bane sig Vej gennem Dalbundens Buske og tornede Ranker og over den gyngende Grund omkring Kildevældene.

Ved Harlev træder Aaen ud i Aarhusdalen, 6 Meter over Havet og ca. 10 km fra dens Udløb i Aarhus Havn. Fra Harlev gaar Aaen gennem Ormslev og Aarslev Enge til Brabrand Sø og videre derfra gennem Viby Enge til Havet. Dette Afsnit vil senere blive omtalt.

Aarhus Aa ved Fusvad, Vadestedet set fra Jexen Bækkens Udløb mod Nordøst.

Foto J. C. Pedersen.

Vort Haandbogstof

»Statist.
Medd.«

I. Folketællingerne.

Folkemængden i de østjydske

	15/8 1769	1/7 1787	1/2 1801	18/2 1834	1/2 1840	1/2 1845	1/2 1850	1/2 1855
Aarhus	3837	4032	4102	6765	7087	7864	7886	8891
Horsens	2738	2221	2396	4846	4933	5058	5827	7250
Randers	2901	3645	4562	6407	6633	7126	7338	8844
Skanderborg	566	573	488	831	890	1011	1042	1271
Silkeborg	—	25	44	67	68	149	556	1204
Grenaa	704	686	760	965	902	1017	1099	1379
Ebeltoft	563	591	598	907	929	1054	1112	1211

**Folkemængden i Land-
Skanderborg**

	1769	1787	1801	1834	1840	1845	1850
<i>Nim Herred.</i>							
Endelave	396	439	410	498	542	573	625
Tamdrup	717	620	705	1199	1255	1359	1489
Hornborg	481	579	618	854	916	985	998
Hvirring	489	494	574	968	1013	1071	1127
Nim	248	191	244	533	508	507	493
Underup	213	185	182	400	416	440	466
Tilsammen.....	2544	2508	2733	4452	4650	4935	5198
<i>Voer Herred.</i>							
Lundum	230	283	275	430	475	469	498
Hansted	556	578	627	794	794	815	813
Nebel	333	323	343	498	520	544	587
Væhr	619	552	585	629	654	695	691
Søvind	579	571	572	658	743	809	888
Gangsted	239	352	260	315	351	371	380
Ørritslev	422	380	428	602	605	656	676
Tolstrup	311	293	342	550	584	608	639
Kattrup	311	326	389	567	569	600	603
Vedslet	410	415	450	609	647	661	689
Hylke	398	532	568	782	861	923	975
Ousted	479	421	534	781	848	914	964
Taaning	320	289	315	439	485	484	511
Østbirk	606	656	660	926	1051	1176	1246
Yding	266	260	290	387	407	435	474
Voerladegaard	397	340	420	555	564	606	617
Tilsammen.....	6476	6471	7058	9522	10158	10766	11251
<i>Tyrsting Herred.</i>							
Ry	477	554	669	826	825	875	925
Sønder Vissing	410	336	344	404	501	614	651
Vinding	205	158	224	231	280	325	346
Bryrup	227	175	198	271	311	347	369
Grædstrup	462	420	401	495	557	653	712
Tyrsting	222	184	190	245	239	266	276

Købstæder 1769—1935.

1/2 1860	1/2 1870	1/2 1880	1/2 1890	1/2 1901	1/2 1906	1/2 1911	1/2 1916	1/2 1921	5/11 1925	5/11 1930	5/11 1935
11009	15025	24831	33306	51814	55193	61755	65858	74256	76206	81279	91017
8980	10501	12654	17290	22243	22327	23843	25149	27588	28135	28363	29897
9725	11354	13457	16617	20057	20963	22970	24428	26495	26857	27722	30264
1423	1707	1792	2354	2721	3146	3403	3707	3938	4039	4085	4228
1775	2338	2931	4217	7228	7803	8792	9180	10896	11423	12078	13417
1636	1923	2423	2933	3257	3462	3734	4039	4537	4606	4651	5025
1313	1239	1315	1284	1467	1714	1690	1704	1959	1877	1897	2020

sognene 1769—1930.

Amtsraadsreds.

1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906	1911	1916	1921	1925	1930
630	634	690	650	680	654	675	656	635	629	588	596
1571	1662	1842	1730	1593	1574	1668	1578	1575	1638	1683	1657
1008	1017	1059	1073	1008	1121	1152	1207	1242	1259	1251	1217
1226	1374	1503	1436	1430	1478	1593	1592	1547	1558	1827	1789
495	546	586	589	560	529	560	563	555	580	583	665
506	539	625	616	547	498	489	486	476	435	450	461
5436	5772	6305	6094	5818	5854	6137	6082	6030	6099	6382	6385
496	495	475	469	467	415	428	437	427	489	473	476
862	838	1056	1144	1209	1096	1103	1117	1081	1064	1123	1139
621	630	625	599	566	551	531	558	540	556	574	568
704	721	836	855	854	769	872	856	854	910	975	1008
925	931	1057	1181	1084	1096	1175	1192	1182	1222	1192	1206
398	403	430	414	413	389	410	433	419	440	423	397
725	747	846	936	1006	1116	1115	1287	1216	1291	1414	1472
627	701	868	948	765	731	766	852	910	913	962	926
641	662	666	719	635	608	608	575	584	608	646	621
757	773	912	879	821	760	775	753	743	711	718	709
1067	1142	1186	1083	987	872	935	953	993	988	1027	1020
1121	1175	1233	1118	1134	1065	1059	1077	1109	1093	1115	1103
543	552	539	525	485	432	462	494	489	514	499	486
1412	1515	1473	1501	1549	1702	1833	1931	1867	1905	1986	1914
502	516	600	557	588	520	515	509	499	499	506	485
681	799	827	931	930	843	884	919	921	944	972	990
12082	12600	13629	13859	13493	12965	13471	13943	13834	14147	14605	14520
957	998	1045	1194	1173	1317	1203	1192	1224	1235	1245	1230
724	784	904	657	914	923	888	931	961	989	1000	1043
361	392	512	329	488	455	471	540	513	521	525	486
491	551	577	576	583	692	751	801	858	921	987	920
783	910	1074	1069	1082	1051	1082	1086	1080	1097	1054	1089
307	382	360	323	286	282	287	292	316	349	352	378

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

	1769	1787	1801	1834	1840	1845	1850
<i>Tyrsting Herred, fortsat.</i>							
Tønning	244	195	218	258	288	302	333
Træden	171	129	158	188	201	229	252
Ring	205	134	232	274	289	330	405
Føvling	326	168	318	369	406	470	530
Tilsammen....	2949	2453	2952	3561	3897	4411	4799
<i>Vrads Herred.</i>							
Aale	224	276	337	432	439	454	488
Tørring	216	287	405	529	580	630	686
Linnerup	198	175	210	266	273	266	290
Hammer	107	91	112	154	153	152	178
Klovborg	269	240	255	296	393	511	612
Nørre Snede	516	494	501	707	757	805	897
Ejstrup	477	459	484	617	628	667	723
Vrads	186	172	202	213	260	299	339
Them	712	683	1001	1714	1692	1788	1876
Tilsammen....	2905	2877	3507	4928	5175	5572	6089
<i>Gjern Herred.</i>							
Linaa	711	622	696	954	1003	1229	1612
Skannerup	199	145	237	293	336	364	352
Gjern	383	290	341	442	467	515	558
Tvilum	566	549	623	756	813	890	1013
Voel	226	206	206	234	235	218	235
Skorup	138	208	252	278	285	296	300
Søby	241	316	345	561	606	606	652
Hammel	220	176	273	291	305	319	331
Voldby	306	302	329	495	532	548	560
Sporup	206	189	194	318	326	339	319
Røgen	413	417	385	744	807	856	927
Dallerup	185	348	320	576	618	687	778
Laasby	179	151	161	208	194	180	210
Alling	308	283	346	452	493	570	596
Tulstrup							
Tilsammen....	4281	4202	4708	6602	7020	7617	8443
<i>Hjlemslev Herred.</i>							
Venge	558	554	639	868	926	994	1049
Dover	667	712	805	938	975	1039	1086
Skanderup	672	703	693	998	1032	1088	1087
Stilling	159	150	175	194	206	223	231
Mjesing	184	184	191	258	282	290	293
Adslev	213	226	283	343	399	423	474
Hørning	317	296	417	513	513	504	503
Blegind	151	153	210	225	217	234	257
Vitved	197	211	241	291	326	360	391
Fruering	595	598	658	866	932	963	1015
Tilsammen....	3713	3787	4312	5494	5808	6118	6386
Aarhus Amtsradsreds.							
<i>Hads Herred.</i>							
Hvilsted	159	214	231	420	450	463	486
Torrild	390	418	422	523	550	542	544

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906	1911	1916	1921	1925	1930
397	446	477	446	445	449	557	578	607	632	646	631
251	311	351	368	345	337	358	383	383	405	369	366
431	522	595	643	745	951	952	1118	1326	1468	1624	1701
577	686	760	798	775	755	764	758	806	839	829	782
5279	5982	6055	6903	6836	7212	7313	7679	8087	8456	8631	8626
470	598	707	743	810	732	814	836	920	854	919	942
716	773	823	850	826	1113	1272	1530	1715	1873	1923	1951
305	334	356	393	373	395	428	498	497	494	470	467
189	242	266	271	259	245	259	296	308	332	326	334
666	807	890	898	816	841	913	1043	1063	1083	1200	1250
993	1120	1318	1382	1361	1432	1434	1613	1666	1838	2147	2263
788	935	1096	1280	1438	1648	1677	1781	1958	2213	2475	2572
363	391	373	433	496	523	531	532	564	611	588	601
1954	2082	2321	2527	2608	2513	2548	2569	2449	2661	2836	2818
6444	7282	8150	8777	8987	9442	9876	10688	11140	11959	12884	13198
1179	1300	1568	1731	1627	1646	1727	1782	1750	2006	2209	2408
324	381	482	462	471	511	501	517	484	480	502	487
627	668	740	847	767	819	883	987	1007	1002	1050	1074
1104	1259	1521	1622	1548	1008	1016	1162	1152	1159	1167	1147
262	288	351	358	349	587	638	666	643	636	707	742
325	366	443	478	459	350	365	392	398	379	346	347
712	751	958	1179	1396	494	473	465	455	470	574	538
391	512	648	722	721	1651	1686	1729	1877	1979	2051	2185
602	571	749	783	754	664	716	711	707	707	750	785
346	458	423	406	433	782	792	767	790	772	769	748
1029	1080	1220	1278	1266	415	462	464	444	432	448	437
824	939	1045	1032	995	1392	1409	1290	1263	1265	1311	1230
226	264	382	344	324	1026	1051	1078	1138	1161	1178	1246
699	759	883	924	867	351	329	330	311	318	313	295
					800	824	860	800	838	859	799
8650	9596	11413	12166	11977	12542	13185	13522	13581	13604	14234	14468
1082	1150	1252	1297	1174	1054	1072	1160	1121	1098	1142	1196
1126	1231	1444	1475	1545	1829	1939	2166	2092	2350	2477	2590
1185	1246	1389	1427	1583	1455	1480	1549	1860	1937	2135	2115
239	268	288	295	368	425	484	596	627	675	775	812
341	387	394	402	416	395	402	394	403	411	385	414
525	555	560	578	514	483	486	509	479	500	541	504
555	580	716	689	744	729	840	905	867	903	993	1053
235	288	303	308	317	320	324	300	299	289	307	294
435	427	474	485	455	429	425	424	390	425	432	418
1043	1014	1245	1248	1154	1098	1176	1183	1174	1177	1161	1176
6766	7146	8065	8204	8270	8217	8628	9186	9312	9765	10348	10572
518	509	536	560	518	488	496	488	498	480	501	568
534	533	550	567	573	570	572	620	628	634	621	684

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

	1769	1787	1801	1834	1840	1845	1850
<i>Hads Herred, fortsat.</i>							
Hundslund.....	652	704	837	1227	1355	1359	1420
Ørting.....	259	306	350	487	504	552	549
Falling.....	526	518	592	799	807	802	835
Alrø.....	181	226	212	273	287	298	291
Gylling.....	673	695	699	966	1029	1078	1105
Gosmer.....	446	416	436	496	547	564	590
Halling.....	221	213	210	280	289	296	288
Randlev.....	320	375	374	601	610	633	690
Bjergager.....	491	471	437	656	675	696	707
Odder.....	926	1024	1239	2004	2117	2177	2210
Tvenstrup (nedlagt).....	121	131					
Saxild.....	442	438	439	541	530	519	548
Nølev.....	217	219	240	293	303	316	326
Tilsammen....	6024	6368	6718	9566	10053	10295	10589
<i>Ning Herred.</i>							
Tunø.....	173	178	177	189	189	198	213
Beder.....	295	312	325	440	442	451	474
Malling.....	666	665	748	936	931	911	969
Tulstrup.....	142	123	153	284	268	276	286
Astrup.....	331	271	316	534	557	574	596
Thiset.....	371	422	467	773	835	843	902
Maarslet.....	552	525	578	795	791	800	817
Holme.....	311	293	339	515	571	644	723
Tranbjerg.....	264	236	249	308	342	326	327
Koldt.....	579	557	639	906	976	1038	1025
Ormslev.....	283	272	277	392	436	427	418
Viby.....	351	400	411	601	623	617	642
Tilsammen....	4318	4254	4679	6613	6961	7105	7383
<i>Hasle Herred.</i>							
Aaby.....	185	193	163	253	235	250	237
Vejlby.....	394	406	440	689	671	706	785
Hasle.....	152	188	211	233	234	240	264
Skejby.....	131	152	147	170	160	165	162
Kasted.....	118	112	100	138	137	151	165
Tilst.....	317	392	375	461	498	502	499
Brabrand.....	477	394	381	608	638	685	705
Aarslev.....	159	205	203	289	321	319	306
L yngby.....	106	112	83	164	185	209	193
Tilsammen....	2039	2154	2103	3035	3079	3227	3316
<i>Framlev Herred.</i>							
Framlev.....	433	495	555	630	674	692	763
Harlev.....	318	317	318	438	450	505	502
Stjær.....	201	179	171	288	289	306	310
Storring.....	276	268	286	510	558	559	593
Galten.....	194	215	219	412	483	560	612
Skjørring.....	149	161	220	283	316	348	359
Sjelle.....	173	281	305	454	494	546	527
Skovby.....	129	173	210	316	363	389	399
Skivholme.....	221	287	354	493	518	532	589
Borum.....	231	251	282	312	327	364	373
Tilsammen....	2325	2627	2920	4136	4472	4801	5027

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906	1911	1916	1921	1925	1930
1465	1504	1623	1507	1469	1401	1468	1509	1468	1475	1535	1538
559	536	584	579	614	619	795	764	719	717	722	752
806	855	846	786	784	761	803	800	803	778	752	789
281	289	250	268	284	277	282	285	262	284	288	292
1090	1094	1144	1128	1260	1293	1272	1270	1238	1276	1265	1228
588	580	608	577	601	607	644	624	608	559	691	747
290	301	304	307	430	507	649	711	673	740	738	739
698	707	708	717	746	816	814	769	769	782	752	765
775	805	913	965	911	906	899	851	781	840	859	805
2286	2429	2597	2931	3670	4231	4956	5176	5079	5303	5657	6000
								249	208	225	212
552	571	690	709	677	603	663	659	662	613	629	649
355	353	324	318	338	328	326	350	722	300	327	313
10797	11066	11677	11919	12875	13407	14639	14876	14759	14989	15562	16081
223	221	241	235	253	234	229	224	232	225	238	256
523	553	600	554	637	696	696	682	595	612	651	657
1059	1191	1368	1306	1461	1748	1800	1850	1778	1855	1896	1918
293	310	276	256	254	299	322	303	297	252	276	264
611	648	692	728	722	706	795	763	720	733	746	769
944	994	1067	1112	1051	1042	1076	1103	1094	1042	1098	1109
939	1037	1185	1234	1262	1298	1326	1298	1278	1371	1534	1479
817	855	969	883	871	1118	1142	1330	1442	1607	2316	2786
363	423	473	493	537	630	643	695	757	818	893	891
1069	1133	1312	1401	1359	1450	1485	1490	1450	1442	1621	1649
451	444	608	685	721	696	646	658	664	679	670	613
781	855	1350	886	1389	880	1256	2104	2949	3684	5076	6086
8073	8664	10141	9773	10523	10797	11416	12500	13256	14320	17015	18477
247	288	322	354	355	481	843	1585	2385	2820	3670	4455
1011	1188	1691	1810	2051	2195	2171	2281	2587	3002	4062	4819
290	297	296	301	399	354	315	338	361	450	544	907
174	193	269	311	325	334	265	276	269	337	379	362
178	180	198	189	223	241	229	244	219	216	236	221
505	520	547	556	653	690	719	914	954	1031	1012	982
817	848	943	1130	1189	1477	1685	2050	2083	2359	2589	2650
316	356	375	462	435	430	406	492	506	510	527	512
210	206	214	232	229	208	194	243	229	226	229	225
3748	4076	4855	5345	5859	6410	6827	8423	9593	10951	13248	15133
812	877	882	865	889	829	852	827	816	912	922	941
501	530	612	589	507	594	601	710	706	668	687	649
334	381	440	457	455	528	527	539	519	511	477	508
608	657	665	647	570	581	593	590	570	575	537	515
659	717	766	765	686	737	858	817	882	910	982	1030
372	384	415	419	390	402	396	373	375	371	384	346
563	587	636	638	584	641	620	598	568	519	521	514
416	432	482	451	459	450	514	510	498	511	493	519
674	711	712	787	759	747	804	795	764	717	705	681
396	442	482	520	504	501	530	585	576	596	624	603
5335	5718	6092	6138	5803	6010	6295	6344	6274	6290	6332	6306

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

	1769	1787	1801	1834	1840	1845	1850	
<i>Sabro Herred,</i>								
Faarup	} 357 {	133	189	248	256	255	247	
Sabro		170	169	284	318	326	368	
Lading		408	419	464	631	620	621	631
Foldby		445	540	615	744	799	847	820
Lyngaa		399	392	395	467	490	505	508
Vithen		180	179	190	267	256	271	286
Hadsten		200	211	199	234	277	282	276
Haldum		376	352	341	437	463	488	498
Tilsammen....	2365	2396	2562	3312	3479	3595	3634	
<i>Vester Lisbjerg Herred.</i>								
Grundfør	300	309	325	589	576	616	587	
Spørring	178	177	179	231	288	313	325	
Søften	260	282	334	505	555	530	535	
Trige	353	335	353	557	623	643	647	
Ølsted	117	127	131	193	214	217	210	
Lisbjerg	296	378	400	468	481	476	451	
Elev	106	117	128	123	118	119	146	
Elsted	248	205	230	281	324	332	406	
Tilsammen....	1858	1930	2080	2947	3179	3246	3307	
Aarhus Amtsrædsreds	18929	19729	21062	29669	31223	32269	33256	
<i>Randers Amt.</i>								
<i>Øster Lisbjerg Herred.</i>								
Egaa	423	422	469	654	670	695	683	
Hjortshøj	261	243	259	352	378	407	451	
Skjødstrup	597	600	573	793	805	854	821	
Todbjerg	476	477	535	689	741	736	785	
Møjby	258	222	238	296	308	310	345	
Hornslet	589	542	780	979	978	1012	1012	
Mørke	587	532	645	751	815	853	845	
Bregnet	415	539	601	708	716	722	763	
Thorsager	502	623	701	735	847	873	844	
Skarresø	222	190	190	205	219	228	251	
Tilsammen....	4330	4390	4991	6262	6477	6690	6800	
<i>Af Sønderhald Herred.</i>								
Hvilsager	397	350	359	389	393	402	434	
Lime	362	343	383	458	459	472	476	
Mygind	110	108	142	151	161	148	172	
Skjørring	149	128	136	133	153	163	154	
Krogsbæk	281	274	307	339	355	372	392	
Søby	168	171	181	261	262	262	274	
Skader	155	179	175	258	258	258	286	
<i>Af Galten Herred.</i>								
Halling	113	121	121	190	206	221	205	
Ødum	490	456	496	936	663	655	670	
Hadbjerg	243	212	262	335	358	362	372	
Galten	465	436	480	648	689	711	727	

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906	1911	1916	1921	1925	1930
260	301	362	423	444	493	518	566	585	668	704	685
406	460	470	491	483	476	456	488	476	538	506	564
716	852	945	981	969	936	976	968	948	964	966	1007
833	928	1091	1222	1162	1075	1182	1184	1140	1151	1137	1101
528	557	616	565	603	663	671	395	647	654	805	796
307	310	362	424	411	455	396	383	383	391	385	386
304	308	365	400	386	451	568	610	564	667	696	700
476	491	613	944	1026	1039	1146	1274	1317	1311	1434	1415
3830	4207	4824	5450	5484	5538	5913	6168	6274	6290	6332	6633
630	657	690	660	668	658	698	718	699	684	739	697
339	345	373	440	429	465	480	473	512	508	498	498
564	586	620	598	600	558	584	628	613	576	599	566
665	788	769	807	797	792	746	727	708	642	703	840
216	234	252	278	319	279	259	256	232	244	248	229
488	530	614	635	668	638	636	640	656	694	724	684
165	184	200	208	191	203	220	226	222	248	281	262
376	425	428	424	427	447	473	510	520	543	569	563
3443	3749	3946	4050	4099	4040	4096	4178	4162	4139	4361	4339
35226	37480	41535	42675	44643	46202	49186	52489	54104	57033	63151	66890
783	832	847	928	947	915	910	928	885	944	1055	1000
454	507	563	565	589	588	641	669	739	726	718	699
853	928	1044	1141	1138	1189	1286	1291	1295	1292	1350	1353
806	940	986	1048	1057	1014	1039	1042	1014	1067	1048	1037
350	393	428	441	456	464	463	483	507	529	513	525
1099	1184	1483	1644	1634	1699	1846	1986	1938	2034	2218	2281
1052	1188	1438	1620	1622	1628	1802	1950	1855	1846	1880	1913
772	907	1117	1285	1271	1332	1353	1464	1419	1593	1689	1616
861	809	1024	1176	1187	1157	1218	1214	1275	1351	1433	1358
228	240	274	366	330	346	392	453	467	486	452	451
7258	7928	9204	10214	10231	10332	10950	11480	11394	11868	12356	12233
406	578	663	671	666	661	666	742	695	679	645	652
535	548	656	711	702	737	799	900	911	925	992	1007
166	181	206	224	218	189	197	163	185	187	181	184
186	210	234	222	211	236	245	234	258	262	258	273
399	451	488	516	548	565	565	569	575	586	644	630
267	261	304	301	312	223	314	315	300	318	316	335
290	311	321	300	270	370	306	304	332	313	297	294
179	178	230	252	211	210	238	272	274	271	288	268
711	774	809	824	807	909	934	922	877	901	922	908
403	446	451	443	427	413	462	532	508	495	557	588
735	814	970	1169	1292	1487	1738	1966	2086	2101	2133	2178

Amtsgrænser, Trevangsbrug og Udskiftning især vedrørende Skanderborg Amt.

En Oversigt ved Aug. F. Schmidt.

Aarhus Amt er i amtskommunal Henseende delt i to Amtsraadskredse: Aarhus og Skanderborg Amtsraadskreds. Den sidstnævnte Kreds bestaar af Landkommunerne i de seks Herreder: Hjelmlev, Gern, Tyrsting, Vrads, Vor og Nim. I Kredsen ligger Købstæderne Horsens, Skanderborg og Silkeborg.

Aarhus Amt udgjorde i Middelalderen Dele af Aabosyssel (Hasle, V.-Lisbjerg, Sabro, Framlev, Ning, Hjelmlev og Gern Herreder) og Løversyssel (Hads, Vrads, Tyrsting, Vor og Nim Herreder). Skanderborg Amt omfattede fra det 16. Aarhundredes Begyndelse Framlev, Gern, Hjelmlev, Tyrsting, Vrads og Sabro Herreder; det sidstnævnte Herred var dog i Tiden 1588—97 selvstændigt. Vor og Nim Herreder hørte under Bygholm (Stjernholm) Len. Skanderborg Amt blev det tidligere Len tilligemed Vor Herred og (fra 1661) Hads Herred. Silkeborg Amt omfattede bl. a. Vrads Herred og en Del af Gern Herred og var fra 1671 til 1716 forenet med Mariager Amt, derefter til 1793 yderligere med Dronningborg Amt. Endelig hørte Nim Herred efter 1660 til Stjernholm Amt. 1799 oprettedes Aarhus Amt, bestaaende af det tidligere Havreballegaard Amt, Skanderborg Amt, Nim Herred og Hids Herred fra Silkeborg Amt, hvortil 1802 kom Vrads Herred, der en Tid havde ligget under Ringkøbing Amt. 1824—48 udskiltes endelig paa ny et Skanderborg Amt (Sabro, Framlev, Vor, Tyrsting, Hjelmlev og delvis Gern Herreder). Ved Resolution af 27. Juli 1867 forenedes atter de to Amter til eet.¹⁾ Det er altsaa en ret bevæget administrativ Historie, de to Amter har ført gennem Aarhundrederne.

Det gamle Agerbrug i det midterste Østjylland — og her tænkes navnlig paa Skanderborg Amt — lededes i Landsbyfællesskabets Tid i ret udstrakt Grad efter Trevangsbruge t, det vil sige, at Landsbyens Jord var delt i tre Vange, der blev benyttet i et treaarigt Sædskifte, det første Aar Byg, det andet Rug, det tredie Aar hvilde Marken. Havre saaede man i den daarligere Del af Jorden, eller hvor man ikke kunde overkomme at saa Byg og Rug. Disse Vange var skilte fra hverandre ved Hegn, saa Kvæget, det Aar en Vang laa hen som Fæled, kunde gaa uhindret over den hele Vang. I det midterste Østjylland kaldtes Vangene som paa Sjælland Bygmarken, Rugmarken og Fælleden, men undersøger man nærmere Sædskiftet i de enkelte Fald, vil man finde, at man kun i nogle Byer eller Egne har et udelukkende treaarigt Sædskifte med to Aars Brug og et Aars Hvile, alle andre Steder havde nogle Fald eller undertiden de fleste af dem mere end to Aars Brug. Et tre—fire Aars Sædskifte med lige saa lang Tids Hvile var meget almindeligt, selv om Byen havde tre Marker. Dette skyldes vist som oftest, at Vangene i Jylland ikke var indhegnede som paa Sjælland. Landsbylovene taler

¹⁾ Trap VII, 6. Om Herredsgreenserne i Østjylland, se Henrik Larsens Afhandling i Jydske Samlinger 5. Rk. 2. Bd. (1935), 94 ff.

vel om Hegning af Rug- og andre Marker, men herved forstaaes maaske kun Fredning i Almindelighed. Naar en By havde, hvad ofte var Tilfældet, mange Vange, var det ogsaa uoverkommeligt at skaffe Gærdsel. Paa Udskiftningskortene er der, modsat hvad der er Tilfældet paa Sjælland, som Regel ingen Hegn anført. Enkelte Undtagelser gives der dog, f. Eks. Saksild i Hads Herred, men her var ogsaa et konsekvent gennemført Trevangsbrug med to Aars Brug og et Aars Hvile.

I 1683, da den store Landmaaling fandt Sted, var Trevangsbruget i Tilbagegang. Grunden til, at man forlod dette Brug, var antagelig, at Jorden ikke var god nok til at kunne nøjes med et Aars Hvile, naar den havde været brugt i to Aar. Dels er Grunden maaske ogsaa, at man ikke havde Gærdsel nok til Vanggærderne. Man maatte derfor holde Hyrde, hvis man ikke i Forvejen havde en saadan for Ulvenes Skyld. Derved var man i Stand til at opdyrke enkelte Fald ogsaa i de Aar, da Marken skulde hvile, hvilket let kunde medføre, at man helt forlod Trevangsbruget, der muligvis var blevet indført her til Landet — maaske fra England allerede i Vikingetiden.¹⁾

Et stort Fremskridt for dansk Landbrug fandt Sted, da man ved Udskiftningen opløste det gamle Marks-system, hvor Gaardenes Jordtilliggende laa Ager om Ager og gik over til den Jordfordeling, vi nu kender, hvor hver Landejendom saa vidt muligt har sit Jordtilliggende i et samlet Areal i Tilknytning til Bygningerne. Den for vort Landbrug saa velsignelsesrige Agerbrugsreform tog sin Begyndelse i Varnæs i Østsløvig, idet denne By allerede blev udskiftet i 1710—11. Hostrup By blev udskiftet 1724. I det 18. Aarhundrede blev hele Østlandet fra Kolding Fjord til Slien udskiftet. Hjarup ved Kolding blev som den første nørre-jydske Landsby udskiftet i 1762. — I nordligere Egne var man først i Gang med Udskiftningen en Del Aar senere, for Skanderborg Amts Vedkommende fandt de fleste Udskiftninger Sted i Perioden fra 1780 til 1800. Der har næppe her fundet nogen Udskiftning Sted tidligere end 1770, hvorimod nogle Grundstykker først blev udskiftede i 1820—30'erne. Hertil kommer saa, at enkelte Mose-, Hede- og Engstrækninger først er blevet opdelt hen imod vor Tid. Ja, der findes Landstrækninger hist og her i Danmark, der stadig ikke er udskiftede.

Ved Udskiftningen skete der saa stor en Ændring i hele vort Landbrugs Struktur, større end nogen tidligere eller senere Reform, at man let vil forstaa, den har været forbundet med talrige Vanskeligheder, ligesom den i Begyndelsen naturligvis ikke gav de Resultater, man straks havde ventet, omendskønt der fra de ledende Agronomers Side blev ydet et efter Tidsforholdene fortrinligt Arbejde for at oplyse Bønderne om Udskiftningens Fordele. Tiden viste da ogsaa, hvilken umaalelig Betydning for dansk Landbrug det var, at Fællesskabets Ophævelse fandt Sted. Selvom Principet var det samme overalt og Udskiftningens Historie da saadan set er temmelig ensartet for hele Landets Vedkommende, har det dog sin Interesse ikke mindst i lokalhistorisk Henseende at erholde nogen Viden om Reformens Historie i de enkelte Egne af vort Land. For Skanderborg Amt er vi saa heldige at besidde et fortrinligt Arbejde om vort Æmne, idet J. C. Schythe i sit Værk: „Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand“: Skanderborg Amt (1843), 182 ff. har meddelt udførlige Oplysninger herfra om Udskiftningen. Det vil ikke være muligt ved nye Undersøgelser at ændre ved de Opgivelser, Schythe med saa stor Flid fra mange Hold har samlet, selvom man ved Eftersøgning naturligvis hist og her kan have Held til at fremkomme med

¹⁾ Henrik Larsen: Trevangsbruget i Jylland (Jydske Samlinger 5. Rk. I Bd. 1935, 364 ff.).

supplerende Bemærkninger. For enhver Lokalhistoriker med agrarhistoriske Interesser vil Schythes Bøg altid — for Skanderborg Amts Vedkommende — være en Hovedkilde at søge til.

Det var efter at det Skanderborgske Rytterdistrikt i 1766 var blevet nedlagt, og Godset i 1767 var blevet solgt,¹⁾ at man her ret kunde begynde at tænke paa Reformer i Landbruget. Til de tidligst udskiftede Byer hører Forlev i Skanderup Sogn, idet man af nogle gamle Procesakter kan se, at den allerede har været udskiftet 1770. Udskiftningen kan dog ikke have fundet Sted før 1767; thi først dette Aar solgtes Byen ved Ryttergodsauktionen. — Skanderborg Ladegaards Agermark er blevet udskiftet før 1772, medens Fregerslev blev udskiftet i 1779 og 1780. Bjertrup hører ogsaa til de tidligst udskiftede, o. 1770. Fruering blev udskiftet 1781 og Vitved Sogns Byer lidt senere. Svejstrup udskiftedes 1779, Hemstok 1783. Linæa blev udskiftet 1792, Møllerup 1793 eller 1794, medens Tovstrup allerede blev udskiftet 1771. Denne tidlige Udskiftning i Tovstrup har været mislykket, hvorfor Byen blev omskiftet paany i 1805, og da blev Arbejdet heller ikke udført for godt. Ovstrupgaard blev udskiftede 1780, Klintrup 1781, Hammel 1799, Voldby 1786, Vadsted 1776, Svenstrup 1771, Møgelby 1771, Grølsted 1780 (omskiftet 1810), Skaarup 1773, Gern 1801, Ellerup 1789, Tem 1787, Nørre Snede 1788, Ejstrup 1789, Addit 1793, Vissing Klostergaard 1794, Byerne i Voerladegaard Sogn 1796, Sdr. Vissing 1794, to Gaarde fra Vissingkloster efter en Brand 1806, Vinding, Velling og Løve henimod 1790, Hvirring By 1780 (omskiftet 1806), Hanstedgaards Bøndergods i Tiden 1781—93, og Horsens Bymark i 1830.

De meddelte Aarstal for Udskiftningen er taget fra Schythes Værk, hvori man ogsaa finder Oplysninger om mange andre Byers Udskiftning i Skanderborg Amt, uden at der dog disse Steder er angivet Udskiftningsaar. Det kan dog med Bestemthed siges, at den ikke af Schythe nærmere tidsbestemte Udskiftning har fundet Sted i det store og hele i Tiden c. 1770—c. 1800.

Da Horsens Bymark blev udskiftet saa sent som i 1830, og da der til denne Begivenhed er knyttet ret interessante Detailler, overleveret os af Schythe, kan det maaske være passende at fremkomme med disse i nærværende Forbindelse. — Horsens Bymark grænsede o. 1843 til Hovedgaarden Bygholms Jorder, imod Nord til Store-Hansted Aa og Nordstrand, imod Øst til Stensballe Sund og imod Syd for største Delen til Horsens Fjord, men ogsaa til Torsted og Tyrsted Jorder i Vejle Amt. Bymarken har hverken Skov, Hede eller Tørvemose. Efter den i 1843 gældende Matrikel stod den for 141 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdkr. $\frac{5}{8}$ Alb. Ager og Engs privil. Hartkorn, men efter den nye Matrikel blev dens Hartkorn nedsat til 132 Tdr. 5 Skpr. $\frac{3}{4}$ Alb. Den Forskel, der blev mellem Ansættelsen 141 ned til 132 Tdr. Htk. hidrører fra, at der blev afgivet Jord til nye Chausseeanlæg m. m. Arealet var i 1843 o. 1082 Tdr. Land, der indtil 1830 henlaa i Fællesskab. Det henføres da til to Klasser: de almindelige Byjorder, 112 Tdr. Ld., der ikke var matrikulerede, og Ejendomsjorderne, 970 Tdr. Ld. De almindelige Jorder bestod af 1) Luidskoven, 106 Tdr. Ld., her havde i gamle Dage været Skov, men i hele det 18. Aarh. laa Stykket hen som en tornebegroet Fæled, indtil det i Begyndelsen af det 19. Aarh. blev taget under Dyrkning. 2) Engen Laadentot, $\frac{3}{14}$ Tdr. Ld. 3) Byens Førter, $5\frac{3}{8}$ Tdr. Ld. Lejen af disse Byens almindelige Jorder flød ind i Kæmnerkassen.

Ejendomsjorderne bestod derimod af de 200 saakaldte Gaards-

¹ Jfr. S. Nygaard i Aarhus Stifts Aarbøger 1919, 39.

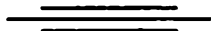
avle, 818 Tdr. Ld., og Toftejorderne, 152 Tdr. Land; disse udgjorde 8 Tofter, der laa ligelig fordelte paa 3 Marker, nemlig Sundemarken, Langmarken og Lovbymarken. Den sidstnævnte havde sit Navn efter den gamle, nedbrændte By Lovby, hvis Jorder tilhørte Kronen indtil 1546, da de blev givet til Horsens By, for at Borgerne der efter den store Ildebrand i 1540 kunde komme til „deres rette Næring og Bjærgning“ og Byen „saa meget desbedre blive bygget og forbedret igen“.1) De tre nævnte Marker var hver delte i 200 Agre, og 3 saadanne Agre, een af hver Mark, udgjorde en Gaardsavl eller $4\frac{3}{32}$ Tdr. Ld. i Udstrækning; men færre eller flere af disse Gaardsavle var i Almindelighed forenede under een Ejer eller Bruger. Engene havde fra ældre Tider været udskiftede i 200 lange og smalle Lodder, og ved Byjordernes Udskiftning i 1830 blev ikke blot de egentlige eller almindelige Jorder udskiftede, men ogsaa, efter fælles Overenskomst af Ejerne, Ejendomsjorderne, som optog $\frac{9}{10}$ af Bymarken. Udskiftningen gennemførtes paa følgende Maade: Enhver Gaard i Byen fik en Part i de almindelige Byjorder, men da disses Udstrækning kun var ringe, blev derfor hine Parter, de saakaldte Grundlodder, særdeles smaa. De fleste laa i 1843 i Rækker allernærmest Byen. De Folk derimod, som i Forvejen var i Besiddelse af større eller mindre Stykker af Ejendomsjorderne, havde, foruden Grundlodden, erholdt en tilsvarende Part af disse, som da kaldtes en Marklod. Havde de tidligere ejet et Stykke Jord paa en eller to Gaardsavles Størrelse, fik de nu en samlet Marklod. Havde de derimod besiddet tre eller flere Gaardsavle, fik de som oftest to Marklodder, en Indlod og en Udlod. Udloddene laa i de fleste Tilfælde i den østlige Ende af Marken, men nogle ogsaa i den vestlige Ende. Ejerne af de nyudlagte Marklodder havde i Almindelighed disse adskilte fra den Grundlod, der var tillagt enhver af dem. Nogle Jordbesiddere havde dog faaet Marklodden tildelt ved Siden af den Grundlod, der var deres. — En Del af Byens Jorder kom slet ikke ind under Udskiftningen, nemlig disse, som laa Syd for Byholm Aa (Hospitalsjorder), flere indhegnede Tofter nærmest ved Byen, saadanne, som ikke var indbefattede under Gaardsavlene, samt nogle Fideikommissjorder.2)

Horsens Købstadsgrund med tilhørende Markjorder udgør nu 765 Hektar. I 1921 den 1. Februar var her 2599 Huse. Af Arealet var i 1919 236 Hektar be-saaede, 139 Hektar med Grønfoder og Græsning, 112 Hektar henlaa i Haver og lignende, 9 var Skov, 204 bebygget Grund, Veje o. l., og 4 var Vandareal. Det samlede Hartkorn var i 1905 128 Tdr. Der fandtes 157 Jordbrug i den egentlige Købstad med 71 Tdr., 3 Jordbrug med Avlsbygninger paa Markjorderne med 2 Tdr. Hartkorn. Paa Markjorderne ligger, foruden en Del Gadebebyggelser, af offentlige Bygninger kun Slagtehuset og Epidemihuset. Der er altsaa ogsaa her sket store Forandringer i det Aarhundrede, der er henrundet siden Udskiftningen fandt Sted. Det hører faktisk til Lokalhistoriens mest udviklede og tidstagende Opgaver at følge en moderne Bebyggelseshistorie i Enkeltheder — fra dengang Marken blev delt og til den nu er mer eller mindre tilbygget af Ejendomme og jordløse Huse. Et Utal af nye Enkeltheder melder sig, naar man tager Skridtet

1) Trap VII, 129.

2) J. C. Schythe: Skanderborg Amt (1843), 198 ff. — I Traps Danmark VII, 90 oplyses flg. om Udskiftningen af Horsens Bymark: „Jorderne udskiftedes 1831: Græsningsretten, der som en Servitut hvilede paa Jorderne, afløstes da mod et Ækvivalent paa 203 Tdr. Ld., der uddeltes til Stederne i Byen efter deres Grundtakst, dog modificeret saaledes, at intet fik over 1 Td. Ld. og intet under 920 Kv. Al.“

fra Udskiftningen til Udstykningen. Det vil imidlertid føre for vidt her at følge denne Udvikling, som man i Tide maa gøre Stedshistorikere opmærksomme paa, da her ogsaa er et Stykke Historie at lære af. Udstykningens historiske Forløb er i det store og hele lettere at følge paa en Landsbys Jorder end paa en Købstads Bymark, da man det sidstnævnte Sted har udstykket i saa mange Smaaparcer, at alene det at faa Rede paa Udstykningsplanen saadan et Sted er temmelig besværlig.

Folkeminder fra Østjylland.

Brudeløb.

Den ældgamle og vistnok over store Kredse af Jorden kjendte Skik, at løbe Bruden ud af de unges Kreds, har ogsaa været benyttet i Taaning. Bag Toftgaard i Taaning ligger en Toft, der paa det gamle Bykort fra Udskiftningen 1795 skrives »Suwel«, men vistnok i daglig Tale kaldtes Stywl eller Sywl, og i denne Toft foregik Brudeløbet altid. Den sidste unge Pige, der løb Brudeløb, hed Sidsel Nielsdatter. Hun var født i Anneksgaarden 1755, og hun døde 1846 op mod de 92 Aar. Man kan antagelig derfor gaa ud fra, at det sidste Brudeløb i Taaning har fundet Sted omkring 1780.

Brudeløbet gaar igjen i mange Egne af Landet, om end under forskjellige Former. I Rye løb Gildesfolkene med Musikanterne i Spidsen fra Gaard til Gaard, efter at Gildesmaaltidet var fortæret. De holdt under Løbet i hinandens Lomme-tørklæder og dannede saaledes en lang Kæde. De var inde i hver Gaards Overstue og dansede en Rundtenom, hvorefter der fortsattes til den næste. I Taaning foregik Løbet som sagt i den før nævnte Toft og bestod vist nærmest i, at Konerne hentede Bruden ud af Pigernes Kreds.

Ordet Bryllup udledes vist af Brudeløb, og hele Skikken med Løbet kan mulig henføres til Bruderovet hos de primitive Folkeslag. Brudeløbet er altsaa en svag Efterligning af et Bruderov.

R. P. Randløv.

Bredfeldts Medicin.

Læge Bredfeldt, som var Distriktslæge paa Frijsenborg fra 1770 til sin Død 1804, blev en Gang hentet til en syg Karl, der da havde det saa grumme daarligt.

Efter at have undersøgt Karlen saa han straks, at denne simulerede. I et tilstødende Værelse, hvorfra Døren til Soveværelset stod paa Klem, udtalte han

sig med, at det var et meget alvorligt Tilfælde. Og for at redde Karlens Liv var det nødvendigt, at der hurtigst muligt gik Bud til Lægens Hjem for at hente visse Instrumenter, som han ikke havde med, men som han nødvendigvis skulde bruge for at foretage en større Operation paa Karlen, bl. a. skulde Maven helt sprættes op.

Skønt Lægen udtalte sig med en sagte, hviskende Stemme, hørte Karlen dog hvert Ord, hvad naturligtvis ogsaa var Hensigten. Sveden begyndte straks at springe frem af den arme Karl, og aldrig saa snart var Rytteren ude af Gaarden for at hente Instrumenterne, før Karlen udtalte sig med, at han følte sig betydelig bedre, og forinden Rytteren kom tilbage, var Karlen staaet op og fuldstændig kureret for Sygdommen. —

— Paa Egnen har man en Talemaade, der anvendes, naar man har begrundet Mistanke om, at nogen simulerer syg; der siges da, at vedkommende skulde have noget af Bredefeldts Medicin. Med denne Udtalelse sigtes vistnok til, at Læge Bredefeldt ogsaa stundom gav Simulanter en Dragt tørre Prygl.

Poul R. Povlsen.

Nogle Fyndsprog om Frierfærd og Giflermaal.

Den, der gaar i Giftermalstanker, kan maaske have godt af at lægge sig de gamles Erfaringer paa Sinde, saaledes som disse har bundfældet sig i Ord-sprog og Mundheld gjennem Tiderne. Det er vel nok saadan, at »dæn, dæ haar en Tuu, foe sæ naak en Fruu«, men der er dog visse Hensyn, som ikke bør lades ude af Betragtning. Man skal helst ikke vente, til man bliver for gammel og for klog. »Gywt dæ far do blywwe klog«.

Har man endelig besluttet sig til at vove Skridtet, nytter det jo ikke at henvende sig, hvor man paa Forhaand ved, at Slaget er tabt. Gaa hellere til den, der gjerne vil, ti »dæn æ læt aa laak, som gjæn vel ætte haap«. Hun slaar nok til med det samme og siger »ve do ha mæ, saa ta mæ, aa saa ska do it grin a mæ«.

Hvis man nu alligevel, trods Ordsprogets Advarsel mod at vente for længe, er kommet noget op i Aarene og er blevet, hvad man kalder en gammel Ungkarl, saa behøver man jo heller ikke at tage efter de helt Unge. »Jæn tække bæst om Mueren aa jæn om Dætteren, aa saa blywwe di begi tow gywt«. Det er jo ogsaa saadan, at »Kjærlighed ær en Villi, dæn falle po et Løg som po en Lillii«, og en Enkekone med lidt i Behold til fælles Bedste er ikke at foragte, selv om man siger, »di gywte dem faa en Goe aa faatryr et innen et Oe«.

Det er forøvrigt muligt, at en ældre, sat Karl slet ikke har saa daarligere Chancer. Der er nogle af Kvinderne, der siger: »Aa køs en Kaal ujen Skraa aa Skæg, de æ som aa køs en leret Væg«. Lad os derfor gaa ud fra, at det, hvad enten Bejleren er ung eller gammel, gaer som det skal, at de »elskende Øjne hinanden forstaa« og at den forlibte Frier synes som Ordsproget: »Kjærligheds Gong ær aldri faa long, om en saa ska go syw Mil øwwer en Mues i dæn baa Skjot«, — saa gjælder det jo alligevel om at passe paa, at den sluttede Forbindelse ikke brister. Der maa ikke være for længe mellem Besøgene, og man maa ikke slaa sig til Ro med, at »næe de brage, saa håller et«, thi det er slemt, hvis det gaar i Stykker. »Albuestød aa Kjærrestsaar æ tow slem Ting«.

Nej, Kavallereren maa hellere ved Smaagaver se at fæstne Forholdet, og her anviser det gamle Ord, hvilke Ting han kan give: »Skaghænnær aa Skie, di

ka Kjærlighed formie«. En smuk udskaaet Skaghaand med den Elskedes Navnetræk og et Hjerte foroven, eller en Træske med snoet Skaft er noget, der gjør Indtryk og »formerer« Kjærligheden, som det gamle Ord forudsiger.

Tilslidst kommer saa Tiden, da de Elskende skal smedes i Hymens Lænke. Her er det, ligesom Ordsproget bliver lidt forbeholden. »Gywt dæ aa do faatryr et, gywt dæ it, aa do faatryr et aasse«. Selvfølgelig bliver man ved Giftermaal ogsaa nødt til at tage Hensyn til den anden Part, og dette kan maaske til Tider blive svært nok. Dette har aabenbart foresvævet Manden, da hans Vædder stødte ham. Han vendte sig da mod Ugjærningsmanden med de bekendte Ord: »Do sku gywtes Mifaaesen!« Selv har han aabenbart haft Erfaring for, at Ægteskabet er en god Dæmper paa oprørske Tendenser. Men ellers holder de Gamle jo paa, at »Tow Fowl bølge Bo, jæn løwver i Uro«, og at Ægteskabet fører baade Lykke og Velstand til Huse. »Manne Gywt gi gue Sengikleje«. Konen fører gjerne baade Sengetøj og Bohave til Huse, mulig ogsaa rede Penge, og den Omstændighed har maaske givet Anledning til Mundheldet: »Han sejer ino aa hække i det føst Gywt«. Jo flere Giftermaal, jo større Velstand.

R. P. Randløv.

Den stærke Kusk.

Engang i 1840erne var en Gaardmand i Mjesing — det var vistnok Morten Weis eller hans Fader — kørende paa Vej hjem fra Aarhus. Han havde solgt Korn og havde mange Penge i Lommen. Ved Beringbro blev han antastet af en mistænkelig Mandsperson, der vilde op at age. Weis, der anede Uraad og selv var umaadelig stærk, tog ham imidlertid ganske roligt i Kraven med den ene Haand, medens han holdt Tømmen i den anden. Paa den Maade kørte han til Hørning, idet han med sin Jernnæve holdt Banditten saa fast, at han maatte løbe ved Siden af Vognen hele Vejen. Ved Ankomsten til Hørning Kro slap Fyren ud af Skruestikken og blev overgivet til Politiet.

Ø.

Gammel Bindingsværksgaard i Hvalbæk ved Skanderborg.

Gadeparti fra Egaa.

Stednavne i Øster-Lisbjerg Herred.

Af mag. art. Kristian Hald.

Skønt de arkæologiske Fund viser, at Øster-Lisbjerg Herred, Egnen Nord og Vest for Kalø Vig, har været beboet gennem alle Oldtidens Hovedperioder, har Stednavnene gennemgaaende et meget ungt Præg. De viser, at Landet først sent, i Vikingetiden og den tidlige Middelalder, er blevet opdyrket i et saadant Omfang, at der blev Mulighed for en større, fastboende Landsbybefolkning.

Medens Resten af det gamle Lisbjerg Herred, det nuværende Vester-Lisbjerg, har forholdsvis mange Stednavne af gamle Typer,

Materialet til denne Oversigt er hentet fra Stednavneudvalgets Samlinger. En stor Del af de ældre Former stammer fra Dokumenter, der er afskrevet i Aarhus Kapitels Brevbog, paabegyndt ca. 1313 og fortsat i det 15. Aarhundrede. Haandskriftet, der her er citeret som Aarhusb., er trykt i sjette Bind af *Scriptores Rerum Danicarum*. Andre kendes kun gennem Registraturerne i Ældste Danske Archivregistraturer (cit. som ÆDA). Trykkestedet for de øvrige citerede Dokumenter kan findes efter Erslevs og William Christensens »Repertorium Regni Danici Mediævalis«, hvor de er ordnet efter Tidsfølgen; nogle af dem er kun overleveret i sene og daarlige Afskrifter. Et enkelt Pavebrev er trykt i *Acta Pontifica*. Endvidere er benyttet Matriklerne fra det 17. Aarh. og Mandtal 1610 (Rigsarkivet).

De Navne, der er behandlet i det følgende, er udelukkende de gamle Landsbynavne og de forholdsvis faa Navne paa Hovedgaarde og andre Enkeltgaarde, der er overleveret fra det 17. Aarhundredes Matrikler eller ældre Kilder, altsaa hele det Navnestof, der maa antages at gaa tilbage til Middelalderen. Moderne Gaardnavne og Navne paa Udflytterbyer o. lign. er der her set bort fra, ligesom Pladsen naturligvis ikke tillader selv en flygtig Behandling af de Hundreder af Marknavne, ofte af meget betydelig Ælde, der findes i hvert Sogn i Herredet.

et -lev (Elev), tre Navne paa -sted (Elsted, Ølsted og Hæst), et -tun et -ind eller -ing (Spørring, ældste Form Spyrind), er der i det store Øster-Lisbjerg saa godt som ingen Navne, der med Sikkerhed kan føres tilbage til Tiden før Vikingetogene. Navne paa -sted og -lev mangler saaledes ganske. Ellev i Torsager Sogn er en ganske ung Udflytterbebyggelse og har intet med de gamle Lev-Byer at gøre; Navnet er sikkert opstaaet af et Naturnavn El(le)høj.

Af Navne paa -ing er der kun et enkelt, Skæring i Egaa Sogn (1242 ÆDA I p. 268 Skieringh), og det hører næppe til det ældste Lag inden for Grupper. Sandsynligvis er det ikke, som mange andre Ing-Navne, et gammelt Slægts- eller Stammenavn, men det oprindelige Navn paa Aaen, der løber gennem Byen. I Sverige har vi et ganske tilsvarende Sønavn Skäringen, der er en Afledning af Tillægsordet skær „klar“; jævnfør det almindelige danske Skærbæk. Navnet betyder altsaa blot „den klare“.

Til det ældste Navnelag i Herredet vil man være tilbøjelig til at henføre de to Navne paa -ager, Sognebyen Torsager (Valdemars Jordebog 1231 Sthorsakær, Fejl for Thorsakær; ^{14/11} 1402 (Afskr.) Thorsager) og Hjelmager i Skødstrup Sogn (^{21/8} 1442 (Afskr.) Helmager). I alt Fald er Torsager Navn paa en af Egnens største Landsbyer og sammensat med det hedenske Gudenavn, sikkert af betydelig Ælde, Hjelmager indeholder antagelig Hjelm i Betydningen „hjelmformet Bakke“, den samme Betydning Ordet har i det bekendte Ønavn.

Gammelt er vel ogsaa, som mange andre usammensatte Navne, Rønde i Bregnet Sogn (Mandtal 1610 Ryndt; udtalt med langt n og lukket ø). Jeg antager, at det er et oprindeligt Rind(e), hvis Vokal i den senere Tid er blevet „rundet“ til y i Overensstemmelse med en udbredt Tendens i nogle af Djurslandsmaalene, og at det er samme Ord som det rindi, der indgaar i norske Stednavne i Betydningen „Bjærgryg, Jordryg“. Det vilde stemme godt med Røndes Beliggenhed.

En ret talrig Gruppe af Navne er dem, der ender paa -høj. Bevaret er Endelsen kun i Sognavnet Hjortshøj (1242 ÆDA I p. 268 Hiortehøg; Pavebrev ^{20/7} 1428 Hyorchzhow), ellers er den afslebet paa forskellig Maade i Tidens Løb. Foruden Hjortshøj, der maa indeholder Ordet Hjort brugt som Mandsnavn (se Mar. Kristensen i Fortid og Nutid I p. 117), er det Sognavnene Egaa (1215-24 Aarhusb. p. 407 Echöch; ^{9/8} 1355 Aarhusb. p. 473 Æghw) og Mørke (^{25/3} 1416 Aarhusb. p. 474 Myrkesokn), formodentlig samme Navn som Mørkøv paa Sjælland. Endvidere Stenaagaard i Hjortshøj S. (Mandtal 1610 Stiennow) og Vorre i Skødstrup S. (1245

ÆDA I p. 266 Wortu). Det sidste indeholder det gammeldanske Ord warth „Vagt, Vagtpost“; paa Bakkerne her med den vide Udsigt over Vigen har man holdt Vagt, naar en Fjende nærmede sig. Formentlig hører ogsaa Balle i Mørke S. (²⁵/₈ 1416 Aarhusb. p. 474 Balw, udtalt „Bahle“) og Tjerrild i Skarresø S. (²⁸/₈ 1495 Tiærøgaard) herhen. Tjerrild udtales endnu „Tieri“ paa Stedet. Skrivemaaden -ild forekommer først i Matriklen 1844 og maa vel skyldes en ren Skrivefejl. Første Led kunde være Ordet Tjære, men er maa-ske snarere et gammelt Ord for Kær ell. lign. Byen ligger ved Ryom Aa, omgivet af Moser og Engdrag. Navnene paa -høj danner hverken med Hensyn til Betydning eller Alder en ensartet Gruppe. I nogle af dem betyder Endelsen sikkert Gravhøj, i andre er der Tale om en naturlig Forhøjning i Terrænet. Enkelte af dem maa være forholdsvis gamle, i det mindste fra Vikingetiden; mærk, at der er ikke mindre end tre Sognebyer iblandt dem.

Vi kommer nu til Navnene paa -torp, der er langt den talrigeste Gruppe. Af Herredets c. 70 nuværende og forsvundne Bebyggelser er ikke mindre end 23, altsaa en Tredjedel, Torper. Det er følgende Navne:

Aastrup i Skødstrup S. (²¹/₈ 1442 (Afskr.) Astrop), Astrup i Skarresø S. (hertil skal vist henføres Formen Astorp ¹⁶/₄ 1423 (Afskr.), Bendstrup i Todbjærg S. (³⁰/₈ 1446 (Afskr.) Bendstrop, Bentstrup, Benstrup), Bjødstrup i Bregnet S. (Mandtal 1610 Biørstrup), Botorp (forsv. Bebyggelse (Egaa S. ?); 1242 ÆDA p. 268 Botrop), Brandstrup i Hjortshøj S. (²⁶/₅ 1420 Aarhusb. p. 516 Brantstrop), Dagstrup i Mørke S. (²⁸/₈ 1495 Dagstorp), Fæarup i Torsager S. (Mandtal 1610 Forup), Grøttrup i Todbjærg S. (¹⁷/₈ 1451 (Afskr.) Grottorp), Haarup i Todbjærg S. (²²/₉ 1499 (Afskr.) Haarop), Indrup i Skødstrup S. (³⁰/₈ 1446 (Afskr.) Ingdrop), Kalstrup i Mejlby S. (1443 ÆDA II 97 Kalstrop), Korup i Bregnet S. (³⁰/₈ 1427 Aarhusb. p. 469 Kordorp), Krannestrup i Mejlby S. (²²/₉ 1499 (Afskr.) Kranistorp), Lystrup i Egaa S. (c. 1300 Aarhusb. p. 436 Liufstorp), Ogstrup i Mejlby S. (²²/₉ 1499 (Afskr.) Aagestorp), Ommestrup i Mørke S. (²²/₈ 1430 Ommestorp), Skaarupgaard i Todbjærg S. (³¹/₂ 1490 Skoropmarck), Skrejrup i Torsager S. (Mandtal 1610 Skrørup), Sognebyen Skødstrup (1245 ÆDA I p. 266 Skeffstrup; ¹³/₅ 1428 Aarhusb. p. 504 Skjæfstorp), Studstrup i Skødstrup S. (1497 ÆDA I 268 Studstrop), Tendrup i Hornslet S. (Mandtal 1610 Therendrup) og Virup i Hjortshøj S. (forsv. Bebyggelse, bevaret i Navnet Virup Skov; 1242 ÆDA I 268 Wiuetorp).

Torperne er Byer, der dannet ved Udflytning fra de gamle Landsbyer, Adelbyerne, hvor Pladsen efterhaanden blev for trang for

den voksende Befolkning. De er som Regel mindre af Udstrækning, og kun en enkelt af de 23 har opnaaet den Ære at blive Kirkeby. De stammer næsten alle fra Vikingetiden og den tidlige Middelalder og er et storslaaet Vidnesbyrd om, at den Ekspansionskraft, det danske Folk dengang var i Besiddelse af, ikke alene gav sig Udtryk i de krigerske Foretagender i Vest og Syd, men ogsaa i et fredeligt Landnam indadtil. De fleste af Navnene er sammensat med velkendte gammeldanske Personnavne, Aastrup med Asi, Bjødstrup med Biorn, Botorp med Bo, Brendstrup med Brand, Dagstrup med Dagh, Indrup med Ingi, Kalstrup med Kalf, Korup med Kari, Ogstrup med Aki, Ommestrup med Omar, Virup med Wivi (eller Kvindenavnet Wiva). Lystrup indeholder et Mandsnavn Liuf, der ikke er overleveret i de litterære Kilder, Skødstrup er sammensat med Tilnavnet Skef „skæv“, Studstrup med Tilnavnet Stut „Stud“. Bendstrup er dannet af det latinske Helgennavn Benedictus, der meget tidligt er brugt som Personnavn i Dansk. Det giver os et vigtigt Holdepunkt for Navnets Datering: Bendstrup maa være yngre end Kristendommens Indførelse. Navnene Astrup, Krannestrup, Skrejrup og Tendrup indeholder formentlig ogsaa Personnavne, men er for daarligt overleverede til, at de kan tolkes med fuld Sikkerhed; til Skrejrup findes der aabenbart en Parallel i det langelandske Skredtorpe ($\frac{1}{8}$ el. $\frac{2}{9}$ 1451 Skredthorpæ). Endelig er der enkelte Torpnavne med andre Ord end Personnavne til Forled. Skaarup(gaard) er dannet af Skov, Grøtrup af det gammeldanske Ord gryt „Grus“, „Sten“, Faarup kan indeholde et gammelt Ord farth for „Vadested, Overfartssted“, og Haarup betyder maaske „den højtliggende Torp“.

Til en noget yngre Periode af Middelalderen hører de to Navne paa -bølle, samme Ord som oldnordisk bæli „Bolig, Boplads“. Det ene Kankbølle i Hjortshøj S. ($\frac{2}{8}$ 1427 Aarhus. p. 469 Kankebøl) hørte delvis til et Præbende under Aarhus Domkapitel. Navnet betyder „Kannikernes Bølle“ og røber altsaa gennem selve Formen sin Oprindelse fra kristen Tid. Det andet, Ugelbølle i Mørke S. ($\frac{18}{7}$ 1480 (Afskr.) Vgelbølle, Vegilbølu, Ugelbølu), indeholder det gammeldanske Tilnavn Uggla „Ugle“.

Yngre er formentlig ogsaa Eskerød i Hornslet S. ($\frac{2}{2}$ 1490 Esskerwdh), sammensat med et Ord, der betyder „Rydning“, og Svinbo i Skødstrup S. ($\frac{30}{8}$ 1446 (Afskr.) Swinebodhe), hvis sidste Led er Ordet Bod i Betydningen „Hytte, Skur“. Det kan sammenlignes med det bekendte nordsjællandske Nøddebo „Kvægborderne“, af gammeldansk nøt „Kvæg“.

Af ubestemmelig Alder er Herredets eneste Navn paa -by, Sognavnet Mejlby ($\frac{23}{8}$ 1527 Aarhus. p. 469 Medhelby), selv om

selve Bebyggelsen maa antages at være gammel. Navnet betyder „Midterbyen“, jfr. Mejlgade i Aarhus, og er muligvis først givet i Forhold til de omliggende Torper, Kalstrup, Krannestrup og Ogstrup, der utvivlsomt er dannet ved Udflytning fra Mejlby.

Mellem Navnene paa -gaard findes der enkelte, der er ældre end det 17. Aarh., og som derfor hører hjemme i denne Oversigt. Med Undtagelse af Skæring Munkegaard i Egaa S. (Matr. 1688 Schiering Munkgaard) drejer det sig om Navne, der senere er forsvundet. Hedegaard i Todbjærg S. (Mandtal 1610 hedegaardt) er slaaet sammen med Elkær i Hornslet S. til den nuværende Sophie-Amaliegaard. Damsgaard i Skødstrup S. nævnes i 1446 (ÆDA I 265 Damsgaardt), Palsengaard i Mørke S. i Matriklen 1688, Skivegaard i Rodskov, Hornslet S. nævnes i flere Dokumenter fra det 15.-16. Aarh. („Skiuegaardt, som nu er Rudschouff bygt“ ÆDA I p. 268 f.), Solgaard i Hornslet By og Sogn nævnes i 1503 (ÆDA I p. 269 Solegaardt), men er tidligt forsvundet; et Minde om den er Soelgaartzschoff i Matriklen af 1664.

De øvrige Bebyggelsesnavne i Herredet er alle sammensat med Ord, der betegner forskellige Naturforhold. De er af meget forskellig Alder, men Hovedmassen er sikkert fra Middelalderen.

Balle, et Ord der er beslægtet med Bælg og betyder „hævet, ophøjet Stykke Jord“, forekommer usammensat i Todbjærg S. (²⁷/₈ 1486 Ballof) og indgaar som Efterled i Navnene Bygballe i Mejlby S. (Mandtal 1610 Biugballe), Hesselballe i Hjortshøj S. (³⁰/₈ 1446 (Afskr.) Hæselbalg, Hesselballigh), det forsvundne Staverballe (formodentlig i Hjortshøj eller Egaa S.; 1262 ÆDA I p. 268 Stauerballij), samt endelig i Mesballe i Skarresø S. (Mandtal 1610 Miesballe, Meszballe, udtalt Mies-). Forleddet i Mesballe indgaar vistnok ogsaa i det østjydske Mesing i Hjelmslev Herred og det fynske Mesinge (Valdemars Jordebog Mesyng) og formodentlig i en Del norske Stednavne, Meisfjorden, Meismyren, Messingrød, Missingen m. fl., som man har sammenstillet med det oldnordiske meiss „Vidjekurv“, et Ord der genfindes i svenske Dialekter og andre germanske Sprog (se norske Gaardnavne I p. 332 f.). Den nærmere Betydning er imidlertid meget usikker.

Paa -bjærg er der Krajbjærg i Hornslet S., der i ældre Kilder skrives Kragbjærg (²⁷/₈ 1446 (Afskr.) Kraghberg; ³⁰/₈ 1446 (Afskr.) Krageberg; ²¹/₈ 1442 (Afskr.) Kragbierig), og Sognavnet Todbjærg, der formodentlig, som mange andre Navne paa -bjærg, er sammensat med et gammelt Mandsnavn. En Sættning med -bæk er den forsvundne „Mansbechgaard“ i Skarresø S., der kun nævnes i Mandtal 1610. Holm i Betydningen „Jord, omgivet af Eng“ indgaar

i Navnet paa Herregaarden Rosenholm i Hornslet S., der i Middelalderen altid skrives Holm(e). Ordet Holt „Skov, Lund“ findes i Kirkeholt, Navn paa en forsvunden Gaard i Skødstrup S. (Se Trap 4. Udg. VI p. 702) og i Landsbynavnet Segalt i samme Sogn. I det sidste Navn forekommer det i en særlig „afrundet“ Form Halt, der ogsaa kendes fra Stenalt og andre østjydske Stednavne (se Gunnar Knudsen i Namn og Bygd 1926 p. 141 f.); Forleddet er snarest det jydsk Plantenavn Seg. Kær indgaar i Tykær i Mørke S. (³⁰/₈ 1446 (Afskr.) Thytker, Thudker), og i et Par Gaardnavne, der senere er forsvundet, Elkær i Hornslet S. (Mandtal 1610 Elkiergaard) og Skovlkær sammesteds (Matr. 1664 Schouffuel Kierd). Lund forekommer kun i Hjortshøjlund i Hjortshøj S. (Matr. 1688 Hiordshøylund), Næs i Vosnæs i Skødstrup S. (²¹/₈ 1442 (Afskr.) Votznes); Betydningen af første Led er uklar. Skov indgaar i Balskov i Mørke S. (Mandtal 1610 Balskouff), der har Navn efter Landsbyen Balle stds., og i Rodskov i Hornslet S. (¹⁷/₈ 1451 (Afskr.) Rudskoff; ³⁰/₈ 1446 (Afskr.), Ruskow, Rodschoff; Navnet betyder „Skoven med Rydningen“. Endelsen -slet „Slette“ har vi i Sogne-navnet Hornslet (²¹/₈ 1316 Aarhusb. p. 414 Hornslet); Horn betyder „Hjørne, fremspringende Stykke Land“. Sognebyen Skarresø (Dag? 1498 (Afskr.) Skaresø) har Navn efter en lille Sø vest for Kirken. Det er aabenbart samme Navn som det sjællandske Skarresø ved Jyderup, og her er vi saa heldige at have en betydelig ældre Skriveform, idet Gaarden Skarresholm i Bjærgsted S., der er opkaldt efter Søen, skrives Scarwesyoholm i et Pavebrev fra 1329. Det fremgaar heraf, at de danske Navne er af samme Oprindelse som det svenske Skarfsjön, som man har forklaret af et Ord skarv, der betyder „stenet Højde“ o. lign. Endelsen -tved, der betyder „afskaaret Jordstykke“ forekommer vistnok i to Navne i Thorsager S., Hvitvedgaard (Mandtal 1610 huettuedgaardt) og Rostved (hertil skal maaske henføres en Form Rosthveith 1201—1300); det sidste er muligvis sammensat med Personnavnet Roir. Det gammeldanske with „Skov“ har vi i Sogne-navnet Bregnet (¹⁶/₄ 1423 (Afskr.) Bregned's Kirkegaard) og maaske i Lindaa i Todbjærg S. (²⁷/₉ 1446 (Afskr.) Lyndu, Lyndwyth; ¹⁰/₁₀ 1446 (Afskr.) Lindwedh). Endelsen i Følle er en afslebet Form af Ordet Vig; det skrives ¹⁹/₄ 1313 (Aarhusb. p. 482) Følvik og betyder „Følvigen“. Endelig er der en Sammensætning med Ø, Navnet paa det ærværdige Slot Kalø „Kalveøen“ (¹¹/₂ 1340 Caluø).

Vi er hermed naaet til Ende med vor Gennemgang af Herredets Stednavne. De giver et vigtigt Supplement til det Billede Arkæologien kan give os af Bebyggelsens Forløb gennem Oldtid og Middelalder, og kaster Lys over fjerne Tiders Samfundsforhold, som de skrevne Kilder tier om.

„Gamle Weiersøe“.

Af Knud Skytte.

Saa vidt jeg mindes, var det i Aaret 1862, jeg første Gang traf sammen med den Storing Degn, Severin Jensen Weiersøe. Jeg var den Gang Lærer i Vorde ved Viborg. Min Onkel, Hans Christian Pedersen, var Lærer i Vellev ved Frijsborg. Hos ham var jeg i et fire Dages Besøg i Sommerferien det nævnte Aar. Samme Dag, som jeg var ankommen dertil, og som jeg om Eftermiddagen sidder og samtaler med Onkel og Tante og deres Børn inde i Dagligstuen, udbryder pludselig den ældste af Sønnerne, der sad ved Vinduet:

„Men hvem er dog denne høje, duknakkede Mand i Skjortærmer og bare Ben og med Paraply over sig, som kommer gaende op ad Gaden?“

Vi ilede alle til Vinduet og fik Øje paa Manden.

Vejret var meget varmt, og derfor havde han aftaget Frakken, den bar han paa Enden af Stokken over Axelen, og af samme Grund gik han barfodet. Støvlerne, som han havde stoppet Strømperne ned i, bar han i Haanden eller rettere paa den ene Haands Pegefinger, der var stukket ind gennem en Skaftestrop paa hver af Støvlerne. Med den anden Haand holdt han paa Stokken og Paraplyen, den havde han spændt over sig for at beskytte sit Ansigt mod Solens varme, bagende Straaler.

„Hvem er det, Hans Christian?“ spurgte Tante.

„Jeg kender ham ikke“, svarede Onkel, „men han er jo da ogsaa saa højt oppe i Paraplyen, at jeg ikke kan se hans Ansigt.“

„Han kommer her op!“ udrød en af Døtrene.

Kort efter viste han sig i den aabentstaaende Dør. Paraplyen havde han nu spændt ned. Paa Hovedet havde han en sort Klædeskasket med en umaadelig stor, blank Skygge.

Idet han traadte ind, løftede han Hovedet og fik Øje paa hele Selskabet.

Onkel sprang op og ilede ham imøde, nu kendte han ham.

„Go' Daw, Hans Christian!“ sagde den Fremmede og trykkede hans Haand.

„God Dag, kære Weiersøe, og hjertelig velkommen!“ svarede Onkel glad, idet han varmt gengældte Haandtrykket. „Det er Lærer Weiersøe fra Storing, min Ven og Skoiekammerat fra Lyngby Seminarium“, tilføjede han henvendt til os andre; „det var rigtignok et af de kæreste Besøg, jeg kunde faa.“

Imidlertid vedblev Weiersøe at gaa Stuen rundt i de bare Fødder og hilse paa enhver især af os andre.

„Go' Daw, Kristiane“, sagde han til Tante og rakte hende Haanden, „naa Du holder Dig godt, Du ser lige saa ung og smuk ud i Dag som for tyve Aar siden, Du har endda faaet en hel Flok Børn, og jeg har slet ingen, det er jo rent galt. Naa, her har vi nok hele Flokken samlet. „Go' Daw!“ De fik alle et „Go' Daw“ og et Haandtryk hver. „Men hvem er saa den bitte, unge Mand?“ vedblev han. Det var mig, han mente. Jeg havde hidtil holdt mig noget tilbage, men nærmede mig nu, da alle de andre havde faaet, hvad de skulde, og fik ogsaa mit „go' Daw!“ og et kraftigt Haandtryk.

„Det er min Kones Søstersøn, Lærer Jacob Nielsen fra Vorde“, sagde Onkel.

„Naa, er'et det, altså en Skwolmejster, ligesom Dig og mig, Hans Christian! Saa er vi altså tre Skwolmejstre samlet her, og Folk af vores Slags kan sagtens faa noget at snakke om for at faa Tiden til at gaa — det er nu rigtignok min Bestemmelse, at jeg vil slaa mig til Ro her i hele fire Dage, hvis I vil ha' mig saa længe?“ sagde Weiersøe henvendt til Onkel og Tante.

„Ja, hellere end gerne“, svarede de begge paa en Gang, „bliv, saa længe Du ønsker det, gamle Ven!“ tilføjede Onkel.

„Godt, saa bliver jeg i fire Dage. Og hvor længe bliver Du, Jacob Nielsen? Ja, jeg siger „Du“, for jeg maa være dus med alle Skwolmejstre, jeg faar med at gøre.“

„Jeg havde ogsaa tænkt at ville blive her i fire Dage“, svarede jeg.

„Brillant!“ udbrød han. „Ja, saa skal der bestilles noget ve' 'et, saa at Du, Hans Christian, bag efter kan sige: a laaer, di ku' hør' 'et i hiele wo Bøj, hwo'dan vi tre Skintinge skaatet.“*)

„Men sæt Dig da ned, Weiersøe“, sagde Onkel for tredie eller fjerde Gang med en Haandbevægelse i Retning af Sofaen; „Du har maaske gaaet et langt Stykke Vej og kan gerne være træt.“

„Aa, saa overhaands træt er jeg endda ikke“, svarede W. og blev ved at trippe rundt paa Gulvet i de bare Fødder. „Det meste af Vejen har jeg kørt, og kun den sidste halve Mil har jeg benyttet Apostlenes Befordring; men det er jo en forskrækkelig Varme, og derfor maatte jeg smide Kjowlen og „trække barfod“, og nu er Pusselankerne bleven snavsede af Støv og Sved og Skidt; jeg maa ud til Kjeldtruget og faa dem vadsket rene — Du kan vel fly mig en Pjalt, Kristiane, til at tørre dem af med?“

„Nej, sandelig, om De maa gaa til Brøndtruget og vadske Deres Fødder . . .!“ begyndte Tante, men blev afbrudt af Weiersøe.

„De!“ gentog han, „har Du glemt, at vi er dus og har været det i mange Aar? Jeg er dus med alle de Degne og Degnekoner, jeg kender.“

„Ja, undskyld, at jeg glemte det“, sagde hun leende; „men Brøndtruget skal Du blive fra, forstaa Du! Thekedlen koger, og i en Haandevending skal jeg lave dig et Fodbad.“

Med disse Ord forlod hun os og ilede ud i Køkkenet.

„Ypperlig Kone!“ sagde Weiersøe og gned sig fornøjet i Hænderne.

Et Øjeblik efter vendte Tante tilbage og sagde:

„Nu staar der en Balje lunkent Vand inde i Sovekammeret, og der hænger et Haandklæde over Stoleryggen — vil Du gaa med ham derind, Hans Christian, og hjælpe ham til Rette?“

Da de var gaaet, sagde hun til mig: „Har Du set Lærer Weiersøe før?“ — „Nej, aldrig.“ — „Hvad synes Du om ham?“ — „Udmærket godt, saa vidt jeg har opfattet ham, og jeg føler mig i høj Grad tiltalt af ham, han trækker mig til sig med uimodstaaelig Kraft, og jeg er glad ved at have lært ham at kende — jeg haaber ikke, at han skal tabe ved nærmere Bekendtskab.“

„Nej, han vil tværtimod vinde; han er en af min Mands bedste og kæreste Venner, og han har dog kendt ham i saa mange Aar. En stor Original er han; men hans djærve, ligefremme Væsen og hans naturlige, hartad hensynsløse Maade at være paa klæder ham jo ypperligt, og man kan umuligt tænke sig ham anderledes, end han er. Der er ikke det mindste paataget hos ham, og hans Opræden er ens overfor alle, baade høje og lave.“

*) Citat efter „Skalle-Laust“.

„Hvordan mon han ellers er?“

„En sjælden dygtig Lærer skal han være, brav og hæderlig i enhver Retning og vel lidt blandt sine Sognefolk.“

„Der er egentlig noget overlegent ved ham“, mente jeg.

„Ja, det er der ogsaa; det følger som af sig selv, at hvor der er flere Mennesker forsamlede, og W. er til Stede, der er han Midtpunktet i Kredsen; alle giver Agt paa ham og lytter til, hvad han siger.“

Det var Onkel, som sagde dette. Han var vendt tilbage og havde hørt mit sidste Spørgsmaal. Weiersøe var ikke fuldt færdig endnu med sine Fødder og sin Paaklædning.

„Jacob Nielsen holder allerede meget af Weiersøe“, sagde Tante.

„Jeg er helt forelsket i ham!“ udbrød jeg.

„Ja, det glæder mig, Jacob Nielsen, at „Tilfældet“, eller hvad vi nu skal kalde det, har ført jer sammen her“, sagde Onkel. „Det ejendommelige, afstikkende i hans ydre Optræden skal Du ikke bryde Dig om. Han er en Mand med Hjertet paa det rette Sted, et sjældent godt Hoved og en dygtig, kundskabsrig og intelligent Mand.“

„Men skader hans afstikkende Egenhed ham ikke blandt hans Sognebeboere? Han er jo langt fra som andre Degne eller andre Mennesker. Vil Beboerne ikke have ham til bedste eller holde ham for Trekant?“ spurgte jeg.

„Nej, Du kan tro nej!“ svarede Onkel, „det kan de ikke, og det vover de ikke, dertil rager han for højt op over dem i Kundskaber og aandelig Overlegenhed. Han er snarraadig og et ualmindelig vittigt Hoved, og prøvede en eller anden paa at gøre Løjer med ham, skulde Weiersøe snart feje ham til Side, ved en eller anden træffende Vittighed bringe Spøgefuglen til Tavshed og faa Latteren over paa sin Side.“

Nu traadte Weiersøe ind i fuld Paaklædning, og nu vilde han nok sidde i Sofaen. — „Ved Du, hvad jeg tænkte paa, Hans Christian, da jeg var færdig med at vadske mine Fødder og stod og trak mine Strømper og Støvler paa?“ sagde han til Onkel. „Jeg følte mig saa forfrisket og godt tilpas, og saa kom jeg til at tænke paa Abraham, da han bød de tre Mænd ind i sit Telt, for at de kunde faa deres Fødder vaskede og smage en Bid Brød, nu har jeg ogsaa faaet mine Fødder vadskede, og det var dejligt, og en Bid Brød faar jeg vel ogsaa inden ret længe; for sandt at sige er jeg saa sulten som en Ravn — ja, Du skal ikke bryde Dig om, at jeg siger det saa ligefrem, Du kender mig jo.“

Onkel gav sig til at le, og inden han blev færdig dermed, aabnede Tante Døren til Spisestuen og sagde: „Værsgod! Bordet er dækket.“

„Ypperlig Degnekone!“ sagde W. fornøjet og rejste sig.

Ved Bordet fik vi tre Skolemestre Plads ved Siden af hverandre. Weiersøe midterst.

„Naa, nu sidder vi alle godt!“ sagde han glad, „aa, hvor det er dejligt at faa noget at spise, naar man er sulten!“ Og han lod unægtelig Tantes velforsynede Bord vederfares al Retfærdighed.

At Manden havde gjort et mægtigt Indtryk paa mig, kan Læserne slutte deraf, at jeg endnu efter sex og tredive Aars Forløb kan huske saa godt som hvert Ord, han sagde under denne vor første Sammenkomst.

De fire Dage, vi var sammen i Velle, hører til de fornøjeligste og mest oplivende Feriedage, jeg nogensinde har oplevet, og de svandt for mig paa den behageligste Maade. Fra Morgen til Aften og til høj Sengetid samtalede vi uafbrudt, disputerede og udvekslede Tanker og Anskuelser, og Weiersøe var stadig Sjælen i vore Samtaler. Vi gjorde daglig smaa Udflugter hist og her i Omegnen, fiskede

i Gudenaå o. s. v.; men lige meget, hvad vi tog os for, samtale maatte vi, Munden stod aldrig paa os. Hjemme holdt Weiersøe meget af at ligge paa Sofaen i de bare Skjortæærmer og med en lang Pibe i Munden, men stadig talende. Kom han i Trang for at spytte, rejste han sig og gik i de bare Strømpefødder og stadig talende ud igennem Gangene ud i Gadedøren, og efter at have spyttet ud paa Gaden, vendte han talende tilbage og lagde sig paa Sofaen igen. En Gang, midt i en ivrig Disput med Onkel, stod han op og gik hen til en Stol, satte først det ene Knæ op paa Stolen og omsider ogsaa det andet, og medens han i denne Stilling forægtede sine Anskuelser paa det ivrigste, fik han Øje paa en Knappe-naal, der var tabt paa Gulvet. Med den ene Haand støttende sig til det lange Piberør bøjede han sig langsomt ned og tog med den anden Haand Knappenaaen op, altsammen uden et Øjeblik at lade sig forstyrre i Samtalen.

Genstanden for vore Samtaler var som oftest Spørgsmaal angaaende Skole-undervisningen, og jeg fik det Indtryk af ham, at han var en stor Børneven, en indsigtfuld, nidkær, erfaren og ivrig Skolemand, der havde dannet sig en paa mangeaarig Erfaring grundet fast Mening om alle de pædagogiske Spørgsmaal, som da forhandlede paa Skolemøderne, og var til enhver Tid rede til at forsvare den. Sine Grunde fremsatte han klart og som oftest overbevisende, og skønt jeg ikke i et og alt kunde være enig med ham, maa jeg dog indrømme, at jeg i de fire Dage, vi var sammen, lærte ikke saa lidt af ham.

Ogsaa religiøse Emner havde vi ofte paa Bane, og jeg mærkede snart, at W. maatte være en alvorlig troende Mand. Præsterne Vilh. Bech og Joh. Clausen havde nylig været i Storning og holdt Møde, og det var han meget opfyldt af. „Saadanne Præster skulde vi have, de gør sig da nogen Ulejlighed og forstaar at lukke Ørene op paa Folk“, sagde han, „og som de kunde syngel!“ Han havde lært to Folkemelodier af dem til Salmerne: „Jeg gaar i Fare, hvor jeg gaar“ og „Kom, lad os nu paa Børnevis“. Den første kunde han og sang den flere Gange for os; den anden derimod kunde han, trods al Søgen i sine Erindrings Pult-kammer, ikke komme paa. Men da vi sent om Aftenen var kommen i Seng, gik den endelig op for ham, og saa gav han sig til at syngel derinde i Gæstekamret: „Kom, lad os nu paa Børnevis!“ saa det lød gennem alle Værelserne.

Var vi færdige med at uddebattere et Emne, og Samtalen som Følge deraf truede med at gaa i Staa, bragte W. uden videre et nyt paa Bane. Saaledes sagde han en Gang: „Hvorfor kom den rige Mand til Helvede?“ og begyndte med at forklare os en Historie om en Lærer, der paa en Bispevisitats havde udtalt, at det skete, fordi han ikke vilde hjælpe en fattig Lazarus. Men det kom han galt fra; thi Biskoppen gjorde ham opmærksom paa, at det stod der ikke et Ord om i Bibelen. Vi enedes om, at den rige Mand kom til Helvede, fordi han sagde „Nej!“ til Guds Ord. „Ak, nej, Fader Abraham!“ sagde han jo i Dødsriget, da denne mindede ham om „Moses og Profeterne“, hvoraf man vel kunde slutte, at han ogsaa i Livet havde sagt „Nej!“ til Guds Ord.

Men frem for alt var Digterne et kært Samtaleemne for Weiersøe. Han havde gennempløjet deres Værker og kendte dem saa grundigt som maaske ingen anden Landsbylærer i Danmark og kunde citere dem ved passende Lejligheder og fremsige lange Stykker af dem udenad. Blicher var hans Yndlingsdigter; ham havde han desuden kendt personlig, og han fortalte os mangt et Træk fra sit Bekendtskab med ham. — Men jeg maa videre.

Inden vi skiltes og drog hver til sit, gjorde Weiersøe og jeg den Aftale, at saa snart der blev et godt Lærereembede ledigt ikke alt for langt fra Storning, skulde han strax underrette mig derom for at jeg betids kunde søge det. „For jeg maa se at faa Dig ud i Aarhusegnen i Nærheden af mig — hvor dejligt vilde

det ikke være, om vi kunde komme til at bo saa nær sammen, at vi hyppig kunde besøge hinanden!" sagde han.

Saa gik der en fire Aar, og i denne Mellemtid skrev vi flittig hinanden til, vi havde nok en Sammenkomst i Velle, og en Gang besøgte jeg ham i Storing.

Kort efter Nytaar 1866 fik jeg Brev fra Weiersøe om, at Skolelærer- og Kirkesanger-Embedet i Sjelle var ledigt, og skønt han ikke tvivlede om, at det var et Embede, jeg kunde være tjent med, var det dog bedst, mente han, at jeg rejste derud og hørte og saa mig for paa selve Stedet, inden jeg bestemte mig for at indgive min Ansøgning.

Fastelavnslørdag tog jeg med det første fra Viborg sydpaa afgaaende Tog og modtoges midt paa Formiddagen i Brabrand af Weiersøe, hvem jeg havde tilskrevet og meddelt Dag og Time for min Ankomst dertil.

„Men hvad nu?“ begyndte han, efter at vi havde hilst paa hinanden.

„Nu følges vi ad til Storing; jeg bliver hos Dig Resten af Dagen og Natten over, og i Morgen tidlig gaar jeg til Sjelle og ser paa Embedet“, svarede jeg.

„Har Du nogensinde været i Aarhus?“ spurgte Weiersøe.

„Nej, aldrig.“

„Aldrig sa'e hun“, citerede han Bellmann. „Saa foreslaar jeg, at vi først tager til Aarhus, at Du kan faa Jyllands Hovedstad at se med det samme, og i Eftermiddag følges vi saa ad til Storing.“

„Ja, men nu har vi jo ladet Toget køre fra os.“

„Skidt, hvad gør det? Vi har kun en lille Mil til Aarhus — kom nu! Husk paa, det er Fastelavnslørdag, og saa snart vi kommer ned paa Landevejen, kommer der strax Hundrede og sexten Vogne; vi kan sagtens komme op at køre.“

Der kom rigtignok mange Vogne og kørte forbi; men ikke en eneste, W. kendte, og vi maatte gaa hele Vejen, hvilket vi ogsaa nok kunde. Jorden var bar, det havde regnet om Natten, og Føret var snavset. W. havde et Par tyksaaledede Fedtlæders Halvstøvler paa, og for ikke at faa sine Buxer snavsede for ned, trak han dem op og lod dem hvile paa Støvlestropperne.

Vi gik saa og saa os om i Aarhus til Kl. 2, saa begav vi os paa Vandring ud ad Landevejen ad Storing til.

„Vi skal nok komme op at køre, for der kommer naturligvis strax Hundrede og sexten Vogne!“ trøstede Weiersøe, og i dette Haab traskede vi af Sted ud ad Silkeborg-Vejen. Weiersøe havde købt et Stykke Oksekød og bundet det ind i et Tørklæde; det stak han paa Stokken og bar det paa Skulderen.

Vi kiggede paa alle de Vogne, der kom rullende efter os. Da vi havde gaaet en lille halv Mil, kom der endelig en Befordring fra Lillering. Paa Sædefjælen foran sad der en ung Karl og kørte, og i Agestolen bag ved sad der to ældre, kappeklædte Mænd.

„Kan vi komme op at køre?“ spurgte Weiersøe. Vognen holdt.

„Ja, det kan De nok, Weiersøe, naar De vil tage til Takke med at sidde paa Sædefjælen hos Kusken, anden Plads har vi ikke“, svarede den ene af Mændene, Befordringens Ejermand.

„Aa, saa magelig! Sid op Nielsen vær's god“, sagde Weiersøe.

Da vi var komne til Sæde, indvendte Kusken:

„Jeg er nu lige godt ræd for, at det ikke kan gaa, Bæsterne er unge og kaade, jeg maa nu sidde halvt udenfor Vognen og har kun daarligt Styre på“

„Gaa!“ gentog W. oprømt, „jo, det baade kan og skal gaa! Nu sidder ~~vi~~ samlede her i en fortløbig Klynge — kør kun saa!“

Kusken lo, og Mændene bagved i Agestolen lo, og i godt Humør rullede vi rask hen ad Landevejen og kom i god Behold til Lillering. Derfra havde vi

kun en god Fjerdingvej til Storning, hvor vi ankom lige til Aften.

Da jeg den følgende Morgen var færdig til at gaa til Sjelle, førte W. mig ud i Køkkenet og viste mig en nærmere Vej gennem Haven og over et Hjørne af Marken. I Køkkenet stod Husmoderen, Ida Weiersøe, og skar i det Stykke Oksekød, han havde købt i Aarhus.

„Lad mig nu se, Du skynder Dig og kommer igen saa hurtig som mulig“, sagde W. gentagende, „for der ser Du Materialern' til Unnenowrn“,*) tilføjede han pegende paa Suppekødet. —

Med Embedet gik det efter Ønske. Jeg søgte og fik det, og først i Marts sagde jeg Farvel til Vorde og flyttede til Sjelle.

Det var en skovrig og smuk Egn, jeg nu kom til at bo i. Sjelle ligger kun en tre Fjerdingvej Nord for Storning, nærmere ind efter Frijsenborg. Afstanden mellem Weiersøe og mig var altsaa nu ikke længere, end at vi med Lethed kunde besøge hinanden, og vi forsøgte ikke Lejligheden. Regelen var, at vi kom sammen et Par Gange om Maanedene, stundom meget hyppigere. Den ene Gang spadserede min Kone og jeg til Storning, og næste Gang kom W. og Ida og besøgte os i Sjelle. Naar jeg vidste, at de var i Vente, gik jeg dem i Møde ned efter Wedelsunds Møleskov. W. var let at kende, naar jeg fik Øje paa ham. Var det ikke saa varmt, at han havde aftaget Frakken, gik han gerne med Stokken tværs over Ryggen og holdt den fast med begge Albuerne.

Den første Gang, de besøgte os, var kun nogle Dage efter, at vi var flyttede ind. Jeg var gaaet ned i Skolegaarden og var i Færd med at gøre rent i min Kostald, da W. traadte ind til mig.

„Naa, Du muger selv under dine Køer“, begyndte han — „ligesaa hos os, og det kan jeg godt lide Dig for.“

„Ja, jeg er jo voxet op ved Bondearbejde og lærte tidlig at haandtere Skovl og Greb“, svarede jeg.

„Ligesaa hos os. Men Hjöllin,**) kan Du svinge den?“

„Ja, Du kan tro ja. Siden jeg fik Embede, har jeg altid selv mejet mit Korn.“

„Ligesaa hos os! Men slet saa dygtig som en af mine Naboer er jeg rigtigt nok ikke; for et Aar havde han ophøstet alt sit Korn og kørt det hjem og tærsket det af og solgt det og givet Pengene ud, inden jeg begyndte at høste — kan Du stikke mig den?“

„Det var vel en Smaamand?“

„Ja vel saa, han havde ikke mere Jord, sølle Mand, end en jævnstor Have. Naa, men her har Du jo 10 Tdr. Land, det bliver vel for meget for Dig ene Mand at overkomme med Hjöllin?“

„Nej, det haaber jeg ikke; jeg er jo ung og stærk, og jeg befinder mig vel ved legemligt Arbejde.“

„Det kan jeg lide, og det er en ligefrem Vederkvægelse for mig at tale med en Degn, der vil arbejde. Mange af de unge Degne kan jeg ikke blive enige med. De er for fine til at bestille noget uden for Skolen, og saa forpagter de deres Jordlod hen for en Trediedel af det, de kunde faa ud af den, hvis de beholdt den og drev den selv. Hvad skal den Stuerhied til? Vi har jo da faaet Jorden for at bruge den.“

Ja, W. og jeg kunde sagtens blive enige ogsaa paa dette Punkt.

Jeg satte nu Greben fra mig og sagde: „Værsgod, lad os gaa ind!“

„Ind!“ gentog han. „Du er jo ikke færdig med at muge.“

„Nej, men der staar en gammel Mand og hugger Pinde histovre i Hans

*) Middagsmaden. — **) Leen, Høleen.

Jensens Vedkast, ham kan jeg faa til at gaa over og gøre Staldtjeneste for mig.“

„Sludder og Vrøvl! Nej, bliv Du og pas Din Embedsforretning, jeg skal nok blive og staa og snakke med Dig saa længe.“

Aa, hvor var han morsom! Jeg maatte jo have fat igen, og det gik med godt Humør, siden jeg havde faaet en saadan Selskabsbroder.

Det var en fornøjelig Eftermiddag, vi tilbragte sammen, W. og hans Ida, min Kone og jeg. Min Kone syntes ogsaa udmærket godt om Weiersøe, med hvem hun straks maatte være dus, derom var ingen Snakken.

Da vi ved Aftenstid havde fulgt vore Gæster paa Vej og sagt Farvel til dem ved Sjelle Stangbro, sagde min Kone til mig, idet vi gik tilbage:

„Du kan ikke tænke Dig, saa glad og oplivet, jeg føler mig. Det er nogle prægtige Degnefolk, dem vil vi omgaas flittig.“

„Ja, det vil vi“, svarede jeg.

„Du hørte nok, hvorledes Aftalen blev, at vi skulde komme til Storning i Dag fjorten Dage?“

„Ja, og Du kan tro, jeg skal ikke glemme det! Nu har vi godt Humør nok til to Uger, og om fjorten Dage gaar vi til Storning og henter en ny Forsyning, og saaledes skal det blive ved at gaa!“

Jeg tror nok, at W., da vi lærte hinanden at kende, hældede lidt til den indre Mission, men det varede vist ikke ret længe, og muligt det kom af, at han kom paa Kant med en ivrig Missionsmand, der boede i en af de nærmeste Landsbyer. Som denne Mand en Morgenstund ligger i sin gode Søvn og er ved at vaagne, hører han en vældig Røst, som raaber: „Hvor længe vil Du halte til begge Sider?“

Da det ikke faldt ham ind, at det var ham selv, der haltede, foldede han fromt sine Hænder og bad om, at det maatte blive ham aabenbaret, hvem det var. Han faldt i en kort Slummer, og saa kom Røsten igen og raabte: „Gaa til Weiersøe!“ Godt, det var altsaa W., der haltede, og Missionsmanden skulde omvende ham. Altsaa staar han op og klæder sig paa og gaar til Storning og fortæller W., hvilken Aabenbaring han havde haft, og tager strax fat paa sit Omvendelsesværk. Men W. afbryder ham og siger: „Det er en ren Misforstaaelse af Dem, min gode Mand! Det er selvfølgelig Dem, der halter, og Røsten bød Dem at gaa til mig for at blive hjulpen til Rette.“

Ja, der stod de saa og kunde ikke blive enige om, hvilken af dem det var, der haltede, og videre kom de ikke.

„Den Slags Folk er ikke til at komme til Rette med“, sluttede W. sin Beretning til mig om denne Oplevelse!

Ogsaa ved flere andre Lejligheder kunde jeg mærke paa ham, at skønt han gik til alle de Missionsmøder, der holdtes i Storning og Omegn, var han dog ingen ubetinget Tilhænger af Retningen.

En Gang ved en stor gudelig Forsamling i Galten Smedeskov var der en Præst — jeg tror, det var Vilh. Bech selv —, der brugte det Billede, at et Menneskeliv uden Tro var som Mel og Vand rørt sammen uden Tilsætning af Surdeig, det blev ikke Deig til at bage velsmagende Brød af, men „det bare Klister“. Det blev han ved at trække langt ud og tale temmelig vidtløftigt om, saa W. tilsidst blev utaalmodig og mumlede misfornøjet: „Hvor længe mon han vil blive ved at staa og ælte i det Klister? Nu synes jeg snart, det kunde være nok!“

Nej, jeg tror nok, at W. kom til at holde mere og mere af den grundtvigske Retning. Da Testrup Højskole var bleven oprettet og havde faaet sine flere Dages Sommermøder i Gang, drog W. med sin Ida en Tur til Testrup hver Som-

mer og blev der alle Dagene, saalænge Sammenkomsten varede, og naar han saa var kommen hjem igen, talte han helt begejstret om, hvad han havde hørt.

Men sin første Paavirkning i den Retning havde han maaske dog faaet af Grundtvig selv, hvem han vist flere Gange hørte prædike i Vartov; han besøgte ham ogsaa i hans Hjem og havde Samtaler med ham, og da Grundtvig var død, var W. med i den store Skare, der fulgte ham til hans sidste Hvilested.

Men nogen udpræget Grundtvigianer blev Weiersøe dog aldrig, skønt man skulde synes, han var ligesom skabt til at være det. Alle Grundtvigianere, han fik med at gøre, følte sig tiltalte af hans friske, frejdige, naturlige, djærve og ligefremme Væsen, de kunde ikke andet end holde af ham. Hostrup f. Ex., hvem han hyppig besøgte, mens han var Præst i Silkeborg, satte ham højt og holdt grumme meget af at samtale med ham, maaske ogsaa til Dels af den Grund, at W. ejede alle hans Værker og var godt hjemme i dem.

Men jeg mærker, at jeg gaar fra det ene til det andet, fra Gammen til Alvor og omvendt. Dog er dette maaske, som det bør være, da jo Alvor og Gammen kan saa godt sammen, og Weiersøe var just Alvor og Gammen blandet paa den elskværdigste og mest tiltalende Maade, saa man var nødt til at holde af ham, hvad enten man vilde eller ej.

Weiersøe havde en stor, langhaaret Lænkehund, der blev saa gammel og svag i Tjenesten, at han maatte lade den skyde. Skindet blev flaaet af den; for det vilde W. have sig en Kabuds af.

„Aa, nej“, indvendte hans Kone, „det er alt for grimt, Haarene er næsten et Kvarter lange, og hverandet Haar er hvidt.“

Men Weiersøe lod alligevel Hundeskindet sende til Feldberederen og fik sig en Vinterlue lavet deraf.

Næste Gang, min Kone og jeg var paa Besøg i Storning Skole, maatte saa Kabudsen frem og forevises, og det kan nok være, den paa sin Vis gjorde Lykke, vi lo, saa vi var nær ved at daane, da W. tog den paa. Den var, som hans Klædeskasketter, forsynet med en umaadelig stor, blank Skygge, og paa hver Side var der anbragt en bred Klap til at tage ned og binde under Hagen for at beskytte Ørene, naar det var koldt. Var Klapperne ikke i Brug paa den Maade, men bundne op øverst paa Huen, var denne, paa Grund af de lange, graasprængte Haar, saa bred som en Skæppe. — W. sad i Sofaen med sin store Kabuds paa og frydede sig inderlig over den store Munterhed, den vakte.

„Hvad ler I af?“ sagde han, „ler I af min Luh? Tykkes I ikke, den klæder saadan en gammel Ildgerningsmand som mig rigtig godt? Den skal jeg have paa, naar jeg skal ud om Vinteren i Frost og Sne og drive Brandpolitik. Jeg kan jo slukke en hiel Ildbrand med den“, tilføjede han, idet han tog den af og satte den fra sig paa Bordet.

Nu skulde vi andre have den paa, den ene efter den anden, og Turen kom da ogsaa til min Kone. Da hun havde staaet med den lidt og set sig i Spejlet, blev hun næsten forskrækket over sig selv, men kunde i en Hast ikke faa Huen af; en Haarnaal havde viklet sig ind i de lange Haar og holdt den fast.

„Naa, jeg kommer nok til at hjælpe, for jeg ser, at hun pines svarligen i denne Lue“, sagde W., idet han rejste sig og hjalp hende Kabudsen af.

W. skulde en Vinterdag til Aarhus og havde sin laadne Kabuds paa. Han gik ned paa Landevejen og ventede jo, at der straks skulde komme Hundrede og sexten Vogne. Han kom op at køre med en Mand, der sad ene i Agestolen og havde en Mængde tomme Sække bag sig i den ellers tomme Vogn; han skulde til Aarhus og hente et Læs Krafftoder. W. svøbte sig godt ind i Sække og Dækener og lagde sig, saa lang han var, paa Bunden af Vognen.

Der kom en Mand ridende og skulde samme Vej. Han og Manden, der kørte, kendte hinanden; de fulgtes ad et Stykke og talte sammen.

„Hvad er det laadne, der stikker frem af Sækkene der bag i Vognen — er det en Kalv?“ spurgte Rytteren.

„Nej, det er den Storning Degn!“ svarede Manden.

Weiersøe lettede Hovede lidt og sagde: „Go' Daw, Per Jensen!“ — og saa lagde han sig til Ro igen.

Ellers holdt han mest af at køre paa et Læs Halm, og naar han skulde til Aarhus, og han kunde faa at vide, at den eller den skulde til Aarhus med et Læs Halm, foretrak han denne Befordring frem for nogen anden, og han fik altid Lov at køre med. Men saa gjaldt det om at komme op paa det høje Læs. Først smed han sin Taske op til Kusken. „Der har Du den!“ Saa smed han sin Stok. „Der har Du den!“ Saa stod han op paa Hammelen, og ved en Haandsrækning fra Kuskens Side lykkedes det endelig ogsaa ham selv at komme op, hvorefter han lagde sig langs ad Læsset med et Bundt Halm under Hovedet, og saaledes blev han liggende til Aarhus.

„Ja, vi snakker nok om Befordringer“, sagde han, „og det kommer meget an paa, hvordan ens Befordringer er, for derefter bliver han æstimeret. For saadan en som mig, der ingen Stuerhied bryder sig om, har det nu mindre at sige, men jeg skal dog fortælle et Exempel paa, hvorledes jeg kom efter, at det har forskrækkelig meget at sige, om ens Befordring er fin eller simpel.

Jeg var en Dag i Aarhus og kom da til at køre hjem med Præstens Kusk, der var derude at hente Præstens Stadsvogn, som var bleven repareret og malet og pudset op og lavet saa fin, at man kunde spejle sig i den. Der maatte jeg saa sidde med Hatten i Haanden næsten hele Tiden hjem; for mange af dem, vi mødte, kendte Præstens Bæster og hans galonerede Kusk, og det var dem, de hattede af for. Nogen Tid efter, da jeg ogsaa var i Aarhus, var Kusken derinde for at hente et Pumpetræ, og det fik jeg Lov til at sidde og ride paa hjem. Det var de samme Bæster og den samme Kusk; men den Dag var der ikke en eneste, der tog Hatten af for os, saa jeg kunde forstaa, at det var selve Befordringen eller Vognen, det især kom an paa.“

Weiersøe var, som man nok kan forstaa, ej alene et gemytligt, men ogsaa et sjældent hjertensgodt Menneske og meget omgængelig, saa han var let at komme ud af det med for dem, der skulde omgaas ham til daglig.

Jeg fik Brev fra den fynske Digter Mads Hansen, at den og den Dag vilde han komme og besøge mig i Sjelle. Weiersøe var just til Stede hos mig, da Brevet kom, og jeg maatte da love ham, at M. H. og jeg vilde følges ad til Storning og aflægge ham et Besøg, for at ogsaa han kunde faa den navnkundige Bondedigter at se og gøre hans Bekendtskab.

Mads Hansen havde gode Stunder og var strax villig til at opfylde min gamle Vens Ønske. Vi begav os altsaa paa Vej til Storning. Det var i Juni Maa-ned, Vejret var smukt og godt, og M. H., der havde en levende Sans for Naturen, kunde ikke blive træt af at beundre den frugtbare, skovrige, bakkede Egn med de vide Udsigter.

Da vi naaede Storning Skole, kom Weiersøe i bare Skjortæærmer og Strømpefødder og med bart Hoved ud ad Døren for at se efter os.

„Er det Mads Hansen?“ udbrød han henrykt og rystede gentagende hans Haand, som han beholdt i sin, medens han førte os ind i Stuen. „Aa, De kan ikke tænke Dem, hvor elektriseret jeg bliver, hver Gang jeg ser en Digter. Værsgod og sid ned! Naa, saa det er Digteren Mads Hansen! Gud ske Lov, De kom, skønt

det varede længe. Jeg har ventet Dem med Længsel og har vist været ude paa Gaden mindst en Snes Gange for at kigge efter Dem. Hver Gang, jeg hørte en træde i Gangen, tænkte jeg: nu har vi ham! Men saa var det bestandig en anden. Den sidste, der var hos mig, bankede saa fint paa Døren, ret som jeg kunde tænke mig en Digter banke, og nu var jeg vis paa, det var Mads Hansen. Men saa var det ikke andre end en af disse fine Tiggere, som man ikke kan være bekendt at byde mindre end to Mark, og det kunde man jo slaa to og tredive ordinære Tiggere paa Døren med.“

Og saaledes blev han ved i det uendelige, saa det varede længe, inden M. H. og jeg kunde begynde at faa et Ord indført.

Kun et Par Timer kunde vi tilbringe hos vor elskværdige Vært og hans vakre Hustru, og de gik under livlig Samtale om Digterne og deres Værker. Mads Hansens udgivne Værker ejede W. og havde med Fornøjelse gennemlæst dem flere Gange. Thi Digte var altid hans Yndlingslæsning.

En af Væggene i Weiersøes Stue var helt ned til Midten overhængt med smaa kobberstukne Billeder af fremragende Mænd, navnlig Digtere. Dem fik Mads Hansen Øje paa, og han rejste sig og gav sig til at se paa dem, det ene efter det andet, medens der af og til undslap ham et: „Naa, det er ham — saa han saadan ud?“ Weiersøe stod ved Siden af ham, pegede og forklarede og gjorde sine Bemærkninger om hvert enkelt Billede. Da de kom til det sidste, der hang ganske alene foruden midt under Samlingen, sagde Weiersøe:

„Ja, det er Steen Steensen Blicher, han bærer det hele op.“

„Men hvem er saa disse to? Dem mindes jeg ikke at have set før“, sagde Mads Hansen.

„Det er Pe' Brammer i Ohs og Pe' Skinnerup fra Blegind“, svarede W.

Ogsaa Weiersøes store, righoldige Bibliotek blev taget i Øjesyn, og Mads Hansen maatte indrømme, at det var lutter godt Kram, der stod paa hans Boghylder. Han havde f. Ex. alle Grundtvigs Værker.

Naar Weiersøe og jeg var sammen, var Skolen og Skolegerningen dog hyppigst Genstanden for vore Samtaler, og ikke saa sjældent gjorde vi Skolebesøg hos hinanden. W. var en udmærket dygtig og højt begavet Lærer, og det var fornøjeligt og lærerigt for mig at høre ham undervise. Saa snart han lukkede Munden op, var han strax fordybet i sit Emne og talte saa fængslende med Børnene, at de fulgte ham med den mest levende Opmærksomhed. Jeg lærte meget af ham paa disse vore Skolebesøg hos hinanden.

Hvor kærligt han tog sig af Børnenes Opdragelse, viser følgende Træk: En lille fattig Dreng havde den Fejl, at han vilde gøre sine Fingre længere, end de var. Længe vidste Weiersøe ikke noget om, at han rapsede Smaating fra de andre Børn, fordi der aldrig blev klaget over ham. Men da han saa en Gang drev det saa vidt, at han stjal et Par nye Træsko fra en Kammerat, kunde denne ikke tie, men meldte Tyveriet til Læreren, og for at gøre det saa meget des mere virkningsfuldt, gjorde han det i hele Klassens Paahør. Den unge Forbryder raabte: „Det er Løgn!“ Men de andre Børn raabte lige saa ivrigt i Munden paa hverandre: „Det er sandt, han har taget dem! vi kender Træskoene.“ „Naa, tag det med Ro, kære Børn!“ sagde Weiersøe mildt, „den Sag skal jeg nok tage mig af, og nu skal der ikke tales mere om det.“ Børnene sagde heller ikke mere; men W. hørte dem dog hviske til hverandre: „Han bliver straffet! Han kommer til Aarhus og bliver pisket paa Raadstuen. Han kommer i Tugthuset.“

Weiersøe lod, som han hørte det ikke. I Frikvarteret tog han Drengen for sig i Enrum, talte kærlig, indtrængende med ham og fik ham hurtig til at bekende. Efter endt Skoletid tog han ham ved Haanden og fulgtes med ham hen til hans Forældre, hvem han fortalte, hvad Drengen havde gjort.

„Det maa være Løgn, han har ingen Træsko stjaalet“, paastod begge Forældrene paa een Gang.

„Jo, han har, for han har selv bekendt det for mig“, sagde Weiersø.

„Har Du bekendt, Hvalp?“ raabte Faderen og løftede Haanden til Slag.

„Ja, jeg har“, svarede Drengen stille og saa bønligt paa Læreren.

„Slaa ham ikke!“ sagde W., „for det nytter ikke. Sagen skal tages med det gode, om Drengen skal hjælpes til Rette. Jeg skal ikke melde ham til Politiet, og skønt han jo nok kan siges at have fortjent det, vil jeg dog ikke være med til at sætte den Plet paa ham for hele Livet. Da han nu har bekendt, og han har lovet, at han aldrig skal rapse mere, saa synes jeg, at han skulde slippe med at bære Træskoene tilbage til deres Ejermand og saa bede ham om Forladelse.“

„Ja, det skal han — Gud velsigne Dem, Weiersø!“ udbrød Forældrene dybt bevægede og greb hans Haand.

Denne Scene gjorde et dybt og uudsletteligt Indtryk paa den stakkels fattige Dreng, han holdt sit Løfte og stjal ikke siden, og endnu som voxent Menneske mindes han sin gamle Lærer og hans kærlige Haandsrækning med den inderligste Taknemlighed, og saa ofte de mødtes, takkede han ham hjerteligt for, at han hjalp ham, da det haardest kneb, og frelste ham fra at komme ind paa de onde Veje.

* * *

Severin Jensen Weiersøe var født den 11. September 1814 i Trabjerg, Borbjerg Sogn ved Holstebro.

„Du kan selv gøre Din Regning“, plejede han at sige, naar man spurgte ham om hans Alder; „jeg er født det Aar, da de tog Norge fra Kongen, og det var jo kun en ringe Erstatning, at han samme Aar fik mig.“

Forældrene sad i smaa Kaar. Faderen, der var Snedker, døde, da Severin kun var en lille Dreng, og Kaarene blev altsaa endnu trangere for Enken, der nu var ene om at forsørge baade sig selv og fem Børn.

Severin viste sig tidlig i Besiddelse af stor Læselyst og et godt Nemme, og han gennemlæste med Flid Gang efter Gang de faa Bøger, Huset ejede. Hans Lyst var „at komme til Bogen“ og blive Lærer, og derfor hang han i med Læsningen baade tidlig og sent. Efter sin Konfirmation var han i nogle Aar Huslærer paa et Par Gaarde, hvor han nok havde det mindre godt, især paa den ene af dem; thi der skulde han ved Siden af at undervise Børnene gøre Karls eller maaske rettere Drengs Gerning og staa paa Pinde for „Madammen“ baade først og sidst.

1833 naaede han endelig at komme paa det nu nedlagte Skolelærer-Seminarium i Lyngby ved Grenaa. Da han skulde til Optagelsesprøve, tog hans Moder sin fattige Pengepung frem og gav ham 1 Specie (4 Kr.), men med den Formaning, at han maatte da nødig bruge „alle de Penge“. Hele den lange Vej til Lyngby gik han paa sin Fod baade hen og hjem, undtagen at han maaske af og til tilfældig kom op at køre et lille Stykke uden Betaling.

Han vendte hjem til sin Moder med den glædelige Tidende, at Optagelsesprøven havde han bestaaet særdeles heldig. Hendes Formaning om at spare paa Pengene havde han lagt sig saa alvorligt paa Sinde, at ved Hjemkomsten havde han endda ikke saa lidt af Specien i Behold. Om jeg husker ret, havde han paa Rejsen kun brugt de 7 Mark og havde altsaa endnu 5 Mark med sig hjem igen. Saa nøjsom og sparsommelig kunde man den Gang være.

Undervisningen paa Seminariet var han ikke tilfreds med. Den var tør og kedelig, og Eleverne lærte alt for lidt, efter hans Begreb, hvad W. for sit Vedkommende bødede paa, saa godt han kunde, ved at læse videre paa egen Haand. Det første Aar boede han hos en Gaardmand i Allelev, en lille By, der hører til

Lyngby Sogn. For Kost og Husly betalte han intet, men maatte til Gengæld læse med Gaardmandens Børn i sin Fritid.

Weiersøe, der 1835 var bleven dimitteret fra Seminariet med Hovedkarakteren „Meget duelig“, havde Ansættelse flere Steder, bl. a. i Hjortsvang. Her deltog W. i den navnkundige „Slavekrig“ 1848, hvorom han har skrevet et interessant lille Skrift. Men omsider fik han det gode Embede i Storning. Hans første Præst der var en Provst Funder. Denne Mand havde som ung Kandidat været Huslærer paa Katholm, men hans Elev var ikke videre godt begavet og manglede ogsaa Lyst. For at give ham Kappelyst fik Cand. Funder sat igennem, at en Skolelærersøn fra en af de nærmeste Landsbyer fik Lov til daglig at komme op paa Gaarden og nyde samme Undervisning som Herremandssønnen. Denne vedblev at være den samme Sinke som før; men Lærersønnen, der havde baade Evner og Lyst, gik fremad og blev en studeret Mand og naaede at blive Rektor i Aarhus. Hans Navn var Blache.

Tal har jeg aldrig været god til at huske, og jeg kan ikke bestemt sige, hvad Aar det var, at Weiersøe søgte og fik sin Afsked og flyttede som Pensionist fra Storning til Aarhus; men det var vist sidst i Halvfjerdserne. 1894 om Efteraaret blev ogsaa jeg entlediget med Pension og flyttede ligeledes til Aarhus.

„Nu er vi nærmere Naboer end nogen Sinde“, sagde W. fornøjet, da han bød mig Velkommen. Vi boede nemlig kun en fem Minutters Gang fra hinanden og besøgte fra nu af hinanden saa godt som daglig. Det vil sige, det var som oftest mig, der besøgte ham, da han nu var begyndt at blive saa temmelig aflægs — han havde jo fyldt de 80 — og fandt sig bedst holden ved at blive hjemme det meste af Tiden.

„Ja, nu er det ikke saadan med mig, som da jeg var i Storning“, sagde han en Dag til mig; „naar jeg da en sjælden Gang fejlede noget, behøvede jeg bare at rejse til Aarhus og tage mig et Bad i det store Vandhus her nede paa Kystvejen“ — den romerske Badeanstalt — „saa kom jeg mig strax; men nu kan det ikke hjælpe mere.“

I December 1895 ramtes han af den store Sorg, at hans kære, trofaste Hustru døde fra ham. Dette Tab tog han sig meget nær, og fra nu af gik det hurtigt ned ad Bakke med ham, kendelig med større og større Fart, og det var hans største Ønske, at han snart maatte følge efter sin elskede Ida; men han var „sej“, den Gamle, og overlevede hende i henved to Aar.

I Foraarstiden 96 havde han et længere Sygeleje. Da jeg første Gang kom om til ham, efter at han havde lagt sig til Sengs, sagde han til mig med et lyst Smil:

„Ja, nu er det skidt med mig, Nielsen, og nu kan jeg synge ligesom Ellen i Komædien:

„Som Jens han siger, jeg siger med,
Farvel til Verden og saa af Sted.“

Men — „O Gud ske Lov, det hjemad gaar“, lagde han til med foldede Hænder, og vi sang den smukke Salme sammen.

Hver Dag sang vi Salmer med hinanden, det vilde han have, og deri føjede jeg ham hellere end gerne.

En Dag sagde han til mig: „Spurgte Du nogen Sinde Dine Skolebørn om, hvilken Salme de holdt mest af?“

„Ja, jeg mindes, at jeg en Gang spurgte dem derom, og de svarede: „Gak under Jesu Kors at staa“.“

„Det var underligt, den holdt mine Skolebørn ogsaa mest af. Men“, føjede han til, „det er jo i Grunden ikke saa mærkeligt; for det er jo en dejlig Salme,

og Børn holder altid meget af det nørende. Lad os synge den, Nielsen; det vil sige: Syng Du den, for jeg kan jo kun nynne saa smaat med."

Selv holdt han mest af Salmen Nr. 678, „Kom, Regn af det høje“, og den skulde jeg hver Dag synge for ham med I. P. E. Hartmanns Melodi.

Han kom dog op endnu en Gang og kunde ogsaa Sommeren igennem færdes ude lidt, naar Vejret var godt og mildt, og om Søndagen liste sig ned i Domkirken; thi Gudstjenesterne forsømte han aldrig, saa længe han kunde orke at gaa det korte Stykke Vej, han havde til Kirke.

Det gode, friske Humør forlod ham aldrig, og selv naar han talte om sine Smerter, gjorde han det paa en skæmtefuld Maade for at faa os til at le deraf.

Da han først paa Sommeren var kravlet af Sengen igen og nogle Timer om Dagen kunde sidde eller ligge paa Chaiselonguen i sin Dagligstue, sagde jeg en Dag til ham:

„Ja, naar Vejret nu bliver rigtig varmt, saa Du kan sætte Dig over i „Vennelyst“ nogle Timer hver Dag, saa kommer Du Dig nok, og skønt Du er svag, maa Du dog være glad ved, at Du ingen Pine er i.“

„Hvor vil Du hen!“ udbrød han med et muntert Smil; „jeg har jo alle de Piner, der er til. Jeg har Hovedpine, og jeg har Halspine, og jeg har Brystpine, og jeg har Armpine, og jeg har Mavepine, og jeg har Lændepine, og jeg har Knæpine, og jeg har Benpine, og jeg har Fodpine! Der er ikke et Sted paa hele mit elendige Kropstykke, som er fri for Pine og Smerte. Men med Guds Hjælp holder jeg det nok ud.“

Ved samme Lejlighed lod han mig vide, at jeg ikke kunde gøre ham noget værre end at tale om, at han kom sig nok; han vilde helst dø.

Han fordrev Tiden med Læsning, men især med at indskrive Digte — ogsaa Parodier — i sine store Skindbøger, hvoraf han havde mange tykke Bind, nogle med alvorlige Digte og andre med Parodier. Han holdt ogsaa meget af at løse Logogrifer.

Først i December maatte han til Sengs igen, og det blev hans sidste Sygeleje. Hans stadige Bøn var, at han maatte slippe herfra uden alt for store Smerter. Gud vilde det anderledes. Gamle Weiersø maatte udholde store Lidelser paa sin Sotteseng. Det var navnlig i Underlivet, han led, maaske af Kræft, skønt jeg ved det ikke. Lægen kom stadig til ham og gav ham Midler til at dulme Smerterne noget; men det forslog jo ikke, helbredes kunde han ikke, og han led af og til meget. Gud bønhørte ham dog, skønt paa en anden Maade, han gav sin fromme Tjener Taalmodighed, saa han kunde bære sine Lidelser, og han bar dem saa godt som uden en Klagelyd.

Den 20. Juli 1897 maatte han lade sig indlægge paa Kommunehospitalet,

S. J. Weiersø og Hustru.
Weiersø var Lærer i Storing 1850—78.

hvor der bedre end i Hjemmet kunde gøres alt, hvad Lægekunst, Hygiejne og Pleje formaar, for at lindre ham hans Smerter. Jeg vedblev at besøge ham daglig, samtale med ham og synge Salmer for ham, saa længe han kunde tage imod mig; men da der var gaaet nogle Uger, maatte Besøgene stadig gøres kortere. „Nu kan jeg ikke holde det ud mere i Dag, Nielsen, saa nu siger vi Farvel og Gud i Vold til hinanden; men Du kommer da igen i Morgen?“ plejede han at sige, naar han følte sig træt og trængende til Ro og Hvile.

De sidste Dage, han levede, kunde der ikke være Tale om Sang og Samtale, naar jeg kom op til ham, men kun et Blik, et Nik og et Haandtryk, saa gik jeg igen. Sin fulde Bevidsthed beholdt han til det sidste. Mit sidste Ord til ham var: „O, Gud ske Lov, det hjemad gaar!“ Saa saa han paa mig og nikkede næsten umærkeligt; noget Haandtryk kunde han den Dag ikke give mig; men det var ogsaa den sidste Dag, han levede.

Nu hviler han ved Siden af sin Ida paa Storning Kirkegaard.

Kvinden, der bedrev „mystiske Kunster“.

Et Kapitel af Overtroens Historie.

Sidst i November 1829 kom et Par velklædte Kvindemennesker ved Aftentid ind i en Gaard i Rosmus og bad om Nattekvarter. De var kloge Folk, sagde de, og kunde kurere alle mulige Sygdomme. De var netop blevet kaldt ud til en stakkels syg Kone, men havde uheldigvis glemt baade hendes Navn og Bopæl, hvorfor de nu søgte hende fra By til By.

Gaardmanden og hans Kone tog vel imod dem, og man sad og snakkede en Tid, inden man gik til Ro.

Næste Morgen spurgte de fremmede, om der var en rød Kat i Gaarden. Manden og Konen forsikrede, at der ingen rød Kat fandtes i hele Byen. Med ængstelige og betænkelige Miner fortalte Kvinderne nu, at de om Morgenen tidlig havde set en blodrød Kat gaa over Gaarden, og at dette sammen med andre Tegn, der var jagttagne, betød en stor Ulykke for Gaardens Ejer.

Resultatet blev, at de fik Manden og Konen bildt ind, at der forestod dem en frygtelig Ulykke: Den ene af dem skulde hænge sig inden ret længe eller paa anden Maade komme ynkelig af Dage.

De kloge Kvinder var dog i Stand til at afværge Ulykken, hvis Manden inden Solnedgang havde tilvejebragt det fornødne, som bestod i 300 Rigsbankdaler kontant foruden en Del mere.

Den bestyrkede Mand kastede sig straks paa en Hest og red om til Venner og Bekendte og var ogsaa saa heldig at faa de 300 Daler skrabet sammen. Pengene blev overgivet til de fremmede Kvinder sammen med følgende Klædningsstykker: En blaa Vadmels Kvindefrakke med Sølvhager, en Fruentimmerklædning, to brune Silkehalstørklæder og syv forskellige andre Kvinde-Halstørklæder, to Par blaa og to Par hvide Strømper samt to store Tinfade.

Den 1. December skulde Manden køre Kvinderne og deres Gods til Randers, men da de kom til Hørning, gav de ham Lov til at vende tilbage med

Paalæg om at møde dem niende Dagen derefter i Randers hos en navngiven Bager for at faa tilbageleveret de 300 Rbd. saavel som alt det øvrige, ubeskaaret og i god Stand. Han skulde nu ufortøvet begive sig paa Hjemvejen; thi det gjaldt hans Liv at være hjemme inden Solnedgang.

Ved Afskeden lovede Kvinderne ham at passe vel paa Sager og Penge, der hos dem skulde være lige saa sikre, som om de laa i hans Kones Dragkiste, og sluttelig paalagde de ham at iagttage den dybeste Tavshed, indtil de mødtes i Randers.

Manden kom hjem i betimelig Tid og indfandt sig altsaa 9 Dage senere paa det aftalte Sted i Randers. Men der kendte man intet til Sagen og havde hverken set Kvinderne, Pengene eller Tøjet.

Det begyndte nu at gaa op for Manden, at han var bleven bedraget, og efter Hjemkomsten søgte han at opspore de to forslagne Kvindemennesker; han kom saa langt som til Kolding og maatte saa opgive Ævret og overlade Resten til Øvrigheden.

Hen paa Vinteren lykkedes det ogsaa Politiet at finde Bedragerne. Det var Zidsel Rolandsdatter fra Storning og hendes Datter Anne Marie. Zidsel var af Natmandsfamilie og havde tidligere boet i Natmandshuset ved Aarhus, men var sammen med sin Mand, Laurs Andrup, kaldet Tambour eller „Døve-Laus“ — Døvheden gjorde sig især gældende, naar Politiet vilde tale med ham — flyttet til Storning i 1820'erne. Han var Glarmester og kørte sammen med sin Kone rundt om i Landet og „satte Ruder i“.

Zidsel var i Besiddelse af megen Talefærdighed, kunde græde, naar det syntes passende, og var baade snu og snedig. Som man vil have set af det foregaaende, var hun en „hjælpsom“ Natur, der gerne ydede sine Medmennesker en Haandsrækning, naar det gjaldt om at afværge en stor Fare, selvfulgelig mod et passende Vederlag.

Nogle Aar senere — det var 1. Maj 1836 — kom „Døv-Laus“ og Zidsel kørende til Husmand Jens Olesen paa Mørke Mark. Glarmesteren skulde sætte nogle Vinduesruder i, og de fik Lov til at overnatte i Laden. Da Husmandens Kone næste Morgen gik ud for at malke Køerne, fortalte Zidsel, at hun to Gange om Natten havde haft Besøg af en Hare, der havde indgivet Husmandens Hest en vis Drik. Da Haren kom tredie Gang for at indgive Hesten Dødningsdrikken, afværgede Zidsel dette. Hun tilføjede, at hvis Husmandsfamilien ikke søgte Raad, vilde alt hvad levende de ejede om kort Tid bortdø og Manden komme til at tigge sit Brød. Zidsel skulde gerne gøre, hvad hun formaadede for at afværge den forfærdelige Ulykke. Foreløbig maatte hun have 5 Rbd., og dem fik hun med det samme, og medens de drøftede Situationen, udtalte hun sin Forbavelse over, at et Spøgelse laa nedgravet foran Familiens Seng og havde ligget der i 9 Aar. De vadede saa at sige daglig paa Aarsagen til den kommende Ulykke. Hun vilde derfor meget tilraade, at de gravede Uhyret op.

Den arme Jens Olesen gravede sveddryppende i Lergulvet. Imedens ytrede Zidsel, at saa snart Spøgelset viste sig, skulde han øjeblikkelig gribe det, da det ellers sank dybere og dybere ned. Ved at komme en halv Alen ned i Jorden bemærkede han en sort Skabning. Den skrækslagne Mand tog Mod til sig og greb Krabaten om Halsen. Det var Skindet af en død Muldvarp, udstoppet med Sand og Sten.

Zidsel greb Gespenstet, løftede det op og paastod, at det vejede til 61 Rigsbankdaler, som i en Hast maatte fremskaffes og Pengene tilligemed Spøgelset brændes hurtigst muligt. Hun fik straks Pengene.

lld blev gjort paa Skorstenen, medens Zidsel indviklede Pengene i gammelt Papir og selv vilde brænde dem bagefter. Husmanden blev beordret til at brænde Spøgelset. Med bankende Hjerter stod han „omhyllet af Røg og forpestende Stank og holdt Spøgelset over Baalet, for at det ikke skulde springe bort“.

Glarimesterfamilien tog nu bort, idet Zidsel bemærkede, at hun i 9 Nætter skulde til 9 forskellige Kirker og paa hvert Sted samles med Fanden og adskillige Troldhexe. Hexene skulde være Anklagere og Zidsel Forsvarer for Husmanden og hans Kone.

En 10—12 Dage efter kom Zidsel igen. Hun skulde have nogle Klædningsstykker og noget Bohave til den onde, men havde iøvrigt en Hilsen fra „Ham selv“ om 25 Rbd. i rede Penge, og hvis han ikke fik dem, var deres Liv omsonst. Jens Olesen havde ikke Pengene, men for at redde Liv og Salighed skyndte han sig til Thorsager, hvor han laante Pengene hos en Bekendt. Imidlertid havde Zidsel paalagt hans Kone ikke at omtale Sagen til noget Menneske; thi saa var det hele forgæves. Bohavet og Klædningsstykkerne skulde Manden køre til Uggelhuse.

Paa den Maade fortsatte Zidsel med 2—3 Ugers Mellemrum at udplyndre den arme Husmand. Tilsidst maatte han pantsætte en Hest for 30 Rbd. hos Gaardmand Peder Lykke i Ugelbølle; thi hvis Pengene ikke præsteredes, vilde Fanden hente baade ham og hans Kone. Zidsel skulde saa gøre, hvad hun formaaede og haabede da ogsaa paa det bedste, eftersom hun havde vist „Ham selv“ adskillige Tjenester. Forhandlingerne var imidlertid meget vanskelige, og for at faa det til at glide bedre forlangte hun en Dag et Lam til en Frokost for „Ham selv“ og Anklagerne, hvad hun ogsaa fik.

Adskillige Gange havde Jens Olesen maattet transportere saa det ene, saa det andet til Uggelhuse, og han fik nu Henstand med yderligere Udbetalinger indtil Mortensaften, paa hvilket Tidspunkt han skulde rykke ud med 31 Rigsbankdaler, 9 Skpr. Rug, 9 Skpr. Kartoffler, ½ Svins Flæsk, 3 Faar og nok et Lam, Mel, Gryn, Malt, 1 Morter, 1 Bryggekar og 1 Kedel. Alt dette skulde igennem Zidsel Rolandsdatter leveres Fanden, og de var saa befriede for videre Tiltale. Overflødighed af Formue og Velstand tredobbelt vilde strømme ind til dem.

Paa Vejen hjem efter at have afleveret alt dette kom Jens Olesen imidlertid i Tanker om, at han vist havde baaret sig tosset ad. Han sad og regnede ud, at Zidsel i Løbet af de sidste tre Maaneder havde faaet 135 Rbd. i rede Penge, 66 Alen Hørlærred, 7 Par Lagener, 10 Særke og iøvrigt allehaande Beklædningsgenstande, Fødevarer m. m. Det meste af hans Formue var gaaet i Løbet, og efter Samraad med sin Familie gik han til en Prokurator i Randers, der foretog den fornødne Henvendelse til Øvrigheden.

Zidsel blev sat fast, men paastod sig uskyldig; hendes Virksomhed havde blot bestaaet i at afvende en Ulykke, og det maatte kaldes en fortjenstfuld Gerning.

Paa samme Tid dukkede en anden lignende Sag af noget ældre Dato op. Aftægtsmand Peder Pedersen Overgaard af Karlby forklarede, at Zidsel omkring 1815 var kommen til hans Moder og bildt hende ind, at Aarsagen til hendes Datters Sygdom var noget, der var nedgravet paa forskellige Steder i Gaarden, ligesom hun ogsaa forklarede, at der forestod Gaardens Kreaturer en stor Ulykke. Det havde kostet 900 Rigsbankdaler og en Del Sengekæder, Gangtøj og Fødevarer for at faa Zidsel til at afværge Ulykkerne. I de følgende Aar var hun af og til kommen til Gaarden og havde under forskellige Paaskud fralistet Beboerne Penge og Varer.

I Forhøret indrømmede Zidsel Rigtigheden af en Del af disse Beskyldninger, rigtignok udlagt paa en anden Maade, og den 12. December 1837 faldt der

Dom i Sagen ved Landoverretten i Viborg. Hun blev dømt til 2 Aars Tugthusstraf for at have „udøvnet mystiske Kunster, Bedragerier, Kvalksalveri etc.“.

ZidseL Rolandsdatter og hendes Mand „Døv-Laurs“ boede i et Hus ved Gadekæret i Storning, senere i Fattighuset, uden at de dog fik Understøttelse af Sognet. Døv-Laurs døde 25. Februar 1853, omtrent 93 Aar gammel, og Lærer Weiersøe skrev Gravskrift over ham. En Vinternat det følgende Aar opstod der Ild i Fattighuset, og ZidseL blev baaret ud i ret forbrændt Tilstand. Efter et langt og smertefuldt Sygeleje døde hun paa Sygehuset i Aarhus den 30. April 1854. — ZidseL og Laurs efterlod sig 4 Børn. Hun skal i sin Ungdom have været meget smuk. G.

I Købstad og Landsby for 100 Aar siden.

Træk og Ting fra vore Oldeforældres og Tipoldeforældres Aviser 1837.

For 100 Aar siden udkom der kun een Avis i hver af Købstæderne Aarhus, Randers og Horsens. Ingen af dem var Dagblade — de udgik højst 4 Gange ugentlig i 2spaltet Kvartformat.

Aarhus Stiftstidende var som det ældste af Bladene oprettet 1794 af Bogtrykker Niels Lund. Han redigerede det til 1812, da det blev overtaget af A. F. Elmquist, som ledede det i samfulde 54 Aar. I 1837 udkom Bladet 4 Gange ugentlig.

Randers Amts Avis oprettedes 1810 af Bogtrykker S. W. Elmenhoff, der redigerede Bladet til sin Død 1837, hvorefter det overtoges af hans Søn.

Horsens Avis eller Skanderborg Amtstidende grundlagdes 1828 af Bogtrykker A. C. Fogh, som ledede det til sin Død 1852.

Lokale Nyheder indtog en saare beskednen Plads i Datidens Aviser. Det var næppe nok hver Uge, der passerede noget, som fandtes værd at »sætte i Avisen«. Læserne maatte gøre sig til Gode med Bekendtgørelserne, der heller ikke fyldte stort, naar undtages Aarhus Stiftstidende, hvor Annoncerne til Tider flød over alle Bredder.

De efterfølgende Sider er et Forsøg paa at give et Billede af Aaret 1837, stedlig set, smaat som stort, paa Grundlag af et skønsomt Udpluk af Avisernes lokale Nyheder, iblandet et Par Ting fra Annoncesiderne.

Svundne ere Julens Aftenglæder.
Minder om den Tid, som forestaaer.
Minder om den iTd, som forestaaer.
Aanden samler de adspredte Tanker,
Fæster dem ved Haabets Anker,
Og imøde Tiden gaær.

Den er dunkel. Øiet mægter ikke
Gjennem den at trænge sine Blikke,
Kan ei tyde Fremtids Runeskrivt.
Haabet ene lyser i det Fjerne;
Men dog svagt kun, som en Stjerne
Glimter gjennem Skyens Rivt.

Lad kun Skjæbnen sine Raad fordølge!
Fortids Lys Dig paa din Vandring følge:
Julenattens Himmelstraale mild.
Aandens Tanker sig forvilde gjerne;
Men ved Skøn af denne Stjerne
Hjertet farer aldrig vild.

St. St. Blicher.
(Rand. Amtsav. $\frac{3}{1}$ 1837.)

*

Horsens. Natten mellem Fredag
og Løverdag og hele denne Dag havde
vi et ualmindelig stærkt Snefog, saa at

Gader og især Veje næsten var ufremkommelige i et Par Dage, indtil Sneen blev kastet. Posten fra Skanderborg og hertil var i Løverdags 14 Timer undervejs og Posten herfra til Vejle 13 Timer. Den søndre Post ankom først hertil i Morges Kl. 7. (Hors. Av. 17/1 1837.)

Aarhus. Ogsaa her i Byen graserer for Tiden den saakaldte Ia Grippe i en saadan Grad, at næsten ikke et Hus er fri derfor. Dog er den ikke af nogen ondartet Natur.

(Aarh. Stiftstid. 12/1 1837.)

Randers. Det i disse Dage her i Randers afholdte Hestemarked, der var besøgt af mange holsteenske Hestehandlere, kan ansees for at have været meget godt. Ikke alene udmærkede blankbrune Heste fandt denne Gang villig Afsætning; men omtrent alt, hvad der var nogenlunde godt fodret. Mellempriserne kunne i Almindelighed antages at have været fra 80—150 Rbd.; enkelte betales med 200 Rbd. og derover. Under og efter Markedet udgik i Koble over Sønderbro 412 Heste, dem iberegne, som kom fra Aalborg.

(Rand. Amtsav. 31/1 1837.)

Horsens. I Torsdags ere her i Byen adskillige falske Ti-Rigsbankdaler-sedler satte i Omløb, hvormed en og anden af Byens Indvaanere er bleven begavet. Uagtet Sedlerne skulle være meget godt eftergjorte, observeredes heldigvis samme Dag Forfalskningen. Udgifverne af de falske Sedler er, tilligemed sin Befordring, ret temmelig nøje signaleret. (Hors. Av. 10/1 1837.)

Udgifverne af de omtalte falske Rigsbankdalersedler ere alt paagrebne. Efter givet Vink fra vor Byes Politimester til Politimesteren i Skanderborg, Hr. Justitsraad Blichfeldt, undlod denne ikke med sin erkendte Iver at sætte sig i Virksomhed og skal ganske uventet meget tidlig paa Morgenstunden have aflagt Vedkommende paa Gaarden Holtskovgaard et overraskende Besøg under det Paaskud, at de paa Gaarden værende skulde være angivne for ulovligt Brændevinsbrænden, og at man paastod, at de forrige Torsdag havde været i Aarhus, men dette Udsagn vilde de modbevise ved bevisligen at kunne godtgjøre, at de den Dag netop havde været i Horsens. Dette stemmede altsaa herligt over-

ens med, hvad man egentligen ønskede at vide; thi den Dag var det just, vi bleve berigede med de mange Tirigsdaler. Fogden skal derpaa have tilladt sig at ransage en Smule i Gjemmerne og skal i eller under Sengen have fundet meget mistænkelige Apparater.

Gaardens Bestyrere eller Ejere — tvende unge Herrer (Brødre), den ene omtrent 18 Aar og den anden 25 Aar gl. — maatte da gjøre Følgeskab med til Skanderborg. De skulde nok hidtil endnu ikke have villet tilstaa noget.

Gaarden Holtskovgaard, liggende paa Gram Mark i Skanderup Sogn, omtrent ¼ Mil fra Skanderborg, blev sidstled. 11te November bortsolgt ved offentlig Auction og kjøbt af disse to Brødre. (Hors. Av. 17/1 1837.)

Horsens. Vi ile med at meddele vore Læsere, at det igaar er lykkedes vor Politimester, Hr. Justitsraad Ræder, ved utrolig Møje og ved utrætteligen til langt ud paa Aftenen at holde Forhør, at bevæge de omtalte falske Bancosedelmagere, efter megen Haardnakkethed, til Bekjendelse, hvilket var noget, man i de sidste Dage havde draget meget i Tvivl. Den yngste af disse Brødre, Niels Hansen Gjesing, er Hovedmanden. Den ældre hedder Anders Hansen Gjesing. (Hors. Av. 24/1 1837.)

Skanderborg, 9. Mai. Den ved allerh. Rescript af 31de Januar sidstl. anordnede Commission bestaaende af d'Hr. Justitsraader Blichfeldt og Ræder, endte den 3die ds. sine Undersøgelser, for at indsende samme til Cancelliet. De hæftede Personer: Skovfoged Hans Chr. Gjesing samt hans Sønner Niels og Anders, have tilstaaet Forbrydelsen, de to Første at have forfærdiget Tirigsdalersedlerne og den sidste at have sat disse i Omløb. Der er fabrikeret til et Beløb af omtrent 700 Rigsbankdaler, men til Commissionen ere kun indløbne Sedler for circa 400. — Fabricationen er udført i Skovfogedhuset Skrald paa Rosenholms Gods. Hovedpersonen Niels er kun 18 Aar gl. men han viiste sig som en stor Mester i Fabricationen af ommeldte Sedler, da disse har den mest skuffende Lighed med de ægte.

(Aarh. Stiftstid. 11/5 1837.)

Auktion over Ege. Onsdagen den 8de Februar d. A. og næstfølgende Dag foretages efter Ejerens Begjæring

Auction i Wiby Høeskov over 400 Stk. Ege paa Roden, dels tjenlige til Skibstømmer, dels til Hustømmer, Gavntræ og Pæle. (Aarh. Stiftst. $20/1$ 1837.)

*

Horsens. Et glædeligt Bevis for sin Interesse for sine Bønders Opkomst har den nye Ejer af Bygholm, Hr. Proprietair Schütte, givet, idet han for kort Tid siden har givet Fæsterne i Hatting By Tilbud om Fritagelse for Hoveri mod en billig Godtgjørelse. Tilbudet er antaget, og Foreningen indgaaet til fælles Tilfredshed. Maatte dette hæderlige Exempel finde ret mange Efterlignere! (Horsens Av. $27/1$ 1837.)

*

Capellanen for Maarslet Menighed ved Aarhus, I. Tørsleff, har indgivet en af Stedets Sognepræst Hr. Brandt, Forvalter Mohr og Gaardmand Mikkel Madsen bekræftet Anmeldelse om det efterlignelsesværdige Exempel, som Skolelæreren i Hørræt By Peder Jensen og hans Hustru Anna Cathrine Jensdatter fremstille ved den sjældne Vindskibelighed, der hersker i denne agtværdige Families Hus. Sit Kald som Skolelærer røgter Manden med Duelighed og punktlig Orden; anvender flittigt og med Held sine Fritimer til forskellig nyttig Haandgjerning, saasom: Bogbinderi, Uhrmageri Snedker- og Drejerarbejder, hvorhos han er en flittig Have-dyrker. Konen har, uagtet hun er svagelig og ideligen har havt smaa Børn at passe, hvis Sygelighed har krævet Moderens omhyggelige Pleje, dog fundet Lejlighed til ved Siden af en iøvrigt ros-værdig Husbestyrelse, at tilvirke i det mindste 200 Alen uldne og linnede, til-dels meget fine Tøjer aarligen i de sidste 10 Aar. Hendes Husflid er endog bestandigen tiltaget, saa at hun i 1835 tilvirkede 300 Alen, næsten alt med egne Hænder. Den største Del af de uldne Tøjer har hun selv farvet. Skolelærer P. Jensen og Hustru tilkjendes i den Anledning Selskabets Sølvbæger.

(Det kgl. Landhusholdningsselskabs Beretn. 1836.)

*

Aarhus. Hs. Majestæt vor aller-naadigste Konges Fødselsdag fejredes denngang her som overalt i Danmarks Rige med vemodsblandede Glædesfølelser. Ogsaa herfra opsendtes, baade højt og stille, Tak til Gud, som har hørt vore Bønner og holdt sin beskærmende Haand over den høielskede Landsfaders Liv, samt styrket vort Haab, at vi atter

ville faae den Glæde at gjense Ham iblandt os. Alt ved Morgengry blev den for alle Danske saa kjære og højtidelige Dag hilset med Borgernes Musik i Stadens Gader, og om Formiddagen drog et Optog af festligklædte Søfolk med Vimpler og Flag, under Musik og Jubelraab, igjennem Byen, hvorefter det ved Middagstid sluttede sig til Militairparaden, Garnison og Borgervæbning, der samtlige efter nogle af Hs. H. Stiftamtmand v. Rosenørn, R. af D. og D.M., udtalte hjertelige og trøstefulde Ord om Kongens Befindende, i frydefuld Forening med en talrig Folkemængde istemte et trefoldigt Hurraraab og „Længe level“ for vor elskede Konge. Søndag Aften var i samme Anledning en højtidelig Sammenkomst i Selskabet Polyhymnia. Theatret forestillede en Lund, hvori et Alter med Kongens Buste. Af den hele talrige Forsamling blev før Ballet afsjunget en af Fr. S. Birch forfattet Sang. (Aarh. Stiftstid. $2/2$ 1837.)

*

Skuespil i Horsens.

Torsdagen den 16de Marts opføres: Den skinsyge Kone, Lystspil i 2 Act af Kotzebue. Derefter: Haandværkernes Fest, comisk Vaudeville i 1 Act af Angely.

C. Becker.

(Hors. Av. $14/3$ 1837.)

*

Aarhus. I Søndags Morges afgik vor Grønlandsfarer, Briggen „Thetis“, drægtig 86 Commercelæster, ført af Commandeur Erckens, med 42 Mand Besætning herfra til Spitzbergen paa Robbefangst.

(Aarh. Stiftstid. $7/3$ 1837.)

*

I disse Dage er i Ormslev Sogn dødt en Bondekone og forhenværende Gjorde-moder, som d. 14de Maj d. A. vilde have opnaaet den høje Alder af 100 Aar.

(Aarh. Stiftst. $29/3$ 1837.)

*

At Trykningen af Mag. I. C. Lindbergs Bibeloversættelse nu er paabegyndt, og vil snart udkomme, samt at Planen ligger til Eftersyn hos Under-tegnede, tjener til Efterretning for de, som have subskriberet, som og for de, der ville subskribere paa Samme.

Skanderborg, den 13de Marts 1837.

L. Thomsen.

(Hors. Av. $14/3$ 1837.)

*

Horsens. En for vor By sørgelig Efterretning læses i Handelstidende:

„Paa den franske Kyst Sables er ved indtrædende Ebbe d. 13de Febr. fundet en Kuffert, som ses at have hørt til Skonnerten „Iduna“ af Horsens, Skipper Hjerrnøe, som i Slutningen af Januar er afseilet fra Cowes, hvor den var bleven istandsat. Kufferten indeholder følgende Sager: 1 Octant, 1 Kikkert, Klæder, 330 fr. i 5 fr. Stk., 19 Pr. Daler i Sølv. Disse Sager have ikkun i kort Tid været i Vandet, hvilket lader formode, at Besætningen har reddet sig i Baaden for at naa Kysten. Journalen gaar til den 11te Febr.“ — Nogle af vore driftigste Kjøbmænd have herved lidt et ikke ringe Tab, Byen savner eet af sine større Fartøier, og adskillige Familier efter al Rimelighed deres Forsørgere. (Hors. Av. ³/₃ 1837.)

*

Undertegnede anbefaler sig med de nu saameget yndede og smukke **München-Piber** til Dame-Kapper og Kraver, tilligemed **Dame-Kapper** af den allernyeste Smag og Facon, alt til rimeligst billige Priser. S. Levy, Borgergade Nr. 445. (Hors. Av. ¹⁷/₃ 1837.)

*

Med Hæder nævnes: Skolelærer Søren Christensen i Ingerslev, Thiset Sogn ved Aarhus. Har ved Kulegravning rensat sin lille Have for Sten, merglet den og dernæst beplantet den med Frugttræer. En tilkjøbt Parcel paa 4 til 5 Skpr. Sædeland har han ligeledes ryddet, merglet og indhegnet. Han staldfødrer sine 3 Køer og 6 Faar og dyrker Kaal og Kaalrabi til Vinterfoder.

(Aarsberetn. fra Det kgl. Landhusholdningsselsk. 1837.)

*

Ved allerhøieste Rescript til Aarhus Stiftamtmandskab af 30. April 1836 er det allernaadigst bevilget, at det saakaldte St. Oluvs Marked i Købstaden Aarhus, hvilket hidtil har været afholdt i 8 Dage, nemlig fra 28de Juli til 4de August, begge inclusive, herefter maa indskrænkes til at afholdes den 28de, 29de og 30te Juli.

Dette bringes herved til almeen Kundskab.

Aarhus Raadstue, 13de Marts 1837.
Fleischer. Engelsted.

(Aarh. Stiftstid. ²⁸/₃ 1837.)

*

Mange Steder paa Landet skal Fodertrangen være saa stor, at man aftækker Husene for at skaffe Straa til Kreatu-

rerne. Forleden Dag blev en fattig Husmand bragt herind som Arrestant for at have fravendt sin Nabo to Knipper Halm til Livsophold for sin forsulnede Ko. Der er saaledes stor Elendighed paa Landet, som forøges endmere ved den strenge Eftervinter og den paa mange Steder her omkring grasserende Typhusfeber. (Aarh. Stiftst. ³¹/₃ 1837.)

*

Den 13de April 1837 højtideligholdtes i Snetrup Præstegaard en sjælden Fest: den hæderværdige 78aarige Hr. Søren Bagge fejrede Dagen, paa hvilken han for 50 Aar siden blev ordineret til Sognepræst for Ousted og Taaning Menighed i Aarhus Stift. Førend den af henimod 300 Mennesker talrige Forsamling havde indfundet sig i Kirken, havde Jubeloldingen modtaget et skjønt Beviis paa hans Sognefolks kerlige Hengivenhed i et Par kostbare, forgyldte Sølv-Contoirkopper med en hjertelig, velfortjent Inskription, der kun var et svagt Beviis paa det inderlige Venskab, der knytter Religionslæreren til sin eskede Menighed. — Flere af hans Embedsbrødre, hvoriblandt Hs. H. Hr. Amtsprovst Schmidt, R. af D., og Hs. H. Consistorialraad Ridder Rosing, vare med mange Honorariores fra Omegnen tilstede.

Efter at Salmen Nr. 59 i den ev.-christelige Psalmebog var afsungen, besteg Jubeloldingen sin vante Talerstol, og med rørt Hjerte talte han 2. Samuel 7,18: „Hvo er jeg, Herre, Herre? Og hvo er mit Huus, at Du haver ført mig hidindtil?“ forklarede med Taarer sin skiebnesvangre Ungdom, Herrens Hjælp i Fortiden, takkede Menigheden og øvrige Tilstedeværende med ydmyg Bøn om Herrens Hjælp i Fremtiden.

Derpaa fulgte Psalmen Nr. 368, og efter denne fremtraadte Hs. H. Hr. Amtsprovst Schmidt, som i en sindsopløftende Tale og i sit sædvanlige blomstrende Sprog fremstillede den værdige Lærers Værd og den Tiltro, han som Religions-Lærer fortjener at ydes af sin Menighed, og blandt andet fremhævede den sjeldne Nydelse, han i Øieblikket følte som den Hæderkronedes mangeaarige Ven, da Amtsprovstens Fader havde just paa selvsamme Sted for et halvt Sekulum siden indsat Hin.

Den ærværdige Gamle modtog tilligemed sin ædle 82aarige Ægtefælle i sin Præstegaard atter Lykønskninger af et talrigt Selskab, som ved et glad Maaltid og under Kanonernes Torden afsang tvende vakre Sange i Anledning af Dagen. Og i Sandhed, Ingen forlod den

alderstegne, værdige Lærers Bolig uden med sit Hjerte at give ham det Vidnesbyrd, som Magister Povlsen gav hans Formands Formand, Hr. Hans Seidelin, der ogsaa var Semisecularist: „Sedulam aget animarum sibi concreditarum curam!“ og at haabe, som han selv ønsker: „At det Forsyn, der var hans Vejleder i hans Barndom, Ungdom og Manddom, fremdeles vil være det i hans skrøbelige Alderdom!“
(Aarh. Stiftstid. 20/4 1837.)

[Pastor Bagges Hustru, Ane f. Langballe, døde den 2. August 1837 efter 49 Aars Ægteskab.]

Ogsaa her i Egnen begynder Foder-mangelen at vise sig. Det er sørgeligt at se Bønderne købe Halm i lispundevis, som de maa betale i dyre Domme. Iaar vil Ordsproget, „at Koen dør, forinden Græsset groer“, desværre alt for vist sandes. Kulden var her i Søndags 5 Grader R. Sneen ligger endnu højt paa Marken, som er bundfrossen.

(Hors. Av. 13/4 1837.)

I Miesing ved Skanderborg døde nylig paa een Dag 2de aldrende Brødre, Mikkel Pedersen og Knud Pedersen. Mærkeligt er det, at de ogsaa havde giftet sig paa een Dag, og det med 2de Søstre, havde levet med deres Hustruer i omtrent 40 Aar, og at begge Søstrene overlevede Mændene og kunne paa een Dag lade deres Ægtefæller stede til den sidste Hvile. Begge Brødrene var meget vindskibelige og agtede Gaardmænd i Byen.
(Aarh. Stiftst. 21/4 1837.)

Aarh us. Vi ville allerede i Sommer faa den Glæde at se Hds. K. Højhed Prindsesse Caroline hos os, idet Højstamme agter at følge herover med sin høje Gemal til den sidste i næste Maaned indtrædende Exercertid, og imedens samme afholdes da at forblive her i nogle Uger.

(Aarh. Stiftst. 24/4 1837.)

Mønster værdig Agerdyrking. Fæstegaardmand Jens Jensen i Haar, Haldum Sogn, under Grevskabet Frijsenborg, er anbefalet Selskabet som en sjælden driftig, fordomsfri og vel opløst Bonde. Efter at han paa sin Lod havde opryddet Sten og Krat og afledet det skadelige Vand, tildels ved bedæk-

kede Grøfter, har han indført et godt Sædskifte med ren og dyrket Brak. Sin Eng har han forbedret ved Vanding. Da han for 15 Aar siden tiltraadte Gaarden, hvis Areal er 69 Tdr. Ld., kunde knapt vinterfodres 4 Heste, 10 Fækreaturer og 10 Faar; men nu holder han om Vinteren 20 til 24 Fækreaturer. Til disse bruger han halv og til sine 3 til 6 Heste hel Staldfodring. I sin Have har han plantet en Mængde Frugttræer og betydeligt forbedret og udvidet Gaardens Bygninger. Han tilkjendtes det 3die Sølvbæger.

(Det kgl. Landhusholdningsselskabs Beretning 1837.)

N. Lazarus,

boende paa Hjørnet af det store og lille Torv i Hr. Bager Sperlings Gaard, er i disse Dage retourneret fra Hamborg med et betydeligt Partie af

Mode- og Manufacturvare,

som jeg har beflittet mig paa at udsøge paa det smagfuldeste og bedste, hvilket de der ville bære mig med deres Bøssø, ville overbevise sig om, og vil derfor især anbefale: **Moderne Kjøletøier**, bestaaende af sorte & couleurt Silketøier fr. & eng. Merinos, moderne stribe- & ternede Bomuldstøier etc.

Endvidere: Et smukt og moderne Udvalg af Schawler, Silke, Flor, Chaly, Ild & Bomuld, i alle Størrelser, glatte & aiour Silke & Bomulds-Handsker, lange, hvide Alluns & Randers dito, sorte & graae Rasmager & Bomulds Strømper, coul. & hvide Strikkegarn, Rasmager dito m. m.

Et stort Parti hvide Vare, saasom: Gardin, Musseliner & Fryndser, fine laconetter, Cambridges, Lanclot, Shirting med og uden Apretur, Corsett-Dreil, saa og Corset Strk., som anbefales for sin Styrke, med pletterede Ringe istedetfor syede Snørehuller, Iris & Creas Lærreder i alle No. fransk Cambridges, Robinet & Strimler, Blonde, Bobinet i forskellige moderne Artikler udsælges til meget billige Priser.

Til Herrer anbefales!

Gode sorte & coul. Silketørkl., sort Atlask til Veste, Silke & Piquets Veste, et meget smukt Assortiment moderne Halsbind i Silke, Brynell etc. etc.

(Aarh. Stiftst. 22/4 1837.)

Aarhuus. Magistraten har i Forbindelse med de eligerede Borgere i disse Dage udgivet en ikke blot for hver

Indvaaner af vor By, men for hver Dansk, meget interessant Udsigt over Aarhus Communes oekonomiske Tilstand i Aarene 1835 og 1836. Enhver, som gennemgaar den med Opmærksomhed, vil overbevise sig om den Retsindighed og Samvittighedsfuldhed, hvormed vore Communalanliggender forvaltes. De kgl. Skatter og Afgifter have i Aaret 1836 andraget 12,240 Rbd. 89 Sk. og Communeafgifterne i samme Aar 23,871 Rbd. 21 Sk.

Dog — det er ikke blot i Henseende til denne Offentlighed i Commune-Anliggender den herværende Bestyrelse vedbliver at udmærke sig saa hæderligt; denne Ære deler den med flere danske Autoriteter, som erkjende, at Offentlighed i Almeenanliggender er en af Tidens ueftergivelige Fordringer. Men naar vi kunne tilføie, at man i vor By i denne Tid tilsigter Oprettelse af et Liighus, at her udarbeides Plan til Bymerkernes Udskiftning, at en Bro-lægningscommission snart vil træde i Virksomhed ect. ect., da formene vi, at den blotte Hentydning paa en saa flersidig og velgjørende Virksomhed er den bedste Lovtale, der kan holdes over den offentlige Bestyrelse. (Aarh. Stiftst. 12/5 1837.)

Aarhus. I Gaar Morges tidlig afbrændte i den stærke Storm 3 Gaarde i Gjedding, halvanden Mil herfra. Ilden formenes opkommen ved at man havde skaget Hør ved en tændt Lygte. (Aarh. Stiftst. 10/11 1836.)

Skuespil i Aarhus.

Med Kongl. allernaadigste Tilladelse, og naadigst bæret med Deres Kongelige Højheders, Prins Frederik Ferdinands og Gemalindes høie Nærværelse opføres i Aften her paa Theatret

Nel!

Original Vaudeville af Heiberg og derefter

Fruentimmerhæderen

Syngestykke efter en Vaudeville af Bouilly.

Forestillingen begynder præcis Kl. 7.
P. I. Titchen.
(Aarh. Stiftst. 20/5 1837.)

Da den af mig forhen averterede Dandseinformation for nogle Dage siden er naabegyndt, saa anmodes de respective Familier, som endnu ville betro mig deres Børns Veiledning, derom snarest muligt at underrette mig. —

Øvelserne ville blive anvendte paa endeel nye Selskabsdandse, hvoriblandt adskillige Franciser og de nu meget brugelige nye og ældre Hamburger Schotischwalzer efter Musik af Strauss.

Horsens, den 5te Mai 1837.

S. Bay, Dandselærer.

(Hors. Avis 5/5 1837.)

Hjulmand Søren Andersen, Voldum, Randers Amt, har bidraget særdeles meget til forbedrede Landbrugsredskabers Udbredelse i sin Egn ved i en Del Aar at forfærdige et betydeligt Antal deraf, navnlig Svingplove, Hypeplove, Extirpatorer og Brakharver, som have været vel udførte og er overladte til lempelige Priser. Han tilstodes en Belønning paa 40 Rbd.

(Det kgl. Landhusholdningsselskabs Aarsberetn. 1837.)

Natten mellem 5te og 6te dennes udbrød ved Midnatstide i Landsbyen Illerup ved Skanderborg en frygtelig Ildbrand, der i faa Timer lagde den største Del af Bven i Aske. Ilden otkom i et Baghus hos Sognefogden Jens Mogensen, hvis hele Gaards Bygninger alt stode i Ivs Lue, da Beboerne vækkes af den trygge Søvn ved det rædsomme Brandraab. At redde Livet var den første og eneste Tanke i dette frygtelige Øieblik, hvilket og lykkedes undertagen for Tienestekarlen, som havde sit Kammer i det først antændte Hus, og indebrændte. Alt Ind- og Udbo, 9 Køer, en Følhoppe, en Del Faar og Svin m. m. fortæredes ligeledes af Luerne. Da det blæste stærkt, udbredte Ilden sig med Lynets Fart, og 5 Gaarde, 5 Huse og Ladebygningen af nok en Gaard brændte, inden den tililende Hiælo fra Skanderborg og Naboverne kunde naa Brandstedet. Kun faa af de Brandlidte fik noget reddet, og endnu veed man ikke Aarsagen til Ildens Onkomst.

(Hors. Av. 9/6 1837.)

Natten mellem den 27. og 28. Juni afbrændte Høvær Skole i Storring Sogn. Skolelærerens Lig fandtes mellem Husets Ruiner. (Aar. Stiftst. 2/7 1837.)

Randers. Den 28de Mai, den Dag, hvorpaa vor elskede Landsfader for 6 Aar siden gav os sit kongelige Tilsagn om Stænder-Institutionen er bleven fejret her i Bven paa en høie saa skjøn som værdig Maade.

(Rand. Amtsav. 30/5 1837.)

Med vedkommende Øvrigheds Tilladelse agter Undertegnede at afholde en Skiveskydning ved Spørring Kro Mandagen den 3die Juli næstkommande over 6 tildeels nye forfærdigede Geværer til Værdi af 130 Rd. No. betales med 1 Rbd. Der skydes paa point med Stangriffel paa 170, med ordinær Skive- og Jagtriffel paa 130 og med Glatbøsse paa 80 Alen. Skydningen tager sin Begyndelse Kl. 8 Formiddag. Lysthavende indbydes.

Randers, den 19de Juni 1837.

Ærbødigst

Helbech & Flammand.

(Rand. Amtsav. 27/6 1837.)

Agerdyrknings-Institut. Under Overbestyrelse af det kgl. Landhusholdnings-selskab og under Tilsyn af en af Samme valgt Committee vil fra næstkommande 1ste Mai blive oprettet et Agerdyrknings-Institut paa Hovedgaardens Frisendal ved Aarhus.

Denne Indretnings Bestemmelse er: at bibringe unge Mennesker, saavidt muligt, de Kundskaber og Færdigheder, der udfordres for at bestyre saavel større som mindre Agerbrug.

De unge Mennesker, som modtages der, deles i 2 Classer: Elever, som betale for deres Ophold og Dannelse og nyde en udførligere theoretisk Nndervisning, og Lærlinge, der fornemmelig tages af Bondestanden.

Antallet er bestemt til 8 Elever og 8 Lærlinge. Læretiden ansættes for begge Classer indtil videre til 3 Aar. — Ved Instituttet holdes en aarlig Examen.

N. B. Krarup.

Forpagter af Hovedgaarden Frisendal.
(Ugebl. for d. danske Bonde 28/2 1837.)

Horsens. Tyrolersangerne Brødr. Leo gave i Aftes for et meget talrigt Publicum den averterede Vocal-Concert, som vandt overordentligt Bifald. Sikker forlod Ingen Huset uden at være giennemtrængt af en eiendommelig dyb Følelse, som disse vakre Tyrolersange fremkaldte. (Hors. Av. 22/6 1837.)

Veile. I forrige Uge havde vi den Fornøjelse at see 500 Stk. Merinos Faar af den Gvstrowske Race drage her igiennem Bven, foruden 20 Stk. Bukke af samme Faar, der tilhøre den virksomme Forpagter Dencker til Matteredup. Liebhave af disse udmærkede Dyr

kunne erholde Bukke hos ham til Indkjøbspris. (Hors. Av. 21/7 1837.)

Randers. Hestemarkedet, som afholdtes i denne Uge, var noget nær det bedste Sommermarked, nogen kan mindes. En ganske usædvanlig Mængde holstenske Hestehandlere havde dertil indfundet sig og kjøbte ei alene unge Heste, men ogsaa halvgamle, velfodrede, til høje Priser. Saaledes betales f. Ex. 225 Rbd. for et Par 10—12 Aars Kjøre-hopper; ellers almindeligt fra 70—100 Rbd. for Stykket. Gode unge Heste kostede indtil 150 Rbd. og derover. At Hestene vilde blive begjerte paa dette Marked, kunde man formode deraf, at een af de første holsteenske Hestehandlere havde indfundet sig hele otte Dage iforvejen, for baade selv og ved Agenter at gjøre Opkjøb, formodentlig kun til liden Baade for dem, der ikke oppebiede Markedspriserne. Under og efter Markedet udgik i Koble foruden de af Remonte-Commissionen opkjøbte, over Sønderbro 463 Heste.

(Rand. Amtsav. 9/7 1837.)

Aarhus. Vor Grønlandsfarer, Briggen „Thetis“, er lykkelig indtruffen hertil i Gaar Aftes med en Fangst af 1500 Robber og 450 Klapmützer samt to lisbjørne, hvoraf den ene medbringer levende. (Aarh. Stiftst. 15/7 1837.)

Aarhus. Bankbygningen skal være færdig her til Slutningen af Aaret og vil omtrent komme til at koste 10,000 Rbd. Den ved Bankkontoiret ansatte Kasserer faar en Gage af 2000 Rbd. og Bogholderen 1600 Rbd.

(Aarh. Stiftst. 3/7 1837.)

Horsens. I Fredags havde vi den Glæde at see en af Hr. Skibsbygmester Kiellerup vel construeret Jagt kaldet „Sophie Yding“, omtrent paa 800 Tdr., at løbe af Stabelen.

(Hors. Av. 29/7 1837.)

Den vist — af alle bekendte — inderlig elskede Sognepræst Hr. Ole Arnzen feirede den 31te August sit Embeds-Jubilæum i Søndervisning Præstegaard. Han havde nu i den sieldne lange Tid, 50 Aar, tolket Herrens Ord, til manges Lykke og Held! Som utrættelig i sin Virksomhed og ved en sjelden Blidhed og Retskaffenhed i

sin hele Vandel havde denne hæderlige Olding sikkert Krav paa Enhvers Agtelse, som uskømtet skatter Dydens sande Værd. Sine nuværende Menigheder, for hvilke han nu i 42 Aar har forkyndet Religionens dyrebare Læredoime, skabte hans Værd som den blide Lærer, sjældne Ven og Velgjører, hvorpaa de, paa den for den elskede Olding saa høitidelige Dag tydeligen gave Beviser, i det de ved tvende hæderlige Mænd lode paa Høitidsdagens Formiddag deres inderlig elskede Jubellærer overrække tvende meget smukke Foræringer, en Sølv-Pocal, indvendig forgyldt, og en af Sølv og Glas sammenhengende Sukkerskaal med Skee, med hiertelige Indskrifter, hvilke Foræringer, efter tvende med samme følgende Breves Indhold, eet fra hvert Sogn, skulle kun være et svagt Beviis paa den Kjærlighed og Høiagtelse de i deres Hjerter følte levende at skilde ham.

En stor Deel Embedsmænd, saavel Verdslige som Geistlige, havde paa Høitidsdægen indfundet sig, for at bringe den elskede Olding deres Hilsen. Klokken mellem 11 og 12 begave de dem alle til den tæt ved Præstegaarden beliggende temmelig store og smukke Kirke, hvor de ved Indgangen hilstes med fortryllende Toner af Kirke-Musik, den bedste Musik fra Horsens, som tvende af den elskelige Oldings Venner havde hidsendt, til Mandens Ære og Dagens Høitid. Saa mange Tilhørere havde denne Dag indfundet sig, saavel fra begyede Oldingens som de omliggende Naboe-Sogne, at Kirken næppe kunde rumme dem.

Høitideligheden aabnedes med Psalmen: Hvor heilig skal Guds Kirke staa etc., som efter at Stedets Kirkesanger havde begyndt, istemtes af Instrumenternes skjønne og gennemtrængende Toner. Under Psalmens Slutning besteg Hs. Høiærværdighed Hr. Provst Wolf Prædikestolen og skildrede i hierte-rørende Ord og blomstrende Udtryk Jubel-Oldingens Værd i forskellige Grene: derefter traadte den elskelige og endnu kraftfulde Olding selv paa Talerstolen og tolkede rørt sit Levnedsløb, hvor han iblandt mere ytrede, „at der maaske kun vare faa Præster, der kunde sige som han, at han vidste ikke at have en eneste Uven blandt sine Sognefolk, uagtet han aldrig havde antaget nogen svag Confirmant eller for Gunst eller Gave, ei heller ved Embedsforretninger foreskrevet, hvad de skulde give, men ganske overladt dette til dem selv. Ligeledes, at alle hans Sognefolk var ædrue-

lige, ikke een Eneste drikfældig o.s.v.“ Selv afholder han sig jo fra al stærk Drik. Han endte denne sin Tale med Tak til det alstyrende Forsvn for den store Naade han, fremfor utallige andre, var bleven til Deel.

Under Sang og Musik steg Oldingen ned, hvorpaa Hs. H. Hr. Amtsprøvest Ridder Schmidt traadte frem i Choret og selv inderlig bevæget skildrede i rørende Udtryk i sit sædvanlig sjældne Foredrag en troe Tjeners Løn. Derefter medgede Hr. Pastor Rohmann for Alteret, og Høitideligheden endtes med Psalmen: Fra Himmelen hid til os alle ned, skal alt vort Gode komme etc., hvorefter alle, oplvste og inderlig rørte, forlode Herrens Huus.

Toget gik derefter igjen til Præstegaarden, hvor den elskelige Jubel-Olding hilstes og lykønskedes paa det Bedste. Under et for Gjesterne anbragt Maaltid, blev en af Hr. Apotheker Seidelin forfattet og til Dagens Betydning særdeles passende smuk Sang afsungen, som istemtes af Instrumenternes livlige Gienklang, hvilket vedblev at lyde til Aftenens Fremerve, da Forsamlingen forlod Jubel-Oldingens med Glæde og Ønske om Fremtids Lykke og Held for ham og hans kiære Hustrue!

(Hors. Av. $\frac{5}{10}$ 1837.)

*

Viborg, 7de August. Kjøbmandene P. Herskind junr., Marcus G. Bech og Jens Meulengracht i Aarhuus ere i Dag i Landsoverretten bevilgede Opbuds-Commission til Behandling af deres Boer.

(Vib. Sml. Hors. Av. $\frac{10}{8}$ 37.)

*

Skuespil i Horsens.

Torsdagen den 7de September opføres: **Elverhøi**, Skuespil i 5 Acter med Sang og Chor af J. L. Heiberg.

J. P. Titchen.

(Horsens Avis $\frac{5}{6}$ 1837.)

*

At det for Grevskabet Friisenborg opførte nye Thinghuus i Hammel Bve nu er saavidt færdigt, at Birketingsretten der vil blive holdt fra Begyndelsen af næste October Maaned, det bekiendtgjøres herved for Grevskabets Behoere og andre Vedkommende.

Friisenborg, d. 20de September 1837.

Chr. Juel Wind Friis.

(Aarh. Stiftstid. $\frac{23}{6}$ 1837.)

*

Horsens. Vort Michels-Marked var denne Gang begunstøet af et smukt

Veier, og mange Markedsgjæster havde indfundet sig, hvoraf en stor Del vel blot for at gjøre sig en Promenade blandt Boutikerne. Faa Liebhaveere til Heste havde indfundet sig, derimod flere til Qvæget, ligesom og den største Deel af Hestene vare simple. Priserne vare: unge Heste fra 60 til 70 Rbd., gamle dito 15 a 20 Rbd. Gode Stude 60 a 70 Rbd. Parret, unge Malkekøer 20 a 25 Rbd., gamle Køer 14 a 16 Rbd. Stykket. Bleget Hørlærred 22 a 24 Sk., dito Blaarlærred 17 a 18 Sk. pr. Alen.

(Hors. Av. $\frac{3}{10}$ 1837.)

*

Efterlysning.

Den berygtede Peder Larsen Bilidt, der er mistænkt for at have begaaet flere kvalificerede Tyverier, efterlyses herved og bedes i Antræffelses-Tilfælde bragt til Undertegnede, der betaler det deraf flydende.

Han er 37 Aar gammel, af middel Høide, har brunt Haar og blaa Øjne, spids og noget bøiet Næse, en rask Gang, samt taler Dansk og Plattysk. Pegefingern paa højre Haand er stiv. Han bærer for Tiden blaa Klæder og en sort flosset Uld- eller Silkehæt.

Skanderborg, den 1ste Oktober 1837.
Blichfeldt.

(Aarh. Stiftstid. $\frac{16}{10}$ 1837.)

*

Ved den, efter det kongelige Landhusholdningsselskabs Foranstaltning den 30te September afholdte Præmiepløjning paa Østergaard Hovedgaards Mark [Tulstrup Sogn, Ning Herred] i Aarhuus Amt, havde 54 Pløiere meldt sig; deraf udeblev 11, og af de mødte tilkjendtes de 10 udsatte Præmier følgende:

1. Tjenestekarl Peder Rasmussen i Thorsager, Østerlisbjerg Herred, 1ste Præmie, 35 Rbd. Sedler.

2. Gaardmand Anders Fynboe i Lund, Sønder Herred, 2den Præmie, 30 Rbd. Sedler.

3. Gaardmand Niels Møller i Hoed, Sønder Herred, 3die Præmie, 20 Rbd. Sedler.

4. Gaardmand Hans Andersen i Revn, Sønder Herred, ligeledes 3die Præmie, 20 Rbd. Sedler.

5. Gaardmand Peder Sørensen i Langballe, Ning Herred, og

6. Gaardmand Niels Jensen i Neder Fløistrup, Ning Herred, 4de Præmie, hver 15 Rbd. Sedler.

7. Gaardmand Frans Frandsen Dahl i Grundfør, Vesterlisbjerg Herred,

8. Gaardmand Poul Jensen i Todbjerg, Vesterlisbjerg Herred,

9. Gaardmand Mads Pedersen i Ulstrup, Thyrsting Herred, og

10. Tjenestekarl Hans Jørgensen i Holme Præstegaard, Ning Herred, 5te Præmie, hver 10 Rbd. Sedler.

Idet saadant bringes til offentlig Kundskab, bør man ikke lade ubemærket, at Pløiningen, med enkelte Undtagelser, blev vel udført, og at foruden Præmietagerne i Særdeleshed udmærkede sig: Gaardmand Søren Bjerre i Tolstrup, Sønder Herred, Tjenestekarl Niels Nielsen Woel i Bygballe, Østerlisbjerg Herred, Tjenestekarl Mikkel Mortensen i Astrup Præstegaard, Ning Herred, og Gaardmand Jens Mikkelsen i Taastrup, Framlev Herred.

Den 1ste October 1836.

Toft. Jørgensen. Steenberg.

(Aarh. Stiftstid. $\frac{5}{10}$ 1836.)

*

Ved den, efter det Kongelige Landhusholdningsselskabs Foranstaltning, den 4de dennes afholdte Præmiepløjning paa Frisendal Hovedgaards Mark i Viborg Amt, havde 59 Pløiere meldt sig; deraf udeblev 10, og af de mødte tilkjendtes de 14 udsatte Præmier følgende:

1. Boelsmand Lauritz Schøler i Hammel, Gjern Herred, 1ste Præmie, 25 Rbd.

2. Tjenestekarl Jens Hansen i Skader, Galten Herred, 2den Præmie, 20 Rbd.

3. Tjenestekarl Hans Nielsen i Haar, Sabro Herred, ligeledes 2den Præmie, 20 Rbd.

4. Tjenestekarl Peder Rasmussen i Thorsager, Østerlisbjerg Herred, 3die Præmie, 15 Rbd.

5. Tjenestekarl Kjeld Sørensen i Haar, Sabro Herred, ligeledes 3die Præmie, 15 Rbd.

6. Gaardmand Niels Jensen i Neder Fløistrup, Ning Herred, 4de Præmie, 12 Rbd.

7. Tjenestekarl Jens Pedersen i Lyngaa Præstegaard, Sabroe Herred, ligel. 4de Præmie, 12 Rbd.

8. Gaardmand Hans Andersen i Revn, Sønder Herred, 5te Pr., 10 Rbd.

9. Gaardmand Frans Frandsen Dahl i Grundfør, Vesterlisbjerg Herred, ligel. 5te Pr., 10 Rbd.

10. Gaardmand Mads Pedersen i Ulstrup, Thyrsting Herred,

11. Tjenestekarl Niels Nielsen i Bygballe, Østerlisbjerg Herred, og

12. Landhusholdningslærling Poul Rasmussen i Røved, Galten Herred, 6te Pr., hver 8 Rbd.

13. Gaardmand Jens Nielsen i

Lyngbye, Gjærn Herred, 7de Præmie, 6 Rbd. — og

14. Tjenestekarl Rasmus Alexander paa Vidstrup i Houelbjerg Herred, ligeledes 7de Pr., 6 Rbd.

Idet saadant bringes til offentlig Kundskab, bør ikke lades ubemærket, at Pløjningen med enkelte Undtagelser blev vel udført, og at foruden Præmie-tagerne i Særdeleshed udmærkede sig: Landhusholdningslærling Christian Hansen paa Frisendal, Tjenestekarl Rasmus Brændstrup af Førrup? [Faistrup?], Sabroe Herred, og Tjenestekarl Christen Pedersen i Farre, Gjærn Herred.

Den 5te October 1837.
Bindsbøll. Jørgensen. Steenberg.
(Aarh. Stiftst. ⁶/₁₀ 1837.)

Aarhus. Sidste Markedsdags Aften blev en Bondemand overfaldet paa Randers Landevej af to ham ubekendte Personer, der fratog ham hans Uhr og Tegnebog.

(Aarh. Stiftstid. ²³/₁₀ 1837.)

Horsens. Hovedgaarden Rasch blev i Mandags ved Auction solgt til D'Herr Kammerraad Købke i Braae, Grosserer Høier og Fuldmægtig Schütte her i Byen for 46,500 Rbd. Nogle Dage efter blev Gaarden efter Forlydende solgt underhaanden til Hr. Forligscommissair Frich paa Roosenlund.

(Hors. Av. ²⁷/₁₀ 1837.)

I Skanderborg er i denne Tid slagtet et Svin af ualmindelig Størrelse. Levende holdt det en Vægt af over 39 Lispund, og da det var slagtet, veiede Flæsket 30 Lpd. 10 Pd. og Fidtet i Forhold dertil. Dette Monstrum var af jydsk Race og tillagt hos Dannebrogsmænd Juul i Petershauge og fedet i Aldrup Mølle.

(Aarh. Stiftst. ¹⁷/₁₁ 1837.)

Randers. I Søndags Aftes saaes her et mærkeligt Luftsyn, bestaaende af en bred, rødlig Bue, der strakte sig tværs over den nordlige Himmel, omtrent i Retningen fra Øst til Vest. Længere ud paa Aftenen var der stærke Nordlys oppe. Igaar faldt et ganske tyndt Lag Sne. Vinterens første Act er begyndt. (Rand. Amtsav. ¹⁵/₁₁ 37.)

Under 21de f. M. er der meddelt den nuværende Eier af Liisberg Bro i Aarhus Amt, W. J. A. L e w e r k h u u s e n af Aarhus, Confirmation paa en af

Kong Frederik den Tredie under 22de Juni 1664 allernaadigst meddelt og senest under 4de December 1810 allernaadigst confirmeret Bevilling til at maatte til bemeldte Broes Vedligeholdelse opbebære Havre af Hasie og Vester-Liisberg Herreders Beboere, imod at han holder Broen tilbørlig vedlig og saaledes, at den ommeldte Tilladelse bortfalder, naar det almindelige Veivæsen avancerer saa vidt med det ny Landveis-Arbejde, at Broen af Ingenieur-Corpsset overtages til Ombygning.

(Coll.-Tid., Rand. Amtsav. ¹²/₁₁ 1837.)

Horsens. Hele vort Foermands-laug er i Dag sat i Bevægelse ved at transportere de i Nat med Ageposten ankomne betydelige Penge-Summer, som skulle statuere Filiabanken i Aarhus. 14 Vogne vare tilsagte til disses Transport, der udgjør efter Forlydende 500,000 Rbd. i klingende Mynt.

(Hors. Av. ²⁸/₁₁ 1837.)

Bankcomptoiret vil blive aabnet førstkommende Mandag d. 4de December Kl. 9 Formid.

(Aarh. Stiftstid. ¹/₁₂ 1837.)

I Hadsteen paa Grevskabet Frijsenborg er forleden Nat gjort et afskyeligt Indbrud hos et Par enlige Folk. Tyvene, to Personer, var stegne ind igjennem Vinduet. Den Ene havde staaet med en Kniv for Sengen, medens den Anden sønder slog et Skrin, hvori de stakkels Huusbeboeres hele, i mange Aar sammensparede Smule Eiendom, 400 Rbd. befandt sig. Gid Retfærdighedens straffende Arm maa ramme Tyvene!

(Rand. Amtsav. ¹³/₁₂ 37.)

Horsens. Skipper R. Bech herfra Byen afgik 17de dennes herfra for at hente Korn til Samsø. Han havde det Uheld om Natten i Taage at drive paa Thunø, saa Fartøiet ganske er Vrag. Skipperen og hans 11-aarige Søn blev, efter flere Timer at have siddet paa Vraget, bjergede af Beboerne paa Thunø.

(Hors. Av. ²⁶/₁₂ 1837.)

En betydelig Deel af vor Byes Embedsmænd og Borgere have i disse Dage underskrevet en Overenskomst om ikke mere at gaa omkring paa Nytaarsdag som hidtil for at ønske hverandre et „glædeligt Nytaar!“ Atter et Skridt fremad. (Aarh. Stiftst. ²⁰/₁₂ 1837.)

Fræ mi Baandomsti.

Manne ow di Gammel wa gue te aa faatæll, aa de wa aalti en Faanöw-wels faa vi Bön aa hör aapo, næe saan tow gammel Støjere kam sammel aa begyndt aa faatæl aap. Nowwe wa især gue te aa ku „ta Faalk ow“, som vi sejje. Anne faataall om Spøggelse, Gjengaangere aa Wasle, te en ku' blyw hiel rej ve aa sej aa hör o et, aa ænle wa dæ jo aa nowwe ow di gammel Bynne, dæ wa utefres mæ aall di nøj Teng, dæ ættehaanen bløw mujens aa brug ve Arbiet baade i Marken aa hjæm i Husen.

Om Spøggelse aa Gjængongere maa en vesnaak sej, te dæ wa ingen ow di Gammel, dæ haad sit saan nowwe Væsene. Mæn dæ wa saa tit nued, som di it ku faaklaar. Saan wa dær et Stej, hue di aalti ku høe, nowwe gik aa snakket om Nætten. De wa ves nok Skellet, dæ it wa bløwwen sat rejti ow, da Marken bløw skywt. No gik di saa aa sku ha et makket i Law ætte dje Dø. Jet Stej ve en Høw wa et aasse galt. Die wa nowwe Smaaspøggelse, di kaldt Darrisse, som daanst om Høwen hwæ Mindnæt. Høwen wa øwwegrowwen mæ nowwen Smaaporre, aa en Gong, et Pa Mænd gik po Natjawt, saa ku di it fo dje Hund te aa go ind i de hie Smaakrat. De tow saa i dæm aa smed dæm dæringd, mæn Hunden kam piven tebog, aa no bløw Skøttemind'en aa rej aa stræbt aa kom dæfræ. — Wasle dieimod wa dæ manne, dæ baade haaj hor aa sit. De wa jo næe nowwe sku dø Saa ku et bonk paa Rujeren om Nætten, aa Hund'en tud't, aa Ogleren tud't, aa jet Stej kam en Oggel fløwwin ind i Faastowwen. Let ætte fæk di Baaj om, te dje Dætte wa drownet. Et Pa Steje stæ dæ Lyws po nowwe Høw om Nætten, aa de sku jo væ Wassel om Skatte, dæ lo i Høwen, men a haa alle hoe, tæ dæ æ fonnen nued. I Taaning O i et Høll, dæ kaldes Muehaalms-hølllet, ska dær en Gong wæ fesket ætter en Skat, en Kiest mæ Pæng aa Spøltøw. Di haad ves naak aasse fot Kiesten aap i Wandskellet, mæn saa sejje dæn jænn: „No ska en Missel haall“, aa saa sut Kiesten igjæn tebag i Wannet. Saaen nued ska jo ske tiend'.

Di gammel Bynne wa, som di sjel saa, wond te aa prøw, „hwa Trawen ga ow de smo Koen“. Mi Faae faataall, te næe han haad waar i Skannebaarre mæ en fi Pund Smö, saa stræwt han ætter aa kom hjæm igjæn, saan han it sku fo Pæengen gi ud. De hiele, han kjøwt, wa et Pund brun Sokke (Kandis), aa et Fjærrilspund Kaffe. Næe Priseren steg, saa di tit: „Kusen (Kursen) æ gal, di gi trej Mark faa et Pund Smö“. Di wa aa møj øen øwwe dje Bæeste, aa di ku it lii, næe dæ bløw last møj paa Unen, helle di i de hiele haad' et stræng. Jæn ow Goren haad fot en Slawharre mæ Jantænd — fae haad di jo it ant ind Trætænd. En saan Slawharre ku skelles ad i tow Haldiel, aa de wa jo dæn Gamles Mianning, te di kun sku kye mæ dæn hall Harre, da han trowwet, de wa faa stræng mæ dæn hiel. Sønner haad ilywl spændt faa hiele Harren, aa da saa Faaeren kam ud i Marken aa so de, saa bløw han vre faa Alwo: „Ve do ha mæ Bæesteren øj!“ saa han te Sønner, aa den hall Harre bløw straks skill fræ. Da di nøj Plow kam i Gong, wa di gammel Mind aa rej faa, te di sku go faa

dybt i Joren. „Vi vel it ha aal den ro Joe aap“, saa di, aa di mint wel aasse, te de wa faa haat faa Bæesteren mæ dæn dyb Behandling ow Joren. Siin haa Faalk jo nok lae aa sæt Plowwen bejer i, aa dær æ kommen Harre, dæ taa annelein we ind di gammel Slawharre, mæn de si ilywwel it ud te, te hwærken Joren helle Bæesteren haa taa nu Skaae ow de.

R. P. Randløv.

Østjydske Ordsprog.

Optegnelser ved R. P. Randløv.

Ordsprogene er tidt noget haardhændede og revser Folks Smaasynder med et Ordvalg, der langt fra kan kaldes forfinet. Her gengives nogle Prøver paa Ordsprog om dem, der bliver haardest medtagne.

Kvinder. Mue, Madam, Kwonne, Kjællinge.

Jen' ka beje lyw sæ Faa'e te in Mu'e.

„Gu ske Low! en ka omwær et“, saa Kjællingen, hun haad gon i atten Kjerkisown aa ku it fo en Pæl Brænwiin.

Mu'e aa Madam, de æ jet aa de sam.

De æ stræng aa ve gywt aa aalle væ glaj, mæn de æ va aa væ gywt aa ingen Mand ha.

Kjællingrues æ dy.

„Haat imod Haat“, saa Kjællingen, hun sat sæ aa en Kampstin.

Et Las Twon i Kjællinges R., de æ gaat faa Kløe.

„Ti'en ska jo go mæ nued“, saa Kjællingen, hun kjøwt et Spel Kaart. Wo Hærre legge hans Drøwwels i aal Teng undtaw'en Kjænmjelm, dæn legge Kwindfaalken en i.

„Stuehed æ saa møj i Verden“, saa Kjællingen, hinne Ku bejst.

„Die legge de Skit“, saa Kjællingen om hinne Klompe.

„Enhwæ' si Løst“, saa Kjællingen, hun kjænnet mæ hinne Ownsrag aa samlet mæ hinne Vesk.

„Ta Fjet, ta Smö — ta Fjet. wor ejen“, saa Kjællingen.

„Ta te Baands i Fremmet, wo ejen we'e, hwa dær æ i Fajet“, saa Kjællingen, — aa saa fand di Karklujen.

„A ve'e it, om de æ Generaal helle Kopperaal, mi Sön æ“, saa Kjællingen, „men han æ da nued ow de, dæ raale“.

Manne Kwindfaalk aa manne Swyn di ka dryw en Mand fræ Goren.

Kwindfaalk æ uind aa ha, men wa' aa undvæe.

Kwindfaalk maa it ro'e ujen jæn Daw om Ugen, — aa di maa it veed, hwa Daw de æ.

„Guj styr aal Høihed“, saa Kjællingen, hinne Ku bejst.

Rettelse.

Ved en beklagelig Fejl er Side 181 i 1. Vers af Blichers Digt en Linie bleven gentaget og en anden falden ud. Verset skal lyde saaledes:

Svundne ere Julens Aftenglæder,
Nytaarsmorgen alvorfuld fremtræder,
Minder om den Tid, som forestaar.
Aanden samler de adspredte Tanker,
Fæster dem ved Haabets Anker,
Og imøde Tiden gaaer.
